

**UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
FACULTATEA DE DREPT
ȘCOALA DOCTORALĂ ȘTIINȚE JURIDICE**

Cu titlu de manuscris
C.Z.U: 341.24(043.3)

ȘIMAN AUGUSTINA

**VALIDITATEA TRATATELOR INTERNAȚIONALE CA GARANT
AL REALIZĂRII PRINCIPIILOR ȘI NORMELOR DE DREPT
INTERNAȚIONAL**

Teză de doctor în drept

Specialitatea 552.08 Drept Internațional și European Public

Autor:	ȘIMAN Augustina
Conducător de doctorat:	OSMOCHESCU Nicolae, prof. universitar, doctor în drept
Comisia de îndrumare:	ARHILIUC Victoria, prof. cercetător, doctor habilitat în drept SÂRCU-SCOBIOALĂ DIANA, conf. universitar, doctor habilitat în drept DORUL Olga, conf. universitar, doctor în drept

CHIȘINĂU, 2022

© ŞİMAN Augustina, 2022

CUPRINS

ADNOTARE (în limba română, engleză și rusă).....	5
LISTA ABREVIERILOR.....	8
INTRODUCERE.....	9

1. REFLECȚII TEORETICE, NORMATIVE ȘI JURISPRUDENȚIALE ÎN CERCETAREA VALIDITĂȚII TRATATELOR INTERNAȚIONALE

1.1 Analiza materiei științifice, normative și jurisprudențiale privind conceptul de “tratată internațional” și impactul lor asupra validității tratatelor internaționale.....	20
1.2 Particularitățile condițiilor de validitate ale tratatelor internaționale în contextul investigațiilor științifice, normative și jurisprudențiale.....	42
1.3 Locul și rolul principiilor generale ale dreptului internațional, a principiilor fundamentale ale dreptului internațional și a normelor jus cogens în determinarea validității tratatelor internaționale.....	65
1.4 Concluzii Capitolul I.....	83

2. ANALIZA PLURIASPECTUALĂ A VALIDITĂȚII TRATATELOR INTERNAȚIONALE

2.1 Rolul bunei-credințe în contextul cercetării problematicei validității tratatelor internaționale.....	85
2.2 Studiul aprofundat al viciilor de consimțământ și a efectelor acestora asupra validității tratatelor internaționale.....	93
2.2.1 Eroarea în calitate de viciu de consimțământ în încheierea tratatelor internaționale. Evoluția codificării art. 48 al Convenției de la Viena din 1969.....	93
2.2.2 Dolul în calitate de viciu de consimțământ în încheierea tratatelor internaționale. Evoluția codificării art. 49 al Convenției de la Viena din 1969.....	103
2.2.3 Coruperea reprezentantului unui stat în calitate de viciu de consimțământ în încheierea tratatelor internaționale. Evoluția codificării art. 50 al Convenției de la Viena din 1969.....	110
2.2.4 Constrângerea în calitate de viciu de consimțământ în încheierea tratatelor internaționale. Evoluția codificării articolelor 51 și 52 ale Convenției de la Viena din 1969.....	117
2.2.5 Limitele de competență în încheierea tratatelor internaționale: studiul articolelor 46 și 47 ale Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor.....	136

2.3 Aspecte istorico-juridice ale validității tratatelor inegale (încheiate prin leziune).....	143
2.4 Implicația obligației înregistrării tratatelor asupra validității acestora, cazul art. 102 al Cartei ONU.....	163
2.5 Analiza validității tratatelor internaționale prin prisma art. 103 al Cartei ONU.....	175
2.6 Concluzii Capitolul II.....	187

3. VALIDITATEA TRATATELOR INTERNAȚIONALE CA GARANT AL REALIZĂRII NORMELOR ȘI PRINCIPIILOR DREPTULUI INTERNAȚIONAL? ASPECTE CRITICE ALE PRACTICII INTERNAȚIONALE.

3.1 <i>Pacta sunt servanda bona fidae</i> în calitate de principu central în materia încheierii și implementării tratatelor internaționale.....	189
3.2 Practica neexecutării de către Membrii Permanenți ai Consiliului de Securitate ONU a deciziilor Curții Internaționale de Justiție.....	200
3.3 Problematika corelației dintre normele jus cogens, prevederile tratatelor internaționale și interesul național: Cazul Ierusalimului.....	222
3.4 Studiul cazurilor-oglină: anexarea ilegală a Peninsulei Crimeea și staționarea pe teritoriul Republicii Moldova a forțelor militare străine.....	237
3.5 Concluzii Capitolul III.....	250
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI.....	252
BIBLIOGRAFIE.....	255
ANEXE.....	285

Anexa 1. Scrisoarea Reprezentantului Permanent al Belarusului către Secretarul General ONU, din 12 decembrie 1991, privind înființarea Comunității Statelor Independente.

Anexa 2. Rezoluția Adunării Generale a ONU A/RES/273 din 11 mai 1949 privind acceptarea condiționată a Israelului în calitate de stat membru ONU.

Anexa 3. Rezoluția Adunării Generale a ONU A/RES/72/282 din 26 iunie 2018 privind retragerea completă și necondiționată de pe teritoriul Republicii Moldova a forțelor militare străine.

Anexa 4. Comunicatul Oficial ONU, sumarul ședințelor plenare 78 și 79 ale Adunării Generale din sesiunea a 75-a: Dezbaterile Generale pe marginea Raportului Anual al Consiliului de Securitate al ONU (document A/75/2).

DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII	310
CV-UL AUTORULUI.....	311

ADNOTARE: Șiman Augustina, “Validitatea tratatelor internaționale ca garant al realizării principiilor și normelor de drept internațional”. Teză de doctorat în drept. Școala Doctorală de Științe Juridice a Universității de Stat din Moldova. Chișinău, 2022.

Structura tezei: introducere, trei capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie din 396 de titluri, 4 anexe, 225 pagini text de bază. **Cuvinte-cheie:** tratat, Carta ONU, Adunarea Generală a ONU, Comisia de Drept Internațional, Consiliul de Securitate al ONU, Curtea Internațională de Justiție, validitate, principii generale, principii fundamentale, jus cogens, vicii de consimțământ, tratate inegale, violare tratate. **Domeniul de studiu:** lucrarea face parte din domeniul dreptului internațional public, partea generală și specială, cu un accent particular asupra dreptului tratatelor.

Scopul și obiectivele tezei: determinarea autorității teoretico-practice a tratatelor internaționale, și evaluarea capacității acestora de reconfirmare și de realizare a principiilor (generale și fundamentale) și a normelor jus cogens, în contextul arhitecturii contemporane a relațiilor geopolitice dintre state. În acest sens, pentru atingerea scopului urmărit, au fost trasate următoarele obiective: I. Analizarea științifică, normativă și practică a noțiunilor de “tratat internațional”, “validitate”, “principii generale”, “principii fundamentale”, și “norme jus cogens”; II. Studiarea aprofundată a validității tratatelor internaționale prin prisma lucrărilor de codificare a Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor, practicii istorice și contemporane a încheierii tratatelor inegale, evoluției obligației înregistrării tratatelor internaționale, și organizării ierarhice a tratatelor internaționale; III. Studiarea practicii internaționale contemporane privind violarea tratatelor.

Noutatea și originalitatea științifică a tezei: constă în explorarea și evaluarea rolului de garant al tratatelor internaționale valide în realizarea principiilor și normelor de drept internațional, studiul având un caracter de pionierat în spectrul lucrărilor naționale și internaționale în materia dreptului internațional public. Lucrarea evidențiază conflictul dintre voință politică și normă juridică, la nivel internațional, iar în sensul consolidării autorității normelor juridice și, implicit, a tratatelor internaționale, sunt formulate propuneri pertinente de amendament la Carta ONU.

Semnificația teoretică a tezei: constă în cercetarea aprofundată a codificării viciilor de consimțământ în încheierea tratatelor internaționale – fapt neexplorat anterior în doctrină, actualizarea înțelegerii definiției tratatelor internaționale prin cea mai recentă jurisprudență CIJ, prezentarea distincțiilor dintre principii generale, principii fundamentale și norme jus cogens, analiza interconexiunilor dintre tratate internaționale valide și realizarea normelor și principiilor de drept internațional.

Valoarea aplicativă a tezei: contrabalansarea violărilor contemporane de drept internațional prin argumente juridico-științifice empirice, și confirmarea autorității tratatelor internaționale în arhitectura relațiilor geopolitice contemporane – domenii de interes pentru diplomați și juriști specializați în drept internațional (care activează la nivelul statelor sau organizațiilor internaționale).

АННОТАЦИЯ: Шиман Августина, “Действительность международных договоров как гарант реализации принципов и норм международного права”. Диссертация на соискание научной степени доктора права. Докторальная школа юридических наук Государственного университета Молдовы. Кишинев, 2022 г.

Структура диссертации: введение, три главы, общие выводы и рекомендации, библиография из 396 наименований, 4 приложения, 225 страницы основного текста. **Ключевые слова:** договор, Устав ООН, Генеральная Ассамблея ООН, Комиссия Международного Права, Совет Безопасности ООН, Международный Суд, действительность, неравноправные договоры, нарушения договоров. **Предмет исследования:** работа относится с сфере общей и особенной части международного публичного права, уделяя особое внимание праву международных договоров. **Цель и задачи диссертации:** определить теоретико-практический авторитет международных договоров и оценить их способность подтверждать и реализовывать международных принципов и норм в контексте современной архитектуры геополитических отношений. Для достижения цели, были поставлены следующие задачи: I. Научный, нормативный и практический анализ понятий “международный договор”, “действительность”, “общие принципы”, “основополагающие принципы” и “нормы *jus cogens*”; II. Углубленное изучение действительности международных договоров в свете кодификационных работ Венской Конвенции о Праве Международных Договоров, эволюции обязательство регистраций международных договоров и иерархической организации международных договоров - ст. 103 Устава ООН; III. Изучение современной международной практики по нарушениям договоров. **Новизна и научная оригинальность диссертации:** состоит в исследовании роли гаранта действующих международных договоров в достижении принципов и норм международного права. В диссертации освещается конфликт между политической волей и правовой нормой на международном уровне, и в целях усиления авторитета правовых норм и, косвенно, международных договоров, вносятся соответствующие предложения по поправкам к Уставу ООН. **Теоретическая значение диссертации:** состоит в глубоком исследовании согласия при заключении международных договоров, обновление понимание определения международных договоров с помощью новейшей юриспруденции Международного Суда, и так же в анализе взаимосвязей между действующими международными договорами и реализацией норм и принципов международного права. **Прикладная значение диссертации:** противостоит современным нарушениям международного права эмпирическими юридически-научными аргументами, и подтверждение авторитета международных договоров в архитектуре современных геополитических реальностей.

ANNOTATION: Șiman Augustina, “The validity of international treaties as a guarantee of the fulfilment of principles and norms of international law”. Doctoral thesis in law. Doctoral School of Legal Sciences of the State University of Moldova. Chisinau, 2022.

Thesis structure: introduction, three chapters, general conclusions and recommendations, bibliography of 396 titles, 4 annexes, 225 pages of basic text. **Key-words:** treaty, UN Charter, UN General Assembly, International Law Commission, UN Security Council, International Court of Justice, validity, general principles, fundamental principles, jus cogens, vitiated consent, unequal treaties, treaty violations. **Field of study:** this research refers to the field of public international law, general and special part, with a particular accent on the law of treaties. **The purpose and the objectives of the thesis:** to determine the theoretical and practical authority of international treaties, and to evaluate their capacity to reconfirm and realize the principles (general and fundamental) and jus cogens norms, in the context of contemporary architecture of geopolitical relations between states. In this sense, in order to achieve the above-mentioned purpose, the following objectives were set: I. Scientific, normative and practical analysis of the notions of “international treaty”, “validity”, “general principles”, “fundamental principles”, and “jus cogens norms”; II. In-depth study of the validity of international treaties in the light of the codification works of the Vienna Convention on the Law of Treaties (arts. 46-52), the historical and contemporary practice of concluding unequal treaties, the evolution of the obligation to register international treaties, and the hierarchical organization of international treaties - art. 103 of the UN Charter; III. Analyzing the contemporary international practice on treaty violations. **The novelty and scientific originality of the thesis:** it consists in exploring and evaluating if valid international treaties can guarantee the fulfilment of principles and norms of international law. The paper highlights the conflict between political will and legal norms, at the international level, and in order to strengthen the authority of legal norms and, implicitly, of international treaties, relevant proposals for amendments to the UN Charter are made. **The theoretical significance of the thesis:** consists in the in-depth research of the codification of vices of consent in the conclusion of international treaties - a fact which was not previously explored in the doctrine; updating the understanding of the definition of international treaties in the light of the latest ICJ case law; analysis of the interconnections between valid international treaties and the fulfilment of the norms and principles of international law. **The applicative value of the thesis:** counterbalancing contemporary violations of international law by empirical legal and scientific arguments, and confirming the authority of international treaties in the architecture of contemporary geopolitical realities – these representing areas of interest for diplomats and lawyers specializing in international law (working for governments or international organizations).

LISTA ABREVIERILOR

AG ONU	– Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite
alin.	– alineat
art.	– articol
CDI	– Comisia de Drept Internațional
CS ONU	– Consiliul de Securitate al Organizației Națiunilor Unite
CEDO	– Convenția Europeană a Drepturilor Omului
CtEDO	– Curtea Europeană a Drepturilor Omului
CIJ	– Curtea Internațională de Justiție
CPI	– Curtea Penală Internațională
CPJI	– Curtea Permanentă a Justiției Internaționale
CSI	– Comunitatea Statelor Independente
CVDT	– Convenția de la Viena privind Dreptul Tratatelor
ECOSOC	– Consiliul Economic și Social al Organizației Națiunilor Unite
FAO	– Organizația pentru Alimentație și Agricultură a Națiunilor Unite
IAEA	– Agenția Internațională a Energiei Atomice
lit.	– literă
NATO	– Organizația Tratatului Atlanticului de Nord
Op. cit.	– operă citată
ONU	– Organizația Națiunilor Unite
p.	– pagină
pct.	– punct
SG ONU	– Secretarul General al Organizației Națiunilor Unite
SPLA /M	– Mișcarea de Liberare a Poporului Sudanez
UE	– Uniunea Europeană
UNESCO	– Organizația Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură
UNWTO	– Organizația Mondială a Turismului
v.	– versus
vol.	– volum

INTRODUCERE

Actualitatea și importanța problemei propuse spre cercetare: Ca operație juridică (*negotium iuris*) „tratatul” este definit, în general, a fi o înțelegere încheiată între două sau mai multe state, prin care se determină drepturile și obligațiile lor reciproce și se stabilesc norme de conduită pe care ele se obligă să le respecte. Dar tratatul mai poate fi definit și ca un instrument (*instrumentum iuris*), în care se încorporează un acord de voință între state.¹

Pentru ca un tratat internațional să fie valid și, prin urmare, să producă efecte juridice, acesta trebuie să întrunească următoarele condiții: subiecți care să posede capacitate juridică internațională (state și organizații internaționale²), obiect licit, voință neviciată și să nu intre în conflict cu o normă *jus cogens*. În aceeași ordine de idei, nulitatea poate fi absolută și relativă.

Tratatele internaționale reprezintă fundamentul cooperării internaționale. Acestea codifică progresiv dreptul internațional și mențin ordinea juridică internațională – opinia în cauză este una unanimă în doctrina juridică de specialitate. Totuși, analizând practica internațională a conduitei statelor, s-ar părea că autoritatea tratatelor internaționale este de o natură teoretică, un concept științific ocazional detașat de realitățile din teren, o aspirație a comunității de juriști internaționaliști interpretată, contraargumentată, reiterată sau ignorată în funcție de dezideratul politic promovat. Întrebarea chintesențială privind caracterul practic de garant al tratatelor internaționale (în sensul direct al cuvântului) este de o actualitate continuă atât pentru comunitatea de diplomați, consilieri juridici și avocați care zămilesce argumente la cele mai înalte foruri juridico-politice (Adunarea Generală a ONU, Consiliul de Securitate, Curtea Internațională de Justiție, ș.a.m.d.) întru demonstrarea violării sau neviolării unui tratat internațional și, în consecință a multiplelor altor principii și norme de drept internațional, cât și pentru comunitatea academică care conferă avize științifice acestor fapte.

Astfel, pentru a cerceta corespunzător problematica în cauză, a fost imperativă o incursiune istorică profundă în lucrările Comisiei de Drept Internațional de condificare a primului tratat multilateral al Organizației Națiunilor Unite – Convenția de la Viena privind Dreptul Tratatelor (1969). Revenirea la raționamentele și argumentele inițiale ale membrilor CDI și alte statelor-membre ONU în procesul de negocieri a textului Convenției de la Viena constituie un reper de

¹ Ludovic T. și Marțian N. I. Drept internațional public. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1976. - 223 p.

² Sunt considerate tratate internaționale acordurile încheiate de state, de un stat și o organizație internațională (de exemplu, acordul din 1947 dintre ONU și SUA cu privire la regimul sediului permanent al ONU de la New -York sau dintre ONU și guvernul francez cu privire la UNESCO, ori acordul încheiat de guvernul român și ONU cu privire la înființarea Centrului de informare al ONU la București), precum și acordurile între două organizații internaționale (de exemplu, convențiile semnate la Geneva, la 19 aprilie și 19 iulie 1946, cu privire la transferul unor bunuri de la Liga Națiunilor la ONU);

analiză esențial întru evaluării coerenței statelor în conduita lor ulterioară. În același sens, a fost de o înaltă importanță determinarea rolului bunei-credințe în cercetarea validității tratatelor internaționale și analizarea prevederilor rezoluției Adunării Generale a ONU A/RES/53/101 privind principiile și orientările pentru negocierile internaționale, care consfințește expres principiul negocierii cu bună-credință, și faptul că scopul și obiectul tuturor negocierilor trebuie să fie pe deplin compatibile cu principiile și normele dreptului internațional, inclusiv prevederile Cartei ONU. În perioada post-factum de la încheiere a unui tratat internațional bilateral sau multilateral, buna-credință în executarea obligațiilor care revin părților este asigurată, implicit, prin principiul *pacta sunt servanda*.

Suplimentar, procesele-verbale ale lucrărilor de condifcare sau comentariile asupra proiectelor de articole ulterior adoptate în calitate de Convenții sunt repere de interpretare ale tratatelor internaționale – atât pentru statele care au participat inițial la negocierile unui tratat, cât și pentru cele care au aderat ulterior. **Totuși, în pofida tuturor acestor raționamente, unele țări comit încălcări ale dreptului internațional și violări ale tratatelor internaționale la care sunt parte (valide, în vigoare și care produc efecte juridice) – contestând autoritatea acestora.** Teza, elucidează și în analizează în acest sens câteva cazuri practice actuale: nexecutarea de către membrii permanenți ai Consiliului de Securitate ONU a deciziilor (hotărârilor și ordonanțelor) Curții Internaționale de Justiție a ONU; conflictul israeliano-palestinian și statutul juridic al Ierusalimului; anexarea ilegală a Peninsulei Crimeea; și staționarea ilegală a trupelor militare străine pe teritoriul Republicii Moldova.

Scopul și obiectivele tezei: Scopul prezentei lucrări științifice rezidă în determinarea autorității teoretico-practice a tratatelor internaționale, și evaluarea capacității acestora de reconfirmare și de realizare a principiilor (generale și fundamentale) și a normelor jus cogens, în contextul arhitecturii contemporane a relațiilor geopolitice dintre state. În acest sens, pentru atingerea scopului urmărit, au fost trasate următoarele obiective: I. Analizarea științifică, normativă și practică a noțiunilor de “tratat internațional”, “validitate”, “principii generale”, “principii fundamentale”, și “norme jus cogens”; II. Studiarea aprofundată a validității tratatelor internaționale prin prisma lucrărilor de codificare a Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor (art.- le 46 – 52), practicii istorice și contemporane a încheierii tratatelor inegale, evoluției obligației înregistrării tratatelor internaționale, și organizării ierarhice a tratatelor internaționale – art. 103 al Cartei ONU; III. Studiarea practicii internaționale contemporane privind violarea tratatelor internaționale.

Prezentarea metodologiei de cercetare: Pentru realizarea scopului propus și a obiectivelor trasate, a fost utilizată o bază metodologică științifică cuprinzătoare: metoda logică, metoda comparativă, de analiză sistemică-structurală și funcțională, tehnico-juridică, metoda istorică, studiul documentelor, demonstrarea sinergiilor dintre concepte și noțiuni, depistarea lacunelor, etc.

Cercetările efectuate se bazează pe studierea doctrinei, tratatelor internaționale bilaterale și multilaterale, rezoluțiilor Organizației Națiunilor Unite, legislației naționale și străine, practicii Curții de Arbitraj, a Curții Permanente a Justiției Internaționale a Ligii Națiunilor și, respectiv, a Curții Internaționale de Justiție a Organizației Națiunilor Unite, inclusiv a practicii unor organe principale ONU – Adunarea Generală și Consiliul de Securitate. Totodată, cercetările se bazează pe analizarea aprofundată a lucrărilor de codificare a celei mai importante conferințe din domeniul tratatelor internaționale – Conferinței Națiunilor Unite privind dreptul tratatelor de la Viena (1968 – 1969), care s-a încheiat cu adoptarea Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor – primul tratat multilateral ONU și primul produs al Comisiei de Drept Internațional.

La realizarea studiului, determinarea ierarhiei normelor de drept internațional, a locului și rolului tratatelor internaționale, a servit ca punct de reper care a dat tonul tuturor analizelor consecutive. Delimitarea exactă a principiilor generale, principiilor fundamentale și a normelor *jus cogens* a contribuit la evizajarea singergiilor juridice organice dintre tratate internaționale și acestea, confirmând imperativul respectării cu bună-credință a obligațiilor tratatelor internaționale.

Un accent deosebit a fost pus pe analizarea pluriaspectuală a validității tratatelor internaționale: cercetarea codificării celor patru vicii de consimțământ și a cazurilor invocării acestora (eroarea, dolul, coruperea reprezentantului unui stat și constrângerea); evaluarea consecințelor exprimării consimțământului de a fi legat printr-un tratat cu violarea prevederilor legislației naționale, și lipsa împuternicirii unui reprezentant de a exprima consimțământul statului de a fi legat printr-un tratat, asupra validității nemijlocite a tratatului propriu-zis; practica încheierii tratatelor internaționale prin leziune și tipurile contemporane a unor astfel de tratate; evoluția implicațiilor obligației înregistrării tratatelor internaționale la Secretariatul Organizației Națiunilor Unite asupra validității acestora; și evaluarea validității tratatelor internaționale prin prisma caracterului Constituțional al Cartei Organizației Națiunilor Unite – art. 103.

Nu în ultimul rând, am apelat, inclusiv la unele comunicate de presă oficiale ale Organizației Națiunilor Unite care au expus atât rezultatele unor evenimente diplomatice majore petrecute la nivelul Organizației, în ceea ce ține de diferende de drept internațional dintre state, cât și pozițiile exprimate de statele direct implicate în conflicte sau de statele-terțe în lumina obligației colective de a acționa și de a nu legifera violări ale dreptului internațional (și ale unor tratate internaționale care se referă la cazuri particulare) prin inacțiune, conform conceptului fundamental al

multilateralismului *qui tacet consentit* (cine tace consimte). Surse media care se referă la evenimente internaționale majore, altele decât comunicatele sus-menționate, au fost consultate într-o proporție infimă pentru a nu perturba caracterul științific al lucrării.

Descrierea situației în domeniul de cercetare: Problematika analizării și stabilirii dacă un tratat valabil încheiat garantează (în sensul direct al cuvântului) realizarea principiilor și normelor de drept internațional, nu a fost cercetată *per-se* în doctrina națională sau internațională. Aceasta a reieșit din urmărirea practicii activității juridico-diplomatice la nivel global (ONU) în cazurile și circumstanțele de violări ale dreptului internațional. Problema cercetării s-a evizajat în mod organic atunci când au fost observate cazurile de violare a prevederilor tratatelor internaționale de către însăși statele-părți la acestea (bunăoară cazul violării Acordului cu privire la crearea CSI-ului, din 12 august 1991, Declarația de la Alma-Ata din 1991 și Memorandumul de la Budapesta din 1994, de către Federația Rusă prin anexarea ilegală a Crimeii). În scopul evaluării a caracterului de garant a tratatelor internaționale valide, problematica a fost abordată din 3 aspecte: I. Cercetarea aprofundată a noțiunilor de “tratate”, “condiții de validitate”, “principii generale”, “principii fundamentale” și “norme *jus cogens*”; II. Analiza tuturor circumstanțelor și condițiilor care pot să afecteze validitatea tratatelor internaționale; III. Elucidarea practicii violării prevederilor tratatelor internaționale și încadrarea juridică a faptelor.

Pentru fiecare dintre aceste 3 segmente de cercetare au fost utilizate variate surse doctrinare, în deosebi internaționale (din cauza caracterului specific al prezentei lucrări științifice), după cum urmează: I. *Cercetarea aprofundată a noțiunilor de “tratate”, “condiții de validitate”, “principii generale”, “principii fundamentale” și “norme jus cogens”*: Preda-Mătășaru A. (România); Popescu D. și Năstase A. (România); Mazilu D. (România); Ion M. Anghel (România); Ploșteanu N. (România); Fawcett J. (Statele Unite ale Americii); Daillier P., Forteau M., Pallet A. (Franța); Basdevant J. (Franța); Widdows K. (Noua Zeelandă); Hollis Duncan B. (Marea Britanie); Viliger M. E. (Olanda); B. И. Кузнецов, Б. Р. Тузмухамедов (Federația Rusă); Mugerwa J. N. (Uganda); Frowein A. J. (Germania); Kohen M.G. (Argentina), etc.

II. *Analiza tuturor circumstanțelor și condițiilor care pot să afecteze validitatea tratatelor internaționale*: Osmochescu N., Balan O., Suceveanu N., Sârcu D., Dorul O., Arhiliuc V. și Gamurari V. (Republica Moldova); Martîniuc C. (Republica Molodva); Delbez L. (Franța); Тункин Г.И. (Federația Rusă); Carillo-Salcedo J-A (Spania); Schröder M. (Germania); Dörr O., Schmalenbach K. (Olanda); Jiménez de Arechaga E. (Uruguay); Klabbers J. (Finlanda); Koskenniemi M. (Finlanda); Aust A. (Marea Britanie); Elias T. O. (Nigeria); O'Connor John F. (Statele Unite ale Americii); Orakhelashvili A. (Georgia); Bedjaoui M. (Algeria); Wyler É. (Elveția), Christos L. Rozakis (Grecia), Vismara G. (Italia), etc.

III. Elucidarea practicii violării prevederilor tratatelor internaționale și încadrarea juridică a faptelor: Ripert G. (Franța); Cassel D. (Franța), Nolte G. (Germania); Wehberg H. (Germania); Anzilotti D. (Italia); Haraszti G. (Ungaria); Lukashuk I.I. (Federația Rusă); Al-Qahtani M. M. (Qatar); Goodrich L. M. (Statele Unite ale Americii); Heather L. Johnes (Canada); Schulte C. (Spania); Shabtai R. (Israel); Rustel Silvestre J. Martha (Olanda); Lagerwall A. (Belgia); Subtelny O. (Ucraina); Yekelchik S. (Ucraina); Yue H. (China), Wydra D. (Austria), Juan Francisco Escudero Espinosa (Spania), etc.

Lucrările acestor autori reprezintă baza teoretică a tezei și punctul de pornire în cercetarea aprofundată a rolului tratatelor internaționale în conjuncturile juridico-politice contemporane. Prezenta lucrare vine să completeze un vid în cercetările dreptului internațional, evidențiind tendințe și aspecte ale practicii comunității internaționale.

Noutatea științifică: Teza comportă un caracter profund de noutate științifică, atât pentru comunitatea națională, cât și pentru cea internațională de practicieni și cercetători în domeniul dreptului internațional public, și în particular în domeniul dreptului tratatelor și soluționării pașnice a diferendelor (prin mecanismele Cartei ONU, Capitolul VI). Aceasta cercetează cuprinzător lucrările Conferinței de Codificare a Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor, practica contencioasă internațională (de la Curtea Permanentă a Justiției Internaționale, 1920, și până la cele mai recente cazuri ale Curții Internaționale de Justiție) precum și practica celor mai înalte foruri de cooperare politico-juridică dintre state (Adunarea Generală a ONU și Consiliul de Securitate ONU), pentru a evalua obiectiv și pentru a stabili existența caracterului de garant al tratatelor internaționale, valide și în vigoare, de protejare și realizare a principiilor (generale și fundamentale) de drept internațional și a normelor *jus cogens*. Prezenta cercetare doctorală aduce în lumină numeroase violări ale tratatelor internaționale și efectele în lanț asupra arhitecturii dreptului internațional. Respectiv, în sensul consolidării autorității tratatelor internaționale, am formulat concluzii și recomandări în vederea amendării art. 94 al Cartei ONU (care se referă la obligația statelor de respectare a deciziilor (ordonanțelor și hotărârilor) Curții Internaționale de Justiție, și dreptul acestora de a se adresa Consiliului de Securitate al ONU în scopul impunerii executării unei hotărâri a Curții Internaționale de Justiție).

Importanța teoretică și valoarea aplicativă a lucrării: rezidă în (I) actualizarea înțelegerii privind definiția tratatelor internaționale prin prisma celei mai recente practici a Curții Internaționale de Justiție a ONU; (II) evaluarea impactului condițiilor de formă și de conținut asupra validității tratatelor internaționale; (III) conceptualizarea ierarhiei normelor dreptului internațional și evaluarea

existenței sau inexistenței caracterului constituțional al Cartei ONU; (IV) sistematizarea abordărilor teoretice și practice referitoare la impactul viciilor de consimțământ asupra validității tratatelor internaționale; (V) trasarea unor noi perspective privind rolul tratatelor internaționale în conjuncturile juridico-politice contemporane; (VI) conferirea avizelor juridice violărilor și reconfirmarea înțelegerilor teoretice fundamentale ale dreptului internațional. Astfel, prezenta lucrare științifică contribuie la uniformizarea înțelegerii lacunelor din menținerea principiului *pacta sunt servanda bona fidae* în sensul completării acestora prin amendamente pertinente (referitoare la limitarea dreptului de veto la nivelul Consiliului de Securitate al ONU), încadrarea juridică a acțiunilor și inacțiunilor anumitor state și îmbunătățirea arhitecturii Cartei Organizației Națiunilor Unite în scopul consolidării celor patru piloni fundamentali ai săi – pacea și securitatea internațională; drepturile omului; autoritatea normelor de drept; și dezvoltarea.

Aprobarea rezultatelor: Rezultatele obținute în urma studiului și cercetării efectuate au fost prezentate și aprobate în mai multe foruri științifice, după cum urmează:

- Conferința științifică internațională din Kiev, Ucraina, 23 februarie 2017;
- Conferința științifică internațională din Kiev, Ucraina, 13 aprilie 2017;
- Conferința științifică națională cu participare internațională a Universității de Stat din Republica Moldova "Integrare prin cercetare și inovare", Chișinău, 9-10 noiembrie 2017.
- Conferința științifică națională cu participare internațională a Universității de Stat din Republica Moldova "Integrare prin cercetare și inovare", Chișinău, 8 – 9 noiembrie 2018.

Totodată, rezultatele obținute în prezenta lucrare de doctorat au fost publicate în numeroase reviste/ publicații științifice, inclusiv de tip B (printre care Revista Institutului Național al Justiției, Revista Studia Universitatis, ș.a.m.d.).

În perioada cercetării doctorale, în corelație cu problematica prezentei lucrări științifice, a fost publicată, în coautorat cu conducătorul științific al subsemnatei (Prof. Nicolae Osmochescu), monografia intitulată "Impactul Organizațiilor Internaționale asupra Dezvoltării Dreptului Internațional Contemporan" (Chișinău, 2019, 194 de pagini de text de bază). Monografia este recenzată de Vitalie Gamurari (Doctor în Drept, Conferențiar universitar, Directorul Școlii Doctorale Științe Juridice a Universității Libere Internaționale din Moldova) și de Carolina Ciugureanu-Mihăilă (Doctor în Drept, Conferențiar universitar, Academia de Studii Economice din Moldova).

În aceeași ordine de idei, în sensul avansării cercetării și a rezultatelor acesteia, subsemnata a fost aleasă în 2018 în calitate de bursier al Organizației Națiunilor Unite în materia dreptului internațional (*United Nations International Law Fellowship Programme*), progresând studiul

doctoral privind caracterul de garant al tratatelor internaționale la Academia de Drept Internațional de la Haga (în perioada 25 iunie – 4 august 2018), sub îndrumarea lui Marcelo Kohen (Secretar General al Institutului de Drept Internațional (Belgia), Profesor de Drept Internațional la Graduate Institute of International and Development Studies (Geneva)) și a lui Mathias Forteau (Membru al Comisiei de Drept Internațional a ONU, Profesor de Drept Internațional la Paris Nanterre University).

Sumarul capitolelor tezei: Teza este alcătuită din trei capitole. Fiecare capitol se încheie cu o secțiune de sinteză (concluzii) a problematicii tratate și a rezultatelor obținute.

În *Capitolul I* – Reflecții teoretice, normative și jurisprudențiale în cercetarea validității tratatelor internaționale – am efectuat o analiză a noțiunii de “tratată internațional”, a condițiilor de formă și de fond care determină validitatea tratatelor internaționale, și a principiilor generale, principiilor fundamentale și normelor *jus cogens*.

În acest sens, noțiunea de “tratată internațional” a fost cercetată cuprinzător din perspectivă doctrinară, normativă națională și internațională (au fost analizate comparativ prevederile legislației Republicii Moldova, Federației Ruse, României, etc.), precum și din perspectiva jurisprudenței Curții Internaționale de Justiție a ONU. Totodată, a fost făcută o incursiune istorică în lucrările Comisiei de Drept Internațional de codificare a Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor pentru a identifica explicația autorilor și înțelegerea statelor vis-a-vis de interpretarea art. 2, par. 1, lit a) al respectivei Convenții. Întru înțelegerea aprofundată a noțiunii de “tratată internațional”, pe parcursul cercetării, au fost prezentate distincțiile fundamentale dintre tratate și declarații, și elucidate cazurile când declarațiile pot să aibă un caracter obligatoriu. Subcapitolul concluzionează că definirea unui acord internațional ca fiind tratată depinde de context, în marginile căruia sunt analizate atât normele generale din dreptul tratatelor, cât și cele consfințite convențional – fapt care neagă întru totul imperativul unei structuri stricte: preambulul, dispozitivul, partea finală și după caz anexele. *Opinio juris sive necessitatis* este unul dintre elementele esențiale care definesc și confirmă existența unui tratată – indiferent de forma, de structura și de denumirea acestuia

Cu referire la condițiile de formă și de fond care determină validitatea tratatelor internaționale, prezenta lucrare doctorală analizează detaliat condițiile care stabilesc dacă un tratată poate sau nu să producă efecte juridice. Astfel, în ceea ce privește existența caracterului de subiect de drept internațional al părților la tratată, pe lângă subiecții clasici – statele și organizațiile internaționale, se acordă interes și spațiu cercetativ elucidării statutului de subiect de drept internațional al națiunilor care luptă pentru eliberare națională și al Sfântului Scaun (Vaticanului). Cu referire la voința neviciată, este evidențiată (prin surse doctrinare, referințe la jurisprudența Curții Internaționale de Justiție și prevederile unor tratate multilaterale) importanța acordului de voință ca un atribut al

suveranității statului. În ceea ce privește condiționalitatea obiectului licit al tratatului internațional, se stabilește că caracterul licit se rezumă la obligația de a nu încălca, prin noul tratat internațional care se intenționează a fi încheiat, conglomeratul normelor care formează dreptul internațional (prevederile altor tratate deja încheiate și în vigoare, normele cutuamiare și cele *jus cogens*). Tot aici se elucidează importanța caracterului realizabil al obiectului tratatelor și se trasează caracteristicile geenrale ale tratatelor inegale. Într-un final, în ceea ce privește ultima condiție de garantare a validității tratatelor internaționale – acordul nu poate să contravină cu o normă imperativă a dreptului internațional (*jus cogens*) – se precizează că respectiva condiționalitate, în lumina prevederilor articolelor 53 și 64 ale Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor, este una duală: (I) Este nul orice tratat care, în momentul încheierii sale, este în conflict cu o normă imperativă a dreptului internațional; și (II) Dacă survine o nouă normă imperativă a dreptului internațional, orice tratat existent, care este în conflict cu această normă devine nul și nu mai produce efecte juridice. Totodată, se prezintă distincțiile dintre consecințele juridice ale violării normelor *jus cogens* și obligațiilor *erga omens*; se explică diferența dintre invaliditatea absolută și relativă; și se concluzionează că Convenția de la Viena privind Dreptul Tratatelor operează în baza principiului prezumției validității tratatelor internaționale (art. 42), fapt care înseamnă că orice tratat internațional în vigoare se consideră valid până la proba contrarie.

Cu referire la ultima problematică cercetată în Capitolul I, locul și rolul principiilor generale ale dreptului internațional, principiilor fundamentale ale dreptului internațional și a normelor *jus cogens*, au fost autentificate științific (prin prisma prevederilor doctrinare, lucrărilor Comisiei de Drept Internațional, jurisprudenței internaționale și actelor internaționale) cele 3 noțiuni, fiind demonstrate sinergiile și diferențele dintre acestea.

În *Capitolul II – Analiza pluriaspectuală a validității tratatelor internaționale* – am realizat un studiu aprofundat al rolului buneii-credințe în procesul încheierii tratatelor internaționale, a evoluției codificării viciilor de consimțământ (eroarea, dolul, coruperea reprezentantului unui stat și constrângerea), a limitelor competenței funcționale în încheierea tratatelor internaționale, a aspectelor istorico-juridice ale validității tratatelor inegale, a existenței sau inexistenței unor implicații ale neînregistrării tratatelor internaționale asupra validității acestora, și a ierarhiei normelor dreptului internațional prin prisma art. 103 al Cartei ONU (inclusiv a impactului conflictului dintre prevederile unui tratat internațional subsidiar și cele ale Cartei ONU asupra validității celui dintâi).

În consecință, au fost trasate următoarele concluzii: (I) Noțiunea de “bună-credință” trebuie diferențiată de principiul *pacta sunt servanda*, prima fiind consfințită în rezoluția Adunării Generale a ONU A/RES/53/101 din 20 ianuarie 1999, referindu-se la procesele de negocieri internaționale și

desemnând convingerea subiectului de drept internațional public că acțiunile sale nu contravin conglomeratului de norme și de cutume de drept internațional la care este parte; (II) Negocierile cu bună-credință a tratatelor internaționale cuprind următoarele condiționalități: statele trebuie să implice în negocieri țările ale căror interese sunt afectate direct de problematicile negociate; scopul și obiectul tuturor negocierilor trebuie să fie pe deplin compatibile cu principiile și normele dreptului internațional, inclusiv cu prevederile Cartei ONU; statele ar trebui să adere la cadrul de reguli convenit de comun acord pentru desfășurarea negocierilor; statele trebuie să se străduiască să mențină o atmosferă constructivă în timpul negocierilor și să se abțină de la orice conduită care ar putea submina negocierile și progresul acestora; statele ar trebui să faciliteze desfășurarea sau încheierea negocierilor, rămânând concentrate pe parcursul întregii perioade pe obiectivele principale ale negocierilor; statele trebuie să depună toate eforturile pentru a continua să lucreze pentru o soluție justă și acceptată de comun acord în cazul unui împas în negocieri; (III) Lucrările de codificare a viciilor de consimțământ au avut un caracter complex, inspirat din precedente istorice, dar și din prevederile naționale ale dreptului contractual civil al statelor. Astfel, deși rar invocate în practica jurisprudențială contemporană (în scopul lovirii de nulitate absolută sau relativă a unui tratat internațional), comentariile Comisiei de Drept Internațional servesc drept linii directorii de identificare și apreciere a acestora în cazul invocării de către una dintre părți la tratat; (IV) Deși anterior, se înregistrau cazuri istorice de încheiere a tratatelor internaționale valide prin vicierea consimțământului - bunăoară tratatele de pace, care erau un produs al constrângerii, or acestea erau încheiate după înfrângerea suferită într-un conflict armat, în noua ordine juridică mondială, care începe odată cu înființarea ONU, implicarea viciilor de consimțământ lovesc de nulitate tratatul internațional încheiat; mai mult ca atât, este actualizată înțelegerea privind extinderea anumitor vicii de consimțământ, astfel încât, spre exemplu constrângerea nu mai este limitată la cea asupra reprezentantului unui stat, și la amenințarea sau folosirea forței asupra unui stat, ci cuprinde inclusiv amenințarea sau folosirea presiunii militare, politice sau economice; (V) Cu referire la limitele de competență în încheierea tratatelor internaționale, art. 47 al Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor este aplicabil doar în privința unor restricții specifice impuse asupra autorității reprezentantului statului – bunăoară cazul recepționării unor instrucțiuni pe care reprezentantul nu le-a urmat. În cazul în care reprezentantul statului încheie un tratat cu ignorarea instrucțiunilor recepționate de la Guvernul său, consimțământul său și, prin urmare, inclusiv tratatul, sunt lovite de nulitate; (VI) O expresie contemporană a tratatelor inegale (încheiate între părți de rang diferit sau având obligații evident împovărătoare pentru una dintre părți și privilegiind pe cealaltă) o constituie tratatele bilaterale de investiții sau de împrumut financiar. În eventualitatea înaintării unui diferend în fața Curții Internaționale de Justiție care s-ar referi la un tratat inegal, inegalitatea de fond nu

poate constitui în sine un temei al lovirii tratatului de nulitate absolută, or Convenția de la Viena privind Dreptul Tratatelor nu codifică noțiunea de “tratată inegal”; (VII) Pactul Ligii Națiunilor condiționa validitatea unui tratat internațional și producerea efectelor juridice de acesta prin obligația înregistrării sale la Secretariatul Ligii. Articolul 102 al Cartei ONU a depășit această limitare, tratatul internațional generând efecte juridice independent de executarea obligației de înregistrare a acestuia la Secretariatul ONU; (VIII) În ceea ce privește consecințele juridice ale obligațiilor care contravin prevederilor Cartei ONU, art. 103 al Cartei nu lovește de nulitate tratatul incompatibil cu Carta, ci doar reprezintă o regulă care soluționează un conflict de obligații, astfel demonstrându-se lipsa caracterului Constituțional al Cartei ONU.

În cel din urmă capitol, *Capitolul III – Validitatea tratatelor internaționale ca garant al realizării normelor și principiilor dreptului internațional?* Aspecte critice ale practicii internaționale – am elucidat rolul central al principiului *pacta sunt servanda bona fidae* în arhitectura relațiilor internaționale, practica neexecutării de către Membrii Permanenți ai Consiliului de Securitate ONU a deciziilor (ordonanțelor și hotărârilor) Curții Internaționale de Justiție, problematica conflictului israeliano-palestinian și statutului juridic al Ierusalimului, și două cazuri profund similare: anexarea ilegală a Crimeii și staționarea pe teritoriul Republicii Moldova a forțelor militare străine.

Astfel, au fost creionate următoarele concluzii: (I) Voința politică a statelor adesea transcede limitele impuse de normele și principiile dreptului internațional, violând tratatele internaționale valide și în vigoare; (II) Se atestă un abuz al dreptului de veto de către Membrii Permanenți ai Consiliului de Securitate ONU în cazurile când CS ONU i se cere, în temeiul art. 94 par. 2 al Cartei, să acționeze întru impunerea unei hotărâri a Curții Internaționale de Justiție împotriva unui Membru Permanent. În același sens, se apreciază că rapoartele anuale ale CS ONU, prezentate Adunării Generale, comportă un caracter de compilare a corespondenței CS ONU, fără un substrat analitic și fără a elucida motivele pentru care anumite decizii sau rezoluții sunt sau nu adoptate. În aceste circumstanțe se impune necesitatea amendării art. 94 al Cartei ONU astfel încât Membrii Permanenți să nu fie împuterniciți să exercite dreptul de veto (vot împotrivă) în cazul în care sunt vizați în neexecutarea unei hotărâri CIJ; (III) Cazul conflictului israeliano-palestinian și a statutului juridic al Ierusalimului este unul dintre cele mai reprezentative cazuri a violării normelor care formează arhitectura dreptului internațional: rezoluții ale Adunării Generale și ale Consiliului de Securitate, principiile fundamentale, norme *jus cogens* și multiple tratate internaționale (printre care și Carta ONU). Fiind unul dintre cele mai vechi probleme de securitate regională pe agenda Adunării Generale a ONU, conflictul israeliano-palestinian vine să demonstreze fragilitatea autorității tratatelor internaționale și normelor de drept internațional în lipsa unei voințe politice;

(IV) În mod similar, anexarea ileagă a Crimeii constituie o violare a numeroaselor tratate internaționale – Acordul cu privire la crearea CSI-ului din 12 august 1991, tratatele bilaterale de frontieră și respectare a integrității teritoriale reciproce dintre Ucraina și Federația Rusă, ș.a.m.d.

(V) Între principiile fundamentale ale dreptului internațional nu există tensiuni sau disesiuni, acestea nu se află în conflict și se interpretează în context comun, motiv pentru care invocarea de către Federația Rusă a dreptului popoarelor la autodeterminare este neplauzibil și contravine atât Declarația din 1970 asupra Principiilor de Drept Internațional privind Relațiile Prietenești și Cooperarea dintre State, cât și Cartei ONU; (VI) În mod similar, constituie o violare a Cartei ONU și a principiilor fundamentale de drept internațional, staționarea pe teritoriul Republicii Moldova a forțelor militare ruse.

1. REFLECȚII TEORETICE, NORMATIVE ȘI JURISPRUDENȚIALE ÎN CERCETAREA VALIDITĂȚII TRATATELOR INTERNAȚIONALE

1.1 Analiza materiei științifice, normative și jurisprudențiale privind conceptul de tratat internațional și impactul lor asupra validității tratatelor internaționale.

Dreptul internațional public poate fi considerat un sistem de drept evoluat, or acesta transcede limitele teritoriale ale statelor, este creat de organele de lucru ale organizațiilor internaționale interstatale (Adunarea Generală a ONU, Consiliul de Securitate a ONU, Comisia de Drept Internațional, ș.a.m.d) sau în lipsa acestora (bunăoară negocieri de tratate bilaterale, trilaterale) și are prioritate asupra normelor de drept intern. Existența dreptului internațional se dovedește prin existența obligațiilor internaționale – care fie sunt consfințite în tratate, fie în alte acte ale organizațiilor internaționale care sunt adoptate și care au o valoare juridică stabilită în conformitate cu tratatul de constituire al unei anumite organizații internaționale.

Astfel, tratatul internațional are importanță centrală în conglomeratul multitudinii rapoartelor juridice internaționale bilaterale și multilaterale existente dintre subiecții dreptului internațional. În același sens, prin intermediul tratatelor internaționale, dreptul internațional stabilește limite – pe care voința statului nu poate și nu ar trebui să le depășească.

În sensul avansării coerente a cercetării propuse în materia dreptului tratatelor și a validității acestora, comportă o deosebită relevanță definirea "tratatului internațional". În cele ce urmează noțiunea prenotată va fi analizată și explicată, în mod cuprinzător, din perspectivă *teoretică (doctrinară), normativă națională și internațională*, precum și din perspectiva *jurisprudenței Curții Internaționale de Justiție*.

Din raționamentul caracterului istoric al tratatului internațional (unul dintre cele mai vechi tratate datează din anul 1296 înaintea erei noastre, încheiat între Ramses al II – lea, faraonul Egiptului, și Hattusilli al III-lea, regele hitiților, în scopul încetării ostilităților dintre cele două popoare). În calitatea sa de procedeu de creație a obligațiilor juridice între state, cutumiar cuvântul "tratată" desemnează orice acord încheiat între două sau mai multe subiecte de drept internațional, destinat să producă efecte de drept și guvernat de dreptul internațional³. Cu referire la cea din urmă sintagmă, se impune precizarea că procesul de încheiere a tratatelor internaționale este guvernat, inclusiv, de prevederile speciale ale Convenției de la Viena cu privire la dreptul tratatelor, din 23 mai 1969. În același sens, subliniem că tratatele care urmează a fi încheiate nu pot să fie în conflict

³ Daillier P., Forteau M., Pallet A., *Droit International Public*, 8e édition, L.G.D.J Lextenso éditions, 2018, p. 132.

cu norme *jus cogens* (norme imperative ale dreptului internațional general, acceptate și recunoscute de comunitatea internațională a statelor în ansamblul ei, drept norme de la care nu este permisă nici o derogare și care nu pot fi modificate decât printr-o nouă normă a dreptului internațional general având același caracter⁴) sau cu prevederile Cartei ONU.⁵

Definiția cutumiară prezentată anterior este una reprezentativă, or aceasta cuprinde condițiile pe care un act juridic trebuie să le întrunească pentru a constitui ceea ce numim "tratat internațional" sau altfel – spus elementele defnitorii ale unui tratat internațional: acordul (expresia unui consimțământ neviciat), părțile care sunt în mod obligatoriu subiecte de drept internațional (state, organizații internaționale), raportul juridic internațional (o înțelegere internațională nu poate constitui un tratat decât dacă conține obligații internaționale angajante⁶) și primatul dreptului internațional deja existent.

Cu referire la cel din urmă element constitutiv prezintă relevanță exemplificarea inclusiv a prevederilor art. 103 al Cartei ONU, care stipulează expres că "în caz de conflict între obligațiile Membrilor Națiunilor Unite decurgând din prezenta Cartă și obligațiile lor decurgând din orice alt acord internațional vor prevala obligațiile decurgând din prezenta Cartă". Dihotomia în cauză urmează să fie analizată aprofundat în următorul capitol al prezentei cercetări științifice.

Atragem atenția asupra faptului că nu în zădar Daillier, Forteau și Pallet nu menționează în lucrarea lor sintagma de "orice acord scris", or nu poate fi neglijată existența a *gentlemen's agreement*, acordurile încheiate în formă verbală, privitoare la diferite probleme ale relațiilor internaționale, care au aceeași valoare juridică cu cea a tratatelor internaționale (spre exemplu, acordul de la Londra dintre membri Consiliului de Securitate a ONU, din 1946, referitor la alegerea membrilor nepermanenți ai Consiliului, astfel încât fiecare să reprezinte una dintre cele cinci regiuni geografice mai importante ale globului pământesc)⁷.

Un tratat internațional se distinge de o declarație politică (care poate să posede o mare importanță, în acest sens fiind exemplificate Declarația de la Saint Petersburg din 1868 privind renunțarea de la folosirea în timpul războiului a proiectilelor explozive sub 400 de grame, Declarația comună a Președintelui Roosevelt și a Președintelui Churchill din 1941 denumită "Atlantic Charter" care definea scopurile pentru lumea de după cel de-al Doilea Război Mondial)

⁴ Art. 53 al Convenției de la Viena cu privire la Dreptul Tratatelor, încheiată la Viena pe 23 mai 1969, în vigoare pentru Republica Moldova din 25 februarie 1993. În: Vol. 4 al Culegerii Tratatelor Internaționale, Chișinău: Moldpres, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1998.

⁵ Art. 103, Carta Națiunilor Unite, semnată la San Francisco la 26.06.1945, în vigoare pentru Republica Moldova din 02.03.1992. În: Tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte, vol. 26. Chișinău: Moldpres, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2001.

⁶ Fawcett J. *The legal character of international agreements*. 30 B.Y.I.L., 1953. – 401 p.

⁷ Ambasador dr. Preda-Mătășaru A., *Tratat de Drept Internațional Public*. București, editura LuminaLex, 2002. – 222 p.

prin existența a *animus contrahendi* – intenția de a fi legat prin obligații juridice consfințite în tratat⁸. Exemplu recent îl constituie inclusiv Compactul Global pentru Migrație (*Global Compact for Migration*), promovat și adoptat la nivelul Organizației Națiunilor Unite, în perioada 10 – 11 decembrie 2018 la Marrakech, care deși stabilește angajamentul colectiv al statelor membre ONU de a îmbunătăți cooperarea în domeniul migrației internaționale, prevede expres în punctul 7 al său că acesta nu este un document obligatoriu din punct de vedere juridic⁹.

Într-o altă definiție, tratatul este expresia voinței a două sau mai multor state – este un act juridic care stipulează drepturi și obligații internaționale, este instrumentul juridic prin care se creează, se modifică sau se sting raporturi juridice internaționale¹⁰. Practica cutumiară este treptat înlocuită cu o "practică normativă" (determinată de procesul de diversificare a relațiilor internaționale), a cărei expresie devine tratatul internațional¹¹.

În lucrarea sa "Dreptul Tratatelor", Prof. dr. Ion M. Anghel atrage atenția asupra următoarelor: ca operație juridică (*negotium juris*) „tratatul” este un act juridic, definit, în general, a fi o înțelegere încheiată între două sau mai multe state, prin care se determină drepturile și obligațiile lor reciproce și se stabilesc norme de conduită pe care ele se obligă să le respecte. Dar tratatul mai poate fi definit și ca un instrument (*instrumentum juris*), în care se încorporează un acord de voință între state. Deosebirea dintre "actul juridic" – *negotium juris* și instrumentul în care se încorporează el, se manifestă, printre altele, și în aceea că, deși acordul juridic constituie un act unic, se întocmesc, uneori, mai multe instrumente (*instrumentum juris*) pentru a-l constata¹² (bunăoară cazul tratatelor încheiate prin schimb de Note Verbale¹³).

În opinia altor doctrinari români, tratatul este definit ca un act juridic încheiat de state sau de alte subiecte de drept internațional, prin care se creează, se modifică sau se sting raporturi juridice internaționale. Tratatul cuprinde înțelegerea la care ajung părțile, pentru a reglementa o problemă

⁸ Ghidul cu privire la sintagme latine în drept internațional, elaborat de Oxford University Press:

Disponibil: <http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780195369380.001.0001/acref-9780195369380-e-200>

⁹ Conferința interguvernamentală pentru adoptarea Compactului Global pentru o Migrație Sigură, Ordinată și Legală. Textul Compactului Global pentru Migrație disponibil pe:

<http://undocs.org/en/A/CONF.231/3>

¹⁰ Popescu D. și Năstase A, *Drept internațional public*. București, Editura Șansa, 1997. – 219 p.

¹¹ Mazilu D. *Dreptul Internațional Public*. București: Editura Lumina Lex, 2002. – 18 p.

¹² Prof. Dr. Ion M. Anghel, *Dreptul Tratatelor*, ed. a II-adăugită și revizuită. București: Editura Lumina Lex, 2000. – 3 p.

¹³ Tratatul încheiat prin schimb de note este compus, de regulă, din două documente al căror dispozitiv este identic: nota prin care una dintre părți propune anumite prevederi care vor constitui norme ale unui tratat și nota de răspuns a celeilalte părți în care se reia între ghilimele textul integral al notei inițiale. Textul notei va prevedea expres intenția părților că prima notă și nota de răspuns vor constitui un tratat internațional. Documentele care constituie tratat încheiat prin schimb de note poate avea forma de note verbale, note semnate sau de scrisori.

Hotărârea Guvernului Republicii Moldova pentru aprobarea Regulamentului privind mecanismul de încheiere, aplicare și încetare a tratatelor internaționale, nr. 442 din 17.07.2015. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2015, nr. 190-196.

sau un domeniu al relațiilor dintre ele. El creează astfel norme de conduită în raporturile dintre stat și alte subiecte de drept, fiind principalul izvor al dreptului internațional¹⁴.

Profesorul francez, judecătorul Jules Basdevant afirma în una din lucrările sale că "tratatul" nu reprezintă un acord, ci un instrument¹⁵. În cazul în care termenul de "tratat" este utilizat într-un sens îngust (precum îl utilizează prof. Basdevant), afirmația acestuia ar putea să prezinte veridicitate, luând în considerație faptul că majoritatea definițiilor ale tratatului, în sens restrâns, invocă instrumentul formal ca și element constitutiv, totuși autorul echivalează tratatul cu un singur element definitoriu, ignorând practica din domeniul dreptului tratatelor referitoare la faptul dacă este sau nu necesară forma scrisă a acordului (la alegerea părților) ca acesta să genereze obligații de drept internațional. Odată cu dezvoltarea practicii istorice a statelor de încheiere a tratatelor internaționale, raționamentul judecătorului francez a fost combătut de Sir Gerald Fitzmaurice, diplomat englez, raportor special al Comisiei de Drept Internațional, membru al Curții Permanente de Arbitraj și judecător la Curtea Internațională de Justiție, care a subliniat că întrebarea privind faptul dacă o obligație ia naștere prin consens sau printr-un instrument care codifică consensul este una care nu generează dezbateri în practică, precum și de alți cercetători în domeniu care afirmă că termenul este suficient de "elastic" încât să descrie orîșicare acord internațional care creează obligații juridice¹⁶. Prin urmare, se observă faptul că odată cu trecerea timpului s-a fundamentat, cu prioritate, tot mai mult raționamentul de echivalare a tratatului internațional cu acordul de voință nevicat (care îi conferă validitate), subiectul privind forma acestuia prezentând mai mult interes practic pentru reprezentării statelor implicați în procesul de negociere decât teoretic pentru cercetătorii științifici.

Tot spectrul de definiții doctrinare prezentate reflectă experiențe evaluate ale statelor în încheierea tratatelor internaționale, cu identificarea condițiilor pe care un act juridic trebuie să le întrunească pentru a constitui un tratat (acordul, părțile – subiecți de drept internațional, obligații juridice reciproce, ș.a.md.) și, respectiv, diferă substanțial și considerabil de prima explicație teoretică, formulată în 1753 de Emer de Vattel, în conformitate cu care "un tratat (*traité*), în latină, *foedus*, este un compact (pact) încheiat de suverani pentru bunăstarea statului, fie în perpetuitate sau pentru o perioadă considerabilă de timp. [...] Se devine parte la tratat doar prin intermediul celor

¹⁴ Ploșteanu N. et al. *Dreptul Tratatelor, Noțiuni de Teorie și Practică*. București: Editura Ministerului Internelor și Reformei Administrative, 2008. – 14p. (Prin formula et al. sunt substituiți autorii Zaharia F., Pătrașcu A., Giulescu C., Ratcu L., Crăciun G. și Nedelcu C.)

¹⁵ Basdevant J., *La Conclusion et la rédaction des traités et des instruments diplomatiques autres que les traités*. În: *Recueil Des Cours, Collected Courses*, 1926, Volume 15. Haga, Editat de Académie de Droit International de La Haye, 1926. – 555 p.

¹⁶ Widdows K., *What is an Agreement in International Law*. În: *The Law of Treaties*, edit. de Davidson S., University of Canterbury, New Zealand. Wilyshire: Editura The Cromwell Press, 2004. – 74 p.

mai înalte autorități ale statului, prin intermediul suveranilor, care contractează în numele statului"¹⁷.

În ordinea cercetării inițiate, comportă relevanță cercetarea noțiunii de "tratrat internațional" inclusiv din perspectiva legislațiilor naționale a diverselor state, precum și a instrumentelor internaționale în vigoare. Astfel, dacă e să analizăm noțiunea de "tratrat" prin prisma dreptului intern, subliniem următoarele: deși dreptul național (ocazional completat de cel internațional) diferă în funcție de stat, în toate cazurile tratatele sunt definite în acest context în cel puțin două moduri diferite. În primul rând, dreptul național definește tratatul în scopul elaborării condițiilor pentru formarea acestuia, iar în al doilea rând în scopul specificării modalității de încadrare a acestora în sistemul normativ intern. În unele cazuri, statele utilizează dreptul intern al acestora pentru a impune proceduri referitoare la retragerea statului din obligațiile stipulate în tratat¹⁸.

Cu titlu explicativ, atragem atenția asupra faptului că dreptul intern nu trebuie să definească tratatul într-un mod distinct decât dreptul internațional. Legislația unor state prevede definiții cu un conținut apropiat celui al Convenției de la Viena cu privire la dreptul tratatelor, art. 2, pct. 1, lit. a). Bunăoară, Legea Federală din 15 iunie 1995 privind tratatele internaționale ale Federației Ruse explică noțiunea de "tratrat" ca fiind "un acord internațional încheiat de Federația Rusă cu un stat străin (sau state) sau cu o organizație internațională, în formă scrisă și guvernat de dreptul internațional, independent de faptul dacă un astfel de acord este consemnat într-un singur document sau în mai multe documente conexe, precum și indiferent de denumirea actului"¹⁹. În același sens, legea română nr. 590 din 22 decembrie 2003 privind tratatele, definește tratatul ca fiind "actul juridic, indiferent de denumire sau de formă, care consemnează în scris un acord la nivel de stat, la nivel guvernamental sau la nivel departamental, având scopul de a crea, de a modifica ori de a stinge drepturi și obligații juridice sau de altă natură, guvernat de dreptul internațional public și consemnat într-un instrument unic ori în două sau în mai multe instrumente conexe"²⁰.

Legislația Republicii Moldova stabilește că prin noțiunea de "tratrat internațional" se înțelege "orice acord încheiat în scris de către Republica Moldova, destinat a produce efecte juridice și guvernat de

¹⁷ Dörr O., Schmalenbach K., *Vienna Convention on the Law of Treaties. A Commentary*, Second Edition. Germany: Springer-Verlag GmbH, 2018. 31 p, *apud* de Vattel (1758/1916), p. 160.

¹⁸ Hollis Duncan B., *Defining Treaties*. În: *The Oxford Guide to Treaties*. Oxford: Editura Oxford University Press, 2012 – p. 15.

¹⁹ Федеральный закон от 15 июля 1995 г. N 101-ФЗ "О международных договорах Российской Федерации", Статья 2. а) "международный договор Российской Федерации" означает международное соглашение, заключенное Российской Федерацией с иностранным государством (или государствами) либо с международной организацией в письменной форме и регулируемое международным правом, независимо от того, содержится такое соглашение в одном документе или в нескольких связанных между собой документах, а также независимо от его конкретного наименования;

²⁰ *Legea privind tratatele*, nr. 590 din 22 decembrie 2003. În: Monitorul Oficial nr. 23/12 ian. 2004, art. 1, lit. a).

normele dreptului internațional, perfectat fie într-un instrument unic, fie în două sau mai multe instrumente conexe, oricare ar fi denumirea sa particulară (tratat, acord, convenție, act general, pact, memorandum, schimb de note, protocol, declarație, statut, act final, *modus vivendi*, aranjament etc.), toate având valoare juridică egală²¹.

Alte state, totuși, se îndepărtează de modelul Convenției de la Viena din 1969, stabilind o definiție particulară a tratatului internațional. În acest sens, Franța limitează definiția națională a tratatelor (*traités*) la acordurile care au obținut ratificare prezidențială, iar alte acorduri internaționale (*accords internationaux*) constituie obiectul aprobării parlamentare. În pofida diferențierii terminologiei juridice naționale, Franța consideră ambele noțiuni ca fiind identice în scopuri de drept internațional²². Sistemul legislativ din Statele Unite ale Americii recunoaște două categorii de mecanisme prin intermediul cărora SUA devine parte la obligații juridice internaționale, diferențiate doar prin modalitatea de ratificare. Astfel, din prima categorie face parte "tratatul", care conform Constituției americane reprezintă un acord internațional aprobat de două treimi ai membrilor Senatului SUA, urmat de ratificare prezidențială²³. Cea de-a doua categorie o constituie acordurile internaționale sau acordurile executive (*executive agreements*), iar din aceasta fac parte: acorduri executive autorizate de Congres (*congressional-executive agreements*)²⁴ care se ratifică prin procedură legislativă ordinară²⁵, acorduri executive autorizate expres de alte tratate sau în privința cărora autorizația reiese din dispozițiile altor tratate (*agreements pursuant to treaties* - bunăoară aranjamente și memorandumuri de înțelegere care au fost încheiate sub auspiciile Tratatului Atlanticului de Nord) și acordurile executive propriu-zise sau acordurile executive prezidențiale (*presidential or sole executive agreements*) care sunt încheiate doar în baza autorității constituționale independente a Președintelui. Dreptul internațional nu face nicio distincție între tratate și acorduri executive²⁶, și prin urmare, atât în cazul legislației Franței, cât și a Statelor Unite ale Americii, termenul de "tratat" și, "acord internațional" și "acord executiv" comportă același sens ca și tratate în sensul dreptului internațional – creând obligații juridice externe pentru state.

²¹ *Legea privind tratatele internaționale ale Republicii Moldova*, nr. 595 din 24.09.1999. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2000, nr. 24 – 26, art. 2.

²² *Constituția Franceză* din 4 octombrie 1958, art. 52 și 53. *La Constitution du 4 octobre 1958 en vigueur*.

²³ *Constituția Statelor Unite ale Americii*, din 17 septembrie 1787, Art. 2, Secțiunea 2, paragr. 2. *The Constitution of the United States of America*.

²⁴ Unele domenii în care Congresul autorizează încheierea acordurilor internaționale sunt: convențiile poștale, comerț, asistență militară străină, asistență economică externă, cooperarea în domeniul energiei atomice și drepturile internaționale de pescuit.

²⁵ The Case-Zablocki Act (Public Law 92–403, as amended), is also examined in Chapter X. Appendix 2 for text of the law.

²⁶ Helms J. et al. *Treaties and other international agreements: The role of the United States Senate* // coord. Congressional Research Service Library of Congress, Washington: U.S Government Printing Office, 2001. - 4 p. (Prin formula et al. sunt substituiți membrii Comitetului pentru Relații Externe: Lugar G. R., Hagel C., Smith G., Grams R., Brownback S., Thomas C. și alții).

Se conturează astfel concluzia că, din perspectiva utilitară și funcțională, în unele sisteme naționale de drept, precum cele din urmă exemplificate, definiția tratatelor implică enunțarea existenței capacității statului de a încheia un tratat internațional și stabilirea procedurilor naționale de implementare a tratatelor în ordinea juridică internă.

Din perspectiva dreptului internațional, înaintea ca definirea tratatului internațional și codificarea Convenției de la Viena privind dreptul tratatelor să constituie una dintre preocupările timpurii ale Comisiei de Drept Internațional (din cadrul Adunării Generale a ONU), tratatul deja era recunoscut, de comunitatea internațională, drept izvor al dreptului internațional, fiind consacrat în art. 38 al Statutului Curții Internaționale de Justiție (parte componentă a Cartei ONU din 26 iunie 1945) care îl enumera în calitate de instrument pe care organul jurisdicțional mondial putea să îl folosească pentru soluționarea diferendelor internaționale apărute dintre state²⁷.

Mai mult ca atât, textul articolului prenotat din Statutul Curții Internaționale de Justiție preia în întregime conținutul articolului 38 al Statutului Curții Permanente a Justiției Internaționale (16 decembrie 1920) – predecesorul CIJ, după cum urmează: "Curtea va aplica: 1. convențiile internaționale, fie generale, fie speciale, care stabilesc reguli recunoscute în mod expres de statele în litigiu; 2. cutuma internațională, ca dovadă a unei practici generale, acceptată ca drept; 3. principiile generale de drept recunoscute de națiunile civilizate; 4. sub rezerva dispozițiilor Articolului 59, hotărârile judecătorești și doctrina celor mai calificați specialiști ai diferitelor națiuni, ca mijloace auxiliare de determinare a regulilor de drept. Prezenta dispoziție nu aduce atingere împuternicirii Curții de a soluționa o cauză *ex aequo et bono*, dacă părțile sunt de acord cu aceasta"²⁸. Prin urmare, comunitatea internațională dintotdeauna a recunoscut valoarea tratatului internațional ca izvor de drept internațional, plasându-l, conform redacțiilor art. 38 al Statutului Curții Permanente a Justiției Internaționale (1920), și respectiv articolul 38 al Statutului Curții Internaționale de Justiție (1945), înaintea cutumei – or tratatul fie codifică o cutumă, fie coexistă cu aceasta, precum vom elucida ulterior. Totodată, în contextul abordării subiectului transducerii de la cutumă la tratat este esențial să atragem atenția, cu titlu de *nota bene*, asupra faptului că tratatele internaționale existente nu au codificat în totalitate tot spectrul de cutume care se regăsesc în sistemul dreptului internațional (or aceasta practică îndelungată a unui stat – care este însoțită de *opinio juris* - se dezvoltă la fel ca și

²⁷ Statutul Curții Internaționale de Justiție, Carta Națiunilor Unite, semnată la San Francisco la 26.06.1945, în vigoare pentru Republica Moldova din 02.03.1992. În: Tratatate internaționale la care Republica Moldova este parte, vol. 26. Chișinău: Moldpres, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2001.

²⁸ Statutul Curții Permanente a Justiției Internaționale, Carta Ligii Națiunilor, 16 decembrie 1920. Disponibil: <https://www.refworld.org/docid/40421d5e4.html>

practica încheierii tratatelor internaționale²⁹), precum și faptul că procesul de codificare permite *sine qua non* îmbunătățirea unei reguli de drept și nu doar transpunerea fidelă a unei cutume.

Comisia de Drept Internațional a fost creată grație art. 13 al Cartei ONU, care stabilea expres faptul că Adunarea Generală va iniția studii și va face recomandări în scopul promovării cooperării internaționale în domeniul politic și încurajării dezvoltării progresive a dreptului internațional și codificării acestuia, precum și în scopul promovării cooperării internaționale în domeniul economic, social, al învățământului și sănătății, sprijinirii înfăptuirii drepturilor omului și libertăților fundamentale pentru toți, fără deosebire de rasă, sex, limbă sau religie. Astfel, în cadrul celei de-a doua sesiuni a Adunării Generale a ONU, marea majoritatea a celui de-al Șaselea Comitet (juridic) în votat în favoarea înființării unei comisii de drept internațional, iar drept consecință la 21 noiembrie 1947 AG a adoptat rezoluția 174 (II) de creare a CDI și de aprobare a Statutului acesteia³⁰.

Data fiind importanța tratatelor internaționale în dezvoltarea raporturilor juridice între subiecții dreptului internațional și în codificarea progresivă a celui din urmă, certitudinea juridică pe care o conferă tratatele internaționale (în raport de cutumă), precum și mărirea numărului subiecților de drept internațional care aveau capacitatea să încheie tratate internaționale, la prima sa sesiune din 1949 Comisia de Drept Internațional a selectat dreptul tratatelor ca subiect prioritar al codificării, numindu-i succesiv pe J. L. Brierly, Sir Hersch Lauterpacht, Sir Gerald Fitzmaurice și Sir Humphrey Waldock în calitate de Raportori Speciali.

În una din redacțiile inițiale ale Convenției de la Viena privind dreptul tratatelor, din 1950, termenul "tratat" din art. 1 desemna: *un acord încheiat în scris dintre două sau mai multe state sau organizații internaționale, care stabilește un raport de drept internațional dintre părțile la acesta; Un "tratat" include un acord stabilit prin schimb de note. Un "tratat" nu include acordul la care orișicare altă entitate decât Statul sau organizația internațională este sau poate să fie parte*³¹.

²⁹ Existența a *opinio juris* poate fi dovedită prin: declarațiile publice făcute în numele statului, publicațiile oficiale, avizele juridice guvernamentale, corespondența diplomatică, deciziile jurisdicțiilor naționale (hotărârile judecătorești), dispozițiile tratatelor, conduită în legătură cu rezoluțiile adoptate de o organizație internațională sau la o conferință interguvernamentală.

³⁰ Pagina Comisiei de Drept Internațional a ONU. Originea Comisiei de Drept Internațional. Disponibil pe: <http://legal.un.org/ilc/drafting.shtml>

³¹ Report on the Law of Treaties by J. L. Brierly, UN Doc. A/CN.4/23, Extract from the Yearbook of the International Law Commission (YILC), 1950, Vol. II. – 223 p.

Use of the term "treaty". Article 1. As the term is used in this Convention

(a) A "treaty" is an agreement recorded in writing between two or more States or international organizations which establishes a relation under international law between the parties thereto.

(b) A "treaty" includes an agreement effected by exchange of notes.

(c) The term "treaty" does not include an agreement to which any entity other than a State or international organization is or may be a party.

Astfel, în raportul său special privind dreptul tratatelor, din 14 aprilie 1950, J. L. Brierly sublinia, cu referire la proiectul art. 1 al Convenției, că termenul "tratat" era utilizat, în special în jurisprudența statelor cu constituții scrise, într-un sens restrâns pentru a denumi un acord la care s-a ajuns, în special, prin mijloace solemne. Dar este, de asemenea, utilizat într-un sens mai larg, în special în bine-cunoscutele expresii "capacitatea de încheiere a tratatelor" și "dreptul tratatelor". În acest sens mai larg, "tratatele" probabil nu epuizează întreaga categorie de obligații *ex contractu*, sau chiar de acorduri, dintre persoane internaționale³². Astfel, de aici reiese că obligația de înregistrare, preluată de membrii Organizației Națiunilor Unite în Articolul 102 din Cartă, se extinde nu numai la "tratate" dar și la "orice acord internațional"³³. O antiteza similară dintre un "tratat" și un "angajament internațional" a apărut în articolul 18 al Pactului Ligii Națiunilor. Potrivit unei interpretări a articolului 18, pe care Consiliul Ligii a acceptat-o în 1920, obligația de înregistrare impusă se extindea la "orice tratat oficial de orice natură și la fiecare convenție internațională", precum și la "orice alt angajament internațional sau act prin care națiunile sau guvernele lor intenționează să stabilească obligații legale între ele însele și un alt stat, Națiune sau Guvern"³⁴. Astfel, Raportorul Special a trasat rationamentul istoric, care nu va fi contestat de succesorii săi, privind caracterul similar al noțiunii de "tratat" cu cel al altor acte internaționale care prevedeau obligații juridice pentru state, prin prisma obligației de înregistrare a tratatelor consfințită încă în Pactul Ligii Națiunilor din 1920 și transpusă ulterior în art 102 al Cartei ONU din 1945.

În raportul său privind dreptul tratatelor, din 24 martie 1953, Raportorul Special Hersch Lauterpacht propune o definiție sumară a tratatului internațional după cum urmează: *tratatele sunt acorduri dintre state, inclusiv organizații la care sunt parte statele, care au drept scop crearea drepturilor și obligațiilor juridice a părților*³⁵. În explicarea definiției sale autorul atrage atenția asupra faptului că natura consensuală și contractuală a tratatelor constituie caracteristica lor principală care subliniază regulile de drept internațional cutumiar în privința încheierii, forței juridice obligatorii, validității, interpretării și încetării tratatelor (...). Totodată, definiția în cauză exclude indivizii și alte formațiuni decât organizații internaționale formate din state ca fiind părți la tratate luând în considerație faptul că doar statele – acționând fie individual, fie într-o anumită colectivitate – sunt subiecte originale ale raporturilor juridice internaționale și ale dreptului internațional. Acest fapt semnifică că acordurile dintre state și indivizi sau entități juridice care nu

³² Termenul de "persoane internaționale" era utilizat ca predecesor al noțiunii "subiecți de drept internațional" fiindcă ne aflăm în perioada sesiunilor inițiale de codificare ale Comisiei de Drept Internațional și de dezvoltare a terminologiei juridice actuale.

³³ Report on the Law of Treaties by J. L. Brierly, UN Doc. A/CN.4/23, Extract from the Yearbook of the International Law Commission (YILC), 1950, Vol. II. – 226 p.

³⁴ League of Nations Official Journal, 1920. – 155 p.

³⁵ Report on the Law of Treaties by H. Lauterpacht, UN Doc. A/CN.4/63, Extract from the Yearbook of the International Law Commission (YILC), 1953, Vol. II. – 1 p.

sunt state sau organizații de state nu sunt tratate chiar dacă legea care guvernează astfel de acorduri nu este legea vreunui stat particular, ci principii generale de drept independente de oricare sistem municipal – așa precum a fost, bunăoară, în cazul de arbitraj din 1930 *Lena Goldfields* dintre Rusia Sovietică și Compania Lena Goldfields.³⁶ Raționamentul în cauză al Raportorului Special este acceptat pe larg și astăzi în doctrină și practica statelor de încheiere a tratatelor internaționale, fiind accentuată interdependența definitorie dintre natura juridică a actului care creează obligații juridice și părțile la acesta.

În 1957, cel de-al treilea Raportor Special, Sir Gerald Fitzmaurice, deși concentrat mai mult pe subiectul validității tratatelor internaționale decât pe definirea acestora (reflecție pe care o vom desfășura ulterior în cursul cercetării științifice), a introdus pentru prima oară, în fața Comisiei de Drept Internațional, noțiunea de "tratate-legi" (*law-making treaties/ traites-lois*), care se referă la substanța normelor mai degrabă normativă decât contractuală. Conform lui Sir Gerald Fitzmaurice: tratatele-legi stipulează "obligații integrale" (adică trebuie să fie executate ca atare și în integralitatea lor) și stabilesc un regim "față de întreaga lume, mai degrabă decât față de anumite părți"³⁷. Astfel, fiind în contrast cu obligațiile "reciproce" sau "concesionare" ale unui tratat contractual, care prevede "un schimb reciproc de beneficii între părți, cu drepturi și obligații pentru fiecare care implică un tratament specific reciproc"³⁸.

În 1961, în cadrul celei de-a treisprezecea sesiuni ale sale, Comisia de Drept Internațional a schimbat schema lucrărilor sale dintr-o simplă expunere externă a legii tratatelor la pregătirea unor proiecte de articole capabile să servească drept bază pentru o convenție internațională. Această decizie a fost explicată de către Comisie în raportul său privind cea de-a paisprezecea sesiune din 1962, după cum urmează: "În primul rând, un cod, oricât de bine formulat, nu poate fi, în natura lucrurilor, atât de eficient precum o convenție pentru consolidarea normativă; iar consolidarea dreptului tratatelor este de o importanță deosebită în momentul în care atât de multe state noi au devenit recent membre ale comunității internaționale. În al doilea rând, codificarea dreptului tratatelor printr-o convenție multilaterală ar oferi tuturor noilor state posibilitatea de a participa direct la formularea legislativă dacă își doresc acest lucru; și participarea lor la lucrările de codificare pare a fi extrem de dezirabilă pentru Comisie pentru ca dreptul tratatelor să poată fi plasată pe fundamentele cele mai extinse și cele mai sigure"³⁹.

³⁶ *Ibidem (Ibid.)*, p. 93 – 94.

³⁷ Second Report on the Law of Treaties by Sir Gerald Fitzmaurice, UN Doc. A/CN.4/107, YILC 1957, Vol. II. – 31 p.

³⁸ Third Report on the Law of Treaties by Sir Gerald Fitzmaurice, UN Doc. A/CN.4/115, YILC 1958, Vol. II, Article 18 para. 2. - 27p.

³⁹ Yearbook of the International Law Commission, Documents of the fourteenth session including the report of the Commission to the General Assembly, Vol. II, 1962, elaborat de United Nations:
Disponibil: http://legal.un.org/docs/?path=../ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1962_v2.pdf&lang=EFS

Rezoluția Adunării Generale 1765 (XVII) din 20 noiembrie 1962⁴⁰, recomanda Comisiei să continue activitatea în domeniul dreptului tratatelor, ținând seama de opiniile exprimate în Adunare și de comentariile scrise prezentate de guverne.

În perioada dintre sesiunea a paisprezecea și a șaisprezecea, de la 1962 la 1964, Comisia a procedat la prima lectură a proiectelor de articole și a transmis guvernelor proiectul provizoriu adoptat pentru comentarii. Comisia a finalizat prima lectură a proiectelor de articole la cea de-a șaisprezecea sesiune din 1964.

La cea de-a șaptesprezecea sesiune, în 1965, Comisia a început a doua lectură a proiectelor de articole în lumina comentariilor guvernelor. Aceasta a reexaminat problema formei care urmează să fie acordată în cele din urmă proiectelor de articole și a respectat punctele de vedere exprimate în 1961 și 1962 în favoarea unei convenții.

Cel din urmă Raportor Special, Sir Humphrey Waldock, a avut sarcina să cumuleze comentariile guvernelor asupra proiectelor de articole privind dreptul tratatelor, să-și prezinte observațiile și o redacție finală a articolelor viitoarei Convenții de la Viena privind Dreptul Tratatelor. Astfel, în 1965, în cel de-al patrulea raport al oficialului ONU, au fost eluciate următoarele:

Cu referire la proiectul art. 1 și noțiunea de "tratat", Guvernul Australiei a propus ca definiția să includă referință la intenția părților de a crea obligații juridice între acestea. În același sens, suplimentar, Guvernul Austriei a amintit despre definițiile propuse de raportorii precedenți – G. Fitzmaurice și H. Lauterpacht – care includeau elementul de intenție pentru crearea drepturilor și obligațiilor, insistând astfel asupra necesității includerii elementului în cauză în corpul definiției tratatului. Guvernul Japoniei a avut o abordare radicală, enunțând faptul că atâta timp cât enumerarea categoriilor de tratate internaționale, în paragraful în cauză, nu poate fi exhaustivă, guvernul nipon pune la dubii utilitatea acestuia și sugerează excluderea articolului. Guvernul Luxemburgului la fel își exprima reticența vis-a-vis de necesitatea difinirii noțiunii de "tratat", considerând că aceasta reprezintă mai mult o preocupare doctrinară, și a enunțat opinia că imperativul formei scrise a tratatului internațional poate genera dispute referitoare la faptul dacă forma scrisă reprezintă o chestiune de substanță care afectează validitatea tratatului sau dacă paragraful în cauză are în vedere faptul că viitoarea Convenție se va aplica doar tratatelor în formă scrisă. Guvernul Marii Britanii, pe cealaltă parte, și-a exprimat dubiile vis-a-vis de faptul dacă este necesară sau dorită o listă a expresiilor care desemnează un tratat internațional (tratat, convenție, protocol, etc.) în corpul definiției, și a propus introducerea oricăror exemple în comentariul

⁴⁰ Textul rezoluției Adunării Generale 1765 (XVII) din 20 noiembrie 1962, disponibil pe: <http://www.un.org/documents/ga/res/17/ares17.htm>

Convenției⁴¹. Argumentele exemplificate ale statelor prezintă interes nu doar din perspectiva urmăririi procesului istoric al redactării textului actualei Convenții de la Viena privind Dreptul Tratatelor și înțelegerii raționamentului formulării existente, dar și din evidențierea timpurie a unor problematice științifice care încă preocupă doctrinarii contemporani.

Raportorul Special a luat notă de comentariile guvernelor și apropos definiția tratatului, ținând cont de aspectele cutumiare, ca fiind acordul internațional în formă scrisă, care fie este consemnat într-un singur instrument, fie în două sau mai multe instrumente conexe, oricare ar fi denumirea sa particulară, încheiat între două sau mai multe state și guvernat de dreptul internațional⁴². Definiția în cauză, în integralitatea sa conceptuală și doar cu intervenții redacționale a fost transpusă, de Comisia de Drept Internațional, în proiectul final al Convenției privind Dreptul Tratatelor, conferința de codificare a căreia urma să se desfășoare la Viena. Totodată, din cauza caracterului generic al noțiunii, care cuprindea toate acordurile scrise dintre state și guvernate de drept internațional, a fost abandonată inițiativa includerii în corpul Convenției a distincției dintre tratat în formă simplificată și tratate multilaterale generale⁴³.

În 1966, în cadrul celei de-a optsprezecea sesiuni, Comisia de Drept Internațional a adoptat redacția finală a Proiectului de Articole privind Dreptul Tratatelor. Urmare a discuțiilor din cel de-al Șaselea Comitet al Adunării Generale a ONU cu privire la raportul CDI referitor la activitatea sa în cursul celei de-a optsprezecea sesiuni, prin rezoluția 2166 (XXI) Adunarea Generală a hotărât să convoace conferința internațională a plenipotențiarilor pentru a examina dreptul tratatelor și pentru a încorpora rezultatele activității sale într-o convenție internațională și alte instrumente pe care le consideră potrivite.

În anul următor, la recomandarea Comitetului VI (Juridic) al Adunării Generale ONU, prin Rezoluția 2287 (XXII) din 6 decembrie 1967, Adunarea Generală a decis convocarea primei sesiuni a Conferinței Națiunilor Unite privind dreptul tratatelor de la Viena, în martie 1968.

Prima sesiune a Conferinței Națiunilor Unite privind dreptul tratatelor a avut loc la Viena în perioada 26 martie - 24 mai 1968, la care au participat reprezentanți din 103 de țări și observatori din 13 agenții specializate și interguvernamentale. A doua sesiune a avut loc între 9 aprilie și 22 mai 1969, la Viena, la care au participat reprezentanți din 110 de țări și observatori din partea a

⁴¹ Fourth Report on the Law of Treaties by Sir Humphrey Waldock, UN Doc. A/CN.4/177, YILC 1965, Vol. II. – 10 - 11 p.

⁴² *Ibidem* (*Ibid.*), p. 12.

⁴³ Procesul Verbal al Conferinței ONU privind Dreptul Tratatelor, Sesiunea I, 26 martie – 24 mai 1968. Remarca Guvernului Kenyan. – 28 p.

Disponibil: http://legal.un.org/diplomaticconferences/1968_lot/dtSearch/Search_Forms/dtSearch.html

paisprezece agenții specializate și interguvernamentale.⁴⁴ Conferința a adoptat Convenția de la Viena privind Dreptul Tratatelor, la 22 mai 1969. În același sens, proiectul articolului 2, care includea definiția tratatului ca fiind "**un acord internațional încheiat în scris între state și guvernat de dreptul internațional, fie că este consemnat într-un instrument unic, fie în două sau mai multe instrumente conexe și oricare ar fi denumirea sa particulară**" a fost adoptat cu 94 de voturi pro și 3 abțineri de către statele participante la conferință⁴⁵.

În explicațiile sale privind cea din urmă formulare a noțiunii de "tratat", din comentariul CDI asupra redacției finale a Proiectului de Articole privind Dreptul Tratatelor (devenit ulterior textul Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor), Comisia de Drept Internațional a notat că termenul înglobează toate formele acordurilor internaționale încheiate în scris, între state. Deși termenul "tratat" într-un sens conotează doar cu un singur instrument formal, există acorduri internaționale, precum sunt schimbul de note, care nu sunt în format unic dar totuși sunt, în mod cert, acorduri cărora li se aplică dreptul tratatelor. În mod similar o multitudine de instrumente unice aflate în utilizare zilnică, precum "minutele convenite" (procesul-verbal al reuniunii) sau "memorandumul de înțelegere" nu pot fi numite, corespunzător, instrumente formale, dar sunt fără îndoială acorduri internaționale – obiect al dreptului tratatelor⁴⁶. [...] Cu atât mai important că utilizarea generică a termenului de "tratat" este sprijinită de prevederile Statutului Curții Internaționale de Justiție⁴⁷ (art. 36 par. 2⁴⁸ și art. 38 par. 1⁴⁹).

Cu referire la sintagma "un acord internațional încheiat în scris între state", Comisia de Drept Internațional vine să explice că faptul că dacă termenul este astfel definit nu înseamnă că CDI a avut intenția să nege că alți subiecți ai dreptului internațional, precum sunt organizațiile internaționale și comunitățile insurgente, pot să încheie tratate. Din contra, rezerva din art. 3 al Convenției de la Viena din 1969,⁵⁰ referitoare la forța juridică a și principiile de drept aplicabile tratatelor acestora, a

⁴⁴ A se vedea Official Records of the United Nations Conference on the Law of Treaties, First Session (United Nations publication, Sales No. 68.V.7); *ibid.*, Second Session (United Nations publication, Sales No. 70.V.6).

⁴⁵ Procesul Verbal al Conferinței ONU privind Dreptul Tratatelor, Sesiunea Plenară a 7-a din 9 aprilie – 22 mai, doc. A/CONF.39/SR.7. – 3p; Sesiunea Plenară a 28-a din 9 aprilie – 22 mai 1969, doc. A/CONF.39/SR.28. – 157p.

⁴⁶ Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries. Text adopted by the International Law Commission at its eighteenth session, in 1966, and submitted to the General Assembly as a part of the Commission's report covering the work of that session (at para. 38). În Yearbook of the International Law Commission, 1966, vol. II. - 188 p.

⁴⁷ *Ibidem (Ibid.)*.

⁴⁸ Statele părți la prezentul Statut vor putea oricând să declare că recunosc ca obligatorie ipso facto și fără o convenție specială, în raport cu orice alt stat care acceptă aceeași obligație, jurisdicția Curții pentru toate diferendele de ordin juridic având ca obiect: a. interpretarea unui tratat; (...).

⁴⁹ În argumentarea sa cu referire la acest articol, Comisia de Drept Internațional a stabilit că deși art. 38 par. 1 prevede dreptul Curții Internaționale de Justiție de a aplica convenții internaționale, acest fapt, în mod egal, nu semnifică că CIJ –ului i se interzice aplicarea altor tipuri de instrumente care cuprind acorduri internaționale dar nu sunt numite "convenții".

⁵⁰ Art. 3 al Convenției de la Viena cu privire la Dreptul Tratatelor, încheiată la Viena pe 23 mai 1969, în vigoare pentru Republica Moldova din 25 februarie 1993. În: Vol. 4 al Culegerii Tratatelor Internaționale, Chișinău: Moldpres, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1998.

fost inclusă de Comisie expres în scopul respingerii unor astfel de interpretări a deciziei sale de a limita proiectul de articole la tratate încheiate între state⁵¹. În această ordine de idei, art. 3 al Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor stabilește următoarele: Faptul că prezenta Convenție nu se aplică nici acordurilor internaționale încheiate între state sau alte subiecte de drept internațional ori între aceste alte subiecte de drept internațional și nici acordurilor internaționale care nu au fost încheiate în formă scrisă, nu aduce vreo atingere: a) valorii juridice a unor asemenea acorduri; b) aplicării la aceste acorduri a tuturor regulilor enunțate în prezenta Convenție, cărora ar fi supuse în temeiul dreptului internațional independent de Convenție; c) aplicării Convenției la relațiile dintre state, reglementate prin acorduri internaționale, la care sânt părți și alte subiecte de drept internațional.

Sintagma "guvernate de dreptul internațional" servește pentru a face distincția între acordurile internaționale reglementate de dreptul internațional public și de cele care, deși încheiate între state, sunt guvernate de legea națională a uneia dintre părți (sau de legea națională a unui stat-terț care este aleasă de către părți).

Conform discuțiilor anterior exemplificate, Comisia a examinat oportunitatea includerii în definiție a elementului "intenția de a crea obligații în lumina dreptului internațional". Din cauza opiniilor divergente existente, Comisia a decis că atâta cât este relevant, intenția se include în fraza "guvernate de dreptul internațional"⁵² și prin urmare nu a inclus mențiuni directe la elementul subiectiv în cauză în corpul definiției.

Totodată, restricția de a utiliza noțiunea de "tratate" în proiectul de articole față de acordurile internaționale exprimate în formă scrisă nu are drept scop negarea forței juridice a acordurilor verbale de drept internațional sau să sugereze că unele principii care se conțin în redacțiile mai târzii ale proiectului de articole privind dreptul tratatelor (ale CDI) nu ar avea relevanță cu referire la acordurile verbale; dar termenul "tratate" este utilizat, în mod obișnuit, ca semnificând acordul în formă scrisă, și, prin urmare, Comisia a considerat, din interesul clarității și simplității, că proiectul său articolele privind dreptul tratatelor trebuie să se limiteze la acordurile în formă scrisă.

Raționamentul Comisiei de Drept Internațional, expus în Comentariul la Proiectul de Articole privind Dreptul Tratatelor (din 1966), este esențial în formularea unei înțelegeri cuprinzătoare și aprofundare a noțiunii de "tratate internaționale", servind drept ghidaj explicativ important atât pentru practicieni (reprezentanții instituțiilor statului care negociază tratatul în numele acestuia –

⁵¹ Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries. Text adopted by the International Law Commission at its eighteenth session, in 1966, and submitted to the General Assembly as a part of the Commission's report covering the work of that session (at para. 38). În Yearbook of the International Law Commission, 1966, vol. II. - 189 p.

⁵² Or atât cutumele, cât și dreptul internațional general atestă existența intenției pentru inițierea raporturilor generatoare de obligații juridice reciproce.

contribuind astfel la dezvoltarea progresivă a dreptului internațional - sau ai căror competență de activitate ține de tratate internaționale) și cercetători științifici, cât și pentru Curtea Internațională de Justiție în soluționarea litigiilor apărute între state cu implicarea variilor aspecte din domeniul dreptului tratatelor.

O clauză privind definirea noțiunii de "tratat", așa cum este prevăzută în articolul 2 al Convenției de la Viena, este, de altfel, un instrument clasic al codificării internaționale, serverște atât unor scopuri tehnice, cât și unor scopuri de fond. În primul rând, aceasta stabilește în mod uniform semnificația și coraportul dintre termenii tehnici centrali în conținutul întregii Convenții. Suplimentar, clauza de definire, prevăzută în articolul 2, este de o importanță centrală pentru determinarea scopului Convenției *ratione materiae*⁵³ - în mod special prin intermediul literei "a" (tratatele).

De asemenea, dacă e să expunem analitic faptele istorice ale apariției Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor, concluzionăm că practica (obligația) de înregistrare a tratatelor internaționale de către state atât în cadrul Ligii Națiunilor (1920), cât și în cadrul Organizației Națiunilor Unite (1945) – prevăzută în Cartele acestora - a constituit punctul de pornire ale primelor codificări elaborate de Comisia de Drept Internațional a noțiunii de "tratat". Într-o altă ordine de idei a exercițiului analitic, suplimentar observăm că cel de-al doilea Raportor Special al CDI, Hersch Lauterpacht, s-a concentrat mai mult pe "cerințele esențiale" vis-a-vis de un tratat decât pe definirea acestuia ca și concept. În contrast, într-un final, cel de-al patrulea Raportor Special, Humphrey Waldock, a decis să se refere atât la acorduri internaționale, cât și la tratate echivalându-le și conferind caracter generic noțiunii de "tratat". Descifrarea oferită de Convenția de la Viena din 1969 rămâne totuși a fi pe larg acceptată, majoritatea statelor o susțin și mulți cercetători o citează când invocă definiția unui tratat⁵⁴.

Totuși, în pofida popularității sale, în opinia noastră definiția tratatelor din CVDT este incompletă și insuficient de dezvoltată. Convenția de la Viena privind Dreptul tratatelor poziționează conceptul de "tratat" într-un context specific. Art. 1 îi limitează aplicabilitatea strict asupra "tratatelor încheiate între state", în timp ce art.2 precizează că noțiunile sale urmează a fi interpretate "în sensul" Convenției". Astfel, definiția oferită de CVDT servește unui scop determinat: identificarea tratatelor încheiate între state care constituie obiectul celor 85 de articole ale Convenției, care se referă la încheierea, aplicarea, interpretarea, amendarea, nulitatea, stingerea

⁵³ "datorită naturii obiectului relevant". Ghidul cu privire la sintagme latine în drept internațional, elaborat de Oxford University Press:

Disponibil: <http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780195369380.001.0001/acref-9780195369380-e-200>

⁵⁴ Hollis D. B., *A comparative approach to treaty law and practice*. În: *National Treaty Law and Practice*, edit. de Hollis D.B., Blakeslee M. R. Ederington L.B. Leiden: Editura Martinus Nijhoff, 2005. – 9p.

și suspendarea unor astfel de tratate. Caracterul necuprinzător al definiției tratatului internațional este confirmat, precum am menționat anterior, prin însuși art.3 al Convenției de la Viena.

Pentru a lărgi înțelegerea formalizată a noțiunii de "tratată" prin diversificarea aplicării acestui instrument internațional, în deceniile următoare au mai avut loc câteva codificări importante. Convenția de la Viena privind succesiunea Statelor la tratate, adoptată la 23 august 1978 și intrată în vigoare la 6 noiembrie 1996, preia definiția Convenției din 1969, încadrând tratatul internațional, în calitate sa de *acord internațional încheiat între State, în formă scrisă și reglementat de dreptul internațional, indiferent dacă este inclus într-un singur instrument sau în două sau mai multe instrumente conexe și indiferent de denumirea specifică*, în cazurile de *înlocuire a unui Stat cu un altul în privința responsabilității în relațiile internaționale ale teritoriului*⁵⁵. Consecutiv, Convenția de la Viena privind Dreptul Tratatelor dintre State și Organizații Internaționale sau dintre Organizații Internaționale, adoptată la 21 martie 1986 dar încă neintrată în vigoare, prevede că în sensul acesteia, termenul de "tratată" înseamnă un acord internațional guvernat de dreptul internațional și încheiat în formă scrisă: (i) între unul sau mai multe state și una sau mai multe organizații internaționale; sau (ii) între organizațiile internaționale; indiferent de faptul dacă acest acord este inclus într-un singur instrument sau în două sau mai multe instrumente conexe și indiferent de denumirea sa specifică⁵⁶, dând expresie codificată raporturilor juridice, apărute prin tratate, parte la care sunt organizațiile internaționale.

În cadrul dreptul internațional în sine, noțiunea de "tratată" implică un set asociat de reguli și de proceduri care formează ramura "dreptul tratatelor", aferentă căreia este principiul *pacta sunt servanda*. Convenția de la Viena privind Dreptul Tratatelor, precum și celelalte două Convenții de la Viena, din 1978 și, respectiv, 1986, codifică multe dar nu toate regulile și procedurile specifice. Prin urmare, dreptul tratatelor există indiferent și independent de acele convenții și cu o arie de cuprindere mult mai vastă decât cea a Convenției de la Viena din 1969. În acest sens poate fi adus în lumină exemplul elocvent potrivit căruia niciuna din Convențiile de la Viena nu abordează problematica acordurilor verbale sau cum acestea sunt afectate de conflicte armate⁵⁷.

Astăzi înțelegerea articolului 2, par. 1 lit. a) al Convenției de la Viena cu privire la Dreptul Tratatelor din 1969 vis-a-vis de semnificația unui tratată este considerată a fi o reflexie a dreptului

⁵⁵ Art. 2, Convenția de la Viena privind succesiunea Statelor la tratate, adoptată la 23 august 1978, în vigoare pentru Republica Moldova din 11.03.2009.

⁵⁶ Art. 2, Convenția de la Viena privind Dreptul Tratatelor dintre State și Organizații Internaționale sau dintre Organizații Internaționale, adoptată la 21 martie 1986.

⁵⁷ Hollis Duncan B., Defining Treaties. În: The Oxford Guide to Treaties. Oxford: Editura Oxford University Press, 2012 – p. 14.

internațional cutumiar⁵⁸ (fapt care reiese de asemenea din art 3 lit.b) al Convenției de la Viena din 1969 stipulând că acordurilor internaționale care nu fac obiectul Convenției li se aplică regulile acestora la care tratatele în cauză ar fi supuse în temeiul dreptului internațional independent de Convenție), opinie exprimată inclusiv de jurisprudența Curții Internaționale de Justiție, pe care o vom expune în cele ce urmează.⁵⁹

Practica Curții Internaționale de Justiție exprimă elocvent înțelegerea statelor vis-a-vis de tratate internaționale - și mai mult ca atât interpretarea corectă a noțiunii de "tratată" prin prisma competenței forumului jurisdicțional mondial de a soluționa diferendele apărute între state. Urmare a prezentării anterioare a lucrărilor Comisiei de Drept Internațional se impune inevitabil concluzia că raționamentul Curții (reflectat în hotărârile sale în limitele cauzelor înaintate spre examinare) ține cont de (și reconfirmă) explicațiile Comisiei de Drept Internațional asupra proiectului de Articole privind Dreptul Tratatelor devenit ulterior Convenția de la Viena privind Dreptul Tratatelor din 1969. Astfel, tratatul internațional având origine cutumiară, valoarea juridică a acestuia nu este afectată de denumirea și structura atribuită actului juridic internațional generator de obligații dintre subiecții dreptului internațional, iar printre criteriile de stabilire a faptului dacă un instrument internațional este sau nu tratat se numără: prevederile acestuia, circumstanțele în care a fost încheiat și intenția părților.

În cauza *privind Activitățile militare și paramilitare în și împotriva Nicaragua (Nicaragua v Statele Unite ale Americii)*, din 1986⁶⁰, Curtea Internațională de Justiție, în hotărârea sa, a reconfirmat natura cutumiară a tratatelor internaționale: "existența unor norme identice în dreptul internațional al tratatelor și în dreptul cutumiar a fost recunoscută în mod clar de către Curte în cauzele *North Sea Continental Shelf* (1969). Într-o mare măsură, aceste cauze se refereau la întrebarea dacă o regulă consacrată într-un tratat a existat și ca o regulă cutumiară, fie fiindcă tratatul pur și simplu codificase cutuma sau a determinat-o să se "cristalizeze", fie pentru că cutuma a influențat ulterioara adoptare a tratatului. Curtea [...] a considerat că este clar că anumite alte articole ale tratatului în cauză "au fost ... considerate ca reflectând sau ca cristalizând reguli ale

⁵⁸ Viliger M. E., *Commentary on the 1969 Vienna Convention on the Law of the Treaties*. Leiden: Editura Martinus Nijhoff, 2009. – 83 p.

⁵⁹ *Land and Maritime Boundary between Cameroon and Nigeria (Cameroon v. Nigeria: Equatorial Guinea intervening)*, par. 263, Judgement of 10 October 2002, International Court of Justice Rep 303. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/94>

⁶⁰ care se referă la acțiunile SUA de recrutare, instruire, înarmare, echipare, finanțare, furnizare și de altfel încurajare, sprijinire, și îndreptare a acțiunilor militare și paramilitare în și împotriva statului Nicaragua, încalcând astfel prevederile tratatelor internaționale și, corespunzător, obligațiile sale internaționale față de Nicaragua, după cum urmează: articolul 2 alineatul (4) din Carta Organizației Națiunilor Unite; articolele 18 și 20 din Carta Organizației Statelor Americane; articolul 8 al Convenției privind drepturile și obligațiile statelor; articolul I, cu indice trei, al Convenției privind obligațiile și drepturile statelor în caz de conflict civil.

dreptului internațional cutumiar" (par. 177)⁶¹; "Curtea consideră că există o obligație pentru Guvernul Statelor Unite, în sensul articolului 1 din Convențiile de la Geneva, de a "respecta" convențiile și chiar de a "asigura respectarea" acestora în toate circumstanțele, or o astfel de obligație nu derivă numai din convențiile înseși, ci din principiile generale ale dreptului umanitar cărora convențiile le oferă doar o expresie specifică. Prin urmare, Statele Unite au obligația să nu încurajeze persoanele sau grupurile implicate în conflictul din Nicaragua să acționeze cu încălcarea prevederilor articolului 3 comun celor patru Convenții de la Geneva din 1949" (par. 220)⁶².

Totodată, în cauza prenotată Curtea Internațională de Justiție a enunțat posibilitatea coexistenței concomitente a unui tratat și a unei cutume care prevăd aceleași obligații juridice, subliniind că nonintervenția și abținerea de la folosirea forței constituiau atât norme de drept cutumiar, cât și obligații consfințite în tratate⁶³.

Înt-un alt diferent soluționat de CIJ în 2002 privind suveranitatea asupra peninsulei Bakassi, cauza *Frontiera maritimă și teritorială între Camerun și Nigeria (Camerun v Nigeria: Guineea Ecuatorială intervenient)*, Curtea la fel a recunoscut că actul juridic internațional scris care genera obligații se încadra în definiția de "tratată" consfințită în Convenția de la Viena privind Dreptul Tratatelor din 1969 și reflecta dreptul cutumiar internațional⁶⁴.

În conglomeratul relațiilor internaționale, varietatea de denumiri pentru un acord internațional poate părea confuză. În afară de "tratată" pot fi găsite o multitudine de alte denumiri, bunăoară "acord" (termenul cel mai general, aplicat înțelegerilor din diverse domenii: politic, economic, comercial, financiar, cultural)⁶⁵, "act"⁶⁶, "convenție"⁶⁷, "cartă", "statut"⁶⁸, "pact"⁶⁹, "protocol"⁷⁰,

⁶¹ *Case concerning military and paramilitary in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)*, par. 177, Judgement of 17 June 1986, International Court of Justice. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/70/judgments>

⁶² *Ibidem (Ibid.)*, par. 220.

⁶³ *Ibidem (Ibid.)*, par. 185.

⁶⁴ *Land and Maritime Boundary between Cameroon and Nigeria (Cameroon v. Nigeria: Equatorial Guinea intervening)*, par. 263, Judgement of 10 October 2002, International Court of Justice. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/94>

⁶⁵ Ludovic T., Marțian N. I., *Drept internațional public*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1976. -233p.

⁶⁶ Actul General este un acord multilateral care stabilește norme într-un domeniu al relațiilor internaționale sau un anumit regim juridic, ca de exemplu: Actul General de la Bruxelles din 1890 privind interzicerea comerțului cu sclavi, Actul General din 1929 privind reglementarea pașnică a diferendelor nu trebuie să-l confundăm cu Actul Final, document cu care se încheie conferințele internaționale și care, cel mai adesea nu este un document juridic, el poate să includă, uneori, în anexă, textul unui tratat adoptat de conferința respectivă (de exemplu: Actul Final al Conferinței pentru comerț și dezvoltare din 1964).

⁶⁷ reglementează relațiile într-un domeniu special, ca de exemplu Convenția din 1936 de la Montreaux privind regimul strâmtoarelor Mării Negre sau Convenția din 1969 cu privire la Dreptul Tratatelor.

⁶⁸ Model de denumire dată actelor prin care se constituie organizații sau organisme internaționale sau se stabilește un regim internațional (de exemplu Statutul de la Geneva din 1923 privind regimul internațional al porturilor maritime; Statutul Dunării din 1921 etc.).

⁶⁹ "desemnează o înțelegere cu caracter deosebit de solemn, care reglementează un domeniu al relațiilor politice dintre state, ca de exemplu Pactul Briand – Kellogg din 1928 sau Pactul Ligii Națiunilor" / Ambasador dr. Preda-Mătășaru A., *Tratat de Drept Internațional Public*. București: editura LuminaLex, 2002. – 222p.

"modus vivendi"⁷¹ ș.a.m.d, fapt care totuși nu pereclitează forța juridică a celor din urmă. Precum a remarcat însăși Curtea Internațională de Justiție, în cauza *South West Africa*, din 1962, evaluarea statutului unui instrument bazată în exclusivitate pe titlul aceluia necesită atenție sporită⁷² și poate prezenta, prin urmare un procedeu greșit. În aceeași ordine de idei, Curtea a stabilit, în cauzele *Aegean Sea Continental Shelf* (1978) și *Maritime Delimitation in the Indian Ocean* (2017) că **prevederile acordului, circumstanțele particulare în care a fost elaborat, precum și intenția părților** pot respinge sugestia de *prima facie*⁷³ comunicată de o desemnare⁷⁴ și, prin urmare, reprezintă inclusiv criterii de stabilire a existenței sau a inexistenței unui acord internațional.

În litigiul dintre Nigeria și Camerun, din 2002, privind suveranitatea asupra peninsulei Bakkasi și stabilirea frontierei maritime dintre cele două state, CIJ a statuat că Declarația de la Maroua constituie un acord internațional încheiat între state, în formă scrisă și trasând o frontieră, cea din urmă este guvernată de dreptul internațional și constituie un tratat în sensul Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor din 1969 (art. 2 par. 1), la care Nigeria este parte începând cu 1969, iar Camerun începând cu 1991⁷⁵.

Luând în considerație evoluția narativă a prezentei cercetări, se constată necesitatea unor explicații suplimentare cu referire la declarații. Precum am observat anterior, prin intermediul practicii exemplificate a CIJ, termenul "declarație" este folosit pentru diferite instrumente internaționale.

Cu toate acestea, declarațiile nu sunt întotdeauna obligatorii din punct de vedere juridic. Termenul este adesea ales în mod deliberat pentru a indica faptul că părțile nu intenționează să creeze obligații, ci doar doresc să declare anumite aspirații. Un exemplu este Declarația de la Rio din 1992 cu privire la mediu și dezvoltare. Declarațiile pot fi totuși și tratate în sensul generic, fiind obligatorii din punctul de vedere al dreptului internațional. Prin urmare, este necesar să se stabilească în fiecare caz particular dacă părțile intenționau să creeze obligații reciproce.

⁷⁰ este o denumire aplicată documentelor accesorii la un tratat, pentru a-l preciza, aplica, prelungi, completa, modifica, poate fi și un act juridic de sine stătător, exemplu: Protocolul de la Geneva din 1925 pentru interzicerea folosirii gazelor asfixiante, toxice sau a mijloacelor bacteriologice. Se numesc Protocoale și Procesele – Verbale privind dezbaterile unor conferințe sau privind constatarea schimbului sau depunerii instrumentelor de ratificare

⁷¹ este un act prin care se urmărește reglementarea provizorie a unor probleme, încheiat de obicei cu intenția de a-l înlocui ulterior printr-un tratat sau printr-un acord de o durată mai îndelungată.

⁷² *South West Africa (Liberia v. South Africa)*, *Preliminary Objections* 1962, ICJ Rep 319, 331. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/47/judgments>

⁷³ se are în vedere compența *prima facie* (la prima vedere) a Curții Internaționale de Justiție de soluționare a diferendului dintre state, în faza inițială de contencios internațional când un stat se adresează Curții.

⁷⁴ *Aegean Sea Continental Shelf* 1978, ICJ Rep 3, para 96. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/62>
Maritime Delimitation in the Indian Ocean (Preliminary Objections) 2 February 2017, para 42. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/161>

⁷⁵ *Land and Maritime Boundary between Cameroon and Nigeria (Cameroon v. Nigeria: Equatorial Guinea intervening)*, par. 263, Judgment of 10 October 2002, International Court of Justice Rep 303. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/94>

Confirmarea intenției părților poate fi adesea o sarcină dificilă. Unele instrumente intitulate "declarații" nu erau destinate inițial să aibă forță juridică obligatorie, dar dispozițiile acestora s-ar fi putut să reflecte norme de drept internațional cutumiar sau ar fi putut să dobândească, la o etapă ulterioară, un caracter obligatoriu ca norme de drept cutumiar. Acesta este cazul Declarației Universale a Drepturilor Omului din 10 decembrie 1948, adoptată de Adunarea Generală a ONU.

Declarațiile care sunt destinate să aibă caracter obligatoriu pot fi clasificate după cum urmează:

- (a) O declarație poate fi un tratat în sensul propriu-zis. Un exemplu semnificativ este Declarația comună dintre Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord și China privind chestiunea Hong Kong-ului din 1984⁷⁶.
- (b) O declarație interpretativă este un instrument care este anexat la un tratat cu scopul de a interpreta sau explica dispozițiile celui din urmă.
- (c) O declarație poate fi, de asemenea, un acord informal cu privire la o chestiune de importanță minoră.
- (d) O serie de declarații unilaterale pot constitui acorduri obligatorii. Un exemplu tipic sunt declarațiile elaborate sub prevederile Caluzei Opționale a Statutului Curții Internaționale de Justiție care creează legături juridice între declaranți, deși nu sunt adresate direct unul celuilalt. Un alt exemplu îl constituie Declarația unilaterală privind Canalul Suez și aranjamentele pentru operațiunile acestuia, emise de Egipt în 1957, care a fost considerată un angajament cu caracter internațional⁷⁷.

Într-un alt caz, *Qatar vs Bahrain*, conflict care se referea la suveranitatea asupra Insulelor Hawar, drepturile suverane asupra digurilor Dibal și Qit'at Jaradah și delimitarea zonelor lor maritime, cele două state au trimis fiecare, în decembrie 1987, scrisori identice Regelui Arabiei Saudite care media disputa dintre Qatar și Bahrain. Ambele state au convenit că scrisorile lor identice constituie un acord internațional, cu toate acestea, Qatar și Bahrain nu au fost de acord cu privire la faptul dacă procesul-verbal din decembrie 1990 care a înregistrat consultările lor și a determinat ce constituia "obiectul disputei" a fost un acord internațional. Curtea Internațională de Justiție, în hotărârea sa din 1 iulie 1994, a luat în considerație prevederile instrumentelor și circumstanțele încheierii acestora⁷⁸,

⁷⁶ A se vedea pe pagina web a Ministerului Afacerilor Externe al Republicii Populare Chineze. Disponibil: https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/ljzg_665465/3566_665531/t25956.shtml

⁷⁷ A se vedea Guiding Principles applicable to unilateral declarations of States capable of creating legal obligations, with commentaries thereto 2006. Text adopted by the International Law Commission at its Fifty-eighth session, in 2006, and submitted to the General Assembly as a part of the Commission's report covering the work of that session (A/61/10). The report, which also contains commentaries on the draft articles, will appear in Yearbook of the International Law Commission, 2006, vol. II, Part Two.

⁷⁸ Cei doi Miniștri ai Afacerilor Externe au semnat un text care înregistra angajamentele acceptate de Guvernele acestora, unora dintre care urma să le fie oferit aplicare imediată. Având semnat un astfel de text, Ministrul Afacerilor

și a decis că atât Minutele (Procesul-Verbal) din 25 decembrie 1990, cât și schimbul de scrisori din decembrie 1987, constituie un acord internațional care creează drepturi și obligații pentru părți⁷⁹.

Totodată, într-o altă speță, *Disputa maritimă Chile vs Peru*, privind delimitarea frontierei dintre zonele maritime ale celor două state din Oceanul Pacific, Curtea Internațională de Justiție a stabilit, în 2014, că acordurile tacite (nescrise) au aceeași valoare juridică ca și acordurile scrise⁸⁰. În istorie existența cazurilor de încheiere a tratatelor internaționale în formă verbală se exemplifică prin următoarele: Înțelegerea privind acordarea de asistență mutuală încheiată între URSS și Mongolia în 1934; Înțelegerea verbală dintre URSS, SUA, China, Franța și Marea Britanie (1964) referitoare la principiul repartiției echitabile a locurilor la alegerea membrilor nepermanenți ai Consiliului de Securitate ONU; Înțelegerea dintre SUA și Japonia privind posibilitatea navelor aeriene și maritime americane, care purtau arme nucleare, să staționeze pe teritoriul Japoniei (1960), ș.a.m.d.

La finele acestui subcapitol se impune concluzia privind istoricul complex al codificării noțiunii de "tratată", generat de un eveniment istoric important – crearea Organizației Națiunilor Unite (1945) în Carta căreia era consfințită atât sarcina forumului global de a dezvolta progresiv dreptul internațional (art. 13), cât și obligația fiecărui stat membru de a înregistra orice tratat sau acord internațional încheiat la Secretariat (art. 102), precum și crearea Curții Internaționale de Justiție care, întru soluționarea diferendelor apărute dintre state, poate să utilizeze convențiile internaționale. Drept consecință, în 1947 este înființată Comisia de Drept Internațional, iar dreptul internațional cutumiar privind tratatele internaționale, prevederile articolului 102 din Cartă și articolului 38 din Statutul CIJ servesc bază a analizelor și cercetărilor Raportorilor Speciali ai CDI și, respectiv, apariției Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor din 1969.

Totuși, arhicunoscuta definiție a tratatului internațional, consfințită în art. 2 par. 1 al Convenției din 1969, nu are un caracter universal – precum explică însăși Comisia de Drept Internațional în Comentariul asupra Proiectul său de Articole privind Dreptul Tratatelor din 1966 (devenit ulterior, în integralitatea sa, Convenția de la Viena privind Dreptul Tratatelor), precum reiese din încercările de codificări suplimentare (Convenția de la Viena privind Dreptul Tratatelor dintre State și Organizații Internaționale sau dintre Organizații Internaționale, adoptată la 21 martie 1986 – care consfințește normativ posibilitatea încheierii tratatelor internaționale nu doar de către state), și

Externe al Bahrainului nu se afla în poziția să afirme că el intenționa să se subscrie doar unei declarații care înregistrează o înțelegere politică (*statement recording a political understanding*) și nu unui acord internațional.

⁷⁹ *Case Concerning Maritime Delimitation and Territorial Questions Between Qatar and Bahrain (Qatar v. Bahrain.)*, *Jurisdiction and Admissibility*, 1 July 1994, International Court of Justice Rep, par. 30. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/87/087-19940701-JUD-01-00-EN.pdf>

⁸⁰ *Case Concerning Maritime Dispute (Peru v Chile)*, Judgment of 27 January 2014, par. 91, 102, 103, 151. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/137/137-20140127-JUD-01-00-EN.pdf>

precum reconfirmă jurisprudența Curții Internaționale de Justiție. Algoritmul "(i) acord internațional (ii) încheiat în scris (iii) între state și (iv) guvernat de dreptul internațional, (v) fie că este consemnat într-un instrument unic, fie în două sau mai multe instrumente conexe și (vi) oricare ar fi denumirea sa particulară" este unul general-agreat de state, dar sumar, incapabil să reflecte în întregime tot spectrul de norme care guvernează dreptul tratatelor – bunăoară cazul acordurilor internaționale nescrise. Prin urmare, și decizia unor state (precum este Republica Moldova) de a-și limita definiția normativă națională a noțiunii de "tratat" la "acord încheiat în scris"⁸¹ reprezintă o limitare a statului de la posibilitatea de a participa la exercițiul de creație a practicilor și normelor de drept internațional, și, în același timp, relevă o înțelegere sumară, a acestor state, a contextului deplin al dreptului tratatelor, fapt care ar putea să perecliteze în viitor capacitatea lor de implicare în oricare alte raporturi juridice internaționale decât cele consfințite în scris.

Definirea unui acord internațional ca fiind tratat, precum ne demonstrează jurisprudența CIJ, depinde de context, în marginile căruia sunt analizate atât normele generale din dreptul tratatelor, cât și cele consfințite convențional – fapt care neagă întru totul imperativul unei structuri stricte: preambulul, dispozitivul, partea finală și după caz anexele.

Intenția părților sau *animus contrahendi* sau *opinio juris* (*opinio juris sive necessitatis*) rămâne a fi, în calitatea de moștenire a cutumei privind practica încheierii tratatelor internaționale, unul dintre elementele esențiale⁸² care definesc și confirmă existența unui tratat – indiferent de forma, de structura și de denumirea acestuia. Asume consimțământul subiecților de drept internațional de a deveni părți la un raport juridic internațional precedează și generează apariția obligațiilor juridice reciproce, constituind o dovadă a validității tratatelor internaționale – subiect care formează chintesența prezentei cercetări doctorale, și urmează a fi abordată detaliat în cele ce urmează.

⁸¹ *Legea privind tratatele internaționale ale Republicii Moldova*, nr. 595 din 24.09.1999. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2000, nr. 24 – 26, art. 2.

⁸² Cu alte cuvinte, un tratat internațional este considerat valid, dacă acesta în întregime sau în parte nu încalcă principiile fundamentale sau normele imperative ale dreptului internațional. Totodată, orice tratat trebuie să cuprindă careva Elemente Esențiale (de fond), indispensabile pentru ca validitatea sa juridică să fie asigurată: subiecții (capacitatea de a contracta), voința (consimțământul) și obiectul (raporturile juridice internaționale reglementate, constituite, de asemenea un element esențial pentru existența tratatului).

1.2 Particularitățile condițiilor de validitate a tratatelor internaționale în contextul investigațiilor științifice, normative și jurisprudențiale.

Prin sintagma "validitatea tratatelor internaționale" se înțelege integritatea juridică a acestora. Doar tratatele valide servesc drept izvor de drept internațional și se află sub protecția principiului *pacta sunt servanda*⁸³.

În același sens, validitatea ține de problema practică a determinării care reguli pot să fie utilizate din raționamente de drept, fiind o alegere de care depinde bunăstarea indivizilor și a comunităților⁸⁴.

Afirmația că o regulă sau un instrument sunt valide sugerează, prin urmare, că acestea sunt aplicabile într-o anumită comunitate și că trebuie să fie respectate de membrii acelei comunități (ne referim în acest caz inclusiv la comunitatea internațională care este alcătuită din ansamblul subiecților de drept internațional angajați în raporturi internaționale care sunt reglementate de normele dreptului internațional public⁸⁵). Totuși, validitatea nu corelează întotdeauna cu caracterul obligatoriu. Cele două concepte pot fi tratate ca și sinonime, dar se impune precizarea că deși "validitate" nu înseamnă "obligatoriu" (din cauza multitudinii de instrumente internaționale existente care nu impun obligații de drept), caracterul obligatoriu al unor instrumente reiese sau poate să reiasă din validitatea acestora⁸⁶.

În conformitate cu principiile generale de drept, condițiile solicitate pentru ca un act juridic să fie valid sunt: un subiect capabil, un obiect licit, o voință liberă (care, în cazul actelor bilaterale sau multilaterale, semnifică un consimțământ neviciat) și forma convenabilă pentru părți. Validitatea unui tratat bilateral sau multilateral este supusă aceluiași condiții⁸⁷.

În dreptul tratatelor, **subiecții**, **voința** și **obiectul** constituie elementele esențiale (de fond) ale tratatelor internaționale care îi conferă forță juridică. Totodată, tratatul conține și elemente accesorii, care sunt incluse în textul acestuia potrivit voinței părților. Elementele accesorii nu împiedică asupra validității tratatelor. Totuși, ele au o importanță în structura juridică a textului și în urmărirea eficienței acestuia⁸⁸. Printre cele din urmă se numără: termenul (constituie un element viitor și sigur de care depinde intrarea în vigoare sau încetarea unui tratat) și condiția – care este un eveniment viitor și nesigur de care depinde nașterea sau încetarea executării obligațiilor prevăzute în tratat, și

⁸³ В. И. Кузнецов, Б. Р. Тузмухамедов, *Международное Право*, 3-е издание. Москва: Издательство Норма Инфра-М, 2010. – 158 p.

⁸⁴ Sartor G., *Legal validity as Doxastic Obligation: From Definition to Normativity*. În: Law and Philosophy, 2000, nr. 19, p. 585.

⁸⁵ Alexandru Burian et al., *Drept Internațional Public*, Ediția III, Chișinău: S.n., 2009. - 13 p. (Prin formula et al. sunt substituiți autorii Balan O, Suceveanu N., Sărcu D., Osmochescu N., Dorul O., Arhiliuc V. Și Gamurari V.).

⁸⁶ McCormick N., *Institutions of Law: An Essay in Legal Theory*. Great Britain: Editura Oxford Scholarship, 2009. – 162 p.

⁸⁷ Daillier P., Forteau M., Pallet A., *Droit International Public*, 8e édition, L.G.D.J Lextenso éditions, 2018, - 208 p.

⁸⁸ Prof. univ. dr. Mazilu D., *Drept Internațional Public*, Vol.II. București: editura Lumina Lex, 2002. – 21 p.

care poate fi pozitivă (se realizează la producerea unui eveniment) sau negativă (se realizează dacă evenimentul nu se produce))⁸⁹. Totodată, nu aduce vreo atingere validității tratatului forma în care este consfințit acordul internațional. Doctrina aduce următoarele clarificări cu referire la preferința pentru forma scrisă: "Multe tratate conțin dispoziții detaliate, uneori cu utilizarea unor indici numerici, formule, hărți etc. Ar părea de neconceput încheierea unui tratat de delimitare a frontierelor dintre două state într-o altă formă decât cea scrisă"⁹⁰.

Pentru ca un tratat să producă efecte juridice, există un conglomerat de cerințe: în primul rând fiecare dintre elementele de fond ale tratatului (subiecții, voința și obiectul) trebuie să îndeplinească anumite condiții pentru ca tratatul încheiat să aibă validitate, iar în al doilea rând însuși tratatul nu trebuie să fie în conflict cu o normă imperativă a dreptului internațional general (jus cogens)⁹¹.

Astfel, o primă cerință întru asigurarea validității tratatului internațional este ca părțile la acord să fie **subiecți de drept internațional**. În cazul în care autorii unui act juridic care se numește "tratate" nu sunt subiecți de drept internațional, absența capacității internaționale pune problema existenței (calificării) acestui act ca și tratat internațional. Doctrina recunoaște un mod unanim capacitatea statelor, organizațiilor internaționale interguvernamentale și inclusiv a națiunilor care luptă pentru eliberare națională de a încheia tratate internaționale – în calitatea lor de subiecte de drept internațional.

În una din definițiile doctrinare, subiectul de drept internațional este definit ca fiind titularul de drepturi și obligații internaționale, participant la relațiile reglementate de normele dreptului internațional⁹². În același sens, în doctrină se mai regăsește opinia că există trei elemente esențiale ale "calității de subiect al unui sistem de drept": subiectul să aibă obligații; să fie capabil să reclame beneficiul drepturilor sale; să aibă capacitatea de a intra în raporturi juridice cu alte persoane juridice recunoscute de sistemul particular de drept"⁹³.

Primele subiecte ale dreptului internațional public și multă vreme singurele subiecte au fost **statele suverane**. Și astăzi statele ocupă o poziție dominantă în raporturile juridice internaționale⁹⁴.

⁸⁹ Prof. Dr. Ion M. Anghel, *Dreptul Tratatelor*, ed. a II-adăugită și revizuită. București: Editura Lumina Lex, 2000. - 245 p.

⁹⁰ Alexandru Burian et al., *Drept Internațional Public*, Ediția III, Chișinău: S.n., 2009. - 217 p. (Prin formula et al. sunt substituiți autorii Balan O, Suceveanu N., Sârcu D., Osmochescu N., Dorul O., Arhiliuc V. Și Gamurari V.).

⁹¹ A se vedea art. 53 al Convenției de la Viena cu privire la Dreptul Tratatelor, încheiată la Viena pe 23 mai 1969, în vigoare pentru Republica Moldova din 25 februarie 1993. În: Vol. 4 al Culegerii Tratatelor Internaționale, Chișinău: Moldpres, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1998.

⁹² Dediu – Martiniuc C. și Osmochescu N., *Subiecții de Drept Internațional Public Contemporan*, Chișinău: CEP USM, 2008, p. 15.

⁹³ Mugerwa N., *Subjects of International Law. Manual of Public International Law*, New York: St. Martin's Press, 1968, p. 249. Citat în *ibidem*.

⁹⁴ Scăunaș S., *Drept Internațional Public*. București: editura All Beck, 2002. – 82 p.

Statele sunt cele mai importante subiecte ale tratatelor internaționale. Ele au capacitatea deplină de a iniția, de a negocia și de a încheia orice tratat pe care îl consideră necesar în relațiile lor internaționale cu alte state sau cu alți subiecți ai dreptului internațional. Totodată, statele pot participa la tratate ca subiecte unitare, ca părți ale uniunilor de state, ca membre ale confederațiilor sau federațiilor de state⁹⁵. Capacitatea unui stat de a încheia tratate internaționale și de a fi parte la ele este consfințită constituțional, precum și prin atributul existenței sale suverane. Această legitate este confirmată inclusiv de Convenția de la Viena privind dreptul tratatelor, care stipulează expres că "oricare stat are capacitatea de a încheia tratate"⁹⁶ și nu a constituit subiect de divergențe în cadrul lucrărilor de codificare a Proiectelor de Articole privind Dreptul Tratatelor ale Comisiei de Drept internațional, precum am demonstrat în subcapitolul precedent. Totodată, în sensul Convenției de la Montevideo privind drepturile și obligațiile statelor, din 1933, statul ca subiect de drept internațional trebuie să întrunească următoarele condiții: să dețină un teritoriu determinat, o populație permanentă, un guvern și capacitatea de a intra în relații cu alte state⁹⁷.

O serie de particularități se impun în funcție de forma de organizare a statului. Astfel, problema științifico-practică se referă la cazul entităților descentralizate care alcătuiesc statul, bunăoară cazul participării statelor membre ale unui stat federal la un tratat. De aici reies două aspecte de analiză distincte: capacitatea entității de a încheia tratate și impunerea tratatului unui astfel de subiect.

Cu referire la primul caz, dreptul internațional face referire la dreptul intern și, prin urmare, o instituție descentralizată poate să încheie un tratat dacă această capacitate îi este conferită (sau altfel-spus recunoscută) de dreptul constituțional al statului în care este integrată. În același sens, alte state nu sunt în nici un caz obligate să încheie un tratat cu o astfel de entitate, dar au libertate de a o face⁹⁸.

Cu titlu de exemplu, art. 56 al Constituției federale a Confederației Elvețiene acordă cantoanelor dreptul de a încheia tratate în materia competenței lor cu condiția ca acestea să nu contravină intereselor Confederației sau drepturilor altor cantoane. Totodată, înainte de încheierea unui tratat,

⁹⁵ Prof. univ. dr. Mazilu D., *Drept Internațional Public*, Vol.II. București: editura Lumina Lex, 2002. – 21 p.

⁹⁶ Art. 6 al Convenției de la Viena cu privire la Dreptul Tratatelor, încheiată la Viena pe 23 mai 1969, în vigoare pentru Republica Moldova din 25 februarie 1993. În: Vol. 4 al Culegerii Tratatelor Internaționale, Chișinău: Moldpres, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1998.

⁹⁷ Art. 1, Convenția de la Montevideo privind drepturile și obligațiile statelor, încheiată la 26 decembrie 1933. Deși părți la prezenta Convenție sunt SUA și o multitudine de state din America de Sud (Brazilia, Chile, Columbia, Costa Rica, Cuba, Republica Dominicană, Ecuador, El Salvador, Guatemala, Haiti, Honduras, Mexic, Nicaragua, Panama și Venezuela), aceasta codifică *teoria declarativă a statalității*, și prin urmare celelalte state ale lumii au acceptat unanim cele 4 condiții ca o normă de drept internațional cutumiar, fiind adesea invocate în cadrul forurilor internaționale (precum e ONU) și în cadrul organelor judiciare internaționale.

⁹⁸ Bunăoară Republica Moldova are o serie de tratate bilaterale încheiate cu statul Carolina de Nord (SUA), printre care: Memorandum de intenții între Republica Moldova și Statul Carolina de Nord (1999), Memorandum despre principii și proceduri între Republica Moldova și Statul Carolina de Nord (SUA) privind dorința de a întări relațiile lor bune (2004), etc.

cantoanele trebuie să informeze Confederația⁹⁹. Tot astfel, art. 32 al Constituției Republicii Federale a Germaniei din 1949 recunoște landurilor cu puteri de legiferare dreptul de a încheia tratate, însă numai cu acordul guvernului federal¹⁰⁰.

Chestiunea forței obligatorii a unui tratat încheiat de o entitate descentralizată cu un alt stat este cu totul diferită, or în cazul nerespectării obligațiilor de către entitate răspundere poartă statul în componența administrativă a căruia aceasta se află.

Capacitatea de încheiere a tratatelor internaționale nu este similară pentru toți subiecții de drept internațional. În acest sens, bunăoară, acordurile de la Dayton – Paris, din 1995, care puneau capăt conflictului bosniac prezintă particularitatea de a fi încheiat între trei state suverane (Bosnia și Herțegovina, Croația și Iugoslavia) și o entitate – "Republika Srpska", reprezentată de Președintele Republicii Serbia. Trebuie de luat în considerație faptul că o capacitate funcțională a fost recunoscută "Republika Srpska" la finele încheierii tratatului în cauză cel puțin de către cele trei state partenere și statele-martori.

În cazul *organizațiilor internaționale*, capacitatea de a încheia tratate este una limitată și derivată fiindcă aceasta depinde de și reiese din voința statelor membre, care este exprimată în actul (tratatul) de constituire. Totodată, capacitatea organizației internaționale este adesea limitată inclusiv de *principiul specializării* (organizația internațională poate să se implice doar în domeniile relevante competenței sale)¹⁰¹, iar acest fapt este consfințit inclusiv în Convenția de la Viena privind Dreptul Tratatelor dintre State și Organizații Internaționale sau dintre Organizații Internaționale, adoptată la 21 martie 1986: "capacitatea organizației internaționale de a încheia tratate este guvernată de regulile organizației"¹⁰². Astfel, organizațiile internaționale au capacitatea de a încheia tratate în conformitate cu ceea ce s-a prevăzut în actele lor constitutive¹⁰³. În Comentariul la proiectul său de Articole privind Dreptul Tratatelor dintre State și Organizații Internaționale sau dintre Organizații Internaționale (din 1982), Comisia de Drept Internațional a făcut o precizare relevantă, subliniind că articolul 6 (*capacitatea organizațiilor internaționale de a încheia tratate*) este de o mare importanță, or acesta reflectă faptul că fiecare organizație are propria sa imagine juridică distinctă care este ușor de recunoscut, în mod particular în capacitatea individualizată a acelei organizații de a încheia tratate.¹⁰⁴

⁹⁹ Constitution fédérale de la Confédération suisse, du 18 avril 1999.

¹⁰⁰ Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, am 8 Mai 1949.

¹⁰¹ Daillier P., Forteau M., Pallet A., *Droit International Public*, 8e édition, L.G.D.J Lextenso éditions, 2018, - 389 p.

¹⁰² Art.6, Convenția de la Viena privind Dreptul Tratatelor dintre State și Organizații Internaționale sau dintre Organizații Internaționale, adoptată la 21 martie 1986.

¹⁰³ Delbez J., *Les principes généraux du droit international public*. Paris: Edit. Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1964. – 315 p.

¹⁰⁴ Draft articles on the law of treaties between States and international organizations or between international organizations with commentaries. Text adopted by the International Law Commission at its thirty-fourth session, in

În lumina celor enunțate, pot fi exemplificate câteva prevederi ale actelor constitutive care consfințesc capacitatea organizațiilor de a încheia tratate internaționale: în cazul Carta ONU prevede obligația statelor membre de a contribui la menținerea păcii și securității internaționale, precum și cea de a pune la dispoziția Consiliului de Securitate, prin intermediul acordurilor obișnuite sau speciale, care se încheie între CS și membrii organizației (sau grupurile de state membre ale organizației), forțele armate, asistență și înlesniri (inclusiv dreptul de trecere) necesare pentru menținerea păcii și securității internaționale¹⁰⁵. Un alt exemplu îl constituie cazul Uniunii Europene, or Tratatul Privind Uniunea Europeană prevede că Uniunea va dezvolta relații prietenești cu statele învecinate și, prin urmare, poate să încheie acorduri specifice cu acestea, care să conțină drepturi și obligații reciproce, precum și posibilitate de a prelua activități comune¹⁰⁶.

Totodată, prezintă relevanță cazurile încheierii dintre state și organizații internaționale a acordurilor de sediu. În linii generale, aceste acorduri prevăd obligația organizației de a respecta legile statului gazdă și obligația statelor gazdă de a facilita desfășurarea, în bune condiții, a activității organizației și de a-i oferi anumite imunități și privilegii. De asemenea, statul gazdă trebuie să admită pe teritoriul său atât funcționarii organizației, cât și reprezentanții statelor membre care iau parte la activitățile acesteia și să le acorde imunități și privilegii corespunzătoare¹⁰⁷. La rândul său, Tratatul privind Funcționarea Uniunii Europene, stabilește că UE poate să încheie un acord cu una sau mai multe state terțe sau organizații internaționale în cazul în care tratatele prevăd astfel sau în cazul în care este necesară încheierea unui acord pentru a realiza, în cadrul politicilor Uniunii, unul dintre obiectivele menționate în tratate (...); și respectiv acordurile încheiate de Uniune sunt obligatorii pentru instituțiile Uniunii și pentru statele sale membre¹⁰⁸.

În cazul organizațiilor internaționale ca subiecte de drept internațional, se impune precizarea că termenul de "capacitate de a încheia tratate internaționale" semnifică faptul că organizația internațională participă la tratat ca și parte, or această situație este diferită de cazul când organizația internațională servește drept platformă de negociere și de încheiere a tratatelor internaționale între statele membre sau între către statele membre și state terțe.

Doctrina remarcă că cel mai vechi precedent de organizație internațională care a încheiat un tratat poate fi găsită în secolul al XIX-lea, al 4 octombrie 1875, când Comitetul Internațional de Măsurări

1982, and submitted to the General Assembly as a part of the Commission's report covering the work of that session (at para. 63). În Yearbook of the International Law Commission, 1982, vol. II, Part Two. – 24 p.

¹⁰⁵ Art. 43, Carta Națiunilor Unite, semnată la San Francisco la 26.06.1945, în vigoare pentru Republica Moldova din 02.03.1992. În: Tratatate internaționale la care Republica Moldova este parte, vol. 26. Chișinău: Moldpres, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2001.

¹⁰⁶ Art. 8 și 37, Tratatul privind Uniunea Europeană (Tratatul de la Maastricht), 7 februarie 1992.

¹⁰⁷ Lauterpacht E., "The development of the law of international organization by the decisions of international tribunals". În: Collected Courses of the Hague Academy of International Law, 2001, Volume 152 (I). Haga, Editat de The Hague Academy of International Law. – 403 p.

¹⁰⁸ Art. 216, Tratatul privind Funcționarea Uniunii Europene, 13 decembrie 2007.

și Greutăți a încheiat un acord cu Franța privind sediul acestuia la Breteuil; Într-un alt exemplu, Liga Națiunilor (și-a încetat activitatea la 20 aprilie 1946) a încheiat 3 acorduri cu Elveția pe diferite probleme: Modus vivendi provizoriu cu Consiliul Federal Elvețian privind privilegiile și imunitățile funcționarilor Societății Națiunilor (1921); Modus Vivendi cu Consiliul Federal Elvețian privind imunitățile diplomatice care să se acorde personalului Societății Națiunilor și Organizației Internaționale a Muncii (1926); Acordul cu Consiliul Federal Elvețian privind stabilirea și funcționarea în împrejurimile Genevei a stației de radio (wireless station) -1930.¹⁰⁹ Totodată, Liga Națiunilor a încheiat și o multitudine de acorduri cu organizații internaționale, cel mai bine cunoscut fiind acordul încheiat cu ONU (succesorul Ligii Națiunilor), din 1946, privind transeful anumitor bunuri.

În contextul prezentei analize comportă relevanță inclusiv practica Curții Internaționale de Justiție. Astfel, în notoriul caz *Reparation for Injuries Suffered in the Service of United Nations*, din 1949, privind existența personalității juridice a unei organizații internaționale, CIJ a stabilit că ONU trebuia să fie privită ca o persoană juridică, atât de către statele sale membre, cât, și mai important, de către statele terțe. Statele membre trebuie să accepte personalitatea juridică a propriei lor creații, iar cea din urmă nu poate fi negată¹¹⁰.

Într-un alt caz privind legalitatea utilizării de către state a armelor nucleare în cadrul conflictelor armate (*Legality of the Use by a State of Nuclear Weapons in Armed Conflict*), în avizul său consultativ din 8 iulie 1996, CIJ a statuat următoarele: "Curtea continuă să sublinieze că organizațiile internaționale sunt subiecte de drept internațional care, spre deosebire de state, nu au o competență generală. Organizațiile internaționale sunt guvernate de "principiul specialității", adică sunt investite de state care le creează cu acordarea anumitor puteri, limitele cărora reprezintă o funcție a intereselor comune ale căror promovare aceste state le-au încredințat"¹¹¹.

Un alt subiect de drept internațional care deține capacitatea de încheiere a tratatelor în reprezintă **națiunilor care luptă pentru eliberare națională**. Mișcarea de eliberare națională reprezintă un ansamblu de acțiuni (sociale, politice, diplomatice, militare ș.a.) organizate de popoarele și națiunile din colonii și semicolonii, îndreptate împotriva dominației coloniașiste și neocolonialiste, pentru

¹⁰⁹ Prof. Dr. Ion M. Anghel, *Dreptul Tratatelor*, ed. a II-adăugită și revizuită. București: Editura Lumina Lex, 2000. – 290, 292 p.

¹¹⁰ Pagina web a Curții Internaționale de Justiție, cazul *Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations*. Disponibil: <http://www.icj-cij.org/en/case/4>

¹¹¹ Pagina web a Curții Internaționale de Justiție, cazul *Legality of the Use by a State of Nuclear Weapons in Armed Conflict*. – 91 p. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/93/14167.pdf>

cucerirea independenței și suveranității de stat. Mișcarea de eliberare a dus la prăbușirea sistemului colonialist și imperialismului, la apariția unui număr mare de state independente și suverane¹¹².

Capacitatea juridică a națiunii care luptă pentru eliberare se manifestă, inclusiv, prin exercitarea dreptului de a încheia tratate internaționale; în cazul în care o mișcare de eliberare națională ajunge să se constituie într-un stat nou, de cele mai multe ori se încheie un acord cu statul pe seama căruia statul respectiv își dobândește independența¹¹³. Constituie, în acest sens, exemplu relevant Acordurile de la Évian¹¹⁴, încheiate între Franța și Frontul Eliberării Naționale în 1962, care prevedeau consultarea populară asupra destinului politic al Algeriei și independența acesteia de Franța, ș.a.m.d. Cel mai recent caz îl constituie apariția noului stat pe globul pământesc – Sudanul de Sud (denumirea oficială Republica Sudanul de Sud). Conform contextului istoric, Guvernul Sudanului a luptat cu Mișcarea de Liberare a Poporului Sudanez (Sudan People's Liberation Army/Movement (SPLA/M), înființată în 1983) în cursul celui de-al doilea război civil sudanez care a durat 20 de ani (1983 – 2005). Ulterior, la 9 ianuarie 2005 a fost semnat Acordul Cuprinzător de Pace între Guvernul Sudanului și Mișcarea de Liberare a Poporului Sudanez¹¹⁵, iar drept consecință în același an a fost format Guvernul Autonom al Sudanului de Sud. În 2011, urmare a desfășurării unui referendum pentru stabilirea faptului dacă Sudanul de Sud trebuie să devină un stat separat de Sudan (98.83 % au votat pro)¹¹⁶, acesta și-a obținut independența. Astăzi Sudanul de Sud este membru al Organizației Națiunilor Unite (începând cu 14 iulie 2011), a Uniunii Africane, a Comunității Africane de Est și a Autorității Interguvernamentale pentru Dezvoltare.

Întru perpetuarea firului narativ trebuie să expunem și exemplele istorice ale tratatelor multilaterale cu participarea națiunilor care luptă pentru eliberare națională. Astfel, Conferința privind Dreptul Mării (din 1982) a invitat mișcările de eliberare națională ale respectivei perioade istorice (Organizația pentru Eliberarea Palestinei și Organizația Popoarelor Africii de Sud-Vest) să participe în calitate de observatori și să semneze Actul Final. Totodată, unele tratate multilaterale prevăd posibilitatea acceptării textului lor printr-o declarație a reprezentantului mișcării de eliberare

¹¹² Prof. Univ. dr. M. Anghel, *Subiectele de Drept Internațional*, ed. a II-a revizuită și adăugită. București: Editura Lumina Lex, 2002. – 413 p.

¹¹³ Alexandru Burian et al., *Drept Internațional Public*, Ediția IV, Chișinău: S.n., 2012. - 139 p. (Prin formula et al. sunt substituiți autorii Balan O, Suceveanu N., Sârcu D., Osmochescu N., Dorul O., Arhiliuc V. și Gamurari V.).

¹¹⁴ Acordurile Évian au constat din 93 de pagini de acorduri și înțelegeri detaliate. În esență, aceste acorduri s-au referit la măsurile de încetare a focului, la eliberarea prizonierilor, recunoașterea suveranității depline și a dreptului la autodeterminare a Algeriei, suplimentar garanțiilor de protecție, precum și la nediscriminare și drepturile de proprietate pentru toți cetățenii algerieni. O secțiune aparte prevedea retragerea forțelor militare franceze pe o perioadă de doi ani, cu excepția celor care se aflau în baza militară franceză din Mers El Kébir.

¹¹⁵ Sudan Peace Agreement. Disponibil: <https://www.un.org/press/en/2005/sc8306.doc.htm>

¹¹⁶ Fick, Maggie (30 January 2011). "Over 99 pct in Southern Sudan vote for secession". USA Today. Retrieved 30 January 2011. Disponibil: https://usatoday30.usatoday.com/news/topstories/2011-01-30-2052877353_x.htm

națională adresată statului depozitar – acesta este cazul inclusiv a art. 96 par. 3, din cadrul Protocolului I (privind conflictele internaționale) la Convenția de la Geneva din 1949¹¹⁷.

În principiu, din câte se observă, în practică mișcările de eliberare națională participă la trei categorii de tratate: acordurile de independență, tratate referitoare la conduita în cadrul unei lupte armate și unele acte constitutive ale organizațiilor internaționale.

Deși s-ar parea că am elucidat pe deplin problematica calității de subiect de drept internațional – participant în raporturile juridice internaționale guvernate de tratate, în calitate de condiție de validitate a tratatelor internaționale, luând în considerație practica internațională existentă se observă imperativul analizării capacității Sfântului Scaun (Vaticanului) de a încheia tratate internaționale. În debutul analizei se impune necesitatea unor precizări terminologice. Astfel, termenul "Sfântul Scaun" (lat. *Sancta Sedes*) îl include pe Suveranul Pontific și oficiul administrației papale, iar Vaticanul este, în esență, un subiect juridic similar Statului, care se află sub suveranitatea exclusivă și jurisdicția Sfântului Scaun, având propriul teritoriu, populație și capacitate de a încheia tratate internaționale întru realizarea scopului unic de a sprijini Sfântul Scaun în calitatea sa de entitate religioasă.

Capacitatea de încheiere a tratatelor implică raționamentul că o entitate este înzestrată cu personalitate internațională. Unii juriști au trasat concluzia categorică că deîndată ce o entitate a fost considerată că posedă personalitate internațională, capacitatea sa de a încheia tratate reprezintă o chestiune de inferență automată. În acest sens, Lukashuk face următoarea observație: "este evident că un subiect al dreptului internațional poate fi doar o astfel de entitate care deține capacitatea de a fi parte la tratate"¹¹⁸. Lukashuk începe de la premiza că unul dintre elementele principale de calificare pentru personalitatea internațională este capacitatea de a participa la raporturi juridice internaționale și, mai presus de atât, în astfel de raporturi internaționale precum sunt tratatele. Ulterior, autorul concluzionează că acele entități care nu participă la procesul de elaborare a

¹¹⁷ Art. 96 par. 3 al Protocolului Adițional la Convenția de la Geneva din 12 august 1949, referitor la protecția victimelor a conflictelor internaționale armate (Protocol I) din 8 iunie 1977, în vigoare pentru Republica Moldova din 24 noiembrie 1993. În: Vol. 5 al Culegerii Tratatelor Internaționale, Chișinău: Moldpres, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1998:

Autoritatea care reprezintă un popor angajat împotriva unei Înalte Părți Contractante în cadrul unui conflict armat de tipul celui menționat la articolul 1 paragraful 4, poate să se angajeze să aplice convențiile și prezentul protocol, în legătură cu acest conflict, prin intermediul unei declarații unilaterale adresate depozitarului. O astfel de declarație, la primirea acesteia de către depozitar, va avea în legătură cu acel conflict următoarele efecte: a) Convențiile și prezentul Protocol sunt puse în aplicare pentru autoritatea menționată ca parte a conflictului cu efect imediat; b) autoritatea menționată își asumă aceleași drepturi și obligații ca și cele care au fost asumate de o Întăită Parte Contractantă la Convenții și la acest Protocol; și (c) Convențiile și prezentul Protocol sunt obligatorii la fel pentru toate părțile la conflict.

¹¹⁸ Lukashuk I.I., *Parties to treaties - the right to participation*. În: Collected Courses of the Hague Academy of International Law, 1972, Volume 135. Haga, Editat de The Hague Academy of International Law. – 237p.

tratatelor nu pot fi privite ca subiecte de drept internațional. În mod invers, o entitate care este o persoană juridică de drept internațional trebuie să fie una care este capabilă să încheie tratate.

Capacitatea Sfântului Scaun de a încheia tratate internaționale a constituit un subiect de dezbatere inclusiv în cadrul Comisiei de Drept Internațional pe parcursul elaborării Proiectului de Articole privind Dreptul Tratatelor. Astfel, în 1962, CDI a subliniat, cu referire la art. 3 din Proiectul prenotat, că sintagma "alți subiecți de drept internațional (investiți cu o asemenea capacitate prin tratat sau prin cutumă internațională)"¹¹⁹ este concepută în primul rând pentru a acoperi cazurile referitoare la organizații internaționale și agenții internaționale și alte entități – precum este Sfântul Scaun. În comentariul său din 1959, Comisia a spus: "A fost întotdeauna un principiu de drept internațional că entitățile altele decât statele pot să posede personalitate internațională și capacitatea de încheiere a tratatelor. Un exemplu este oferit de cazul Papalității, în special în perioada imediat premergătoare Tratatului Lateran din 1929"¹²⁰, când Papalitatea nu a exercitat nici o suveranitate teritorială. Cu toate acestea, Sfântul Scaun a fost considerat ca având capacitatea de a încheia tratate internaționale. Chiar și acum, deși există Statul Vatican care se află sub suveranitatea teritorială a Sfântului Scaun, tratatele încheiate de Papalitate sunt, în general, încheiate nu prin rațiunea suveranității teritoriale asupra Statului Vatican, dar în numele Sfântului Scaun, care există separat din acel stat"¹²¹.

În aceeași ordine de idei, subliniem că tratatul dintre Sfântul Scaun și Italia, din 11 februarie 1929, recunoaște independența absolută și vizibilă a Sfântului Scaun, acordându-i suveranitatea incontestabilă chiar și pe plan internațional, precum și faptul că Vaticanul se află în deplina proprietate a Sfântului Scaun"¹²².

În pofida redacției actuale a art. 3 din Convenția de la Viena privind Dreptul Tratatelor, raționamentele Comisiei de Drept Internațional privind capacitatea Sfântului Scaun de a încheia tratate au rămas necontestate. În prezent, Sfântul Scaun menține relații diplomatice cu multe state și organizații internaționale, este parte la o multitudine de tratate internaționale (printre care Convenția Națiunilor Unite asupra Dreptului Mării din 1958, Convenția privind Drepturile Copilului din 1989, Convenția ONU împotriva Torturii din 1987, Convenția privind Eliminarea Tuturor Formelor ale Discriminării Rasiale din 1969, Convențiile de la Geneva din 1949 privind dreptul umanitar și

¹¹⁹ Redacția art. 3 al Proiectului de Articole privind Dreptul Tratatelor din 1962, se referea la capacitatea de a deveni parte la tratat.

¹²⁰ Tratatul de la Lateran (italiană *Patti Lateranensi*; latină *Pacta Lateranensia*) a fost unul dintre Pactele de la Lateran din 1929 ori Acordurile Laterane, acorduri din 1929 dintre Regatul Italiei și Sfântul Scaun și care au rezolvat „Problema Romană”. Acordurile au primit numele Palatului Lateran, unde au fost semnate pe 11 februarie 1929. Parlamentul Italian le-a ratificat pe 7 iunie 1929. Italia recunoștea Vatican ca fiind stat independent.

¹²¹ Yearbook of the International Law Commission, Documents of the fourteenth session including the report of the Commission to the General Assembly, Vol. II, 1962, elaborat de United Nations: http://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1962_v2.pdf

¹²² Trattato fra la Santa Sede e l'Italia, initiată die 11 februarii 1929.

Protocolul Adițional I privind conflictele internaționale și II privind conflictele non-internaționale, etc.). În același timp, Sfântul Scaun este parte la câteva organizații internaționale, acestea fiind: IAEA – Agenția Internațională a Energiei Atomice, UNWTO – Organizația Mondială a Turismului; și deține calitatea de observator pe lângă FAO – Organizația pentru Alimentație și Agricultură, UNESCO - Organizația Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură și AG ONU – Adunarea Generală a ONU. Totodată, Legea Fundamentală a orașului Vatican stabilește că reprezentarea Orașului Vatican în relații cu națiuni străine și cu alți subiecți de drept internațional, în scopul relațiilor diplomatice și încheierii tratatelor, este rezervată însuși Pontiful Suprem, care exercită acest drept prin intermediul Secretariatului Stat¹²³.

Este imperativ, urmare a listării subiectelor care au capacitatea de a încheia tratate internaționale, să atenționăm asupra faptului că atât Convenția de la Viena privind Dreptul Tratatelor (din 1969)¹²⁴ cât și Convenția de la Viena privind Dreptul Tratatelor dintre State și Organizații Internaționale sau dintre Organizații Internaționale (adoptată la 21 martie 1986 dar neintrată în vigoare)¹²⁵ nu ne prezintă o listă exhaustivă de subiecte care pot să încheie tratate internaționale. Doctrina, sub exemplul comentariilor Comisiei de Drept Internațional, în ambele cazuri de proiecte de articole, a dedus necesitatea existenței unei capacități de drept internațional pentru ca subiectul să poată deveni parte a raporturilor juridice internaționale, și prin urmare să își asume drepturi și obligații. Astfel, ambele articole 3 ale celor două Convenții, conform explicațiilor CDI, au fost introduse pentru a nu nega posibilitatea încheierii de tratate internaționale a comunităților insurgente, a Sfântului Scaun și a altor subiecți de drept internațional care posedă capacitatea în cauză¹²⁶.

¹²³ Art.2, Legge fondamentale dello Stato della Città del Vaticano, 26 novembre 2000.

¹²⁴ Faptul că prezenta Convenție nu se aplică nici acordurilor internaționale încheiate între state sau alte subiecte de drept internațional ori între aceste alte subiecte de drept internațional și nici acordurilor internaționale care nu au fost încheiate în formă scrisă, nu aduce vreo atingere: a) valorii juridice a unor asemenea acorduri; b) aplicării la aceste acorduri a tuturor regulilor enunțate în prezenta Convenție, cărora ar fi supuse în temeiul dreptului internațional independent de Convenție; c) aplicării Convenției la relațiile dintre state, reglementate prin acorduri internaționale, la care sînt părți și alte subiecte de drept internațional.

¹²⁵ Faptul că prezenta convenție nu se aplică: (i) acordurilor internaționale la care sunt părți unul sau mai multe state, una sau mai multe organizații internaționale și unul sau mai multe subiecte de drept internațional, altele decât statele sau organizațiile; (ii) acordurilor internaționale la care sunt parte una sau mai multe organizații internaționale și unul sau mai multe subiecte de drept internațional, altele decât statele sau organizațiile; (iii) acordurilor internaționale care nu sunt în formă scrisă între unul sau mai multe state și una sau mai multe organizații internaționale sau între organizații internaționale; sau (iv) acordurilor internaționale dintre subiecții de drept internațional, alții decât statele sau organizațiile internaționale;

nu afectează: (a) forța juridică a acestor acorduri; (b) aplicarea asupra lor a oricăroră dintre regulile prevăzute în prezenta convenție la care ar fi supuse în temeiul dreptului internațional independent de Convenție; (c) aplicarea convenției la relațiile dintre state și organizațiile internaționale sau la relațiile dintre organizații, atunci când aceste relații sunt guvernate de acorduri internaționale la care fac parte și alte subiecte ale dreptului internațional.

¹²⁶ Bunăoară Comitetul Internațional al Crucii Roșii sau Ordinul Suveran Militar al Maltei (Sovrano Militare Ordine Ospedaliero di San Giovanni di Gerusalemme di Rhodi e di Malta).

Al doilea element de fond al tratatului internațional, perechitarea căruia poate duce atingere validității acordului internațional, îl reprezintă **acordul de voință**, care la rândul său semnifică prezența unui consimțământ neviciat. În cadrul diferitelor sisteme naționale de drept regula fundamentală constă în faptul că un contract nu este valabil decât doar dacă a fost respectată condiția consemnării libere (acesta a fost încheiat fără implicarea erorii, a dolului, a violenței și în unele cazuri – a leziunii). În cazul nostru, tratatul apare ca un act consensual, un "contract", apărut între subiecții dreptului internațional. O voință coordonată a părților, exprimată fără echivoc, constituie o primă condiție a validității tratatului¹²⁷. Precum sublinia Alexandru Bolintineanu: "Acordul unui stat de a fi legat prin tratat constituie mecanismul prin care un tratat devine un act juridic"¹²⁸. Cu referire la acceptarea istorică a naturii contractuale a tratatului prezintă relevanță jurisprudența arbitrală, or în cauza *Héritiers de Jean Maninat (Franța v Venezuela)*, din 1902, arbitrul Umpire Plumley a subliniat că "tratatul internațional deține, de regulă, aceleași calități esențiale ca și un contract dintre indivizi, elevat prin calitatea sa cea mai înaltă a părților și prin amplitudinea cea mai mare a obiectului său. Pentru a fi valabil acest tratat, este necesar consimțământul mutual (...) o înțelegere mutuală a chestiunilor tratate"¹²⁹.

O altă incursiune istorică ne relevă că în înțelegerea dominată pozitivistă a dreptului internațional, consimțământul statelor joacă un rol esențial în generarea obligațiilor juridice. Precum însăși Curtea Permanentă a Justiției Internaționale (CPJI) a statuat în cazul *Lotus (Franța v Turcia)*, din 1927, dat fiind faptul că statele sunt suverani egali regulile care le leagă "trebuie să provină din propria voință liberă"¹³⁰.

Întemeitorul teoriei contemporane a *acordului de voință în încheierea tratatelor internaționale*, G. I. Tunkin, afirma că principiile și normele dreptului internațional se creează, se modifică și se lichidează în rezultatul acordului dintre state, iar acest acord își găsește materializarea fie sub forma unui tratat internațional, fie sub forma unei cutume internaționale¹³¹. Totodată, doctrinarul menționează faptul că așa-numitul "concept burghez" (*буржуазная концепция*) conținea raționamentul că acordul dintre state era unicul mijloc de creare a normelor de drept internațional și acesta se baza pe caracterul special al subiectelor relațiilor dintre care erau reglementate de dreptul internațional. Totuși, acest concept nu descifra esența acordului ca mijloc de creare a normelor de drept internațional, și în același timp nu răspundea la întrebarea privind natura juridică a acordului

¹²⁷ Fauchille P., *Traité de droit international public*. Paris: Rousseau & Cie, 1922. – 297 p.

¹²⁸ Alexandru Bolintineanu, *Expression of Consent to Be bound by a Treaty in the Light of the 1969 Vienna Convention*. În: *The American Journal of International Law*, 1974, Vol. 68, No. 4. p. 672.

¹²⁹ Coussirat – Coustere V., *Repertory of International Arbitral Jurisprudence*, Vol. I, 1794 – 1918. London: Martinus Nijhoff Publishers, 1989.- 518 p.

¹³⁰ Curtea Permanentă a Justiției internaționale, *The Case of the S.S. Lotus, France v. Turkey*. Hotărârea din 7 septembrie 1927. Disponibil: http://www.worldcourts.com/pcij/eng/decisions/1927.09.07_lotus.htm

¹³¹ Тункин Г.И., *Теория международного права*. Москва: Издательство: Зерцало, 2009 г, p. 181.

dintre state creator de norme de drept internațional. Întru formularea unui răspuns la cele două subiecte, Tunkin explică următoarele: "În procesul formulării normelor de drept internațional, atât prin intermediul tratatelor, cât și prin mijloace obișnuite, inițial are loc coordonarea voinței statelor în privința regulilor de conduită. Crearea normelor din tratate are loc prin negocieri, prin discuții la conferințe internaționale din cadrul organizațiilor internaționale, și se finalizează prin acceptarea redacției finale a textului tratatului. Aici se finalizează coordonarea voințelor statelor vis-a-vis de conținutul normei de drept internațional din tratat, dar nu se termină și procesul devenirii acesteia (...). Coordonarea voinței statelor privind conținutul normei de drept internațional din tratat încă nu facea această normă obligatorie pentru state. O a doua etapă constă în coordonarea voinței statelor vis-a-vis de recunoașterea regulii de conduită în calitate de normă de drept internațional. Finalizarea acestui proces poate să coincidă sau să nu coincidă cu primul. Astfel bunăoară, când un tratat intră în vigoare din momentul semnării și parafarea tratatului nu precedează semnarea acestuia, cele două etape ale procesului coincid cronologic. În cazul în care tratatul e supus ratificării cele două etape ale procesului nu coincid"¹³².

În calitate de exemplu al coordonării voinței statelor în privința conținutului regulii de conduită, fără coordonarea voinței acestora în privința recunoașterii acestei reguli ca fiind o normă de drept internațional, Tunkin aduce drept exemplu rezoluțiile Adunării Generale a ONU care nu au o forță juridică obligatorie¹³³.

Trebuie remarcat faptul că statele continuă să considere cerința prezenței consimțământului drept un aspect important al legitimității dreptului internațional și ca un mijloc important de protecție împotriva uzurpării și interferinței în sferele lor suverane și prioritățile politice. Indiferent de faptul dacă poate servi în cele din urmă aceste funcții sau nu, este sigur să se prezică faptul că consimțământul își va păstra importanța pentru state or acestea se luptă să gestioneze densitatea în creștere a relațiilor juridice internaționale și influența tot mai mare a actorilor nestatali¹³⁴ pe arena internațională. Aceste considerații se aplică ambelor procese: atât cel de elaborare a tratatelor, cât și cel de soluționare a litigiilor judiciare și arbitrale.¹³⁵

Relevanța consimțământului de a fi parte la raporturi juridice internaționale este cu atât mai mare cu cât însăși Carta ONU (în preambulul său , articolul 1 paragraful 2 și articolul 2 paragraful 1) și Declarația asupra principiilor dreptului internațional privind relațiile prietenești și de cooperare

¹³² Тункин Г.И., Теория международного права. Москва: Издательство: Зерцало, 2009 г, p. 187.

¹³³ *Ibidem (Ibid.)*, p. 188.

¹³⁴ Termenul de "actori nestatali" este un concept elevat care cuprinde toți acei actori ai relațiilor internaționale care nu sunt state. (Wagner M., *Non-State Actors*, În: Max Planck Encyclopedia of Public International Law. Great Britain: Editura Oxford University Press, 2013. – 5p.)

¹³⁵ Brunnée J., *Consent*. În: Max Planck Encyclopedia of Public International Law. Oxford: Editura Oxford University Press, 2010 – p. 24.

dintre state, conform Cartei Națiunilor Unite (din 1970)¹³⁶, consfințesc principiul egalității suverane a statelor. Mai mult ca atât, consimțământul statului se află la însăși originea dreptului internațional cutumiar care a precedat și a influențat toate codificările ulterioare, iar în acest sens, în cauza *Platoul Continental al Mării de Nord (North Sea Continental Shelf)*, Curtea Internațională de Justiție a subliniat, în hotărârea sa din 1969, că regulile și obligațiile cutumiare "se aplică în mod egal tuturor membrilor comunității internaționale, și nu pot fi subordonate unui drept de excludere exercsat unilateral la voința vreunui membru al comunității internaționale în sensul propriului său avantaj"¹³⁷.

Tratatele internaționale reprezintă rezultatul negocierilor în cursul cărora părțile, după ce și-au cedat din interese, adoptă un text. Astfel, acordul de voință, manifestarea unei voințe comune, constituie un tratat¹³⁸. În același sens, cu referire la alegoria suveranitate – acord de voință, Curtea Permanentă a Justiției Internaționale a stabilit, încă în 1923, următoarele: "Curtea refuză să vadă în încheierea oricărui tratat, prin care un stat se angajează să facă sau nu să facă ceva, o abandonare a suveranității sale. Fără îndoială, orice acord care generează o obligație de acest tip, implică o restricționare a exercitării drepturilor suverane ale statului, prin faptul că imprimă în acest exercițiu o direcție determinată. Dar facultatea de a contracta angajamente internaționale este tocmai un atribut al suveranității statului"¹³⁹.

Totodată, cu referire la importanța acordului de voință, ca un atribut al suveranității statului, aceasta a fost subliniată inclusiv de redacția actuală a Convenției de la Viena din 1969. Cea din urmă enumeră printre viciile de consimțământ, care duc la nulitatea relativă sau absolută a tratatului, eroarea (art. 48), dolul (art. 49), coruperea reprezentantului unui stat (art. 50), constrângerea exercitată asupra reprezentantului unui stat și constrângerea exercitată asupra unui stat prin amenințarea sau folosirea forței (art. 51 și 52). Toate cele enumerate vor fi analizate în detaliu în Capitolul II al prezentei cercetări doctorale.

¹³⁶ Declarația asupra principiilor dreptului internațional privind relațiile prietenești și de cooperare dintre state, conform Cartei Națiunilor Unite, adoptată prin Rezoluția Adunării Generale a ONU 2625 (XXV) din 24 octombrie 1970: Reafirmând, potrivit Cartei, importanța fundamentală a egalității suverane și subliniind că scopurile Națiunilor Unite nu pot fi realizate decât dacă statele se bucură de egalitate suverană și se conformează pe deplin cerințelor acestui principiu în relațiile lor internaționale, (...) Considerând că dezvoltarea progresivă și codificarea principiilor arătate mai jos: (...) f) Principiul egalității suverane a statelor;

¹³⁷ Hotărârea Curții Internaționale de Justiție, din 20 februarie 1969, cauza North Sea Continental Shelf (Federal Republic of Germany/Netherlands). Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/52>

¹³⁸ Carillo-Salcedo J-A., *Cours général de droit international public*. În: Recueil des cours, Académie de Droit International de la Haye, 1996, Tome 257 de la collection. Haga: Editat de Martinus Nijhoff Publishers. – 96 p.

¹³⁹ Curtea Permanentă a Justiției internaționale, Case of the S.S. "Wimbledon" United Kingdom, France, Italy & Japan v. Germany. Hotărârea din 17 august 1923. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/pcij-series-a>

Precum am menționat în debutul analizei din prezentul subcapitol, prezența unui **obiect licit** constituie o altă condiție a validității tratatului internațional. Per general, doctrina este unanimă în a enunța că obiectul tratatului internațional îl constituie acțiunile sau abstențiunile părților, cu alte cuvinte conduita acestora¹⁴⁰. În aceeași ordine de idei, doar că într-o altă definiție, obiectul tratatului îl reprezintă raporturile juridice internaționale create prin normele stabilite de tratat¹⁴¹. Totodată, obiectul tratatelor internaționale constituie unul dintre temeiurile de diferențiere dintre multitudinea acestora, motiv pentru care avem: tratate politice (ex. tratate de pace, tratate privind relațiile diplomatice; tratate de alianță; tratate de delimitare a frontierelor, tratate pentru limitarea utilizării anumitor tipuri de arme, etc.), tratate economice (bunăoară acordurile comerciale, acordurile de navigație, de cooperare economică ș.a.m.d) și tratatele speciale (în categoria cărora se includ acordurile din domeniul comunicațiilor, a transporturilor, acordurile în materie juridică, în domeniul ocrotirii sănătății, etc.).

Cerințele care se înaintează față de obiectul tratatului internațional pentru a asigura validitatea acestuia sunt ca acesta să fie *licit și realizabil (posibil)*.

Cu referire la caracterul licit al obiectului, doctrina franceză enunță că tratatul internațional nu poată să constravină normelor cutumiare superioare (*normes coutumières supérieures*), or trebuie recunoscută, în cadrul dreptului cutumiar, existența unei ierarhii de norme imperative, pe de o parte, și a celor care pot fi modificate printr-o convenție ulterioară, pe cealaltă parte, astfel spus: între *jus cogens* și *jus dispositivum*¹⁴². Domeniul acestei *super legalități internaționale* (*super-légalité internationale*) se numește "dreptul internațional general" (*droit commun international*) și este definit prin criterii materiale: normele care garantează libertățile individuale (precum este dreptul la libera circulație, dreptul la viață, dreptul libertății corporale care se opune sclaviei, etc.), normele care garantează libertatea colectivă esențială care se traduce prin dreptul popoarelor de a dispune de ele însele, ș.a.m.d. A recurge la criterii materiale este să presupunem o rezolvare a problemei modalităților de formare a ordinii publice internaționale într-o societate slabă. Aceasta este lacuna pe care Convenția de la Viena din 1969 încearcă să o umple¹⁴³.

¹⁴⁰ Prof. univ. dr. Mazilu D., *Drept Internațional Public*, Vol.II. București: editura Lumina Lex, 2002. – 22 p.

¹⁴¹ Diaconu I., *Tratat de drept internațional public*, Vol.I. București: editura Lumina Lex, 2002. - 115 p.

¹⁴² Totalitatea normelor de drept internațional permisiv, în afara categoriei de *jus cogens* (...) Acordurile internaționale creează norme cunoscute sub numele de *jus dispositivum*, categoria dreptului internațional care constă în norme derivate din consimțământul statelor și care se întemeiază pe interesul propriu al statelor participante.

Dicționarul on-line de termeni juridici latini. Disponibil:

<http://www.duhaime.org/LegalDictionary/J/JusDispositivum.aspx>

Jus Dispositivum înseamnă *legea adoptată prin consens*. Este categoria dreptului internațional care constă în norme derivate din consimțământul statelor. Este fondată pe interesul propriu al statelor participante. *Jus dispositivum* leagă numai acele state care acceptă să fie guvernate de acesta.

Dicționarul Juridic US Legal. Disponibil: <https://definitions.uslegal.com/j/jus-dispositivum/>

¹⁴³ Daillier P., Forteau M., Pallet A., *Droit International Public*, 8e édition, L.G.D.J Lextenso éditions, 2018, p. 222.

În concluzie caracterul licit se rezumă la obligația de a nu încălca conglomeratul normelor care formează dreptul internațional, printre care normele *jus cogens* (norme imperative de la care nu se admit derogări) și prevederile altor tratate deja încheiate și în vigoare.

Cu referire la caracterul realizabil, apariția condiționalității în cauză are un caracter profund istoric. Aici se impune problematica leziunii sau a tratatelor inegale (*traités inégaux / unequal treaties*) și existenței vreunui impact asupra validității, fapt care a determinat opinia unanimă vis-a-vis de imperativul existenței unui obiect realizabil (mai ales în lumina principiului egalității suverane a statelor).

"Tratatele inegale" (cunoscute și prin termenii "nedrepte", "coercitive", "ruinare", "de înrobire") se referă fundamental, dar nu exclusiv, la o categorie istorică de tratate bilaterale încheiate, în perioada dintre sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX, între statele de pe continentul European, SUA sau Statele Americii de Sud (care îndeplineau criteriile unor "națiuni civilizate"), și pe cealaltă parte statele din Asia sau Africa (percepute ca fiind "necivilizate"). Prin urmare, majoritatea acestor tratate au fost semnate după înfrângerea militară sau ca o consecință a unei astfel de amenințări și au provocat adesea nemulțumirea, deoarece acestea instituiau un sistem de beneficii pentru puterile "civilizate", în timp ce limitau suveranitatea statelor "necivilizate" și subordonate. Prin urmare, "necivilizatul" a fost pus într-o poziție inegală în timpul negocierii, or statul "civilizat" impunea pe parcursul negocierilor - datorită superiorității sale economice și militare - restricții dure și termeni inechitabili, smulgând privilegii speciale prin concesionarea drepturilor teritoriale și suverane, divizarea sferei de influență, deschidere a porturilor, impunerea jurisdicției extrateritoriale, achiziționarea căilor ferate, minerit, etc. De fapt, primul tratat inegal (încheiat prin leziune) este tratatul de pace dintre Imperiul Qing (China) și Regatul Unit semnat în 1842, cunoscut ca *Tratatul de la Nanking*. Ulterior, de acorduri similare au fost încheiate între SUA și Japonia (*Convenția de la Kanagawa*, 1854) sau între Coreea și Japonia (*Tratatul de la Kanghwa / Ganghwa*, 1876).

În perspectivă istorică, se conchid elementele inegalității ca fiind: statutul părților (elucidează problematica suveranității care este caracteristică epocii), contextul în care a fost încheiat tratatul (se află în legătură strânsă cu problematica perioadei pentru care puteau fi încheiate astfel de tratate și posibilitatea de revizuire a acestora), precum și conținutul și forma tratatului propriu-zis (reflectând problema reciprocității)¹⁴⁴.

¹⁴⁴ Matthew C., *What Happened to Unequal Treaties? The Continuities of Informal Empire*. În: *Nordic Journal of International Law* 74 (2005). p 335.

Astăzi, existența a *traités inégaux* (încheiate prin leziune) este un subiect care stârnește controverse, or unii consideră că, în prezent, din categoria tratatelor inegale fac parte acordurile de investiții – subiect pe care urmează să îl elucidăm în Capitolul II al prezentei Teze.

Totuși, date fiind realitățile istorice ale secolelor trecute, enunțate mai sus, se impune necesitatea existenței unui obiect realizabil a tratatului internațional, care să nu perecliteze vreuna dintre părțile contractante, sub auspiciul principiului de drept internațional "egalitatea suverană a statelor" și prevederilor din Preambului Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor din 1969: "codificarea și dezvoltarea progresivă a dreptului tratatelor (...) vor servi scopurile Națiunilor Unite enunțate în Cartă, care sânt menținerea păcii și a securității internaționale, dezvoltarea relațiilor amicale între națiuni și realizarea cooperării internaționale"¹⁴⁵.

Suplimentar, menționăm că în doctrină poate fi găsită afirmația privind existența suplimentară a scopului tratatului, care se află în legătură strânsă cu obiectul tratatului.¹⁴⁶ Acesta este adesea consfințit în preambulul tratatului și nu are vreun impact asupra validității instrumentului, or, precum am dovedit în subcapitolul precedent, forma tratatului nu afectează aplicabilitatea sa. Totuși, acesta servește drept o importantă sursă a interpretării textului acordului internațional, mai ales în cazurile diferendelor apărute între state și remise spre soluționare instanțelor internaționale, și ca o garanție suplimentară pentru părți privind înțelesul normelor agreeate de comun.

Conform prevederilor Convenției de la Viena din 1969, o altă condiție a garantării validității tratatului internațional este ca cel din urmă **să nu contravină unei norme imperative (*jus cogens*)**: "Este nul orice tratat care, în momentul încheierii sale, este în conflict cu o normă imperativă a dreptului internațional general. În sensul prezentei Convenții, o normă **imperativă** a dreptului internațional general¹⁴⁷ este o normă acceptată și recunoscută de comunitatea internațională a statelor în ansamblul ei, drept normă de la care nu este permisă nici o derogare și care nu poate fi

¹⁴⁵ Convenția de la Viena cu privire la Dreptul Tratatelor, încheiată la Viena pe 23 mai 1969, în vigoare pentru Republica Moldova din 25 februarie 1993. În: Vol. 4 al Culegerii Tratatelor Internaționale, Chișinău: Moldpres, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1998.

¹⁴⁶ A se vedea Burian A. et al., *Dreptul Tratatelor*, în *Drept Internațional Public*, Ediția a III-a revizuită și adăugită, Chișinău, Editura Universitatea de Stat, 2009; și Prof. Dr. Ion M. Anghel, *Dreptul Tratatelor*, ed. a II-a adăugită și revizuită. București: Editura Lumina Lex, 2000.

¹⁴⁷ **Se atestă o eroare de traducere în textul în limba română** (făcută de Republica Moldova și regăsită pe pagina web <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=357022>) a Convenției privind Dreptul Tratatelor din 1969, or formularea originală în limba engleză este: *A treaty is void if, at the time of its conclusion, it conflicts with a peremptory norm of general international law. For the purposes of the present Convention, a peremptory norm of general international law is a norm accepted and recognized by the international community of States as a whole as a norm from which no derogation is permitted and which can be modified only by a subsequent norm of general international law having the same character.* Textul convenției în limba română omite cuvântul "imperativă" din cea de-a doua frază "În sensul prezentei Convenții, o normă a dreptului internațional general este o normă...". În continuarea lucrării se prezintă diferența din "normă a dreptului internațional general" și "normă imperativă a dreptului internațional general" conform comentariilor CDI (care a elaborat textul prezentei Convenții din 1969) asupra proiectului de articole.

modificată decât printr-o nouă normă a dreptului internațional general având același caracter"¹⁴⁸. Totodată, Convenția de la Viena dispune suplimentar că "Dacă survine o nouă normă imperativă a dreptului internațional general, orice tratat existent, care este în conflict cu această normă devine nul și ia sfârșit"¹⁴⁹.

Cele două texte stabilesc o veritabilă ierarhie între normele imperative și celelalte existente (care sunt consfințite inclusiv în textele tratatelor internaționale). Mai mult ca atât, în procesul de elaborare a viitorului text al Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor, Comisia de Drept Internațional a concluzionat faptul că în codificarea dreptului tratatelor trebuie pornită de la faptul că există anumite reguli de la care statele nu dețin competența de a se deroga prin aranjamente stabilite prin tratate, și care se pot schimba doar printr-o altă regulă de același caracter¹⁵⁰.

Mai mult ca atât, CDI, aprofundându-se în analiza asupra nulității tratatelor aflate în conflict cu o normă *jus cogens*, a stabilit câteva dintre importanțele caracteristici ale celei din urmă: Nu există un criteriu simplu prin care o regulă generală de drept internațional poate fi identificată ca având caracter *jus cogens*, mai mult ca atât, majoritatea regulilor generale de drept internațional nu posedă acest caracter și statele pot să contracteze ignorându-le, prin tratate; Ar fi o exagerare să se afirme faptul că un tratat este lovit de nulitate dacă prevederile sale sunt în conflict cu o regulă a dreptului internațional general, și în același timp nu ar fi corect să se afirme faptul că o prevedere din tratat posedă caracterul de *jus cogens* fiindcă părțile au stipulat interdicția de derogare de la acea prevedere astfel încât alt tratat care ar intra în conflict cu prevederile acestuia ar fi lovit de nulitate; Nu forma regulii generale a dreptului internațional, ci natura particulară a subiectului cu care aceasta are de-a face poate, în opinia Comisiei, să-i dea caracterul de *jus cogens*. Totodată, Comisia de Drept Internațional a considerat corect să stabilească prevederea generală, în corpul Convenției, privind faptul că un tratat este lovit de nulitate dacă este în conflict cu o normă *jus cogens*, și să lase ca întregul conținut al acestei reguli să fie elucidat și stabilit prin practica de stat și jurisprudența tribunalelor internaționale. Totuși, printre cele mai evidente și bune exemple ale încălcărilor regulilor *jus cogens* pot fi numite: (i) un tratat care intenționează utilizarea nelegitimă a forței, contrar principiilor Cartei ONU; (ii) un tratat care intenționează realizarea oricărui act criminal de drept internațional; (iii) un tratat care intenționează sau care instighează la comiterea unor acte,

¹⁴⁸ Art. 53, Convenția de la Viena cu privire la dreptul tratatelor, semnată la Viena la 23 mai 1969, în vigoare pentru Republica Moldova din 23 februarie 1993. În: Tratatate internaționale la care Republica Moldova este parte, vol. 4. Chișinău: Moldpres, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1998.

¹⁴⁹ Art. 64, Convenția de la Viena cu privire la dreptul tratatelor, semnată la Viena la 23 mai 1969, în vigoare pentru Republica Moldova din 23 februarie 1993. În: Tratatate internaționale la care Republica Moldova este parte, vol. 4. Chișinău: Moldpres, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1998.

¹⁵⁰ Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries. Text adopted by the International Law Commission at its eighteenth session, in 1966, and submitted to the General Assembly as a part of the Commission's report covering the work of that session (at para. 38). În Yearbook of the International Law Commission, 1966, vol. II. – 247 p.

precum comerțul cu sclavi, pirateria sau genocidul, pe care toate statele sunt chemate să le contracareze¹⁵¹.

Se impune precizarea că textul articolului 53 al Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor urmează a fi interpretat întotdeauna în conexiune cu articolul 64 al acesteia. Cel din urmă se referă la cazul când tratatul fiind valid la momentul încheierii sale, devine nul și încetează din motivul stabilirii unei noi reguli *jus cogens* cu care prevederile sale se află în conflict. Sintagma "devine nul și ia sfârșit", în opinia Comisiei de Drept Internațional, nu are efect retroactiv asupra validității tratatului, or nulitatea doar din momentul apariției noii reguli *jus cogens*¹⁵².

Remarcăm faptul că Curtea Internațională de Justiție a fost reticentă o perioadă îndelungată de timp în a consacra explicit noțiunea *jus cogens*. Astfel, păstrând înțelesul dar fără a utiliza sintagma prenotată, aceasta a preferat noțiunea "obligații *erga omnes*"¹⁵³ (în cazul *Barcelona Traction Case*, în hotărârea sa din 33 iunie 1975 asupra cazului *Timor oriental* sau în avizul său din 9 iulie 2004 privind Consecințele juridice ale construcției unui zid pe teritoriul Palestinian ocupat / *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*¹⁵⁴) sau a recunoscut expresia *principii inviolabile ale dreptului internațional cutumiar* în avizul său din 8 iulie 1996 privind Legalitatea Amenințării sau Utilizării Armelor Nucleare / *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*¹⁵⁵. Abia în anul 2006 CIJ a formulat explicit conceptul de *jus cogens*, ridicând la acest rang interdicția de genocid (în hotărârea sa din 3 februarie 2006 asupra cauzei Activităților Armate pe Teritoriul Congo)¹⁵⁶.

¹⁵¹ Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries. Text adopted by the International Law Commission at its eighteenth session, in 1966, and submitted to the General Assembly as a part of the Commission's report covering the work of that session (at para. 38). În Yearbook of the International Law Commission, 1966, vol. II. – 248 p.

¹⁵² *Ibidem (Ibid.)*, p. 249.

¹⁵³ lat. *Obligație opozabilă tuturor*.

¹⁵⁴ "Curtea observă că obligațiile violate de Israel includ unele obligații *erga omnes*. Precum Curtea a indicat în cauza *Barcelona Traction Case*, astfel de obligații sunt prin natura lor "preocuparea tuturor statelor" și "în lumina importanței drepturilor implicate, toate statele pot avea un interes legal în protejarea acestora". Obligațiile *erga omnes* violate de Israel sunt obligația de a respecta dreptul poporului Palestinian la autodeterminare (de a dispune de el însuși), și un conglomerat de alte obligații ale sale prevăzute în dreptul internațional umanitar" (par. 155); "Curtea a observat deja în cazul *East Timor* că aceasta a descris ca fiind "ireporșabilă" afirmația că "dreptul popoarelor la autodeterminare, așa precum a evoluat din Carta ONU și practica statelor, are un caracter *erga omnes*" (par. 156): Avizul Consultativ al Curții Internaționale de Justiție, din 9 iulie 2004, cauza *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/131>

¹⁵⁵ "... fără îndoială, din cauza faptului că multe reguli ale dreptului umanitar, aplicabile în conflictele armate, sunt atât de importante pentru respectarea drepturilor omului și "considerațiilor elementare ale omenirii", Convențiile de la Haga și Geneva au cunoscut o aderare atât de numeroasă. Mai mult ca atât, aceste reguli fundamentale trebuie să fie urmărite de toate statele, indiferent de faptul dacă acestea au ratificat sau nu Convențiile care le conțin, deoarece acestea constituie principii inviolabile ale dreptului internațional cutumiar." (par. 79): Avizul Consultativ al Curții Internaționale de Justiție, din 8 iulie 1996, cauza *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/95>

¹⁵⁶ Paragrafele 64, 69 și 125 din Hotărârea Curții Internaționale de Justiție, din 3 februarie 2006, cauza *Activités armées sur le territoire du Congo (nouvelle requête: 2002) (République démocratique du Congo c. Rwanda)*. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/fr/affaire/126/arrets>

Suplimentar la cele enunțate se impune precizarea că în cauza *Barcelona Traction Case* (Belgia v Spania, 1968), Curtea Internațională de Justiție a stabilit că există două categorii distincte de obligații de drept internațional public. CIJ a statuat că există obligații ale statului față de comunitatea internațională ca un tot întreg, care reprezintă "o preocupare a tuturor statelor", și toate statele au interesul legal de protejare a acestora. Aceste obligații se diferențiază fundamental de cele care există vis-a-vis de un stat. Abia la un an de la cauza *Barcelona Traction Case*, în 1969, a fost adoptată Convenția de la Viena privind Dreptul Tratatelor – care a recunoscut existența a *jus cogens*¹⁵⁷.

Jus cogens și obligațiile *erga omnes* au consecințe juridice distincte. În 2005 Institutul de Drept Internațional a adoptat rezoluția "Obligațiile *Erga Omnes* în Dreptul Internațional"¹⁵⁸ prin care a stabilit expres că o obligație *erga omnes* este: (1) o obligație în temeiul dreptului internațional general pe care un stat o datorează, în orice caz, comunității internaționale, având în vedere valorile sale comune și preocupările de respectare a acesteia, astfel încât: încălcarea acestei obligații permite tuturor statelor să ia măsuri; sau (b) o obligație în temeiul unui tratat multilateral, pe care un stat parte la tratat îl datorează, în orice caz, tuturor celorlalte state părți la același tratat, având în vedere valorile și îngrijorările lor comune pentru respectarea acestei obligații, astfel încât toate aceste state să poată lua măsuri¹⁵⁹. În același sens, când un stat comite o încălcare a unei obligații *erga omnes*, toate statele cărora statul în cauză le datorează obligația sunt în drept, chiar dacă obligația în cauză nu este afectată în mod special de încălcare, să revendice de la statul responsabil: (a) încetarea actului ilicit la nivel internațional; (b) îndeplinirea obligației de reparare în interesul statului, al entității sau al individului care este afectat în mod special de încălcare. Restituirea ar trebui efectuată numai dacă nu este imposibilă material¹⁶⁰.

Pentru a ilustra mai bine diferența dintre *jus cogens* și *erga omnes* aducem un exemplu de drept penal internațional: crimele internaționale care se ridică la nivelul de *jus cogens* (bunăoară interzicerea genocidului, interzicerea crimei de agresiune, interzicerea torturii, etc.) generează/crează obligații *erga omnes* care sunt inderogabile. Obligațiile juridice (*obligatio erga omnes*) care decurg din statutul superior al unor astfel de crime includ: obligația de a urmări penal sau de a extrăda, neaplicabilitatea termenelor de prescripție pentru astfel de infracțiuni, neaplicabilitatea oricăror imunități - inclusiv și în cazul șefilor de state, neaplicabilitatea argumentului de exonerare de răspundere „ascultarea ordinelor superioarelor” (cu excepția atenuării

¹⁵⁷ Frowein A. J., *Obligations Erga Omnes*. În: Max Planck Encyclopedia of Public International Law. Oxford: Editura Oxford University Press, 2008 – p. 1.

¹⁵⁸ Institut de droit International, Krakow Session 2005, Cinquieme Commission, Resolution "Les obligations et les droits erga omnes en droit international".

¹⁵⁹ Art. 1, *Ibidem* (*Ibid.*).

¹⁶⁰ Art. 2, *Ibidem* (*Ibid.*).

sentinței), aplicarea universală a acestor obligații fie în timp de pace sau de război, nederogarea de la acestea în perioada „stării de urgență” declarată pe teritoriul unui stat, și existența jurisdicției universale pentru autorii infracțiunilor de drept internațional penal.

Astfel, *jus cogens* se referă la statutul juridic la care ajung anumite crime de drept internațional penal, iar *obligatio erga omnes* se referă la implicațiile juridice care decurg din caracterizarea acestor crime ca având caracter *jus cogens*. Aceste două concepte comportă un caracter distinct.

Totuși, *jus cogens* și obligațiile *erga omnes* se află în conexiune importantă. O regulă de la care nu este permisă nici o derogare din cauza naturii sale fundamentale va fi, în mod obișnuit, una în executarea căreia toate statele vor avea un interes de drept¹⁶¹.

Jus cogens (sau *ius cogens*) este o expresie latină care înseamnă literalmente "o lege convingătoare". Aceasta definește norme de la care nu este permisă nicio derogare prin acorduri particulare. Totodată, aceasta derivă din ideea deja cunoscută în dreptul roman conform căreia anumite norme juridice nu pot fi excluse prin contractare, având în vedere valorile fundamentale pe care le apără¹⁶².

Studiul corelației dintre validitatea tratatelor și normele *jus cogens* ocupă un loc particular în prezenta cercetare doctorală, motiv pentru care umrează să fie desfășurat în următorul subcapitol al prezentului capitol.

În concluzie trebuie să subliniem faptul că Convenția de la Viena privind Dreptul Tratatelor operează cu *principiul prezumției validității tratatelor internaționale* (art. 42)¹⁶³, fapt care înseamnă că fiecare tratat internațional în vigoare se consideră valid până la proba contrarie. În același sens, în calitate de probe contrarii Convenția de la Viena din 1969 acceptă doar invocarea propriilor sale prevederi. Prin urmare, toate temeiurile nulității tratatelor internaționale sunt enumerate în Convenție¹⁶⁴.

Articolul 42 al Convenției de la Viena conține regula aplicării exhaustive a Convenției și a prevederilor sale în raport de subiectul încetării unui tratat. În același sens, prevederile sunt guvernate de principiul legalității. Prin urmare, art. 42 nu este o simplă regulă de fond cu un

¹⁶¹ Frowein A. J., *Obligations Erga Omnes*. În: Max Planck Encyclopedia of Public International Law. Oxford: Editura Oxford University Press, 2008 – p. 1.

¹⁶² Lagerwall A., *Jus cogens*. Articol științific explicativ Oxford Bibliographies. Disponibil: <http://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199796953/obo-9780199796953-0124.xml>

¹⁶³ Art. 42, Convenția de la Viena cu privire la dreptul tratatelor, semnată la Viena la 23 mai 1969, în vigoare pentru Republica Moldova din 23 februarie 1993. În: *Tratate internaționale la care Republica Moldova este parte*, vol. 4. Chișinău: Moldpres, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1998.

1. Validitatea unui tratat sau a consimțământului unui stat de a fi legat printr-un tratat nu poate fi contestată decât în aplicarea prezentei Convenții; 2. Stingerea unui tratat, denunțarea sa sau retragerea unei părți nu pot avea loc decât în aplicarea dispozițiilor tratatului sau a prezentei Convenții. Aceeași regulă este valabilă pentru suspendarea aplicării tratatului.

¹⁶⁴ В. И. Кузнецов, Б. Р. Тузмухамедов *Международное Право*, 3-е издание. Москва: Издательство Норма Инфра-М, 2010. – 158 с.

caracter normativ, ci mai degrabă o prevederile legislativă, care determină modalitatea de utilizare a regulilor de fond ale Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor¹⁶⁵. Prin stabilirea faptului că actele juridice internaționale pot să nu fie valide, Convenția de la Viena privind Dreptul Tratatelor a introdus de fapt un aspect nou în dreptul internațional public¹⁶⁶.

Invaliditatea poate să fie **absolută** (nul și neavenit *ab ovo* sau *ab initio*) sau **relativă** (contestabilă). În cazul invalidității absolute, tratatul sau consimțământul statului sunt nule *erga omnes* (în întregime) de la început și nu au vreo forță juridică¹⁶⁷. În cazul invalidității relative, în contrast, motivul invalidității trebuie să fie invocat de un stat parte la tratat pentru a produce efecte juridice. Altminteri, tratatul sau consimțământul statului rămân valide. Prin urmare, consimțământul unui stat sau un tratat relativ invalide produc efecte juridice și obligă juridic dacă nu sunt declarate nule de o parte la acord care își exercită legal dreptul de a se exonera de obligațiile stabilite în acel acord¹⁶⁸.

Este agreat, per general, faptul că dreptul internațional funcționează în baza bunei credințe și a negocierilor corecte, și acest lucru este exprimat uneori prin maxima *allegans contraria non audiendus est*¹⁶⁹. În disputele internaționale *The Arbitral Award made by the King of Spain (Honduras v Nicaragua)*¹⁷⁰ și *The Temple of Preah Vihear (Cambodia v Tailandă)*¹⁷¹ acest principiu internațional a fost afirmat expres. Nu poate fi negat faptul că temeiurile variate ale invalidității, stingerii sau suspendării sunt deschise pentru abuz. Prin urmare, după ce o parte la un tratat a aflat despre, bunăoară, o încălcare a unui angajament de către cealaltă parte, o eroare fundamentală în încheierea tratatului, despre lipsa de competență sau exces de autoritate din partea reprezentantului celuilalt stat, aceasta poate, cu toate acestea, oricum să trateze tratatul ca fiind în vigoare până la apariția unei ocazii, în viitor, care ar constitui un prilej convenabil pentru acea parte de a renunța la obligațiile sale din tratat¹⁷².

¹⁶⁵ Dörr O., Schmalenbach K., Vienna Convention on the Law of Treaties. A Commentary, Second Edition. Germany: Springer-Verlag GmbH, 2018. 31 p, apud de Vattel (1758/1916). – 792 p.

¹⁶⁶ Kohen M.G., Heathcote S., Article 42 // coord. ed. Corten O., Klein P., *The Vienna Conventions on the Law of Treaties. A Commentary*. Oxford: Oxford University Press, 2011. p. 1015–1028.

¹⁶⁷ Schröder M., (2015) *Treaties, Validity*. În: Max Planck Encyclopedia of Public International Law. Oxford: Editura Oxford University Press, 2015. – 8p.

¹⁶⁸ Jiménez de Arechaga E., *International Law in the Past Third of a Century*. Vol. 159. Leiden: Editura Martinus Nijhoff, 1978. – 343 p.

¹⁶⁹ *O persoană care a invocat contrariul nu va fi ascultată*.

Ghidul cu privire la sintagme latine în drept internațional, elaborat de Oxford University Press:

Disponibil: <http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780195369380.001.0001/acref-9780195369380-e-200>

¹⁷⁰ *The Arbitral Award made by the King of Spain (Honduras v Nicaragua)*, Judgement of 18 November 1960, International Court of Justice. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/39>

¹⁷¹ *Temple of Preah Vihear (Cambodia v. Thailand)*, Judgment of 15 June 1962, International Court of Justice, Separate Opinion of Sir Gerald Fitzmaurice. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/45>

¹⁷² Elias T. O., *Problems Concerning the Validity of Treaties* // ed. Davidson S. The Law of Treaties. England: Dartmouth Publishing Company, 2004. - 407 p.

Deși conform unor doctrinari, problema validității tratatelor nu impune careva dificultăți practice¹⁷³, rămâne totuși a fi neclar cine ar trebui să declare că un tratat nu este valid și dacă, bunăoară, acest fapt ar trebui făcut de una din curțile statelor părți la tratat. Totuși, Convenția de la Viena privind Dreptul Tratatelor din 1969 ar fi avut o lacună considerabilă dacă nu ar fi atras atenție subiectului validității și invalidității tratatelor: nici un sistem de drept nu poate funcționa fără reguli privind validitatea instrumentelor juridice, indiferent de faptul că este vorba despre legislație, contracte sau tratate.¹⁷⁴ În același sens, în actuala configurare a relațiilor internaționale, doar tratatele internaționale valide pot produce efecte juridice pentru părți, care în acest sens pot dobândi drepturi și obligații legale, spre obținerea cărora a fost îndreptat actul de voință al părților. Prin urmare, existența mecanismelor de exonerare de aceste obligații când actul de voință a fost viciat sau când acesta a existat în conflict cu alte norme superioare de drept este de o înaltă imperativitate.

Cu referire la nulitate (sau altfel-spus invaliditate), cele mai importante prevederi se regăsesc în Secțiunea 2 a Convenției de la Viena din 1969, or acesta stabilește cele 8 temeuri: violarea dispoziției dreptului intern ale unui stat privind competența de a încheia tratate (art. 46), restricția specială a putinței de a exprima consimțământul unui stat (art. 47), eroarea (art. 48), dolul (art. 49), coruperea reprezentantului unui stat (art. 50), constrângerea exercitată asupra reprezentantului unui stat (art. 51), constrângerea exercitată asupra unui stat prin amenințare sau folosirea forței (art. 52) și conflictul cu o normă imperativă a dreptului internațional general (*jus cogens*) (art. 53).

Deși Convenția de la Viena privind Dreptul Tratatelor nu implică explicit noțiunile de nulitate relativă și absolută, formularea textuală a articolelor din Secțiunea 2 ne demonstrează că diferențierea dintre cele două forme de invaliditate există¹⁷⁵. Astfel, temeiurile nulității absolute sunt consfințite în articolele 51 – 53. În conformitate cu toate cele trei prevederi, tratatul sau consimțământul unui stat este "este lipsită de orice efect juridic" sau "este nul". Temeiurile prevăzute în articolele 46 – 50, pe de altă parte, conferă statului parte la tratat dreptul să invoce invaliditatea tratatului sau a consimțământului său. Drept consecință, este stabilită doar nulitatea relativă (or sintagma "poate invoca" conferă validitate tratatului internațional atât în cazul neinvocării temeiului cât și în perioada de până la invocarea temeiului). Doctrina susține că în cazul nulității relative, asemenea acte nu pot fi anulate cu caracter retroactiv, or efectele pe care le-au produs subzistă și după anularea lor¹⁷⁶.

¹⁷³ Aust A., *Modern Treaty Law and Practice*. London: Cambridge University Press, 2000. – 252 p.

¹⁷⁴ Klabbbers J., *The validity and invalidity of treaties*. În: *The Oxford Guide to Treaties*. Oxford:Editura Oxford University Press, 2012 – p. 551.

¹⁷⁵ Fitzmaurice M., *The Practical Working of the Law of Treaties*. În: *International Law*. Edit. By Evans M., 2014, 4th edition, pp 167–197.

¹⁷⁶ Prof. Dr. Ion M. Anghel, *Dreptul Tratatelor*, ed. a II-adăugită și revizuită. București: Editura Lumina Lex, 2000. – 565 p.

Un obiectiv important al Convenției de la Viena a fost să stabilească o listă exhaustivă a temeiurilor de nulitate. Această abordare restrictivă preluată de CDI a suportat unele critici¹⁷⁷. Cu toate acestea, trebuie notat faptul că majoritatea criticilor înaintate se refereau la caracterul exhaustiv al temeiurilor de încetare a tratatelor și nu la temeiurile invalidității. În timpul Conferinței de la Viena caracterul exhaustiv al temeiurilor de invaliditate a fost foarte puțin discutat. Remarcile se refereau la tratatele inegale (*traités inégaux*), or conform unor delegați tratatele încheiate sub presiune economică sau politică trebuiau la fel considerate ca fiind lipsite de validitate¹⁷⁸. Totuși, aceasta propunere nu a fost acceptată, iar lista temeiurilor de nulitate relativă și absolută este, prin urmare, recunoscută ca fiind exhaustivă.

Un alt set important de prevederi îl reprezintă regulile procedurale consfințite în Secțiunea 4 a Convenției de la Viena (articolele 65 – 68). Precum ne arată însăși negocierile de la Conferința de la Viena, includerea unor reguli procedurale a fost considerată atât de decisivă încât unii delegați au propus să se includă o referință explicită la Secțiunea 4, chiar dacă acest fapt nu era necesar din punct de vedere tehnic¹⁷⁹. Una dintre consecințele principale ale aplicabilității regulilor procedurale este că o declarație unilaterală a unui stat privind validitatea consimțământului său sau a tratatului în întregime nu are vreun efect juridic.

Într-o ultimă concluzie la prezentul subcapitol, stabilim succint că un tratat, pentru a fi valabil, **trebuie să fie licit atât din punctul de vedere al regulilor sale de încheiere, cât și din punctul de vedere al conținutului, obiectului și scopului său**. Aceasta, printre altele, presupune ca tratatul: să fie încheiat în modul convenit de subiecții dreptului internațional; să reprezinte rezultatul unei înțelegeri autentice dintre părți, ceea ce înseamnă că acordul de voință al părților să nu fie afectat de vicii de consimțământ; să nu contravină în întregime sau în parte principiilor fundamentale și normelor imperative ale dreptului internațional.¹⁸⁰

¹⁷⁷ Klabbers J., *The validity and invalidity of treaties*. În: The Oxford Guide to Treaties. Oxford: Editura Oxford University Press, 2012 – p. 559.

¹⁷⁸ Official Records of the United Nations Conference on the Law of Treaties, 1969, First Session (United Nations publication, Summary records of the plenary meetings and of the meetings of the Committee of the Whole).

¹⁷⁹ *Ibidem (Ibid.)*, Discursurile reprezentanților Peru, Australiei și Marii Britanii. p. 216–218.

¹⁸⁰ Serbenko E., *Drept Internațional Public*, Volumul I. Chișinău: Tipografia Centrală, 2014. – 195 p.

1.3 Locul și rolul principiilor generale ale dreptului internațional, a principiilor fundamentale ale dreptului internațional și a normelor *jus cogens* în determinarea validității tratatelor internaționale.

Prezentul subcapitol are un rol important nu doar în determinarea validității unui tratat internațional în raport cu principiile și normele *jus cogens* existente, dar și în stabilirea unor definiții ample și cuprinzătoare, prin multitudinea cercetărilor și rezultatelor științifice existente, a lucrărilor Comisiei de Drept Internațional și a jurisprudenței Curții Internaționale de Justiție, a noțiunilor "principii generale ale dreptului internațional", "principiile fundamentale ale dreptului internațional sau cele 10 principii ale dreptului internațional" și "norme *jus cogens*", precum și a sinergiilor juridice existente dintre acestea, întru analizarea aprofundată a subiectului validității tratatelor.

Vorbind în mod general, termenul "**principiu**" poate însemna unul din două lucruri. Acesta se poate referi fie la principiile *metalegale*¹⁸¹ - adică la principiile generate într-un discurs filosofic sau etic și apoi introduse într-un sistem normativ¹⁸² - sau se poate referi la principiile inerente în sau dezvoltate dintr-un anumit corp de drept sau din drept în general. În cele ce urmează, vor fi tratate numai cele din urmă ipoteze.

Curțile și tribunalele internaționale și regionale utilizează principiile ca mijloace de interpretare sau ca surse ale unor obligații exacte. Aceste două funcții nu pot fi separate clar.

Principiile pot fi derivate din legea națională (internă), din considerente generale sau, generalizând, dintr-un anumit regim stabilit printr-un tratat. Dezvoltarea și recunoașterea unor astfel de principii nu depinde de voința statelor, dar în același timp toate statele contribuie, în mod egal, la dezvoltarea lor. Aceste principii pot, în special, să introducă considerații de o înaltă importanță în dreptul internațional și, ca atare, pot să completeze dreptul tratatelor internaționale, în special prin influențarea interpretării celor din urmă¹⁸³.

Întru explicarea termenului de "**principiu general de drept internațional**", Curtea Permanentă a Justiției Internaționale a stabilit, în 1928, că este un principiu de drept internațional că violarea unui angajament implică obligația reparării într-o formă potrivită¹⁸⁴. În același timp, cu referire la aceeași

¹⁸¹ De apartenență la sau de desemnare a principiilor care stau la baza sistemelor juridice sau în baza cărora sunt formulate legi. De asemenea: referitoare la un domeniu care transcede sau se află în afara codurilor juridice existente; Engl. *metalegal*.

Dictionarul Oxford on-line de termeni juridici. Disponibil:
<https://en.oxforddictionaries.com/definition/metalegal>

¹⁸² Hildebrando A., *Tratado de Direito Internacional Público*, Vol.I. (2nd Edition). São Paulo: Quartier Latin, 2009. – 33p.

¹⁸³ Wolfrum R., *Sources of International Law*. În: Max Planck Encyclopedia of Public International Law. Oxford: Editura Oxford University Press, 2011 – 15p.

¹⁸⁴ Curtea Permanentă a Justiției internaționale, *Claim for indemnities in respect of the factory at Chorzów (Germany v. Poland)*, compétence, 1928.

speță, CPJI a statuat că este un principiu general recunoscut de jurisprudența arbitrală internațională, precum și de către instanțele naționale, că o parte nu poate să se opună neîndeplinirii unei obligații a celeilalte părți sau să nu fi utilizat o cale de atac, în cazul în care cel dintâi, printr-un act contrar legii, a împiedicat al doilea să îndeplinească obligația în cauză sau să recurgă la jurisdicția care i-ar fi fost deschisă¹⁸⁵.

Curtea Internațională de Justiție, în lucrările sale, a recurs frecvent la principii derivate din considerente generale, precum și la principiile derivate dintr-un anumit regim de tratate. Cu referire la cea din urmă afirmație, poate fi adusă în lumină hotărârea CIJ asupra cazului *Corfu Channel* (1949). Aici, CIJ a constatat că autoritățile albaneze au fost obligate să facă cunoscută existența unui câmp minat în apele lor teritoriale și să avertizeze navele care se apropiau despre pericolul iminent. CIJ a statuat: "Aceste obligații se bazează (...) pe anumite principii generale și bine-recunoscute, și anume: considerații elementare ale umanității, chiar mai exigente în pace decât în război; principiul libertății comunicării maritime; și obligația fiecărui stat de a nu permite în mod conștient să se folosească teritoriul său pentru fapte care contravin drepturilor altor state"¹⁸⁶. Unul dintre principalele exemple pentru un principiu derivat din relațiile juridice în general este principiul bunei credințe (*bona fide*), care, în opinia CIJ, reglementează crearea și îndeplinirea obligațiilor legale. Astfel, în hotărârea sa din 1947 asupra cauzei *Nuclear Tests*, CIJ a stabilit că "Unul dintre principiile de bază care reglementează crearea și executarea obligațiilor legale, indiferent de sursa lor, este principiul bunei credințe. Încrederea și siguranța sunt inerente cooperării internaționale, în special într-o epocă în care această cooperare devine tot mai esențială în multe domenii. Așa precum însăși regula *pacta sunt servanda* din dreptul tratatelor se bazează pe bună-credință, la fel și caracterul liant al unei obligații internaționale asumat printr-o declarație unilaterală. Astfel, statele interesate pot lua cunoștință de declarațiile unilaterale și avea încredere în ele, și au dreptul să solicite respectarea obligației astfel create."¹⁸⁷.

În numeroase ocazii, CIJ a recurs la principiile derivate din regimurile speciale ale tratatelor. Un prim exemplu este avizul său consultativ asupra Rezervelor la Convenția privind Prevenirea și Pedepsirea Crimei de Genocid, în care CIJ a constatat că "principiile care stau la baza convenției sunt principii recunoscute de națiunile civilizate drept obligatorii pentru state, chiar și fără obligații

Disponibil:

<https://www.icj-cij.org/files/publications/the-permanent-court-of-international-justice-en.pdf>

¹⁸⁵ *Ibidem* (*Ibid.*)

¹⁸⁶ *Corfu Channel*, United Kingdom v Albania, Judgment, compensation, 15th December 1949, International Court of Justice. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/1>

¹⁸⁷ *Nuclear Tests*, Australia v France, Judgment of 20 December 1974, International Court of Justice. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/58/judgments>

În același sens și *Nuclear Tests*, New Zealand v France, Judgment of 20 December 1974, International Court of Justice. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/59/judgments>

convenționale"¹⁸⁸. Totodată, în jurisprudența Curții au fost făcute frecvente referiri la principiile consacrate în art. 2 al Cartei Organizației Națiunilor Unite¹⁸⁹. În *cauza privind anumite chestiuni de asistență reciprocă în materie penală (Djibouti vs Franța)*, Curtea s-a folosit în mod particular de un principiu bazat pe tratate. Curtea a examinat dacă principiile prevăzute în Tratatul de prietenie și cooperare dintre Djibouti și Franța din 1977 ar putea informa despre modul în care trebuie interpretate obligațiile care decurg din Convenția privind asistența judiciară reciprocă în materie penală din 1986. În acest caz principiile au fost folosite pentru a reduce lacuna dintre două tratate separate încheiate între aceleași părți¹⁹⁰.

Principiile de drept completează alte izvoare de drept internațional în diferite moduri; ele ghidează interpretarea tratatelor internaționale și, datorită formulei lor abstracte, constituie calea spre interpretare progresivă. Așa cum demonstrează jurisprudența CIJ, principiile dreptului internațional pot conecta regimurile diverselor tratate. Acestea pot fi punctul de plecare pentru evoluția unei noi reguli a dreptului internațional cutumiar și au avut adesea o influență asupra interpretării celei din urmă. Principiile dreptului au fost folosite chiar ca bază pentru dezvoltarea de noi drepturi și obligații. În general, ele pot și chiar au devenit motorul unei dezvoltări progresive a dreptului internațional¹⁹¹.

Principiile generale sunt izvoare de drept internațional, acest fapt îl confirmă atât art. 38 al Statutului Curții Permanente a Justiției Internaționale (din 1920), cât și art. 38 al Curții Internaționale a Justiției (din 1945).

¹⁸⁸ Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Advisory Opinion of May 28th 1951. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/12/012-19510528-ADV-01-00-EN.pdf>

¹⁸⁹ În urmărirea scopurilor enunțate în Articolul 1 Organizația Națiunilor Unite și Membrii săi trebuie să acționeze în conformitate cu următoarele Principii: 1. Organizația este întemeiată pe principiul egalității suverane a tuturor Membrilor ei. 2. Toți Membrii Organizației spre a asigura tuturor drepturile și avantajele ce decurg din calitatea lor de Membru, trebuie să-și îndeplinească cu buna-credință obligațiile asumate potrivit prezentei Carte. 3. Toți Membrii Organizației vor rezolva diferendele lor internaționale prin mijloace pașnice, în așa fel încât pacea și securitatea internațională, precum și justiția să nu fie puse în primejdie. 4. Toți Membrii Organizației se vor abține, în relațiile lor internaționale de a recurge la amenințarea cu forță sau la folosirea ei fie împotriva integrității teritoriale ori independenței politice a vreunui stat fie în orice alt mod incompatibil cu scopurile Națiunilor Unite. 5. Toți Membrii Națiunilor Unite vor da acesteia întreg ajutorul în orice acțiune întreprinsă de ea în conformitate cu prevederile prezentei Carte și se vor abține de a da ajutor vreunui stat împotriva căruia Organizația întreprinde o acțiune preventivă sau de constrângere. 6. Organizația va asigura ca Statele care nu sânt Membre ale Națiunilor Unite să acționeze în conformitate cu aceste principii în măsura necesară menținerii păcii și securității internaționale. 7. Nici o dispoziție din prezenta Carta nu va autoriza Națiunile Unite să intervină în chestiuni care aparțin esențial competenței interne a unui Stat și nici nu va obliga pe Membrii săi să supună asemenea chestiuni spre rezolvare pe baza prevederilor prezentei Carte; acest principiu nu va aduce însă întru nimic atingere aplicării măsurilor de constrângere prevăzute în Capitolul VII.

¹⁹⁰ *Certain Questions of Mutual Assistance in Criminal Matters*, Djibouti v. France, Judgment of 4 June 2008, International Court of Justice. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/136>

¹⁹¹ Wolfrum R., *Sources of International Law*. În: Max Planck Encyclopedia of Public International Law. Oxford: Editura Oxford University Press, 2011 – 28p.

Atunci când a fost elaborat articolul 38 al Statutului Curții Permanente a Justiției Internaționale (1920)¹⁹², Comitetul Consultativ al Juriștilor era îngrijorat de faptul că, în unele cazuri, viitoarea Curte ar putea constata că problemele litigioase puse în fața sa nu erau guvernate de vreun tratat și că nici o normă existentă de drept cutumiar nu putea fi găsită pentru a le determina. Prin urmare ar fi fost nedorit și, eventual, inadecvat în principiu, ca Curtea să fie obligată să declare ceea ce este cunoscut ca *non liquet*¹⁹³. Aceasta este o constatare judiciară potrivit căreia o pretenție particulară nu poate fi nici admisă, nici respinsă, din cauza lipsei oricărei norme de drept aplicabile¹⁹⁴.

Luând în considerație măsura în care erau reglementate relațiile juridice internaționale în anii 1920, la momentul activității Comisiei, orice altceva decât tratatele și cutuma reprezenta o obscuritate, or abordarea pozitivistă, care recunoștea rolul consimțământului statelor în tratate și cutume, nu lăsa suficient spațiu pentru o altă sursă de drept internațional. Cu toate acestea, Comisia a căzut de acord că, în lipsa uneia dintre aceste surse, Curtea ar trebui să aplice "principiile generale de drept recunoscute de națiunile civilizate". Până în prezent, deși au existat mențiuni judiciare cu privire la anumite principii, care vor fi discutate în continuare, se pare că nici Curtea Internațională de Justiție, nici predecesorul său nu au fundamentat în întregime și direct hotărârile sale pe astfel de principii generale¹⁹⁵. Există unele decizii ale organelor arbitrale (la care, desigur, articolul 38 din Statutul CIJ nu are o aplicare directă) care s-au bazat pe acest concept.

Trebuie totuși menționate câteva aspecte importante cu privire la natura "principiilor" de drept. Nici un sistem de drept nu poate consta doar în reguli specifice¹⁹⁶, care să acopere orice situație care ar putea apărea. Cazurile neprevăzute pot fi întâlnite, și dacă în acel moment nu există un principiu superior care ar putea fi invocat, atunci ar trebui fie de declarat un *non liquet*, fie judecătorul ar trebui să exercite o discreție. În același sens, cu referire la distincția dintre principii și reguli, Fitzmaurice o explică în felul următor: "Prin *principiu* sau prin *principiul general*, spre deosebire de

¹⁹² Art. 38 Statutul Curții Permanente a Justiției Internaționale din 16 decembrie 1920: "Curtea va aplica: 1. convenții internaționale, generale sau speciale, care stabilesc norme recunoscute în mod expres de statele contestante; 2. Cutuma internațională, ca dovadă a unei practici generale acceptate ca lege; 3. **Principiile generale de drept recunoscute de națiunile civilizate**; 4. Sub rezerva dispozițiilor articolului 59, deciziile judecătorești și învățăturile celor mai înalți publiciști ai diferitelor națiuni, ca mijloace auxiliare pentru stabilirea regulilor de drept. Această dispoziție nu aduce atingere competenței Curții de a se pronunța asupra cazului ex aequo et bono, în cazul în care părțile convin asupra acestui fapt."

¹⁹³ Termenul "non liquet" înseamnă literalmente "nu este clar". În dreptul roman, acesta s-a referit pur și simplu la amânarea unui caz din motivul insuficienței de informații. Astăzi, constatarea *non liquet* înseamnă că instanța nu poate decide asupra unui caz din cauza unei lacune de drept. // Bodansky D., *Non Liquet*, În: Max Planck Encyclopedia of Public International Law. Oxford: Editura Oxford University Press, 2006. – 2p.

¹⁹⁴ Thirlway H., *General Principles of Law as a Source of Law*. În: The Sources of International Law, edit. de Foundations of Public International Law. Oxford: Oxford Scholarly Authorities on International Law, 2014. – 92 p.

¹⁹⁵ Singurul posibil caz poate fi decizia în cazul Canalului Corfu, CIJ referindu-se la "anumite principii generale și bine-recunoscute", inclusiv "considerații elementare ale umanității": [1949]; acest lucru a fost recent reinterpretat ca posibil, bazat pe o interpretare a Convenției de la Haga din 1907 și, astfel, bazată pe tratate.

¹⁹⁶ Dworkin R., *Is Law a System of Rules?* În: The Model of Rules. edit. de University of Chicago. Oxford: Oxford University Press, 1977. – 14p.

o regulă, chiar și o regulă generală, a dreptului se înțelege în principal ceva care nu este ea însăși o regulă, ci care stă la baza unei reguli și explică sau oferă motivul pentru existența acesteia. O regulă răspunde la întrebarea "ce"; un principiu în practică răspunde la întrebarea "de ce".¹⁹⁷. Acest fapt nu înseamnă că un principiu are un caracter prea elevat pentru a fi aplicat unei probleme juridice, dar înseamnă că prin aplicarea sa unui anumit caz acel principiu va genera o regulă pentru soluționarea cazului.

Din toate cele enunțate reiese cu certitudine că principiile generale de drept nu sunt întotdeauna consfințite în scris la nivel internațional. Acestea pot să reiasă din dreptul intern al statelor (derivă din marile sisteme de drept național, bunăoară cel continental, anglosaxon, ș.a.m.d.), motiv pentru care sunt recunoscute de o multitudine de state supranumite "națiuni civilizate" – or acestea sunt principii fără de care nu poate să funcționeze nici un sistem de drept. Exemplu elocvent îl constituie principiul *pacta sunt servanda* – or să afirmi că angajamentele generatoare de obligații nu obligă reprezintă un nonsens, un alt exemplu e principiul *pacta tertiis nec nocent nec prosunt* (tratatul obligă doar părțile la acesta) sau *res judicata pro veritate habetur* ("lucrul judecat este considerat că exprimă adevărul", expresie folosită spre a denumi prezumția de adevăr a unei hotărâri definitive; această prezumție nu poate fi dezmințită decât prin desființarea hotărârii pe o cale extraordinară de atac), ș.a.m.d.

Existența principiilor generale de drept internațional nu este consfințită expres, în scris, într-o listă exhaustivă, și poate fi reconfirmată nu doar prin natura tacită a acestora la nivel internațional (care se fundamentează pe practica istorică de dezvoltare a statelor), ci și prin jurisprudența internațională.

Principiile generale indiferent de faptul că sunt sau nu comune sistemelor naționale de drept, trebuie să reprezinte o abordare comună a unei nevoi generale pentru o natură strict legală. Pentru ca principiile etice să influențeze dreptul internațional, filtrul oferit de procesul de dezvoltare a cutumei trebuie să permită ca ceea ce este cu adevărat resimțit ca etic pentru ca întreaga omenire să fie distins de opiniile (deseori purtate cu înfiripare) despre ceea ce este corect, care sunt totuși impregnate cu o anumită influență locală, regională sau religioasă¹⁹⁸.

Un loc distinct în cercetarea inițiată îl ocupă subiectul celor **10 principii fundamentale ale dreptului internațional**, care sunt considerate a fi un set de principii cu caracter imperativ (valoare

¹⁹⁷ Fitzmaurice G., *The General Principles of International Law considered from the Standpoint of the Rule of Law*. În: *Recueil des Cours de l'Académie de Droit International*, 1957. Haga, Editat de Académie de Droit International de La Haye, 1957. – 92p.

¹⁹⁸ Thirlway H., *General Principles of Law as a Source of Law*. În: *The Sources of International Law*, edit. de Foundations of Public International Law. Oxford: Oxford Scholarly Authorities on International Law, 2014. – 104 p.

de normă *jus cogens*)¹⁹⁹. În același sens, principiile fundamentale ale dreptului internațional sunt reguli de conduită de maximă generalitate, universal valabile și juridic obligatorii pentru subiecții de drept internațional, care au luat naștere prin acordul de voință al acestora, în special al statelor²⁰⁰.

Atragem atenția asupra faptului că principiile fundamentale se detașează, însă, în ansamblul normelor-principii ale dreptului internațional public, reprezentând nucleul acestora și, prin extrapolare, "nucleul dur" al dreptului internațional public. Toate celelalte principii și norme adoptate, fie în plan universal, fie în plan regional sau bilateral, fie pe cale cutumiară, fie pe cale convențională, trebuie să fie în conformitate cu principiile fundamentale ale dreptului internațional public.

Pentru că principiile fundamentale ale dreptului internațional public sunt destinate apărării celor mai importante valori ale societății internaționale, ale omenirii, ele aparțin normelor cu valoare de *jus cogens*, adică norme imperative, obligatorii pentru subiecții dreptului internațional, norme de la care nu se poate deroga decât prin reguli de aceeași valoare²⁰¹.

Întru avansarea cercetării subiectului nostru este de o înaltă importanță să numim principalele trăsături ale principiilor fundamentale, după cum urmează: au un caracter imperativ (orice alte reguli care se adoptă pentru a reglementa raporturile dintre subiecții dreptului internațional trebuie să nu contravină principiilor fundamentale), servesc drept bază pentru întregul sistem de drept internațional, au un conținut general (făcându-le aplicabile unui spectru larg de domenii ale relațiilor internaționale, bunăoară principiul *pacta sunt servanda* nu se aplică doar în cazul dreptului tratatelor sau a acordurilor consfințite fie în scris, fie verbal, între subiecții dreptului internațional care dețin capacitatea să o facă, ci inclusiv în cazurile actelor unilaterale prin care un subiect de drept internațional, bunăoară statul, își asumă obligații unilaterale), au o vocație universală (normele-principii obțin o valoare fundamentală doar în măsura în care se adresează tuturor subiectelor de drept internațional și tuturor relațiilor dintre ele – chiar și în cazul în care acestea sunt stabilite la nivel regional sau bilateral), apără valori importante (pentru participanții la raporturi juridice internaționale, pentru comunitatea internațională și per general pentru omenire, iar printre aceste valori se numără: pacea și securitatea internațională, cooperarea dintre state etc.), toate principiile fundamentale au o valoare juridică egală (între acestea nu sunt permise ierarhizări și ele nu se exclud reciproc, respectiv nu prezintă validitate juridică bunăoară exemplul istoric al anexării ilegale, în 2014, de către Federația Rusă a Peninsulei Crimeea urmare a referendumului local privind statutul Crimeii – în acest caz Federația Rusă a invocat *principiul dreptul popoarelor de a*

¹⁹⁹ Brownlie I., *Principles of Public International Law*. ed. a VI-a. Oxford:Editura Oxford University Press, 2012 - 19p.

²⁰⁰ Serbenco E., *Drept Internațional Public*, Volumul I. Chișinău: Tipografia Centrală, 2014. – 61 p.

²⁰¹ Scăunaș S., *Drept Internațional Public*. București: Editura All Beck, 2002. – 25 p.

dispune de ele însele, poziție care nu a fost acceptată de comunitatea internațională ori acțiunile Federației Ruse față de Ucraina încălcă o multitudine de principii fundamentale printre care: *pacta sunt servanda* (fiind violate o serie de tratate bilaterale și multilaterale), *egalitatea suverană a statelor* și *principiul nerecurgerii la amenințarea cu forța sau la folosirea forței*²⁰²), principiile fundamentale au un caracter dinamic (totalitatea principiilor fundamentale este într-o continuă evoluție, atât din punctul de vedere al conținutului lor, cât și al apariției unor principii noi, bunăoară *principiul respectării drepturilor omului* nu a fost consacrat expres în Carta ONU din 1945 fiindcă marile puteri de atunci aveau probleme interne în acest domeniu (în SUA, spre exemplu, mai exista segregarea rasială, Franța și Anglia erau puteri coloniale, încă exista gulagul sovietic), acesta fiind consfințit ulterior în Declarația Universală a Drepturilor Omului din 1948²⁰³), în același timp principiile fundamentale au un caracter stabil (fapt care contribuie la menținerea echilibrului existenței comunității internaționale) și se află în interdependență (orșicare principiu se interpretează, înțelege și aplică doar în contextul întregului sistem de principii fundamentale ale dreptului internațional public, într-un alt exemplu explicativ Curtea Internațională de Justiție a statuat în 1986, în cauza Nicaragua vs Statele Unite ale Americii, asupra legăturii strânse dintre principiul nerecurgerii la forță, cel al neamestecului în treburile interne ale statului și principiul egalității suverane a statelor²⁰⁴).

Modul de apariție al principiilor fundamentale ale dreptului internațional este unul divers. Unele au existat apriori pe cale cutumiară fiind ulterior codificate în tratate și alte acte internaționale (bunăoară principiul *pacta sunt servanda* (altfel-spus cel al îndeplinirii cu bună-credință a obligațiilor internaționale) sau principiul neamestecului în treburile interne ale statului, etc.).

Un moment istoric culminant îl constituie adoptarea, după cel de-al Doilea Război Mondial, în 1945, a Cartei ONU – primul și cel mai important instrument juridic internațional care a codificat principiile fundamentale ale dreptului internațional. Articolul 1 al acestuia, intitulat "Scopuri", precum și articolul 2 care se referă la principii, ***consfințesc șapte principii fundamentale după cum urmează***: principiul egalității popoarelor și dreptul lor de a dispune de ele însele (art. 1 alin. 2²⁰⁵), principiul cooperării internaționale sau altfel-spus obligația statelor de a coopera unele cu altele în

²⁰² Pentru detalii analitice suplimentare privind anexarea ilegală a Peninsulei Crimeea și violarea principiilor fundamentale ale dreptului internațional a se vedea: <https://www.lexisnexis.com/legalnewsroom/international-law/b/international-law-blog/posts/russia-s-annexation-of-crimea-an-analysis-under-the-principles-of-jus-ad-bellum>

²⁰³ Declarația Universală a Drepturilor Omului are caracter de Drept Internațional Cutumiar, constituind un punct referențial care trasează orientări directorii, și care, deși adesea citată în legile fundamentale sau în constituțiile multor state și în alte legi interne ale acestora, nu are statut de tratat internațional.

²⁰⁴ Case concerning military and paramilitary in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), p. 14, Judgement of 17 June 1986, International Court of Justice. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/70/judgments>

²⁰⁵ Să dezvolte relații prietenești între națiuni, întemeiate pe respectarea principiului egalității în drepturi a popoarelor și dreptului lor de a dispune de ele însele, și să ia oricare alte măsuri potrivite pentru consolidarea păcii mondiale.

conformitate cu Carta ONU (art. 1 alin. 3²⁰⁶; art. 13, dezvoltat în capitolul IX), principiul egalității suverane a statelor (art. 2 alin. 1²⁰⁷), principiul *pacta sunt servanda* sau principiul îndeplinirii cu bună-credință de către state a obligațiilor asumate în conformitate cu Carta ONU (art. 2 alin. 2 și Preambulul Cartei ONU²⁰⁸), principiul soluționării prin mijloace pașnice a diferendelor internaționale (art. 2 alin. 3²⁰⁹, dezvoltat în cap. VI), principiul nerecurgerii la amenințarea cu forța sau la folosirea forței, altfel-spus principiul neagresiunii (art. 2 alin. 4²¹⁰) și principiul neamestecului în treburile interne ale statului sau principiul neingerinței/neimixtiunii (art. 2 alin. 7²¹¹).

Ulterior, la 24 octombrie 1970, Adunarea Generală a ONU adoptă Declarația asupra Principiilor de Drept Internațional privind Relațiile Prietenești și Cooperarea dintre State în conformitate cu Carta Națiunilor Unite (*Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations*) - act internațional care, deși fără forță juridică obligatorie, reconfirmă toate principiile consacrate în Carta ONU din 1945 și le conferă explicații succinte, stabilind într-un final că interpretarea și aplicarea principiilor se realizează în contextul comun al existenței acestora, prin urmare printr-o interdependență unică și organică²¹². Tot Declarația din 1970 definește cele șapte principii prenotate ca fiind *principiile fundamentale ale dreptului internațional* sau *principiile de bază ale dreptului internațional* și respectiv toate statele urmează să se ghideze de aceste principii în conduita lor internațională și să dezvolte relațiile lor reciproce în baza urmăririi stricte a principiilor respective.²¹³ Suplimentar, este imperativ să aducem la cunoștință că în avizul său consultativ din

²⁰⁶ Să realizeze cooperarea internațională în rezolvarea problemelor internaționale cu caracter economic, social, cultural sau umanitar, în promovarea și încurajarea respectării drepturilor omului și libertăților fundamentale pentru toți, fără deosebire de rasă, sex, limbă sau religie.

²⁰⁷ Organizația (Națiunilor Unite) este întemeiată pe principiul egalității suverane a tuturor Membrilor ei.

²⁰⁸ Toți Membrii Organizației spre a asigura tuturor drepturile și avantajele ce decurg din calitatea lor de Membru, trebuie să-și îndeplinească cu bună-credință obligațiile asumate potrivit prezentei Carte.

²⁰⁹ Toți Membrii Organizației vor rezolva diferendele lor internaționale prin mijloace pașnice, în așa fel încât pacea și securitatea internațională, precum și justiția să nu fie puse în primejdie.

²¹⁰ Toți Membrii Organizației se vor abține, în relațiile lor internaționale de a recurge la amenințarea cu forța sau la folosirea ei fie împotriva integrității teritoriale ori independenței politice a vreunui stat fie în orice alt mod incompatibil cu scopurile Națiunilor Unite.

²¹¹ Nici o dispoziție din prezenta Carta nu va autoriza Națiunile Unite să intervină în chestiuni care aparțin esențial competenței interne a unui Stat și nici nu va obliga pe Membrii săi să supună asemenea chestiuni spre rezolvare pe baza prevederilor prezentei Carte; acest principiu nu va aduce însă întru nimic atingere aplicării măsurilor de constrângere prevăzute în Capitolul VII.

²¹² Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations, adopted on the Reports of the Sixth Committee. General Assembly – Twenty-fifth Session, 24 October 1970.

General Part 2. Declares that: In their interpretation and application the above principles are interrelated and each principle should be construed in the context of the other principles. Nothing in this Declaration shall be construed as prejudicing in any manner the provisions of the Charter or the rights and duties of Member States under the Charter or the rights of peoples under the Charter, taking into account the elaboration of these rights in this Declaration.

²¹³ Declares further that: The principles of the Charter which are embodied in this Declaration constitute **basic principles of international law**, and consequently appeals to all States to be guided by these principles in their international conduct and to develop their mutual relations on the basis of the strict observance of these principles.

22 iunie 2010, intitulat Conformitatea cu Dreptul Internațional a Declarației Unilaterale de Independență a Kosovo (*Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo*), Curtea Internațională de Justiție a stabilit că Declarația Principiilor din 1970 reflectă Dreptul Internațional Cutumiar²¹⁴.

Actul Final de la Helsinki din 1 august 1975 (semnat de 35 de state și de Sfântul Scaun inclusiv), altfel-spus și Actual Final al Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa²¹⁵, care nu este un tratat și nu are o forță juridică obligatorie (inclusiv grație particularităților forului în cadrul căruia a fost adoptat), a completat lista principiilor enunțate de Carta ONU și de Declarația din 1970 cu **alte trei**: principiul inviolabilității frontierelor statelor, principiul integrității teritoriale a statelor și principiul respectării drepturilor omului și libertăților fundamentale. În același sens, punctul 1 al Actului Final a fost intitulat "Declarația referitoare la principiile care ghidează relațiile dintre statele participante"²¹⁶, enumerând expres cele 10 principii fundamentale după cum urmează: I. Egalitatea suverană, respectarea drepturilor inerente suveranității²¹⁷; II. Abținerea de la recurgerea la forță sau de la amenințarea cu recurgere la forță²¹⁸; III. Inviolabilitatea frontierelor²¹⁹; IV. Integritatea

²¹⁴ Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, Advisory Opinion of 22 July 2010, International Court of Justice, pag. 437, par. 80. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/141/141-20100722-ADV-01-00-EN.pdf>

²¹⁵ Conferința pentru securitate și cooperare în Europa, deschisă la 3 iulie 1973 la Helsinki și continuată la Geneva de la 18 septembrie 1973 până la 21 iulie 1975, a fost încheiată la Helsinki, la 1 august 1975, de înalții Reprezentanți ai Austriei, Belgiei, Bulgariei, Canadei, Cehoslovaciei, Ciprului, Danemarcei, Elveției, Finlandei, Franței, Republicii Democratice Germane, Republicii Federale Germane, Greciei, Irlandei, Islandei, Italiei, Iugoslaviei, Liechtensteinului, Luxemburgului, Maltei, Marii Britanii, Monaco, Norvegiei, Olandei, Poloniei, Portugaliei, României, San Marino, Spaniei, Statelor Unite ale Americii, Suediei, Turciei, Ungariei, U.R.S.S., Vaticanului.

²¹⁶ Conference on Security and Co-operation in Europe Final Act, Helsinki 1975. Disponibil: <https://www.osce.org/helsinki-final-act?download=true>

²¹⁷ Statele participante (la Conferință) își vor respecta fiecare egalitatea suverană și individualitatea celui alt, precum și toate drepturile inerente suveranității și pe care le cuprinde suveranitatea lor, între care în special dreptul fiecărui stat la egalitate juridică, la integritate teritorială, la libertate și independență politică. Ele vor respecta, de asemenea, fiecare dreptul celui alt de a-și alege și dezvolta liber sistemul politic, social, economic și cultural, precum și dreptul de a-și stabili legile și reglementările. În cadrul dreptului internațional, toate statele participante au drepturi și obligații egale. Ele vor respecta fiecare dreptul celui alt de a defini și conduce în mod liber relațiile sale cu alte state în conformitate cu dreptul internațional și în spiritul prezentei Declarații. Ele consideră că frontierele lor pot fi modificate, în conformitate cu dreptul internațional, prin mijloace pașnice și prin acord. Ele au, de asemenea, dreptul de a aparține sau nu organizațiilor internaționale, de a fi sau nu parte la tratate bilaterale sau multilaterale, inclusiv dreptul de a fi parte sau nu la tratate de alianță; Ele au, de asemenea, dreptul la neutralitate.

²¹⁸ Statele participante (la Conferință) se vor abține în relațiile lor reciproce, ca și în general în relațiile lor internaționale, de la recurgerea la folosirea forței sau la amenințarea cu forța, fie împotriva integrității teritoriale sau a independenței politice a oricărui stat, fie în orice alt mod incompatibil cu scopurile Națiunilor Unite și cu prezenta Declarație. Nici o considerație nu poate fi invocată drept justificare pentru a recurge la folosirea forței sau la amenințarea cu forța în contradicție cu acest principiu. În consecință, statele participante se vor abține de la orice act care constituie o amenințare cu forța sau o folosire directă sau indirectă a forței împotriva altui stat participant. De asemenea, ele se vor abține de la orice manifestare de forță în scopul de a face un alt stat participant să renunțe la deplina exercitare a drepturilor sale suverane. De asemenea, ele se vor abține în relațiile lor reciproce și de la orice act de represalii cu forța. Nici o asemenea folosire a forței sau amenințarea cu forța nu va fi utilizată ca mijloc pentru a rezolva diferendele între ele.

²¹⁹ Statele participante consideră inviolabile, frontierele fiecăror, precum și frontierele tuturor statelor din Europa, și în consecință ele se vor abține acum și în viitor de la orice violare a acestor frontiere. În consecință, ele se vor abține, de

teritorială a statelor²²⁰; V. Soluționarea pașnică a diferendelor²²¹; VI. Neamestecul în afacerile interne ale statelor²²²; VII. Respectarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, inclusiv a libertății de gândire, conștiință, religie sau de convingere²²³; VIII. Egalitatea în drepturi și dreptul popoarelor la autodeterminare²²⁴; IX. Cooperarea dintre state²²⁵; X. Îndeplinirea cu bună-credință a obligațiilor conform dreptului internațional²²⁶.

asemenea, de la orice cerere sau de la act de acaparare și de uzurpare a întregului sau a unei părți a teritoriului oricărui stat participant.

²²⁰ Statele participante vor respecta integritatea teritorială a fiecăruia din statele participante. În consecință, ele se vor abține de la orice acțiune incompatibilă cu scopurile și principiile Cartei Națiunilor Unite, împotriva integrității teritoriale, a independentei politice sau a unității oricărui stat participant, și în special de la orice asemenea acțiune care constituie o folosire a forței sau o amenințare cu folosirea forței. Statele participante se vor abține, de asemenea, fiecare, de a face din teritoriul celui alt obiectul unei ocupații militare sau al altor măsuri de folosire directă sau indirectă a forței în contradicție cu dreptul internațional sau obiectul unei dobândiri prin asemenea măsuri sau prin amenințarea cu ele. Nici o ocupație sau dobândire de această natură nu va fi recunoscută ca fiind legală.

²²¹ Statele participante (la Conferință) vor reglementa diferendele dintre ele prin mijloace pașnice, astfel încât să nu fie puse în pericol pacea și securitatea internațională și justiția. Ele se vor strădui cu bună-credință și într-un spirit de cooperare să ajungă la o soluție rapidă și echitabilă pe baza dreptului internațional. În acest scop, ele vor recurge la mijloace ca negocierea, ancheta, medierea, concilierea, arbitrajul, reglementarea judiciară sau la alte mijloace pașnice la alegerea lor, inclusiv orice procedură de reglementare convenită prealabil cu referire la diferendele la care sunt părți. În cazul în care nu se ajunge la o soluție prin folosirea unuia din mijloacele pașnice de mai sus, părțile la diferend vor continua să caute un mijloc reciproc acceptabil pentru a reglementa pașnic diferendul. Statele participante, părți la un diferend, precum și celelalte state participante, se vor abține de la orice acțiune care ar putea agrava situația astfel încât să pună în pericol menținerea păcii și securității internaționale și prin aceasta să facă mai dificilă reglementarea pașnică a diferendului.

²²² Statele participante (la Conferință) se vor abține de la orice intervenție, directă sau indirectă, individuală sau colectivă, în treburile interne sau externe care intră în competența națională a altui stat participant, oricare ar fi relațiile lor reciproce. Ele se vor abține, în consecință, de la orice formă de intervenție armată sau de amenințare cu o asemenea intervenție împotriva altui stat participant. Ele se vor abține, de asemenea, în orice împrejurare, de la orice alt act de constrângere militară sau politică, economică ori de altă natură, tinzând să subordoneze intereselor lor exercitarea de către un alt stat participant a drepturilor inerente suveranității sale și obținând prin aceasta un oarecare avantaj. În consecință, ele se vor abține, între altele, de la sprijinirea, directă sau indirectă, a activităților teroriste sau a activităților subversive sau altele îndreptate spre răsturnarea violentă a regimului altui stat participant.

²²³ Statele participante (la Conferință) vor respecta drepturile omului și libertățile fundamentale, inclusiv libertatea de gândire, conștiință, religie sau de convingere, pentru toți, fără deosebire de rasă, sex, limbă sau religie. Ele vor promova și încuraja exercitarea efectivă a drepturilor și libertăților civile, politice, economice, sociale, culturale și a altora care decurg toate din demnitatea inerentă a persoanei umane și sunt esențiale pentru libera și deplină dezvoltare. În acest cadru, statele participante vor recunoaște și respecta libertatea individului de a profesa și practica, singur sau în comun, religia sau convingerea acționând conform imperativelor propriiei sale conștiințe. Statele participante pe teritoriul cărora există minorități naționale vor respecta dreptul persoanelor care aparțin acestor minorități la egalitate în fața legii, le vor acorda posibilitatea deplină de a se bucura în mod efectiv de drepturile omului și de libertățile fundamentale și, în acest mod, vor proteja interesele lor legitime în acest domeniu.

²²⁴ Statele participante (la Conferință) vor respecta egalitatea în drepturi a popoarelor și dreptul lor de a dispune de ele însele, acționând permanent în conformitate cu scopurile și principiile Cartei Națiunilor Unite și cu normele corespunzătoare ale dreptului internațional, inclusiv cele care se referă la integritatea teritorială a statelor. În virtutea principiului egalității în drepturi a popoarelor și dreptului lor de a dispune de ele însele, toate popoarele au în permanentă dreptul, în deplină libertate, de a determina așa cum doresc și atunci când doresc, statutul lor politic intern și extern, fără nici un amestec din afară, și de a înfăptui conform voinței lor dezvoltarea lor politică, economică, socială și culturală.

²²⁵ Statele participante (la Conferință) vor dezvolta cooperarea între ele și cu toate celelalte statele, în toate domeniile, în conformitate cu scopurile și principiile Cartei Națiunilor Unite. În dezvoltarea cooperării lor, statele participante vor acorda o importanță deosebită domeniilor astfel cum sunt stabilite în cadrul Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa, fiecare dintre ele aducându-și contribuția în condiții de deplină egalitate. Ele se vor strădui, dezvoltând cooperarea lor pe bază de egalitate, să promoveze înțelegerea și încrederea reciprocă, relații amicale și de bună vecinătate între ele, pacea internațională, securitatea și justiția. Ele se vor strădui, de asemenea, dezvoltând cooperarea lor, să ridice bunăstarea popoarelor și să contribuie la înfăptuirea aspirațiilor lor, *inter alia* prin avantajele care rezultă

Ulterior, în noiembrie 1990, Carta de la Paris pentru o nouă Europă a reiterat importanța celor zece principii enumerate în Actul Final de la Helsinki, menționând că: "înfăptuirea deplină a tuturor angajamentelor CSCE trebuie să reprezinte temelia inițiativelor statelor europene, pentru ca națiunile și popoarele de pe continentul european să trăiască potrivit aspirațiilor lor"²²⁷.

În aceeași ordine de idei, la 8 septembrie 2000, urmare a unui Summit al Liderilor Mondiali de care s-a desfășurat la sediul Organizației Națiunilor Unite din New York, Adunarea Generală a ONU a adoptat aproximativ 60 de obiective privind pacea, dezvoltarea, mediul inconjurator, drepturile omului, persoanele vulnerabile, flămânde și sărace; Africa și Organizația Națiunilor Unite, care se numește Declarația Mileniului (Rezoluția 55/2). Actul internațional în cauză subliniază angajamentul statelor în stabilirea unei păci juste și de durată în toată lumea în conformitate cu scopurile și principiile Cartei ONU, precum și dedicația acestora pentru sprijinirea egalității suverane a tuturor statelor, a respectului pentru integritatea lor teritorială și independența politică, soluționării litigiilor prin mijloace pașnice și în conformitate cu principiile justiției și a dreptului internațional, dreptului la autodeterminarea popoarele care rămân sub dominația colonială și ocupația străină, neinterferenței în treburile interne ale statelor, respectarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, respectarea drepturilor egale ale tuturor fără deosebire de rasă, sex, limba sau religie și cooperarea internațională în rezolvarea problemelor internaționale de natură economică, socială, culturală sau umanitară²²⁸.

E important să subliniem faptul că deși cele 10 principii sunt norme *jus cogens*, normele *jus cogens* nu se limitează doar la principiile fundamentale – având un caracter mult mai amplu, aspect pe care îl vom elucida în cele ce urmează.

dintr-o cunoaștere mutuală crescândă și din progresele și realizările în domeniul economic, științific, tehnologic, social, cultural și umanitar. Ele vor lua măsuri menite să creeze condiții favorabile pentru a face aceste avantaje accesibile tuturor; ele vor lua în considerație interesul tuturor de reducere a diferențelor de nivel de dezvoltare economică, și îndeosebi interesul țărilor în curs de dezvoltare din lumea întreagă.

²²⁶ Statele participante (la Conferință) își vor îndeplini cu bună-credință obligațiile ce le revin în conformitate cu dreptul internațional, atât obligațiile care decurg din principiile și normele generale recunoscute ale dreptului internațional, cât și obligațiile care decurg din tratate sau alte acorduri, în conformitate cu dreptul internațional, la care ele sunt părți. În exercitarea drepturilor lor suverane, inclusiv a dreptului de a-și stabili legile și reglementările, ele se vor conforma obligațiilor juridice care le revin în virtutea dreptului internațional; de asemenea, ele vor ține seama în mod corespunzător de prevederile Actului final al Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa și le vor pune în aplicare. Statele participante confirmă că în caz de conflict între obligațiile membrilor Națiunilor Unite în virtutea Cartei Națiunilor Unite și obligațiile lor în virtutea oricărui tratat sau oricărui alt acord internațional, obligațiile lor în virtutea Cartei vor prevala, în conformitate cu articolul 103 din Carta Națiunilor Unite. Toate principiile enunțate mai sus au o importanță primordială și, în consecință, ele vor fi aplicate în mod egal și fără rezerve, fiecare din ele interpretându-se ținând cont de celelalte. Statele participante își exprimă hotărârea să respecte și să aplice pe deplin aceste principii, așa cum ele sunt enunțate în prezenta Declarație, sub toate aspectele, în relațiile lor mutuale și în cooperarea lor, în scopul de a asigura fiecărui stat participant avantajele care rezultă din respectarea și aplicarea acestor principii de către toți.

²²⁷ Alexandru Burian et al., Drept Internațional Public, Ediția IV, Chișinău: S.n., 2012. - 60 p. (Prin formula et al. sunt substituiți autorii Balan O., Suceveanu N., Sârcu D., Osmochescu N., Dorul O., Arhiliuc V. și Gamurari V.).

²²⁸ United Nations Millennium Declaration, Resolution 55/2 adopted by the General Assembly.

În cronologia analitică propusă prezintă importanță elucidarea pluriaspectuală și a noțiunii de norme *jus cogens*. Astfel, noțiunea de norme imperative în dreptul internațional este o reminiscență a distincției din dreptul roman între *jus strictum* și *jus dispositivum* (legea voluntară), precum și a gândirii firești din secolele XVII și al XVIII, potrivit căreia anumite reguli există independent de voința statelor și a legiuitorilor²²⁹. Acest raționament a fost transpus și în dreptul internațional pozitiv, or art. 53 al Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor stabilește expres că "Este nul orice tratat care, în momentul încheierii sale, este în conflict cu o normă imperativă a dreptului internațional general. În scopul prezentei Convenții, o normă imperativă a dreptului internațional general este o normă acceptată și recunoscută de comunitatea internațională a statelor în ansamblul ei, drept normă de la care nu este permisă nici o derogare și care nu poate fi modificată decât printr-o nouă normă a dreptului internațional general având același caracter". Suplimentar, art. 64 al Convenției de la Viena stabilește faptul că "Dacă survine o nouă normă imperativă a dreptului internațional general, orice tratat existent care este în conflict cu această normă devine nul și ia sfârșit"²³⁰.

Același raționament este aplicabil și declarațiilor unilaterale, or conform Principiilor Directorii, ale Comisiei de Drept Internațional, aplicabile declarațiilor unilaterale ale statelor capabile să creeze obligații juridice, din 2006, o declarație unilaterală care este în conflict cu o normă imperativă a dreptului internațional general este nulă²³¹, or invaliditatea unui act unilateral care este în contradicție cu o astfel de normă derivă din regulile analoage care se conțin în art. 53 al Convenției de la Viena din 1969. În același timp, majoritatea membrilor ai Comisiei de Drept Internațional au căzut de acord că nu există careva obstacole în aplicarea regulii prenotate cu referire la declarațiile unilaterale²³². Totodată, în hotărârea sa asupra cazului *Activităților armate pe teritoriul Congo*, Curtea Internațională de Justiție nu a exclus posibilitatea ca o declarație unilaterală făcută de Rwanda²³³ să fi fost lovită de nulitate în cazul în care ar fi fost în conflict cu o normă *jus cogens*²³⁴.

²²⁹ International Law Commission, Report of the Study Group on Fragmentation of International Law: Difficulties arising from the Diversification and Expansion of International Law (13 April 2006) UN Doc A/CN.4/L.682, para 361 (Fragmentation Report).

²³⁰ Convenția de la Viena cu privire la Dreptul Tratatelor, încheiată la Viena pe 23 mai 1969, în vigoare pentru Republica Moldova din 25 februarie 1993. În: Vol. 4 al Culegerii Tratatelor Internaționale, Chișinău: Moldpres, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1998.

²³¹ Principle 8, Guiding Principles applicable to unilateral declarations of States capable of creating legal obligations, with commentaries thereto 2006. Text adopted by the International Law Commission at its Fifty-eighth session, in 2006, and submitted to the General Assembly as a part of the Commission's report covering the work of that session (A/61/10). The report, which also contains commentaries on the draft articles, will appear in Yearbook of the International Law Commission, 2006, vol. II, Part Two.

²³² Official Records of the General Assembly, Fifty-fourth Session, Supplement No. 10 (A/54/10), p. 332, para. 557; *ibid.*, Fifty-fifth Session, Supplement No. 10 (A/55/10), p. 203, para. 597.

²³³ Declarația în cazul de referință a fost o rezervă.

²³⁴ *Armed Activities on the Territory of the Congo* (New Application: 2002) (Democratic Republic of the Congo

Într-o altă ordine de idei, conform Articolelor Comisiei de Drept Internațional privind responsabilitatea statelor pentru acte internaționale ilicite (2001) și responsabilitatea organizațiilor internaționale pentru acte internaționale ilicite (2011), ambele subiecte ale dreptului internațional urmează să coopereze pentru a pune capăt oricăror încălcări ale normelor *jus cogens*, și nu vor recunoaște ca fiind legitimă oricare situație care este creată prin aceste încălcări, precum și nu vor oferi asistență întru menținerea unei astfel de situații²³⁵. Mai mult ca atât, dacă statul sau organizația internațională violează o normă *jus cogens*, aceștia nu pot invoca nicio circumstanță care să excludă ilegalitatea conduitei lor, cum ar fi starea de extremă necesitate sau forța majoră²³⁶. Într-un final, contramăsurile²³⁷ nu vor afecta obligațiile *jus cogens*²³⁸.

Astfel, este adus în lumină caracterul suprem al normelor imperative de drept internațional - *jus cogens* care, în opinia lui Kolb, sunt percepute în mod ordinar ca ***un mecanism de lovire de nulitate a normelor convenționale contrare (acestora) sau chiar ca un mecanism de acordare a priorității ierarhice normelor de drept internațional general care protejează interesele sau valorile comunității internaționale în ansamblul său***. Aceste norme "superioare" au o pluralitate de fecte juridice: lovesc de nulitate normele juridice contrare, duc la nulitatea sau la inaplicabilitatea unei legi interne, exclud imunitatea jurisdicțională a statului și pe de altă parte agravează regimul răspunderii internaționale pentru fapte internaționale ilicite²³⁹.

Studiile doctrinare privind *jus cogens* pot fi divizate în trei curenți mari, conform premiselor teoretice ale acestora și metodologiilor practice: Robert Kolb prezintă *jus cogens* ca fiind structura de fundament în baza căreia comunitatea internațională emergentă se poate construi și dezvolta –

v. Rwanda), Jurisdiction and Admissibility, para. 69. International Court of Justice. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/116>

²³⁵ Art. 40 și 41 din Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, 2001. Text adopted by the Commission at its fifty-third session, in 2001, and submitted to the General Assembly as a part of the Commission's report covering the work of that session. The report, which also contains commentaries on the draft articles, appears in Yearbook of the International Law Commission, 2001, vol. II (Part Two). Text reproduced as it appears in the annex to General Assembly resolution 56/83 of 12 December 2001, and corrected by document A/56/49(Vol. I)/Corr.4.

Art. 42 din Draft articles on the responsibility of international organizations, 2011. Adopted by the International Law Commission at its sixty-third session, in 2011, and submitted to the General Assembly as a part of the Commission's report covering the work of that session (A/66/10, para. 87). The report will appear in Yearbook of the International Law Commission, 2011, vol. II, Part Two.

²³⁶ Art. 26 din Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, 2001; Art. 26 din Draft articles on the responsibility of international organizations, 2011.

²³⁷ Un stat vătămat poate să ia contramăsuri doar împotriva statului care este responsabil pentru un act internațional ilicit în scopul determinării statului în cauză să își respecte obligațiile (...) – Art. 49 par. 1 din Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, 2001;

Un stat vătămat sau o organizație internațională vătămată poate lua contramăsuri doar împotriva unei organizații internaționale care este responsabilă pentru un act internațional ilicit în scopul determinării organizației internaționale respective să își respecte obligațiile (...) – Art. 51 par. 1 din Draft articles on the responsibility of international organizations, 2011.

²³⁸ Art. 50 din Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, 2001; Art 53 din Draft articles on the responsibility of international organizations, 2011.

²³⁹ Kolb R., *La détermination du concept du jus cogens*// Revue générale de droit international public, 2014, Tome CXVIII, p. 5.

formal prin aprofundarea ierarhiei sale normative și substanțial prin proclamarea principiilor sale de bază²⁴⁰. Împărtășind același idealism, dar exprimându-l în termeni diferiți, Alexander Orakhelashvili exploarează potențialul susținut de *jus cogens* pentru a îmbunătăți corectitudinea și eficacitatea dreptului internațional²⁴¹. În cazul celui de-al doilea curent, *jus cogens* nu reprezintă nimic mai mult decât ceea ce hotărăsc statele că este. Fără a nega caracterul său axiologic sau importanța dezbaterilor cu privire la sursa autorității sale, studiile din această tendință, inclusiv Hannakinen, optează pentru o abordare restrictivă a *jus cogens* bazată pe voluntarism, o abordare uneori prezentată ca singura metodă capabilă de a împrumuta conceptului o practicalitate²⁴². Într-un final, cel de-al treilea curent adună autorii care împărtășesc un oarecare scepticism vis-a-vis de *jus cogens*, grație "caracterului său lipsit de practicalitate și trăsăturile ideologice" (Schwarzenberger, 1965)²⁴³. Firește, în actuala conjunctură a relațiilor internaționale și evoluție a conceptelor juridice opinia referitoare la valoarea supremă a normelor imperative întru asigurarea coexistenței pașnice și dezvoltării progresive a comunității internaționale per general și a statelor în particular este incontestabilă.

În prezent nu există o listă exhaustivă a normelor imperative, dar conform constatărilor Comisiei de Drept Internațional a ONU cei mai frecvent citați "candiați" pentru calificativul de normă *jus cogens* sunt: (a) interdicția folosirii agresive a forței, (b) dreptul la legitimă apărare, (c) interdicția genocidului, (d) interzicerea torturii²⁴⁴, (e) interzicerea crimelor împotriva umanității, (f) interdicția sclaviei și a comerțului cu sclavi, (g) interzicerea pirateriei, (h) interzicerea discriminării rasiale și a aparteidului (i) și interzicerea ostilităților direcționate către populația civilă (una dintre regulile de bază ale dreptului internațional umanitar)²⁴⁵. Totodată, Comisia Inter-Americană privind Drepturile Omului²⁴⁶ s-a bazat pe dreptul natural în argumentarea poziției sale potrivit căreia dreptul la viață are statut *jus cogens*. Aceasta a statuat că *jus cogens* derivă dintr-o ordine superioară de norme

²⁴⁰ Kolb R., *Théorie du ius cogens international: essai de relecture du concept*. // Presses Universitaires de France, 2001, p.10.

²⁴¹ Orakhelashvili A., *Peremptory Norms in International Law*. Oxford Monographs in International Law. Oxford: Oxford University Press, 2006.

²⁴² Hannikainen L., *Peremptory Norms (Jus Cogens) in International Law: Historical Development, Criteria, Present Status*. Helsinki: Finnish Lawyers', 1988.

²⁴³ Schwarzenberger G., *The Problem of International Public Policy*. Current Legal Problems 18 (1965): 191–214 p.

²⁴⁴ Bunăoară în acest caz Curtea Internațională de Justiție, în cauza *Questions Relating to the Obligation to Prosecute or Extradite (Belgium v. Senegal)* din 20 iulie 2012, a concluzionat că interzicerea torturii este o normă *jus cogens* în baza statutului său cutumiar și nu în baza statutului convențional.

Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/144>

²⁴⁵ Fragmentation Report (n 1) para 374. Official Records of the General Assembly, Fifth-sixth Session (5 May–6 June and 7 July–8 August 2003) UN Doc A/56/10, 283–84; 'Commentary to Article 26' in 'Draft articles on the Responsibility of International Organizations with Commentaries' (2011).

²⁴⁶ Comisia inter-americană pentru drepturile omului este un organ autonom al Organizației Statelor Americane. Împreună cu Curtea Interamericană a Drepturilor Omului, acesta este unul dintre organismele care cuprind sistemul inter-american pentru promovarea și protecția drepturilor omului.

stabilită în timpurile antice și căreia legile oamenilor sau națiunilor nu pot contraveni²⁴⁷. Incontestabil, precum am demonstrat anterior, cele 10 principii fundamentale au caracter de norme *jus cogens*.

Totodată, cu referire, în mod particular, la subiectul dacă principiile consfințite în Carta ONU (în articolul 2 al Cartei și desfășurate în textul Declarației asupra Principiilor de Drept Internațional privind Relațiile Prietenești și Cooperarea dintre State în conformitate cu Carta Națiunilor Unite) sunt norme *jus cogens*, amintim despre faptul că fiecare din acele principii sunt sprijinite de un consens larg al comunității internaționale, astfel încât sunt continuu invocate chiar și de "statele" care nu sunt membre ONU și ale căror suveranitate impune careva dificultăți (precum sunt Kosovo, Taiwan, Palestina). Majoritatea din cele 7 principii invocate în Cartă sunt o expresie a dezvoltării comunității internaționale și a vieții internaționale. În acest sens, bunăoară rădăcinile principiului interdicției utilizării forței armate datează încă din perioada Ligii Națiunilor (1920), a Pactului Briand-Kellogg (1928) și a analizelor politico-juridice de după Primul și cel de-al Doilea Război Mondial²⁴⁸. În doctrina juridică de drept internațional există o multitudine de opinii care confirmă că principiile Cartei ONU sunt norme *jus cogens*. Acest raționament se bazează, de asemenea, pe caracterul cvasi-constituțional al Cartei pentru comunitatea internațională, or superioritatea juridică a acesteia este confirmată de art. 103 care stabilește că în cazul unui conflict dintre prevederile unui alt tratat internațional și cele ale Cartei, un astfel de tratat nu va avea forță juridică.

Urmare tuturor celor menționate, se atestă caracterul amplu și cuprizător al categoriei juridice de "norme *jus cogens*". Acestea se regăsesc în tratate (bunăoară Carta ONU), dreptul internațional cutumiar (reflectat inclusiv în acte internaționale fără forță juridică obligatorie), precum și în principiile generale de drept. *Jus cogens* pot fi identificate în aceste surse formale ale dreptului internațional – recunoscute de toate statele. În același timp, rămâne totuși a fi evident că normele și principiile *jus cogens* nu sunt similare celor din tratate ordinare sau cutumelor internaționale – ambele fiind expresia voinței statelor formată fie direct (prin tratate), fie indirect printr-o conduită însoțită de *opinio juris* (dreptul internațional cutumiar). Dacă *jus cogens* ar fi similar tratatului sau dreptului internațional cutumiar, ambele fiind expresia voinței statelor, ar fi inacceptabil, absurd să se afirme că statele care stabilesc *jus cogens* prin consimțământul lor liber, prin intermediul încheierii unui tratat, nu pot să modifice acea normă *jus cogens* printr-un nou tratat, or raționamentul stabilit de art. 53 al Convenția de la Viena privind Dreptul Tratatelor statuează

²⁴⁷ De Wet E., *Part IV Normative Evolution, Ch.23 Jus Cogens and Obligations Erga Omnes* // coord. ed. Shelton D., *The Oxford Handbook of International Human Rights Law*. Oxford: Oxford Scholarly Authorities on International Law, 2013. p. 544.

²⁴⁸ Petrič E., *Principles of the Charter of the United Nations – Jus Cogens* // *Czech Yearbook of Public & Private International Law*, Vol. 7, Praha 2016, p. 12.

inversul: Este nul orice tratat care, în momentul încheierii sale, este în conflict cu o normă imperativă a dreptului internațional general (*jus cogens*).

Într-un final este de o deosebită importanță să aducem în lumină faptul că în prezent din totalitatea subiectelor înaintate spre examinare Comisiei de Drept Internațional (din cadrul Adunării Generale a ONU) unul dintre acestea se referă la normele imperative ale dreptului internațional general (*jus cogens*)²⁴⁹.

Cu referire la subiectul normelor *jus cogens*, în cel de-al doilea raport al lui Dire Tladi – Raportorul Special al Comisiei de Drept Internațional pe subiectul *jus cogens*, prezentat pe 16 martie 2017, acesta a reconfirmat cele două criterii de calificare a unei norme ca fiind *jus cogens*: este o normă de drept internațional general (Tladi a stabilit că noțiunea "drept internațional general" include atât dreptul internațional cutumiar, cât și principiile generale de drept²⁵⁰, precum și a precizat suplimentar (în privința disputei dacă tratatele internaționale se includ în categoria de drept internațional general) că prevederile tratatelor nu constituie norme de drept internațional general capabile să formeze baza pentru normele *jus cogens*, acestea pot să reflecte reguli de drept internațional general care să atingă statutul de *jus cogens*²⁵¹) și este recunoscută și acceptată (de comunitatea internațională a Statelor ca un tot întreg²⁵², în special cu referire la imposibilitatea derogării de la o astfel de normă).

În cel de-al treilea raport al Raportorului Special al Comisiei de Drept Internațional, Dire Tladi, prezentat pe 12 februarie 2018, axat primordial pe consecințele juridice ale normelor imperative, au fost subliniate concepte doctrinare importante ale cercetării subiectului, printre care: Daniel Costelloe a descris identificarea consecințelor normelor *jus cogens* ca fiind "un premiu (o reușită) mai mare decât identificarea a însăși norme"; Carlo Focarelli, la rândul său, a subliniat că "se poate dovedi ca fiind lipsit de sens, în prezent, să cunoaștem că o normă este imperativă dacă nu există certitudinea în privința efectului juridic specific pe care îl implică această caracterizare"²⁵³.

În același sens, Raportorul Special a stabilit că prima consecință a normelor *jus cogens* este imposibilitatea derogării de la acestea, iar invaliditatea tratatelor care intră în conflict cu astfel de norme este o manifestare a imposibilității de derogare²⁵⁴. Totodată, Raportorul Special aduce în lumină definiția "conflictului" în contextul cercetării date: "Se poate spune că un tratat este în conflict cu o normă *jus cogens* dacă acesta este încheiat cu scopul de a ieși dintr-o obligație impusă de *jus*

²⁴⁹ Pagina web a Comisiei de Drept Internațional. Disponibil: <http://legal.un.org/ilc/guide/gfra.shtml>

²⁵⁰ Par. 52, Second report on *jus cogens* by Dire Tladi, Special Rapporteur, International Law Commission Sixty-ninth session, A/CN.4/706.

²⁵¹ Par. 59, *Ibidem* (*Ibid.*).

²⁵² Par. 73, 74, *Ibidem* (*Ibid.*).

²⁵³ Par. 20, Third report on peremptory norms of general international law (*jus cogens*) by Dire Tladi, Special Rapporteur, International Law Commission Seventieth session, A/CN.4/714.

²⁵⁴ Par. 34, *Ibidem* (*Ibid.*).

cogens sau cu scopul de a se permite (sau de a se cere) o conduită contrară unei norme *jus cogens*"²⁵⁵.

Suplimentar la reflecțiile asupra coraportului de conflictul cu o normă imperativă și nulitatea unui astfel de tratat, același raport scoate în evidență faptul că pentru un tratat care, la momentul încheierii sale, este incompatibil cu *jus cogens*, și *ab initio* deci invalid, consecințele ar trebui să fie destul de simple²⁵⁶. Dat fiind faptul că niciun tratat nu intră în forță – esența nulității *ab initio* – nici o întrebuintare nu poate fi acordată prevederilor tratului respectiv. Cu toate acestea, au putut fi comise acțiuni cu bună-credință pe baza unui tratat lovit de nulitate care producea anumite consecințe particulare. Art. 71 al Convenției de la Viena din 1969 stabilește că în cazul unui tratat nul în temeiul articolului 53²⁵⁷ consecințele oricărui act produs în baza unei dispoziții care este în conflict cu normă imperativă a dreptului internațional general (*jus cogens*) trebuie să fie eliminate²⁵⁸. Astfel, se observă cu ușurință faptul că art. 71, par. 1 lit. a), nu obligă și la eliminarea consecințelor actelor produse în baza dispozițiilor care nu sunt în conflict cu norme *jus cogens*. Astfel, chiar dacă tratatul ca un tot întreg poate fi lovit de nulitate, unele acte produse în baza dispozițiilor care ele însele nu erau în conflict cu norme *jus cogens*, pot fi recunoscute. În al doilea rând, cerința este cea de a elimina "în măsura posibilului"²⁵⁹ consecințele actelor produse în baza prevederilor unui tratat lovit de nulitate. Acest fapt sugerează o recunoaștere că pot exista unele consecințe, ale respectivelor acte, care pot să rămână, bunăoară poate să nu fie posibilă anularea tuturor consecințelor.

Consecințele nulității tratatului sau a prevederilor tratatului pe motivul existenței unui conflict cu o normă imperativă a dreptului internațional general nou-apărută (art. 64 Convenția de la Viena din 1969), poartă un caracter puțin mai complex. În primul rând, dat fiind faptul că validitatea unui tratat din momentul încheierii sale și până la apariția unei astfel de norme noi rămâne neafectată, se prezumă că acțiunile produse în baza unui tratat nul sau a prevederilor acestuia până la apariția unei norme imperative noi la fel ar trebui să rămână valide. Art. 71, par. 2 lit. b) al Convenției din 1969 stabilește expres că în cazul unui tratat care devine nul și ia sfârșit în temeiul articolului 64, expirarea tratatului nu aduce atingere nici unui drept, nici unei obligații, nici unei situații juridice a

²⁵⁵ Par. 35, *Ibidem (Ibid.)*.

²⁵⁶ 53 al Convenția de la Viena privind Dreptul Tratatelor din 1969: Este nul orice tratat care, în momentul încheierii sale, este în conflict cu o normă imperativă a dreptului internațional general.

²⁵⁷ Este nul orice tratat care, în momentul încheierii sale, este în conflict cu o normă imperativă a dreptului internațional general. În sensul prezentei Convenții, o normă **imperativă** a dreptului internațional general este o normă acceptată și recunoscută de comunitatea internațională a statelor în ansamblul ei, drept normă de la care nu este permisă nici o derogare și care nu poate fi modificată decât printr-o nouă normă a dreptului internațional general avînd același caracter.

²⁵⁸ Art. 71 par. 1, lit. a); Convenția de la Viena cu privire la Dreptul Tratatelor, încheiată la Viena pe 23 mai 1969, în vigoare pentru Republica Moldova din 25 februarie 1993. În: Vol. 4 al Culegerii Tratatelor Internaționale, Chișinău: Moldpres, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1998.

²⁵⁹ *Ibidem (Ibid.)*.

părților, create prin executarea tratatului înainte de a fi luat sfârșit; totuși, aceste drepturi, obligații sau situații nu pot fi menținute mai departe decât în măsura în care menținerea lor nu este în sine în conflict cu noua normă imperativă a dreptului internațional general.

Astfel, în timp ce drepturile, obligațiile sau situațiile juridice **create prin executarea** unui tratat care ulterior devine nul din cauza apariției unei norme *jus cogens* noi, continuă să fie recunoscute în măsura în care ele însele nu contravin unor norme *jus cogens*, obligațiile **care decurg nemijlocit și direct din tratat** încetează să aibă validitate²⁶⁰. Respectiv, în cazul în care o dispoziție a unui tratat este separabilă, obligațiile care reies din prevederile rămase ale tratatului vor continua să se aplice.

Lucrările CDI pe marginea subiectului prenotat urmează să se finalizeze cu un proiect de articole care va fi înaintat Comisiei a VI-a (afaceri juridice) a Adunării Generale a ONU, reprezentând, astfel, o importantă evoluție științifico-practică și ghidaj pentru juriștii internaționaliști într-o materie de constantă actualitate – precum este conținutul normelor *jus cogens* și efectele juridice ale acestora asupra validității tratatelor.

²⁶⁰ Art. 71 par. 2, lit. a); Convenția de la Viena cu privire la Dreptul Tratatelor, încheiată la Viena pe 23 mai 1969, în vigoare pentru Republica Moldova din 25 februarie 1993. În: Vol. 4 al Culegerii Tratatelor Internaționale, Chișinău: Moldpres, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1998.

1.4 Concluzii Capitolul I.

Una dintre preocupările științifice inițiale ale prezentei cercetări doctorale a constat în definirea a însăși noțiunii de "tratată internațional" și dovedirea erorii rigidității explicative ilustrate în unele surse doctrinare de drept internațional public, or adesea tratatul internațional este identificat ca fiind un acord scris de voință al subiecților de drept internațional (în mod special statele și organizațiile internaționale), generator de raporturi juridice dintre acestea, care urmărește algoritmul structural: preambulul, dispozitivul, partea finală și după caz anexele. Astfel, urmare a unei analize ample și aprofundate, a conjuncturii juridice istorico-evolutive, a lucrărilor Comisiei de Drept Internațional în cursul elaborării Convenției de la Viena privind Tratatatele Internaționale (de la prima sa sesiune din 1949 până la redacția finală a Proiectului de Articole privind Dreptul Tratatelor din 1966) și a explicațiilor oferite de aceasta vis-a-vis de raționamentele sale, precum și a prevederilor unor tratate internaționale de bază (precum sunt Convenția de la Viena privind succesiunea Statelor la tratate (1978), Convenția de la Viena privind Dreptul Tratatelor dintre State și Organizații Internaționale sau dintre Organizații Internaționale (1986), etc.), și inclusiv a practicii Curții Internaționale de Justiție, a fost identificat faptul că noțiunea de "tratată internațional" are un caracter mult mai complex, desemnând oricărui acord de voință al părților – subiecți de drept internațional, fără prestabilirea unei forme anume a acestuia, privind generarea unui raport juridic. Faptul dacă un instrument internațional este sau nu un tratat se stabilește prin prisma următoarelor criterii: prevederile acestuia, circumstanțele în care a fost încheiat și intenția părților de generare a unor obligații de drept (*animus contrahendi* sau *opinio juris*).

Consecutiv, odată fiind identificat actul al cărui validitate constituie obiectul de cercetare științifică, a prezentat importanță studierea celor două cerințe esențiale înaintate față de acesta pentru ca cel din urmă să poată produce efecte juridice: în primul rând fiecare dintre elementele de fond ale tratatului (subiecții, voința și obiectul) trebuie să îndeplinească anumite condiții pentru ca tratatul încheiat să aibă validitate, iar în al doilea rând însuși tratatul nu trebuie să fie în conflict cu o normă imperativă a dreptului internațional general (*jus cogens*). În consecință, a fost analizată capacitatea statelor, a organizațiilor internaționale, a națiunilor care luptă pentru eliberare națională, inclusiv a Sfântului Scaun și a Vaticanului de a încheia tratate internaționale, a fost elucidată importanța consimțământului neviciat – ca parte esențială a expresiei principiul egalității suverane a statelor, precum și explicată condiționalitatea față de conduita părților (obiectul tratatului internațional) ca fiind licită și realizabilă. În același sens, a fost definit termenul de "normă *jus cogens*" și prezentate similitudinile și diferențele funcționale dintre *jus cogens* și obligațiile *erga omnes*. Subcapitolul dedicat studiului strict al condițiilor de validitate a tratatelor internaționale a

adus în lumină inclusiv importante cercetări doctrinare în materiale consecințelor juridice de nulitate relativă (consimțământul unui stat sau un tratat relativ invalide produc efecte juridice și obligă juridic dacă nu sunt declarate nule de o parte la acord care își exercită legal dreptul de a se exonera de obligațiile stabilite în acel acord) și nulitate absolută (tratatul sau consimțământul statului sunt nule în întregime de la început și nu au vreo forță juridică) a tratatului internațional.

Într-un final, urmare a elucidării sensului noțiunii de tratat și studierii condițiilor de validitate a acestuia, a fost imperativ să se stabilească o ierarhie a normelor de drept internațional întru avansarea cercetării noastre și studierea impactul acestora asupra validității tratatelor internaționale. În acest sens, au fost autentificate științific, prin prisma prevederilor doctrinare, a lucrărilor Comisiei de Drept Internațional, prin prisma jurisprudenței internaționale și inclusiv a unor importante acte internaționale (precum sunt Declarația din 1970 sau Actul Final de la Helsinki), noțiunile de "principii generale ale dreptului internațional", "principiile fundamentale ale dreptului internațional sau cele 10 principii ale dreptului internațional" și "norme jus cogens". În același sens, în cadrul Capitolului I a fost depistată o importantă eroare de traducere a textului Convenției de la Viena privind dreptul tratatelor, astfel încât "Este nul orice tratat care, în momentul încheierii sale, este în conflict cu o normă imperativă a dreptului internațional general. În sensul prezentei Convenții, o normă **imperativă**²⁶¹ a dreptului internațional general este o normă acceptată și recunoscută de comunitatea internațională a statelor în ansamblul ei, drept normă de la care nu este permisă nici o derogare și care nu poate fi modificată decât printr-o nouă normă a dreptului internațional general având același caracter"(art. 53).

Urmare a tuturor celor menționate se atestă o abordare pluriaspectuală și vastă a problematicei validității tratatelor internaționale, astfel încât în Capitolul II se propune o abordare mult mai segmentată a problematicei: de la studiul fiecărui viciu de consimțământ în parte și până la cercetarea excepțiilor de la obligația executării prevederilor tratatelor internaționale.

²⁶¹ Cuvântul "imperativă" lipsea, creând astfel confuzii, la nivel practic și științific național, dintre noțiunile "normă imperativă a dreptului internațional" și "normă a dreptului internațional general".

2. ANALIZA PLURIASPECTUALĂ A VALIDITĂȚII TRATATELOR INTERNAȚIONALE

2.1 Rolul bunei-credințe în contextul cercetării problematicei validității tratatelor internaționale.

Principiul bunei credințe a fost apreciat și recunoscut ca un principiu esențial al relațiilor umane și a fost practicat încă din vremuri antice de majoritatea culturilor, triburilor, națiunilor și marilor religii ale lumii. Principiul prenotat asigură faptul că standardele onestității, echității și rezonabilității ghidează cooperarea umană, și că toleranța guvernează coexistența în grup și conduita socială²⁶².

Conceptul de bună-credință a fost un element-cheie al legii romane antice, în special al dreptului contractelor, dar și al dreptului public (*fides publica*). Inițial, contractele *bona fides* erau diferențiate de *stricti iuris*, adică de contracte oficiale. *Bona fides* a fost concepută ca o sursă materială de lege, din care ar puteau fi derivate reguli noi. În strânsă legătură cu sfera divină, încălcarea bunei-credințe a însemnat de asemenea acționarea împotriva voinței zeilor și a obligațiilor sacre care decurg din acestea. Într-o manieră mai rațională, Cicero a calificat buna-credință drept temelie a justiției, iar principiul a fost considerat o condiție indispensabilă pentru un comportament demn de încredere, onorabil și conștiincios. În consecință, buna-credință a funcționat ca un principiu de a lega un străin și un cetățean roman de acordul lor (*pactum nudum*). Guvernând executarea contractelor, *bona fides* a depășit Imperiul Romanum și a apărut din nou în legea și practica medievală timpurie²⁶³.

Aristotel sublinia “Dacă buna-credință ar fi fost exclusă, toate interacțiunile dintre oameni ar înceta să existe”²⁶⁴. Importante incursiuni istorice ne relevă inclusiv faptul că Hugo Grotius a subliniat existența bunei-credințe în calitate de obligație în război²⁶⁵, dedicând întregi capitole ale lucrărilor sale importanței bunei-credințe dintre dușmani, la sfârșitul războiului²⁶⁶ și în timpul războiului²⁶⁷. Lărgind aceste observații un secol mai târziu, Emer de Vattel, un arhitect important al dreptului internațional modern, a enunțat că buna-credință se afla în centrul sistemului de tratate.

²⁶² Gächter-Alge Marie-Louise, *The Principle of Good Faith in Treaty Negotiations – Obligation to Choose Words in a Trustworthy Manner*. În: *Principles in European Law*, 2011, Vol. II, p. 139.

²⁶³ Kotzur M., *Good Faith (Bona Fidae)*. În: *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*. Oxford: Editura Oxford University Press, 2009. p. 2.

²⁶⁴ Citat de O'Connor John F., *Good Faith in International Law*, Brookfield USA: Dartmouth Publishing Company Limited, 1991, p. 56.

²⁶⁵ Hugo Grotius, *De iure belli ac pacis libri tres*, bk. III, ch. XXI, at 832-44 (Francis W. Kelsey trans., 1925) (5th ed. 1646).

²⁶⁶ *Ibidem (Ibid.)*, p. 804 – 831.

²⁶⁷ *Ibidem (Ibid.)*, p. 832 – 844.

„Nu ar mai exista vreo securitate, nu ar mai exista comerț în omenire”, sublinia acesta, „dacă statele nu s-ar considera obligate să aibă încredere unele în celelalte și să-și realizeze promisiunile”²⁶⁸.

În plus, noțiunea de *bona fide*, fiind un mijloc indispensabil pentru a obține rezultate corecte și juste, este adânc înrădăcinată în doctrina creștină, precum și în doctrina seculară a dreptului natural (*natural law doctrine*)²⁶⁹. Clasicii moderni timpurii ai dreptului internațional public, printre care Grotius, Suárez, de Vattel, Pufendorf sau Wolff, se numără printre cei mai importanți reprezentanți ai acestui concept al dreptului natural. Natura era strâns legată de rațiune. În special în epoca iluminării, încrederea puternică în rațiunea umană a devenit ceea ce se poate descrie ca o paradigmă de epocă. Buna-credință, într-o oarecare măsură ca și o premisă, și consecința acesteia – *pacta sunt servanda*, au avut rolul de a crea un spirit de respect pentru ordinea juridică și deci stabilitatea juridică, politică și economică ca progres pentru întreaga omenire²⁷⁰. Astfel conceput, buna-credință a constituit o obligație a oricărei națiuni de a lua în considerare așteptările rezonabile ale tuturor celorlalți membri ai comunității internaționale. Aceasta a condus la apariția unei reguli de interpretare a tratatelor bazată pe rațiune cu mult timp înainte ca Convenția de la Viena privind dreptul tratatelor din 1969 să excludă rezultatele nedrepte sau cel puțin nejustificate ale unei interpretări strict literare²⁷¹.

În perioada modernă, și cu referire la dreptul internațional public, fostul Președinte al Curții Internaționale de Justiție, Mohammed Bedjaoui, a reconfirmat opinia marilor filozofi, menționând că „Buna-credință este un principiu fundamental al dreptului internațional, fără de care tot dreptul internațional s-ar prăbuși”²⁷². Într-adevăr, în 1974, însăși Curtea Internațională de Justiție a confirmat importanța principiului bunei credințe: „Unul dintre principiile de bază care guvernează creația și executarea obligațiilor legale, indiferent de faptul care ar fi sursa acestora, este principiul bunei credințe. Încrederea este inerentă în cooperarea internațională, în mod particular într-o perioadă în care această cooperare devine tot mai esențială în multe domenii”²⁷³.

Întru aprofundarea progresivă a prezentei cercetări, este relevant să definim ce înseamnă de fapt „buna-credință”. Astfel, noțiunea prenotată semnifică percepția subiectivă a unei părți în momentul realizării unei acțiuni sau tranzacții, care denotă onestitate, dreptate și comunicarea deplină a

²⁶⁸ Vattel E., *Le droit des gens*, cap. 12, para. 163 (Edward D. Ingraham, trans., AMS Press 1982).

²⁶⁹ Orakhelashvili A., *Natural Law and Justice*. În: Max Planck Encyclopedia of Public International Law. Oxford: Editura Oxford University Press, 2007. p. 4.

²⁷⁰ Kolb R., *La bonne foi en droit international public: Contribution à l'étude des principes généraux du droit*. Université de France Paris, 2000. p. 86 – 92.

²⁷¹ Koskenniemi M., *International Legal Theory and Doctrine*. În: Max Planck Encyclopedia of Public International Law. Oxford: Editura Oxford University Press, 2007. p. 6.

²⁷² Mohammed Bedjaoui, *Good Faith, International Law and Elimination of Nuclear Weapons: Keynote Address*, May 1, 2008, Geneva, p. 18. Disponibil pe: <http://www.lcnp.org/-disarmament/2008/May01eventBedjaoui.pdf>.

²⁷³ Curtea Internațională de Justiție, 20 decembrie 1974, *Nuclear Tests (Australia v. France)*, ICJ Reports 1974, p. 268, par. 46.

oricăror vicii ascunse sau informații, și cu absența intenției de a prejudicia alți indivizi sau părți la tranzacție²⁷⁴. Firește, în definiție observăm rădăcinile sau geneza termenului în ordinea juridică internă a statelor. De fapt, buna-credință face parte din categoria acelor foarte puține principii juridice care își găsesc asemănare în mai mult sau mai puțin toate sistemele juridice de drept și culturile juridice. Buna-credință ar putea fi foarte bine caracterizată ca o constatare antropologică a comportamentului juridic contractual. În Europa, buna-credință este un domeniu central al dreptului contractual al tuturor statelor membre ale Uniunii Europene (UE). Exemple care rezultă din tradiția franceză a dreptului civil se regăsesc, bunăoară, în Codul Civil francez, în special articolul 1134, precum și în articolele 201-02, 220, 491-2, 510-3, 549-50, 555, 1378, 2265, 2269²⁷⁵; în Codul Securității Sociale (R243-20 al. 3)²⁷⁶ sau în Codul Comerțului (Art-le L225-102-1, L235-12, L622-3, L670-1)²⁷⁷. În cazul Germaniei comportă relevanță art. 242 din Bürgerliches Gesetzbuch (Codul Civil german). Dincolo de UE, de exemplu, art. 5 (3) al Constituției Confederației Elvețiene prevede o clauză inovatoare care obligă actorii privați și publici să respecte principiul *bona fides*: "Organele de stat și private trebuie să acționeze cu bună-credință". Legea civilă din Federația Rusă subliniază, de asemenea, obligația *bona fides*²⁷⁸.

Din perspectivă cronologică, principiul bunei-credințe a fost recunoscut de comunitatea internațională ca principiu general de drept (adică care derivă din marile sisteme de drept național) încă în anul 1920. Astfel, conform Procesului-Verbal al procedurilor Comitetului Consultativ de Juriști, din 16 iunie – 24 iulie 1920, de elaborare a Statutului Curții Permanente a Justiției Internaționale a Ligii Națiunilor (predecesoarea Curții Internaționale de Justiție a ONU), raportorul special Lord Phillimore a enunțat următoarele: „principiile generale vizate de (...) sunt cele care sunt acceptate de toate națiunile *in foro domestico*, cum ar fi principiile de procedură, principiul bunei-credințe, principiul autorității lucrului judecat, etc.”²⁷⁹.

Prin urmare, nu rămân dubii în privința faptului că principiul bunei-credințe a evoluat de la un principiu care guvernează relațiile umane la un principiu de bază, prezent astăzi în majoritatea sistemelor de drept din lume și, prin urmare, de asemenea în relațiile internaționale și în dreptul internațional. Buna-credință constituie garanția stabilității internaționale, aceasta dirijează procesul de creație și cel de îndeplinire a obligațiilor juridice internaționale, fiind, prin urmare, fundamentul dreptului tratatelor.

²⁷⁴ Wild S.E., *Webster's New World Law Dictionary*, New York: Webster's New World, 2006.p. 148.

²⁷⁵ Code civil, version consolidée au 23 octobre 2019.

²⁷⁶ Code de la sécurité sociale, dernière modification: 20/11/2019.

²⁷⁷ Code de commerce, version consolidée au 30 novembre 2019.

²⁷⁸ Kotzur M., *Good Faith (Bona Fidae)*. În: Max Planck Encyclopedia of Public International Law. Oxford: Editura Oxford University Press, 2009. p. 4.

²⁷⁹ Comments of Lord Phillimore in Permanent Court of International Justice: Advisory Committee of Jurist, Procès-verbaux of the Proceedings of the Committee, June 16th – July 24th, 1920, with Annexes, 1920, p. 335.

Juristul olandez Bynkershoek sublinia: “dreptul internațional public bazat pe consimțământ ar fi fost imposibil fără fundamnetul său *bona fidae*”²⁸⁰. În aceeași ordine de idei, prezintă relevanță cercetativă, în contextul problematicii prezentului subcapitol, divizarea rolului buneii-credințe în două etape: până la încheierea unui tratat internațional și după ce tratatul internațional a fost încheiat.

În conformitate cu constatările Curții Internaționale de Justiție, cauza *Border and Transborder Armed Actions* (Nicaragua v. Honduras) din 1988, “principiul buneii-credințe este principiul care prezidează crearea și executarea obligațiilor juridice (...). El nu este în sine o sursă de obligație când niciuna dealtfel nu ar exista”²⁸¹. Astfel, buna-credință susține procesul de creație a normelor de drept internațional, dar nu le generează de sine stătător.

În aceeași ordine de idei, și întru precizarea liniilor directorii ale cercetării din prezentul subcapitol, principiul buneii-credințe (sau altfel-spus “buna-credință”) trebuie diferențiată de *pacta sunt servanda bona fidae*.

Prima noțiune desemnează convingerea – în cazul nostru – a subiectului de drept internațional public (și a altor subiecți-terți care îi urmăresc conduita) că acțiunile sale nu contravin conglomeratului de norme și de cutume de drept internațional la care este parte, iar a doua constituie latinescul pentru obligația respectării de către același subiect de drept internațional a obligațiilor care reies din tratatul la care este parte – normă imperativă de drept internațional (unul din cele zece principii fundamentale). Totodată, prima noțiune constituie o așteptare de la procesul de negociere a textului tratatului; și inclusiv de la perioada de timp dintre exprimarea consimțământului de a fi parte la tratat (bunăoară prin semnare²⁸²) și până la intrarea în vigoare a acestuia – în cadrul căreia statul semnatar este obligat să se abțină de la efectuarea unor acțiuni contrare scopului și obiectului acelui tratat (art. 18 al Convenției de la Viena privind dreptul tratatelor: “Un stat trebuie să se abțină de la săvârșirea unor acte care ar lipsi un tratat de obiectul și scopul său: a) când a semnat tratatul sau a schimbat instrumentul care constituie tratatul sub rezerva ratificării, acceptării sau aprobării, atâta timp cât nu și-a manifestat intenția de a nu deveni parte la tratat; sau b) când și-a exprimat

²⁸⁰ Kotzur M., Good Faith (Bona Fidae). În: Max Planck Encyclopedia of Public International Law. Oxford: Editura Oxford University Press, 2009. p. 1.

²⁸¹ *Border and Transborder Armed Actions* (Nicaragua v. Honduras), Jurisdiction of the Court and Admissibility of the Application, Judgment of 20 December 1988, International Court of Justice, par. 94. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/74/judgments>

²⁸² Unele tratate prevăd că statele își pot exprima consimțământul de a fi legate prin tratat prin însăși semnătură (a se vedea articolul 12 din Convenția de la Viena din 1969). Această metodă este cel mai frecvent utilizat în cazul tratatelor bilaterale și este rar folosit în tratatele multilaterale moderne. În cazul în care un tratat multilateral permite exprimarea consimțământului de a fi parte la acesta prin semnătură, prevederile referitoare la intrarea în vigoare vor stabili expres că tratatul va intra în vigoare la semnarea definitivă și la depunerea instrumentelor de ratificare, acceptare, aprobare sau derarare a unui anumit număr de state.

Suplimentar a se vedea: *Final Clauses of Multilateral Treaties Handbook*, United Nations Publication, 2003. p. 34.

consimțământul de a fi legat prin tratat, în perioada care precede intrarea în vigoare a tratatului și cu condiția că aceasta să nu fie întârziată fără motiv valabil²⁸³). În aceeași ordine de idei, bună-credință se referă și la interpretarea tratatului internațional, or art. 31 al Convenției de la Viena privind dreptul tratatelor statuează că “un tratat trebuie să fie interpretat cu bună-credință potrivit sensului obișnuit ce urmează a fi atribuit termenilor tratatului în contextul lor și în lumina obiectului și scopului său”.

A doua noțiune este o normă *jus cogens* care intervine de îndată ce tratatul intră în vigoare pentru părți (consfințită, bunăoară, în art. 2 alin. 2 al Cartei ONU “Toți Membrii Organizației spre a asigura tuturor drepturile și avantajele ce decurg din calitatea lor de Membru, trebuie să-și îndeplinească cu bună-credință obligațiile asumate potrivit prezentei Carte” și reiterat în textul Declarației Principiilor de Drept Internațional referitoare la relațiile prietenești și cooperarea dintre state din 1970²⁸⁴, și apărut inclusiv în art. 26 al Convenției de la Viena privind dreptul tratatelor din 1969 “Orice tratat în vigoare leagă părțile și trebuie să fie executat de ele cu buna credință”). Totodată, norma imperativă în cauză privind executarea obligațiilor tratatului internațional poate interveni și până la parcurgerea procedurilor obișnuite de intrare în vigoare a acestuia dacă tratatul prevede posibilitatea aplicării sale provizorii²⁸⁵.

Pacta sunt servanda bona fidae constituie obiectul cercetării a Capitolului III din prezenta teză doctorală (fiindcă precum am menționat anterior, norma *jus cogens* de respectare și executare cu bună-credință a obligațiilor care reies din tratate este o consecință a tratatelor încheiate cu *bona fidae*).

Comportă relevanță deosebită pentru prezenta cercetare rolul principiului bunei-credințe la etapa negocierii tratatului internațional. Putem afirma faptul că buna-credință, în chintesența sa, este ceea ce conferă validitate tratatului internațional, altminteri, prin implicarea unor vicii de consimțământ

²⁸³ Dat fiind faptul că traducerea în limba română nu redă pe deplin sensul textului original al art. 18 din Convenție, se anexează prevederea în limba engleză: A State is obliged to refrain from acts which would defeat the object and purpose of a treaty when: (a) It has signed the treaty or has exchanged instruments constituting the treaty subject to ratification, acceptance or approval, until it shall have made its intention clear not to become a party to the treaty; or (b) It has expressed its consent to be bound by the treaty, pending the entry into force of the treaty and provided that such entry into force is not unduly delayed.

²⁸⁴ *Principiul conform căruia statele vor îndeplini cu bună-credință obligațiile pe care le-au asumat în conformitate cu Carta (ONU):* Fiecare stat are datoria de a îndeplini cu bună-credință obligațiile asumate de aceasta în conformitate cu Carta Națiunilor Unite. Fiecare stat are datoria de a-și îndeplini cu bună-credință obligațiile în temeiul principiilor general recunoscute și normelor dreptului internațional. Fiecare stat are datoria de a-și îndeplini cu bună-credință obligații în temeiul acordurilor internaționale valabile conform principiilor general recunoscute și regulilor de drept internațional. În cazul în care obligațiile care decurg din acordurile internaționale sunt în conflict cu obligațiile membrilor Națiunilor Unite conform Cartei ONU, obligațiile prevăzute în Carta ONU vor prevala.

²⁸⁵ Art. 25 al Convenției de la Viena cu privire la Dreptul Tratatelor, încheiată la Viena pe 23 mai 1969, în vigoare pentru Republica Moldova din 25 februarie 1993. În: Vol. 4 al Culegerii Tratatelor Internaționale, Chișinău: Moldpres, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1998: 1. Un tratat sau o parte a unui tratat se aplică în mod provizoriu până la intrarea sa în vigoare: a) dacă tratatul însuși dispune astfel; sau b) dacă statele care au participat la negociere conveniseră astfel, într-un alt mod.

precum eroarea (art. 48 al Convenției de la Viena din 1969), dolul (art. 49 al Convenției de la Viena din 1969) și coruperea reprezentantului unui stat (art. 50 al Convenției de la Viena din 1969) – tratatul este lovit de nulitate relativă, iar tratatele internaționale încheiate prin Constrângerea exercitată asupra reprezentantului unui stat (art. 51 al Convenției de la Viena din 1969) sau prin Constrângerea exercitată asupra unui stat prin amenințare sau folosirea forței (art. 52 al Convenției de la Viena din 1969) sunt lovite de nulitate absolută.

Raționamentul în cauză este susținut și de jurisprudența Curții Internaționale de Justiție, or în diferendul privind Golful Maine (Canada v. Statele Unite ale Americii), în hotărârea sa din 1984, CIJ a stabilit că părțile nu aveau doar datoria de negociere, ci și de a face acest lucru cu bună-credință, cu intenția sinceră de a obține rezultate pozitive²⁸⁶.

Când statele negociază, nu este suficient ca reprezentanții acestora să se întâlnească și să discute. Negocierile de bună-credință cer părților să demonstreze "respectul rezonabil" pentru drepturile și interesele celuilalt²⁸⁷. Respectiv, operarea unor acțiuni față de cealaltă parte precum constrângerea, coruperea, ș.a.m.d. denotă considerare doar pentru promovarea intereselor proprii. Ca procedeu de creare a dreptului internațional, negocierea poate avea o natură atât bilaterală (dă naștere tratatelor dintre doi subiecți de drept internațional), cât și multilaterală (dă naștere tratatelor multilaterale). În mod specific, negocierea multilaterală are loc în cadrul diferitelor forumuri: întâlniri de nivel înalt, întâlniri ale experților, conferințe diplomatice, organizații internaționale²⁸⁸ (care adoptă inclusiv rezoluții, textele cărora – în cazul în care sunt coautorate de mai multe state – sunt supuse negocierilor), etc.

Un specific indubitabil al negocierilor constă în faptul că acestea sunt desfășurate adesea atât în cadrul întrevederilor formale, cât și în cadrul întrevederilor informale. Discuțiile informale nu sunt înregistrate în procesele-verbale ale procesului de negociere, creând astfel o atmosferă mult mai confidențială de lucru pentru delegații. Rezultatele discuțiilor (și înțelegerilor) informale sunt transpuse în cadrul sesiunilor formale – în cadrul cărora sunt, de asemenea, luate deciziile finale²⁸⁹. Firește, implicarea unor vicii de consimțământ care denotă ingerința și influența unei alte părți, și anume dolul, coruperea sau constrângerea (eroarea nu este inclusă în această listă fiindcă constituie o înțelegere subiectivă și personală greșită a negociatorului asupra unui anumit conținut al

²⁸⁶ *Delimitation of the Maritime Boundary in the Gulf of Maine Area* (Canada v. United States of America), Judgment of 12 October 1984 given by the Chamber constituted by the order made by the Court on 20 January 1982, par. 87. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/67>.

²⁸⁷ Reinhold S., *Good Faith in International Law*. În: CL Journal of Law and Jurisprudence, 2013. p. 56.

²⁸⁸ Hakapää K., *Negotiation*. În: *Negotiations and consultation — Foreign relations law*, Published under the auspices of the Max Planck Foundation for International Peace and the Rule of Law under the direction of Rüdiger Wolfrum, 2013. p. 2.

²⁸⁹ *Ibidem* (*Ibid.*), p. 6.

proiectului tratatului), are loc în împrejurări absolut informale – din cauza consecințelor stabilite prin Convenția de la Viena din 1969.

La 20 ianuarie 1999, Adunarea Generală a ONU a adoptat, în cadrul celei de-a cincizeci și treia sesiune a sa, rezoluția A/RES/53/101, bazată pe Raportul Comitetului Șase al său (Comitetul Juridic) cu nr. A/53/630. Rezoluția în cauză este intitulată “Principiile și orientările pentru negocierile internaționale” și, subliniind importanța principiilor fundamentale de drept internațional, printre care – (I) principiului egalității suverane a statelor, (II) cel al obligației statelor de a se abține în relațiile lor de la amenințarea cu folosirea forței sau de la folosirea forței împotriva integrității teritoriale sau independenței politice a altui stat, precum și (III) principiul cooperării dintre state indiferent de diferențele lor politice, economice, sociale, în diverse domenii ale relațiilor internaționale, în scopul menținerii păcii și securității internaționale, și promovării stabilității economice internaționale și progresului, bunăstarea generală a națiunilor și cooperarea internațională fără vreo discriminare bazată pe astfel de diferențe, statuează următoarele linii directorii:

- (a) Negocierile trebuie să se desfășoare cu bună-credință;
- (b) Statele trebuie să țină cont în mod corespunzător de importanța implicării, într-o manieră adecvată, în negocieri internaționale a statelor ale căror interese vitale sunt afectate direct de problematicile negociate;
- (c) Scopul și obiectul tuturor negocierilor trebuie să fie pe deplin compatibile cu principiile și normele dreptului internațional, inclusiv prevederile Cartei (ONU);
- (d) Statele ar trebui să adere la cadrul de reguli convenit de comun acord pentru desfășurarea negocierilor;
- (e) Statele trebuie să se străduiască să mențină o atmosferă constructivă în timpul negocierilor și să se abțină de la orice conduită care ar putea submina negocierile și progresul acestora;
- (f) Statele ar trebui să faciliteze desfășurarea sau încheierea negocierilor, rămânând concentrate pe parcursul întregii perioade pe obiectivele principale ale negocierilor;
- (g) Statele trebuie să depună toate eforturile pentru a continua să lucreze pentru o soluție justă și acceptată de comun acord în cazul unui impas în negocieri.²⁹⁰

Importanța rezoluției prenotate constă în faptul că aceasta consfințește, în scris, la nivel internațional **principiul negocierii cu bună-credință**. Dat fiind faptul că Convenția de la Viena privind dreptul tratatelor din 1969 nu formulează obligația negocierii cu bună-credință, și nici nu reglementează explicit procesul negocierilor, ci doar consfințește normativ viciile de consimțământ,

²⁹⁰United Nations Resolution adopted by the General Assembly, A/RES/53/101, 20 January 1999. Fifty-third session Agenda item 149.

putem afirma faptul că până în anul 1999 (anul adoptării de către AG ONU a rezoluției Principiile și orientările pentru negocierile internaționale”) comunitatea internațională era ghidată de o prezumție *apriori* a negocierii cu bună-credință, chiar cutumiară. Mai mult ca atât, încă în anul 1934, în cadrul opiniei sale separate pe marginea unui diferend dintre Franța și Grecia, judecătorul Curții Permanente a Justiției Internaționale, M. Séfériadès, a enunțat: „Se prezumă întotdeauna că părțile contractante acționează onest și cu bună-credință. Acesta este un principiu de drept, care este recunoscut în dreptul privat și nu poate fi ignorat în dreptul internațional”²⁹¹.

Prezintă relevanță sublinierea faptului că atât Convenția de la Viena privind dreptul tratatelor din 1969, cât și Convenția de la Viena privind dreptul tratatelor între state și organizații internaționale din 1986, prevăd aceleași consecințe de nulitate relativă și absolută a tratatelor încheiate de state și organizații internaționale cu operarea următoarelor vicii de consimțământ: eroarea, dolul, coruperea reprezentantului unui stat sau a unei organizații internaționale, constrângerea exercitată asupra reprezentantului unui stat sau al unei organizații internaționale și constrângerea exercitată asupra unui stat sau asupra unei organizații internaționale prin amenințarea cu folosirea forței sau prin folosirea forței.

Astfel, buna-credință impune limite, în cadrul procesului de negociere, subiecților de drept internațional (statelor²⁹² și organizațiilor internaționale²⁹³) care participă nemijlocit la elaborarea și adoptarea textului tratatului, întru apărarea unor valori supreme (precum sunt cele enunțate de rezoluția Adunării Generale a ONU din 1999) decât cel al interesului național sau propriu.

²⁹¹ Curtea Permanentă a Justiției Internaționale, 17 martie 1934, *Lighthouses case between France and Grece*, Judgment, Separate opinion by M. Séfériadès, Series A/B 62, p. 47.

²⁹² Art.2 al Convenției de la Viena cu privire la Dreptul Tratatelor, încheiată la Viena pe 23 mai 1969, în vigoare pentru Republica Moldova din 25 februarie 1993. În: Vol. 4 al Culegerii Tratatelor Internaționale, Chișinău: Moldpres, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1998: prin expresia “stat care a participat la negociere” se înțelege un stat care a participat la elaborarea și la adoptarea textului tratatului;

²⁹³ Art. 2 al Convenției de la Viena cu privire la Dreptul Tratatelor între state și organizații internaționale, încheiată la Viena pe 21 martie 1986, neintrată în vigoare: prin expresia “organizație care a participat la negociere” se înțelege o organizație internațională care a participat la elaborarea și la adoptarea textului tratatului;

2.2 Studiul aprofundat al viciilor de consimțământ și a efectelor acestora asupra validității tratatelor internaționale.

2.2.1 Eroarea în calitate de viciu de consimțământ în încheierea tratatelor internaționale.

Evoluția codificării art. 48 al Convenției de la Viena din 1969.

Este dificil de trasat o istorie concisă a regulilor care guvernează validitatea tratatelor. Practica statelor și deciziile instanțelor internaționale sunt rare și incoerente. Dreptul internațional încă prezintă o tendință distinctă de a recunoaște anumite situații chiar și atunci când nu sunt licite. Mai precis, deficiențele legate de puterea de elaborare a tratatului sau de realitatea consimțământului și implicând validitatea unui tratat sunt, de regulă, eliminate pe parcursul unui proces atent de negociere. Astfel, rareori ar fi posibil să se demonstreze că o parte a fost victima ignoranței sau a erorii²⁹⁴.

Obiectul prezentului subcapitol îl constituie studiul cuprinzător al erorii în calitate prim de viciu de consimțământ consfințit în Secțiunea II (Nulitatea tratatelor) a Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor din 1969 – de la premisele istorice ale codificării, și procesul de codificare propriu-zis, până la cele mai recente studii doctrinare ale acesteia.

În 1981, Kristjansson menționa în aricolul său intitulat "Error in international agreements" că sunt puține cazuri înregistrate în care erori de substanță (esențiale) au fost invocate ca afectând valabilitatea esențială a unui tratat, și aproape toate se referă la erori geografice²⁹⁵. Următoarele ilustrații ale acestor erori au fost citate de grupul de cercetare în domeniul dreptului tratatelor al Școlii de Drept din Harvard (Harvard Law School): (1) Tratatul din 5 august 1772 între Rusia și Austria privind prima partiție a Poloniei și tratatul de cedare, din 18 septembrie 1773, între Polonia și Austria, ambele prevedeau că noua frontieră a Poloniei trebuia să urmeze un fluviu mic, care mai târziu s-a constatat că nu exista. (2) Tratatul din 3 septembrie 1783, între Regatul Unit și SUA, referindu-se la unghiul nord-vestic al Nova Scotia ca fiind format de o linie trasată spre nord din sursa râului St. Croix. Harta folosită de negociatori a consfințit corect existența unui râu, dar nu a reprezentat corect cursul sau poziția acestuia, și nici nu exista vreun râu în regiunea Nova Scotia. (3) Tratatul din 22 februarie 1819, între Statele Unite și Spania au descris frontiera Statelor Unite (la vest de râul Mississippi) ca urmărind, în parte, Rio Rote spre vest până la cel de-al 100-lea grad de

²⁹⁴ Schröder M., *Treaties, Validity*. În: Max Planck Encyclopedia of Public International Law. Oxford: Editura Oxford University Press, 2015 – p. 2.

²⁹⁵ Kristjansson H.J., *Error in international agreements*. În: Nordisk Tidsskrift for international Ret : Acta Scandinavica juris gentium, 1981, Vol. 50, p. 54-74

longitudine stabilit în harta lui Melish, publicată în Philadelphia în 1818. Această hartă, cu toate acestea, a localizat al 100-lea meridian cu mult mai departe în est decât poziția sa adevărată²⁹⁶.

Exemple relevante ale jurisprudenței internaționale timpurii în materia erorii, **de până la adoptarea Convenției de la Viena privind dreptul tratatelor din 1969**, le constituie următoarele: Cazul de arbitraj la Curtea Permanentă de Arbitraj privind frontierele Isulei Timor, Regatul Țărilor de Jos vs Portugalia, 1914²⁹⁷, cu toate acestea, decizia luată pe marginea acestui caz au tratat eroarea ca afectând mai curând interpretarea și aplicarea tratatului decât valabilitatea acestuia²⁹⁸. Primul caz în care efectul unei erori asupra valabilității unui tratat a fost abordat în proceduri judiciare, deși *obiter dictum*²⁹⁹ de către un judecător disident, a fost hotărârea Curții Permanente a Justiției Internaționale, din 1933, pe marginea statutului juridic al Groenlandei³⁰⁰. Trebuie precizat faptul că un alt diferend, soluționat mai devreme de CPJI în 1925 (*Mavrommatis Jerusalem Concessions Case*), în care majoritatea Curții a discutat pe scurt despre eroare ca un temei al vicerii consimțământului, nu s-a referit la un tratat, ci un contract încheiat de stat³⁰¹.

Urmărind deciziile pronunțate de CIJ în decursul anilor 1960, în cazurile cu implicarea erorii, unii doctrinari și practicieni au afirmat că eroarea a cunoscut o renaștere³⁰². Deși diferendul înaintat la CIJ la 23 decembrie 1960, intitulat *Arbitral Award Made by the King of Spain on 23 December 1960, Honduras vs Nicaragua*³⁰³, se referea la posibila invaliditate a unui act unilateral, unele dintre aspectele acestuia au influențat prevederile Convenției de la Viena, în special cele referitoare la condițiile pentru invocarea temeiurilor de nulitate³⁰⁴. În ceea ce privește o cauză din 1959 înaintată

²⁹⁶ Harvard Law School, Research in International Law, Part III, Law of Treaties, 29 A.J.I.L. (Suppl.) 1935 p. 1127-1128.

²⁹⁷ Permanent Court of Arbitration, *Boundaries in the Island of Timor* (Netherlands v Portugal) (1914). Disponibil: <https://pca-cpa.org/en/cases/87/>

²⁹⁸ Cazuri similare le constituie *Rivière Sainte-Croix* (Award of 25 October 1798, arbitration between Great Britain and the United States of America, in de Lapradelle and Politis, RAI, vol. I, pp 5 ff) și *Highlands* (Award of 10 January 1831, arbitration between Great Britain and the United States of America, in ibid, pp 350 ff).

²⁹⁹ Iat. pentru "apropo" sau "printre altele". Declarația judecătorească poate fi *ratio decidendi* numai dacă se referă la faptele și legea decisive ale cazului. Declarațiile care nu sunt cruciale sau care se referă la fapte ipotetice sau la aspecte juridice care nu sunt legate direct de caz sunt *obiter dicta*. *Obiter dicta* (adesea pur și simplu *dicta* sau *obiter*) sunt remarci sau observații făcute de un judecător care, deși sunt incluse în corpul opiniei instanței, nu constituie o parte necesară a deciziei curții.

³⁰⁰ Curtea Permanentă a Justiției Internaționale, Legal Status of Eastern Greenland (dissenting opinion Anzilotti, 5 April 1933) PCIJ Ser A/B No 53, 76, 92 (1933).

³⁰¹ Curtea Permanentă a Justiției Internaționale, The Mavrommatis Jerusalem Concessions PCIJ Ser A No 5, 29–31 (1925).

³⁰² Dubouis L., *L'erreur en droit international public*, AFDI, 1963, p 192; "Error is one of the sleeping beauties it awakened" ('L'arrêt de la CIJ dans l'affaire du Temple de Préah Vihear (Fond)', AFDI, 1962, p 230).

³⁰³ *Arbitral Award Made by the King of Spain on 23 December 1960, Honduras v. Nicaragua*, International Court of Justice. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/39>

³⁰⁴ A se vedea art. 45 al Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor din 1969: Un stat nu mai poate invoca o cauză de nulitate a unui tratat sau un motiv de a-i pune capăt, de a se retrage din el sau de a suspenda executarea în conformitate cu articolele 46 - 50 sau cu articolele 60 și 62 dacă, după ce a avut cunoștința de fapte, acest stat:

CIJ-ului (*Case concerning Sovereignty over certain Frontier Land*)³⁰⁵, aceasta poate fi considerat ca absolvind sau permițând un concept "subiectiv" al erorii, or Curtea Internațională de Justiție a acordat intenției părților precădere asupra unei simple comparări a textelor pretinse a fi contradictorii, și prin urmare, surse ale erorii. Problema a fost aceea de a determina care țară – Regatul Țărilor de Jos sau Belgia - ar fi trebui să aibă suveranitatea asupra unei municipalități care, fiind parte a unui plan de divizare a terenurilor pregătit de o comisie mixtă de delimitare și fiind destinată spre integrare într-un tratat bilateral, a fost atribuită prin eroare ambelor state. Potrivit Curții, intenția statelor a fost de a atribui municipalitatea în cauză Belgiei³⁰⁶.

Cazul revoluționar pentru recunoașterea erorii ca temei al invalidării consimțământului de a fi legat prin tratat a apărut la începutul anului 1960 – diferendul prezentat Curții Internaționale de Justiție referitor la Templul Preah Vihear (Cambodgia vs Thailanda)³⁰⁷. În obiecțiile sale preliminare din 26 mai 1961³⁰⁸, CIJ a constatat că eroarea constituie unul dintre subiectele discutate ale diferendului, iar în hotărârea sa din 15 iunie 1962 pe marginea cazului Curtea a subliniat că în conformitate cu poziția Thailandeii a existat o eroare în trasarea liniilor de frontieră, or dacă acestea ar fi fost trasate corect, templul Preah Vihear ar fi fost situat pe teritoriul Thailandeii³⁰⁹. Totodată, în hotărârea sa din 1962, CIJ a constatat următoarele: "Este o regulă de drept bine-stabilită faptul că pretextul de eroare nu poate fi permis ca element de viciere a consimțământului în cazul în care partea care îl avansează contribuie prin propria sa conduită la apariția erorii sau ar fi putut să o evite sau dacă circumstanțele erau de o așa natură încât să notifice acea parte despre o posibilă eroare. Curtea consideră că caracterul și calificările persoanelor (reprezentanților siamezi) care au văzut

a) a acceptat în mod explicit să considere că, după caz, tratatul este valid, rămîne în vigoare sau continuă să fie aplicabil; sau b) trebuie, față de conduita sa, să fie socotit că a achiesat, după caz, la validitatea tratatului sau la menținerea sa în vigoare ori în aplicare.

³⁰⁵ *Case concerning Sovereignty over certain Frontier Land*, Belgium v. Netherlands, Judgment of 20 June 1959, Reports 1959, p 209, International Court of Justice. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/38>

³⁰⁶ Eric Wyler, Rémi Samson, Article 48 Error. În: *The Vienna Conventions on the Law of Treaties*, Volume II. Oxford Commentaries on International Law. UK: Oxford Scholarly Authorities on International Law [OSAIL], 2011 – p. 1115.

³⁰⁷ Templul Preah a fost un templu antic și semnificativ grație valorii sale culturale și istorice, situat la frontiera dintre Thailanda și Cambodgia. Deși Thailanda a fost proprietarul istoric al acelei zone în 1904, când Cambodgia a fost o colonie franceză, s-a ajuns la un acord cu Thailanda; ei au fost de acord să împartă frontiera în conformitate cu bazinul hidrografic. Ulterior, o comisie francezo - siameză (acum cunoscută sub numele de Thailanda) a tras o hartă detaliată a frontierei, unde deși din greșeală, dar foarte clar Preah Vihear a fost marcat pe teritoriul Cambodgiei, Guvernul thailandez nu a exprimat nicio obiecție după ce a primit oficial acea hartă. Mai târziu, după câțiva ani când prințul thailandez a fost să viziteze Templul, acesta a văzut steagul francez peste templu dar nu ridică obiecții. Principala obiecție a venit din partea Thailandeii atunci când UNESCO a declarat Preah Vihear drept un patrimoniu mondial și prin urmare a fost alocat un proiect de milioane de dolari pentru a-l salva. În consecință, Thailanda a revendicat teritoriul templului și a instaurat prezență militară. Disputa a ajuns treptat spre soluționare la CIJ.

Istoric disponibil pe: <https://lawhelpbd.com/international-law/temple-of-preah-vihear/>

³⁰⁸ *Case concerning the temple of Preah Vihear*, Cambodia v Thailand, Preliminary Objections, Judgment of 26 May 1961. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/45/045-19610526-JUD-01-00-EN.pdf>

³⁰⁹ *Case concerning the temple of Preah Vihear*, Cambodia v Thailand, Judgment of 15 June 1962, p. 21. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/45>

Anexa1 la hartă ar face, în sine, dificil pentru Thailanda ca aceasta să invoce eroarea de drept"³¹⁰. Astfel pasajul prenotat scoate în evidență natura cutumiară a înțelegerii comunității internaționale vis-a-vis de contextul general al erorii – raționamentul expus de CIJ prin formularea sa precedând codificarea din 1969 în dreptul tratatelor.

Rădăcina erorii ca bază pentru invalidarea unui act juridic constă într-un conflict care afectează aplicarea acestuia atât în dreptul intern, cât și în dreptul internațional. Aceasta este o opoziție - într-o anumită măsură imposibil de soluționat - între necesitatea de a proteja o parte contractantă care acționează cu bună-credință (o nevoie legată de importanța fundamentală a voinței ca sursă de drept (generatoare de contracte și tratate)) și imperativul securității și stabilității în relațiile juridice. Această tensiune explică parțial diviziunea doctrinei internaționiste și incertitudinea găsită în jurisprudența redusă, care a fost înclinată să accepte principiul potrivit căruia eroarea are un efect destabilizator asupra tratatelor, în același timp îndepărtând-o în mare parte de susbanța sa și limitând-o la condiții extrem de restrânse (consfințite în textul Convenției din 1969)³¹¹. Articolul 48 al Convenției de la Viena privind dreptul tratatelor (din 1969) reflectă această opoziție și dovedește un compromis între excluderea categorică și, din considerațiune pentru principiul autonomiei de voință, acceptarea noțiunii de "eroare" derivată din dreptul național al statelor.

Dacă ar fi să păstrăm analiza noastră științifico-juridică în limitele unui cadru convențional-util, trebuie să subliniat faptul că în conformitate cu Convenția de la Viena privind Dreptul Tratatelor din 1969, Secțiunea II Nulitatea Tratatelor, art. 48, (alin. (1)) un stat poate invoca o eroare într-un tratat ca invalidând consimțământul său de a fi legat prin tratat dacă eroarea se referă la un fapt sau la o situație care se presupunea de acel Stat ca existând în momentul încheierii tratatului și care constituia o bază esențială a consimțământului Statului de a fi legat prin tratat. (alin. (2)) Prevederile anterioare nu se aplică dacă Statul în cauză a contribuit la această eroare prin propria sa conduită sau dacă împrejurările au fost de așa natură încât să notifice Statul despre o posibilă eroare. (alin. (3)) O eroare care se referă doar la redacția textului unui tratat nu aduce atingere validității sale; în acest caz, se va aplica articolul 79 al Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor³¹².

În sensul tuturor celor menționate, și înainte de a stabili caracteristicile esențiale ale erorii în calitate de viciu de consimțământ, prezintă o relevanță deosebită cercetarea istoricului codificării art. 48 al Convenției de la Viena din 1969. Astfel, prima încercare de a codifica o regulă privind

³¹⁰ *Ibidem (Ibid.)*, p. 26.

³¹¹ Éric Wyler, Rémi Samson, *Article 48 Error*. În: The Vienna Conventions on the Law of Treaties, Volume II. Oxford Commentaries on International Law. UK: Oxford Scholarly Authorities on International Law [OSAIL], 2011 – p. 1117.

³¹² Art. 48 din Convenția de la Viena cu privire la dreptul tratatelor, semnată la Viena la 23 mai 1969, în vigoare pentru Republica Moldova din 23 februarie 1993. În: Tratatate internaționale la care Republica Moldova este parte, vol. 4. Chișinău: Moldpres, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1998. Redacția art. 48 a fost tradusă eronat în limba română, motiv pentru care au fost introduse modificări de formulări conform textului originalului în limba engleză a Convenției menționate *supra*.

eroarea în dreptul tratatelor a fost făcută de Școala de Drept din Harvard (Harvard Law School), în 1935, în proiectul său de Convenție privind Dreptul Tratatelor (numit și Harvard Research in International Law)³¹³. În anii 1950, Raportorii Speciali ai Comisiei de Drept Internațional, Hersch Lauterpacht și Gerald Fitzmaurice, au urmat exemplul și au prezentat proiecte de articole privind efectul unei erori în dreptul tratatelor. Astfel, Lauterpacht propunea în raportul său din 24 martie 1953 art. 14 intitulat "Absența erorii", care prevedea că "un tratat la care s-a devenit parte prin greșeala convingerii, și nu datorită unei fraude (dol) a unei părți contractante, în sensul existenței unui fapt care ar afecta substanțial tratatul ca un tot întreg este lovit de nulitate, la instanța Curții Internaționale de Justiție sau dacă părțile nu sunt de acord, la orișicare alt tribunal internațional, la alegerea și solicitarea părții afectate de greșeală"³¹⁴.

Mai târziu, în 1958, Gerald Fitzmaurice propunea în raportul său proiectele de articole 11 și 12 care enunțau o distincție dintre eroarea materială de fapt și eroarea imaterială de motiv (ulterior, în cursul lucrărilor de codificare, Comisia de Drept Internațional a decis să abandoneze această distincție). Astfel, articolul 11, intitulat "Eroarea și lipsa consensului *ad idem* (analiză și clasificare)" prevedea: 1. Eroare înseamnă eroarea materială în unele particularități esențiale care afectează baza tratatului. 2. Cazurile de eroare sau greșeală pot fi clasificate, în sensul prezentului Cod, după cum urmează: (a) Eroare din partea ambelor părți, care ar putea lua forma fie (i) a unei erori comune și identice, despre același lucru; sau (ii) a unei erori reciproce, dar despre lucruri diferite sau în sensuri diferite; (b) Eroare numai din partea unei părți. Articolul 12 era intitulat "Eroarea și lipsa consensului *ad idem* (efecte)" și enunța următoarele: 1. În cazul în care condițiile stabilite în paragraful 2 de mai jos sunt îndeplinite, eroarea, dacă este de tipul celei prevăzute în art. 11 paragraful 1: (a) în cazurile care intră sub incidența literei (a), punctului (i) din paragraful 2 al articolului 11, va invalida tratatul; (b) în cazurile care intră sub incidența literei (a) punctul (ii), va invalida tratatul, cu condiția ca erorile să fie de o așa natură încât să ducă la o lipsă consimțământ *ad idem* suficient pentru a exclude orice bază comună a acordului; (c) în cazurile care intră în sfera de aplicare a literei (b), va invalida tratatul numai în cazul în care eroarea a fost indusă sau contribuită prin fraudă, denaturare frauduloasă, ascundere sau nedivulgare sau neglijența culpabilă a celeilalte părți, dar nu altfel. 2. Pentru a fi clasificate ca atare, în scopul prezentului articol, eroarea trebuie, în afară de a fi una materială, așa cum se specifică la articolul 11 paragraful 1 de mai sus, să aibă următoarele caracteristici: (a) trebuie să fie o eroare de fapt și nu de drept; (b) nu trebuie să fie doar o eroare de judecată și nu trebuie să afecteze numai motivele părților la încheierea tratatului, cu

³¹³ Harvard Draft Convention on the Law of Treaties, 1935, art. 29.

³¹⁴ Document A/CN.4/63, Report on the Law of Treaties by Mr. H. Lauterpacht, Special Rapporteur. Topic: Law of Treaties. Extract from the Yearbook of the International Law Commission, 1953, vol. II, Art. 14.

excepția cazului în care ele însele implică o înțelegere greșită în ceea ce privește existența sau actualitatea unui fapt sau starea faptelor; (c) trebuie să fie scuizabilă și nu într-un astfel de mod încât să fi putut fi evitată prin exercitarea unei precauții rezonabile, diligenței, investigației sau bănuiei; (d) trebuie să se refere la o circumstanță, la un fapt sau la o stare de fapt presupuse a fi corecte sau existente sau care prevalează, la momentul încheierii tratatului, și nu la ceva anticipat în viitor sau apărut ulterior. 3. Deși, conform prevederilor paragrafului 1 (c) de mai sus, o eroare făcută de o parte nu constituie un motiv de nulitate decât dacă este indusă prin fraudă, denaturare frauduloasă, ascundere sau nedivulgare sau neglijența culpabilă a celeilalte părți, totuși, dacă tratatul este unul plurilateral sau multilateral, o eroare făcută de o parte care nu a participat la încheierea inițială a tratatului, afectând baza fundamentală a propriei sale participări ulterioare, va constitui un temei în baza căruia poate fi solicitată invaliditatea acelei participări, cu condiția ca eroarea, în alte privințe, se conformează condițiilor din paragraful 2 de mai sus. 4. Invaliditatea unui tratat pe baza unei erori, chiar dacă eroarea este reciprocă și se conformează condițiilor de mai sus, nu poate fi revendicată de o parte a cărei vină proprie sau neglijență a cauzat sau a contribuit la eroarea respectivă³¹⁵.

Raționamentele complexe ale Raportorului Special Gerald Fitzmaurice, în privința erorii ca viciu de consimțământ în încheierea tratatelor internaționale, au fost balansate la începutul anilor 1960 prin hotărârea istorică a Curții Internaționale de Justiție pe marginea cazului Templului Preah Vihear (care recunoștea eroarea ca și temei al invalidării consimțământului de a fi legat prin tratat). Următorul Raportor Special al Comisiei de Drept Internațional, Humphrey Waldock, și-a fundamentat raționamentul pe eforturile de codificare ale predecesorilor săi și pe hotărârea prenotată a CIJ-ului, propunând în 1963, trei articole care făceau distincția dintre erori substanțiale, care lovesc tratatul de nulitate, și erori în formulările (expresiile) acordului care nu îi afectau validitatea. Cu referire la categoria erorilor substanțiale, Waldock a sugerat diferite seturi de reguli în dependență de faptul dacă eroarea era mutuală sau făcută doar de o singură parte.³¹⁶

Distincția dintre erorile unilaterale și cele reciproce, care urmăreau regulile de *common law* din sistemul anglo-saxon privind erorile și greșelile, s-au ciocnit de opoziții intense în cadrul Comisiei de Drept Internațional, or aceasta nu era cunoscută în alte sisteme naționale de drept³¹⁷. Drept consecință, CDI a renunțat la această diferențiere și a consolidat propunerea lui Waldock într-un

³¹⁵ Document A/CN.4/115 and Corr.1. Third Report on the Law of Treaties by Mr. G.G. Fitzmaurice, Special Rapporteur. Topic: Law of Treaties. Extract from the Yearbook of the International Law Commission: 1958, vol. II. Art. 11 – 12.

Textele tuturor rapoartelor ale Raportorilor Speciali pentru codificarea Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor sunt disponibile la: http://legal.un.org/ilc/guide/1_1.shtml

³¹⁶ Document A/CN.4/156. Second report on the law of treaties, by Sir Humphrey Waldock, Special Rapporteur. Topic: Law of Treaties. Extract from the Yearbook of the International Law Commission: 1963, vol. II. Art. 8 – 10.

³¹⁷ *Ibidem (Ibid.)*, a se vedea discuțiile pe marginea subiectului la paginile 38 – 46.

singur articol. Comentariile altor Guverne pe proiectul din 1963 și discuțiile ulterioare din cadrul Comisiei s-au focusat pe statutul erorii de drept și pe măsura în care cazul Templului lui Preah Vihear putea fi urmărit întru formularea excepțiilor în conformitate cu care eroarea substanțială nu putea fi invocată. Pentru a acomoda opiniile conflictuale referitoare la aceste problematice, Proiectul Final de Articole privind Dreptul Tratatelor a introdus careva modificări proiectului din 1963. Articolul 45 din proiectul CDI-ului, care consfințea normativ eroarea, a rămas neatins în cadrul Conferinței de la Viena din 1969, amendamentele propuse de Guvernul Australiei și cel al Statelor Unite fiind respinse. Respectiv, Conferința a adoptat prezentul articol 48 al Convenției cu 95 de voturi pro, 5 abțineri și niciun vot contra³¹⁸.

Proiectul Final de Articole privind Dreptul Tratatelor din 1966, oferă și explicații redacției articolului 45, devenit ulterior prezentul articol 48 al Convenției de la Viena din 1969³¹⁹ (și care transpune fidel raționamentul Curții Internaționale de Justiție în hotărârea sa din 1962 asupra cauzei Templului Preah Vihear). Astfel, Comisia de Drept Internațional a adus următoarele explicații ale redacției definitive a regulii privind eroarea ca viciu de consimțământ în încheierea tratatelor internaționale: în dreptul național eroarea ocupă un loc comparativ important ca factor care viciază consimțământul de a fi parte la contract. Unele tipuri de erori găsite în dreptul național al statelor sunt, totuși, puțin probabile că o să apară în dreptul internațional. Mai mult ca atât, procesele de elaborare a tratatelor internaționale sunt de o astfel de natură încât să reducă la minimum riscul apariției erorilor asupra punctelor substanțiale de fond. În consecință, instanțele în care erorile de fond au fost invocate ca afectând esențial validitatea unui tratat nu au fost frecvente. Aproape toate diferendele înregistrate se refereau la erori geografice, și majoritatea dintre ele se refereau la erori în hărți. În unele cazuri de contencios internațional, dificultatea a fost eliminată printr-un tratat ulterior; în altele, eroarea a fost tratată mai mult ca afectând aplicarea tratatului decât valabilitatea acestuia, iar aspectul în cauză a fost soluționat prin arbitraj³²⁰. Comentariile Comisiei de Drept Internațional asupra proiectului de articole din 1966 constituie un ghidaj incontestabil atât pentru practicienii, cât și pentru cercetătorii științifici în drept internațional public. În cazul de față, acestea

³¹⁸ Dörr O., Schmalenbach K., Vienna Convention on the Law of Treaties. A Commentary, Second Edition. Germany: Springer-Verlag GmbH, 2018. 31 p, apud de Vattel (1758/1916), p. 882;

³¹⁹ Articolul 48, Eroarea, 1. Un stat poate invoca o eroare într-un tratat drept viciu al consimțământului său de a fi legat prin tratat dacă eroarea poartă asupra unui fapt sau unei situații care statul presupunea că există în momentul încheierii tratatului și care constituia o bază esențială a consimțământului acestui stat de a fi legat prin tratat.

2. Paragraful 1 nu se aplică dacă zisul stat a contribuit la această eroare prin comportarea sa sau dacă împrejurările au fost de așa natură încât trebuia să fi fost avertizat despre posibilitatea unei erori.

3. O eroare purtând numai asupra redactării textului unui tratat nu aduce atingere validității sale; în acest caz, se va aplica articolul 79.

³²⁰ Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries. Text adopted by the International Law Commission at its eighteenth session, in 1966, and submitted to the General Assembly as a part of the Commission's report covering the work of that session. În Yearbook of the International Law Commission, 1966, vol. II. - 243 p.

explică raționamentul codificării prezentului viciu de consimțământ și stabilesc expres limitele de interpretare a prevederilor Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor.

Suplimentar, CDI-ul a explicat cu referire la alin. (1) al art. 48 (*un stat poate invoca o eroare într-un tratat ca invalidând consimțământul său de a fi legat prin tratat dacă eroarea se referă la un fapt sau la o situație care se presupunea de acel stat ca existând în momentul încheierii tratatului și care constituia o bază esențială a consimțământului statului de a fi legat prin tratat*) că acesta stabilește o regulă generală în conformitate cu care o eroare la un tratat poate fi invocată de o parte ca viciind consimțământul acesteia când eroarea se referă la un fapt sau o situație presupusă de acea parte ca existând la momentul încheierii tratatului și constituie o bază esențială a consimțământului său de a fi parte la tratat. Comisia a considerat că introducerea în proiectul articolului prenotat a unei prevederi care ar admite eroarea de drept în sine ca temei pentru invalidarea consimțământului ar pereclita într-un mod periculos stabilitatea tratatelor. Respectiv, alineatul 1 al articolului 48 vorbește doar despre erorile care se referă la fapte sau situații³²¹. Mai mult ca atât, eroarea (ca și viciu de consimțământ) menționată în alineatul 1 afectează consimțământul doar dacă aceasta a fost esențială (forma baza esențială a consimțământului de a fi parte la tratat). O astfel de eroare nu lovește tratatul, în mod automat, de nulitate, dar oferă dreptul părții a cărei consimțământ de a fi parte la tratat a fost generat prin eroare de a invoca eroarea ca invalidând consimțământul său. Pe cealaltă parte, dacă nulitatea tratatului este stabilită în conformitate cu prevederile articolelor (din Proiectul de Articole privind Dreptul Tratatelor din 1966 devenit ulterior Convenția de la Viena privind Dreptul Tratatelor din 1969; se au în vedere articolele care se referă la nulitatea absolută a tratatului internațional), efectul juridic este cel de a declara tratatul nul *ab initio*³²².

Astfel, comentariul prenotat al Comisiei de Drept Internațional formează și baza conceptului de nulitate relativă și de nulitate absolută a tratatelor internaționale. Eroarea având ca efect juridic nulitatea relativă a tratatului - adică consimțământul unui stat sau un tratat relativ invalide produc efecte juridice și obligă juridic doar dacă nu sunt declarate nule de o parte la acord care își exercită legal dreptul de a se exonera de obligațiile stabilite în acel acord (în cazul de față partea care a comis eroarea).

Doctrina reconfirmă că în cazul erorii nu există dubii în faptul că nulitatea sancționată de Convenția de la Viena se referă la ceea ce este numit în dreptul național "nulitate relativă": ea poate fi invocată doar la dorința statului care a comis eroarea și, prin urmare, dacă nu este invocată poate avea un "efect tămăduitor" asupra unui tratat altminteri nul - conferindu-i validitate și aplicabilitate

³²¹ *Ibidem (Ibid.)*, p. 244, par. 1 – 6.

³²² *Ibidem (Ibid.)*, p. 244, par. 7.

funcțională în continuare. În cazul tratatelor multilaterale, dat fiind faptul că tratatul rămâne valid pentru toate celelalte părți, ne găsim într-o situație a nulității din punctul de vedere exclusiv al victimei erorii.³²³

Doctrina formulează, suplimentar, o analiză pertinentă pe marginea conduitei celor care au comis eroarea. Astfel, principiul bunei-credințe împiedică statul neglijent de la invalidarea tratatului care conține o eroare esențială. Cu toate acestea, subiectul de drept internațional care a comis eroarea trebuie să evalueze severitatea culpei sale³²⁴.

Urmare a elucidării parcursului istoric și a raționamentelor formulării redacției actuale a articolului 48 al Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor, pot fi trasate câteva caracteristici importante ale erorii: aceasta trebuie să aibă un caracter esențial (nu oricăre eroare poate fi invocată ca temei pentru invalidarea consimțământului de a fi legat prin tratat, or regula generală din art. 48, alin. (1) se aplică doar erorilor din tratate care se referă la un fapt sau o situație care se prezuma că exista la momentul încheierii tratatului și care a format baza esențială a consimțământului³²⁵); în contextul codificării actuale eroarea capabilă să aducă atingere validității tratatului internațional este doar cea de fapt sau de situație, or eroarea redacțională nu aduce atingere validității acestuia; eroarea poate fi scuzată³²⁶ dacă sunt întrunite două condiții: cei care au comis eroarea nu trebuiau să contribuie prin propria lor conduită la apariția erorii și împrejurările nu au fost de vreo natură care să-i notifice despre o posibilă eroare, luând în considerare circumstanțele la momentul încheierii tratatului internațional; redacția actuală a codificării din art. 48 nu face vreo distincție dintre eroarea unilaterală și eroarea mutuală (atâta timp cât sunt întrunite condițiile menționate în articolul în cauză, statul poate să invoce eroarea ca viciind consimțământul său indiferent de faptul dacă percepția greșită este sau nu împărtășită de cealaltă parte contractantă); nici un argument în favoarea protejării celor care au comis greșeli benigne³²⁷ nu poate să contrabalanseze necesitatea asigurării stabilității în tratate și protejării părții care acționează cu bună-credință, circumstanță care explică efectul de nulitate relativă pe care îl poate produce acest viciu de consimțământ asupra tratatului internațional.

Este de o înaltă imperativitate să fie subliniat faptul că prezentul viciu de consimțământ, eroarea, a fost codificat inclusiv și în textul Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor dintre State și

³²³ Wyler É., Samson R., Article 48 Error. În: The Vienna Conventions on the Law of Treaties, Volume II. Oxford Commentaries on International Law. UK: Oxford Scholarly Authorities on International Law [OSAIL], 2011 – p. 1119.

³²⁴ *Ibidem (Ibid.)*

³²⁵ Cerința unei erori care să se refere la un fapt sau la o situație într-un tratat, oglindește conceptul legii romane de *error in substantia* conform căruia o eroare este suficient de apropiată tratatului dacă se referă la o calitate esențială a suficient de apropiat de tratat dacă se referă la o calitate esențială a obiectului tratatului. A se vedea *statement of Expert Consultant Waldock UNCLOT I 254*.

³²⁶ Engl. *Excusable character of error*.

³²⁷ Adică nu au exercitat vreo constrângere asupra reprezentanților unui stat sau asupra unui stat (prin amenințarea sau folosirea forței) și tratatul încheiat nu se află în conflict cu vreo normă *jus cogens*.

Organizații Internaționale sau dintre Organizații Internaționale, adoptată la 21 martie 1986 dar încă neintrată în vigoare. Astfel, art. 48 al Convenției prenotate practic oglindește prevederile art. 48 al Convenției de la Viena din 1969³²⁸. Cu referire la faptul cine putea invoca eroarea, Comisia de Drept Internațional a stabilit că personalitatea juridică acționa ca și o barieră care prevenea statele membre de la a pune în mod legitim în discuție și la dubii un tratat încheiat de o organizație internațională în sine³²⁹. Astfel, se confirmă capacitatea organizației internaționale nu doar de a încheia tratate, ci și de a ridica problema nulității relative a acestora, dacă subiectul în cauză de drept internațional public le-a încheiat presupunând că un anumit fapt sau situație de o relevanță importantă exista la momentul respectiv.

Un subiect de un interes particular, în spectrul analizei din prezentul subcapitol, îl constituie condiția invocării erorii. Astfel, poate fi concluzionat faptul că procedura de invocare a acestui viciu de consimțământ urmează regulile generale ale Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor, și anume articolele 65 (Procedura de urmat cu privire la nulitatea unui tratat, la stingerea sa, la retragerea unei părți din el sau la suspendarea aplicării tratatului) și 66 (Proceduri de soluționare juridică, de arbitraj și conciliere). Prin urmare, subiectul de drept internațional care a comis eroarea poartă responsabilitatea notificării revendicării sale și, în cazul unei obiecții din partea altui stat parte la tratat, trebuie să recurgă la soluționarea pașnică a diferendului – conform principiului în cauză enunțat în art. 33 al Cartei ONU³³⁰.

După adoptarea Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor, la 23 mai 1969, nu a fost înregistrată vreo jurisprudență relevantă implicând acest viciu de consimțământ. Rămâne totuși indubitabil faptul că în cadrul Conferinței din 1969 a avut loc o acceptare completă a statelor a conținutului articolului 48, or nu a fost exprimată nici o rezervă la această prevedere din anul 1969 până în prezent³³¹. Într-un final, cu referire la chestiunea terminologiei și alegerea noțiunii cu

³²⁸ 1. Un stat sau o organizație internațională poate invoca o eroare într-un tratat ca invalidându-i consimțământul de a fi obligat prin tratat dacă eroarea se referă la un fapt sau o situație care se presupunea de acel stat sau organizație ca existând la momentul încheierii tratatului și constituia o bază esențială a consimțământului statului sau a organizației internaționale de a fi legată prin tratat.

2. Alineatul (1) nu se aplică în cazul în care statul sau organizația internațională în cauză au contribuit la această eroare prin conduita lor sau dacă împrejurările au fost de așa natură încât să notifice statul sau organizația internațională despre o posibilă eroare.

3. O eroare care se referă doar la redacția textului unui tratat nu aduce atingere validității sale; în acest caz, se va aplica articolul 80 al Convenției.

³²⁹ Wyler É., Samson R., Article 48 Error. În: The Vienna Conventions on the Law of Treaties, Volume II. Oxford Commentaries on International Law. UK: Oxford Scholarly Authorities on International Law [OSAIL], 2011 – p. 1140.

³³⁰ 1. Părțile la orice diferend a cărui prelungire ar putea pune în primejdie menținerea păcii și securității internaționale trebuie să caute să-l rezolve, înainte de toate, prin tratative, ancheta, mediație, conciliere, arbitraj, pe cale judiciară, recurgere la organizații sau acorduri regionale sau prin alte mijloace pașnice, la alegerea lor. 2. Consiliul de Securitate, când socotește necesar, invită părțile să-și rezolve diferendul prin asemenea mijloace.

³³¹ A se vedea statutul Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor din 1969:

https://treaties.un.org/pages/ViewDetailsIII.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXIII-1&chapter=23&Temp=mtdsg3&clang=_en#EndDec

rădăcină latină "eroare" (*error*) și nu a celei de origine engleză "greșeală" (*mistake*), deși ambele comportă aceeași conotație și, dealtfel, sunt sinonime, doar vorbitorii englezi ai Comisiei de Drept Internațional utilizau în lucrările lor cea de-a doua noțiune, prima fiind utilizată pe larg de ceilalți membri. Astfel CDI-ul a preluat cu înțelepciune "eroarea" ca și un termen mai general și mai puțin precis pentru a denota utilizarea și nuanțele conceptului juridic prenotat³³².

Eroarea, în sensul articolului 48, este un fapt sau o situație presupusă, care este ulterior găsită ca neavând vreo existență³³³. O eroare indusă prin fraudă (dol) este reglementată de art. 49 (al Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor) ca *lex specialis*³³⁴. Dolul constituie obiectul de cercetare al următorului subcapitol.

2.2.2 Dolul în calitate de viciu de consimțământ în încheierea tratatelor internaționale.

Evoluția codificării art. 49 al Convenției de la Viena din 1969.

Exemple de dol în încheierea tratatelor internaționale sunt practic inexistente. Câteva precedente foarte vechi sunt legate de negocierile desfășurate, în epoca colonială, într-un context special de relații între puterile europene și șefii triburilor din Africa centrală cărora le-au fost arătate hărți intenționat falsificate. În acest caz, dolul corespunde unei voințe de inducere a părții contractante în eroare cu referire la un punct determinat. Acesta este comparabil unei erori provocate prin manevre³³⁵.

Dolul (frauda) este cel mai "teoretic" din toate temeiurile nulității, în sensul că deși acesta este menționat în mod repetat în aproape toate lucrările doctrinare din dreptul tratatelor și în codificările private ale acestei ramuri de drept, dolul nu a fost invocat niciodată în practica statelor. Mai mult ca atât, invocarea acestuia pe viitor pare a fi la fel de lipsită de probabilitate³³⁶. Eventualitatea ca un stat să încheie un acord prin fraudă este redusă de faptul că în cursul procesului de negociere statele sunt foarte atente în analiza tuturor detaliilor tratatului internațional. Mai mult ca atât, dolul nu constituie cel mai bun început pentru consolidarea relațiilor dintre state, și se află în conflict cu însuși scopul propriu-zis al acordului de îmbunătățire a acestor relații.

³³² Elias T. O., *Problems concerning the validity of treaties* // ed. Davidson S. The Law of Treaties. England: Dartmouth Publishing Company, 2004. - 363 p.

³³³ Document A/CN.4/63, Report on the Law of Treaties by Mr. H. Lauterpacht, Special Rapporteur. Topic: Law of Treaties. Extract from the Yearbook of the International Law Commission, 1953, vol. II, p. 153.

³³⁴ Diferența majoră dintre cele două vicii de consimțământ constă în faptul că în cazul Dolului statul sau organizația internațională au fost induși în eroare de către alte state sau organizații internaționale pentru ca să îi determine să încheie tratatul, iar în cazul Erorii înțelegerea incorectă a faptului sau situației se datorează doar greșelii proprii a subiectului de drept internațional care a încheiat tratatul (fără implicarea unei terțe ingerințe).

³³⁵ Daillier P., Forteau M., Pallet A., *Droit International Public*, 8e édition, L.G.D.J Lextenso éditions, 2018, - 217 p.

³³⁶ Christos L. ROZAKIS, J.S.D. (Ill), *The conditions of validity of international agreements*. În: Revue Hellénique de Droit International, Vol. 26/27, Issues 1 - 4 (1973-1974), p. 237.

În prezent, Convenția de la Viena privind Dreptul Tratatelor consfințește dolul în cadrul art. 49, după cum urmează: dacă un stat a fost determinat să încheie un tratat în urma conduitei frauduloase a unui alt stat care a participat la negociere, el poate invoca dolul ca viciu al consimțământului său de a se lega prin tratat³³⁷.

Dat fiind faptul că nu exista vreo practică judiciară conclusivă cu referire la art. 49 (spre deosebire de, bunăoară, eroare, unde practica judiciară a constituit baza raționamentelor membrilor Comisiei de Drept Internațional, iar hotărârea CIJ din 1962 a fost fundamentală în formularea actualei redacții și înțelegeri a art. 48), sarcina de a conferi un contur mai specific dolului (fraudei) ca și concept autonom al dreptului tratatelor încă constituie o provocare. În cele ce urmează, va fi elucidat istoricul deloc facil al codificării art. 49 și ulterior scoase evidențiate reperele analitice științifice pe marginea viciului de consimțământ prenotat, precum și trasate distincțiile esențiale dintre eroare și dol (fraudă).

Precum am mai menționat anterior, problematica codificării ramurii Dreptul Tratatelor a fost abordată inițial de Școala de Drept din Harvard (Harvard Law School), în 1935, în proiectul său de Convenție privind Dreptul Tratatelor (numit și *Harvard Research in International Law*). Astfel, art. 31 al acestui proiect inițial stabilea că statele induse printr-o conduită dolosivă în a deveni parte la un tratat ar fi putut căuta o declarație din partea unui tribunal internațional competent sau a unei autorități precum că tratatul în cauză era nul³³⁸.

Astfel, întru prezentarea cronologică a evoluției codificării, trebuie subliniat că fiind primul Raportor Special al Comisiei de Drept Internațional care a abordat problematica validității tratatelor, Sir Hersch Lauterpacht a subliniat expres în raportul său din 1953, fără a se îndepărta prea mult de algoritmul conceptual propus, în 1935, de cercetătorii Școlii de Drept din Harvard, că tratatul încheiat prin dol este lovit de nulitate, și a reiterat că acest fapt se întâmplă la instanța Curții Internaționale de Justiție sau, dacă părțile convin astfel, la orișicare altă instanță a unui tribunal internațional, la opțiunea și solicitarea părții vătămate³³⁹. În ambele cazuri (formularea din 1935 și cea din 1953) este statuat imperativul hotărârii unei instanțe internaționale pe marginea declarării unui tratat încheiat prin dol ca fiind nul. Lauterpacht lărgeste codificarea sa prin adăugarea unui paragraf adițional care stabilea că partea vătămată poate solicita despăgubiri pentru daunele care i-au fost cauzate prin dolul celeilalte părți. În comentariile sale asupra modalității în care Raportorul

³³⁷ Art. 49, Convenția de la Viena privind succesiunea Statelor la tratate, adoptată la 23 august 1978, în vigoare pentru Republica Moldova din 11.03.2009.

³³⁸ Harvard Draft Convention on the Law of Treaties, 1935, art. 31.

³³⁹ Document A/CN.4/63, Report on the Law of Treaties by Mr. H. Lauterpacht, Special Rapporteur. Topic: Law of Treaties. Extract from the Yearbook of the International Law Commission, 1953, vol. II, Article 13, Absence of Fraud. 1. A treaty procured by fraud is voidable, at the instance of the International Court of Justice or, if the parties so agree, of any other international tribunal, at the option and at the request of the injured party. 2. The injured party may affirm the treaty thus procured and ask for damages for the injury caused to it by the fraud of the other party.

Special în cauză a codificat dolul (frauda), acesta a subliniat, cu titlu explicativ, că dreptul de a contesta validitatea unui tratat în temeiul fraudei trebuie să fie considerat ca aparținând doar părții vătămate. Mai mult ca atât, dat fiind faptul că un tratat încheiat prin dol nu este lovit de nulitate în mod automat, partea afectată negativ trebuie să posede opțiunea: (a) să se bazeze *pe principiul separabilității dispozițiilor tratatelor* și, în cazuri corespunzătoare, să ceară abrogarea doar a unora dintre dispozițiile sale; (b) de a afirma tratatul ca un tot întreg și de a cere compensarea daunelor rezultate din dolul săvârșit de cealaltă parte contractantă. În ambele cazuri, jurisdicția obligatorie sau agreată a unui tribunal internațional trebuie privită ca fiind esențială³⁴⁰.

Explicațiile Raportorului Special al CDI, din 1953, reconfirmă faptul că încă de la codificarea originară a viciului de consimțământ în cauză (și, altminteri, până în prezent) cercetătorii juridici nu au avut niciodată dubii în privința faptului că tratele încheiate prin dol sunt lovite de nulitate relativă (tratatul nu este lovit de nulitate *ab initio*, ci doar consimțământul părții de a deveni parte la tratat – și ulterior aceasta poate exercita legal dreptul de a se exonera de obligațiile stabilite în acel acord scris de voințe (tratate)).

Totuși, opiniile lui Lauterpacht privind despăgubirea daunelor și declararea tratatului ca fiind nul prin intermediul procedurilor judiciare internaționale nu au trecut testul timpului, nefiind susținute plenar de succesorii acestuia, care la fel aveau sarcina de codificare a ramurii Dreptul Tratatelor.

Următorul Raportor Special, Sir Gerald Fitzmaurice, propunea în raportul său din 1958 un spectru mai variat de proiecte de prevederi care se refereau la dol. Astfel, acesta echivala noțiunile de "fraudă" (dol; *fraud*) și "denaturare" (*misrepresentation*), și sublinia că în cazul în care participarea unei părți la un tratat a fost generată de fraudă sau denaturarea provocată de cealaltă parte, cu referire la un material particular, și într-o astfel de modalitate încât să inducă sau să contribuie la acea participare, nu există un consimțământ adevărat și, astfel, tratatului sau participării, după caz, îi lipsește validitatea esențială. Mai mult ca atât, în una dintre formulările sale, Fitzmaurice a încercat chiar să definească dolul (sau denaturarea) – acesta însemnând intenția determinată de a induce în eroare, bunăoară prin declarații sau reprezentări făcute, fie pe cale verbală sau în scris (prin hărți, planuri, fotografii, desene, etc.), știind că acestea sunt false (sau fără convingerea că acestea sunt adevărate; sau cu indiferență față de faptul dacă acestea sunt adevărate sau false) și cu scopul obținerii încheierii tratatului sau a participării celeilalte părți.³⁴¹

³⁴⁰ Document A/CN.4/63, Report on the Law of Treaties by Mr. H. Lauterpacht, Special Rapporteur. Topic: Law of Treaties. Extract from the Yearbook of the International Law Commission, 1953, vol. II, p. 152.

³⁴¹ Pentru redacția completă a articolului propus de Fitzmaurice cu referire la dol, a se vedea Document A/CN.4/115 and Corr.1. Third Report on the Law of Treaties by Mr. G.G. Fitzmaurice, Special Rapporteur. Topic: Law of Treaties. Extract from the Yearbook of the International Law Commission: 1958, vol. II. Art. 13.

Conținutul vast al creației normative a Raportorului Special era completat și de precizarea că declarația dolosivă sau denaturarea trebuie să fie o declarație de denaturare a faptului și nu a dreptului³⁴².

Fiind considerate de o complexă și detaliată formulare și aplicabilitate, Sir Humphrey Waldock vine în 1963 cu o redacție revizuită a dolului, rezumând util propunerile lui Fitzmaurice, și fără a nega efectul indubitabil al nulității relative pe care îl avea dolul asupra încheierii tratatelor. Raportorul Special a propus consfințirea expresă a acțiunilor pe care poate să le întreprindă partea la tratat care a aflat că a fost determinată prin dol să intre în acel tratat, și anume: (a) să declare că dolul (frauda) lovește de nulitate consimțământul său de a fi legat prin tratat *ab initio*; sau (b) să denunțe tratatul, sub rezerva drepturilor sale și cu referire la oricare pierdere sau daună care rezultă din dol (fraudă); sau (c) să confirme tratatul, sub aceeași rezervă. Autorul și-a explicat cursul raționamentului formulării prenotate prin faptul că tratatele sunt încheiate pentru scopuri juridice diverse – legislative, dispozitive, contractuale, etc. – și statul indus prin dol să ia parte la un tratat ar trebui să aibă posibilitatea atât de evitare a tratatului *ab initio*, din data descoperii dolului, cât și să îi reconfirme validitatea – în funcție de interesele acestuia și circumstanțele cazului³⁴³.

În celelalte alineate subsidiare, Raportorul Special a propus formulări prin care dolul cuprinde (a) acțiunea de a face false declarații sau reprezentări ale faptelor, fie în cunoștința că acestea sunt false, fie cu indiferență față de faptul dacă acestea sunt adevărate sau false, în scopul dobândirii consimțământului statului de a se lega prin prevederile tratatului; sau (b) ascunderea sau nedivulgarea unui fapt material pentru un astfel de scop, informația referitoare la faptul în cauză fiind în posesia exclusivă sau în controlul doar a unei singure părți și circumstanțele tratatului sunt de o astfel de natură încât buna-credință necesită dezvăluirea tuturor faptelor materiale³⁴⁴. Suplimentar, Waldock a formulat și câteva excepții de la aplicarea regulilor menționate mai sus, inclusiv cea prin care dacă adoptarea textului tratatului, prin ratificare, acceptare sau aprobare, a fost obținută prin dol, și după descoperirea dolului statul oricum purcede la ratificarea, acceptarea sau aprobarea tratatului, atunci statul în cauză nu va mai putea declara că dolul lovește *ab initio* consimțământul, nu va mai denunța tratatul și nici nu îl va mai reconfirma³⁴⁵.

Codificarea dolului a suportat o reducere considerabilă a propunerilor normative ale Raportorilor Speciali ai CDI din perioada 1953 – 1963. O problemă persistentă pe parcursul celor 10 ani de lucrări de codificare a constituit-o încercarea de definire a dolului. Astfel,

³⁴² *Ibidem (Ibid.)*

³⁴³ Document A/CN.4/156. Second report on the law of treaties, by Sir Humphrey Waldock, Special Rapporteur. Topic: Law of Treaties. Extract from the Yearbook of the International Law Commission: 1963, vol. II, p. 48.

³⁴⁴ *Ibidem (Ibid)*, art. 7, alin. (2).

³⁴⁵ *Ibidem (Ibid)*, art. 7, alin. (3).

formulările lui Fitzmaurice și Waldock nu au fost reținute, iar urmare a discuțiilor care au avut loc în Comisia de Drept Internațional, în 1963, s-a decis asupra unei formulări foarte generale a normei internaționale referitoare la dol. În raportul său către Adunarea Generală a ONU, din 1963, Comisia de Drept Internațional a explicat poziția sa după cum urmează: " (...) unii membri ai Comisiei au considerat că este de dorit să se încerce să se definească cu precizie condițiile necesare pentru a stabili un caz de dol în Dreptul Tratatelor. Cu toate acestea, poziția dominantă a fost că ar fi mai bine să se formuleze cât mai clar un concept general de dol aplicabil Dreptului Tratatelor și să se lase în sarcina practicii internaționale și a hotărârilor judecătorești să articuleze scopul său precis".³⁴⁶ Practic, CDI-ul nu și-a dorit să "inventeze" prevederi pentru o ramură subsidiară a dreptului tratatelor din imposibilitatea prezicerii tuturor circumstanțelor de drept și de fapt ale unui diferend bazat pe dol în încheierea tratatelor internaționale – din cauza inexistenței unei practici judiciare pe astfel de cazuri. Într-un alt raport al său către Adunarea Generală a ONU, din 1966, Comisia de Drept Internațional a enunțat că dolul este un concept care se regăsește în majoritatea sistemelor de drept, dar scopul acestui concept nu este același în toate sistemele. Mai mult ca atât, absența unor precedente în dreptul internațional însemna că nu putea fi găsit vreun ghidaj nici în practica statelor, și nici în jurisprudența tribunalelor internaționale privind scopul care se atribuie conceptului de dol³⁴⁷.

În 1966 Comisia de Drept Internațional, la cea de-a 18-a sesiune a sa, a adoptat redacția finală a Proiectului de Articole privind Dreptul Tratatelor. Respectiv, în anul 1969, în cadrul Conferinței de la Viena, proiectul prenotat a fost adoptat de către state ca și Convenția de la Viena privind Dreptul Tratatelor, prezentul art. 49, care consfințește normativ dolul, fiind adoptat practic în integralitatea redacției sale din 1966 cu 92 de voturi pro, niciunul împotrivă și cu 7 abțineri³⁴⁸: "Dacă un stat a fost determinat să încheie un tratat în urma conduitei frauduloase a unui alt stat care a participat la negociere, el poate invoca dolul ca viciu al consimțământului său de a se lega prin tratat". În comentariul său asupra proiectului de articol privind dolul, din 1966, Comisia de Drept Internațional a subliniat similitudinea dintre noțiunile de "*fraud*" (engleză), "*dol*" (franceză) și "*dolo*" (spaniolă), precum și a reconfirmat că, în opinia CDI, efectul dolului este nu de a declara tratatul internațional *ipso facto* nul, ci de a împuternici partea vătămată, dacă aceasta dorește, să invoce dolul ca

³⁴⁶ Yearbook of International Law Commission, 1963, vol. II, p 195; Trebuie de remarcat faptul că însăși Școala de Drept din Harvard a evitat, în proiectul de Convenție privind Dreptul Tratatelor din 1935, art. 31, să definească dolul și elementele sale de bază – în temeiul faptului că această însărcinare ar avea-o tribunalul internațional sau autoritatea în fața căreia o alegație de dol ar fi adusă.

³⁴⁷ Yearbook of International Law Commission, 1966, vol. II, p 244, para. 2.

³⁴⁸ United Nations Conference on the Law of Treaties, Second Session, Vienna, 9 April – 22 May 1969, Official Records, Summary records of the plenary meetings and of the meetings of the Committee of the Whole, p. 90.

invalidând consimțământul acesteia – fapt pe care îl statuează articolul în cauză³⁴⁹. În comentariul său din 1966, CDI-ul nu oferă exemple detaliate ale cazurilor care constituie dol, și nici excepții de la acesta, nu definește direct dolul, ci doar specifică că noțiunea de "*conduită frauduloasă*" (regăsită în actualul articol 49) include orișicare afirmație falsă, denaturare sau alte acțiuni de inducere în eroare prin care un stat este determinat să-și acorde consimțământul de a fi parte la un tratat, pe care în alte circumstanțe nu l-ar fi acordat³⁵⁰.

În sensul aceluiași raționament, doctrina a subliniat că pornind de la denumirea succintă a art. 49 al Convenției de la Viena, dolul poate fi definit ca și conduita dolosivă a statului negociator destinată de a determina celălalt stat negociator să încheie un tratat, iar elementele sale constitutive, conform aceleiași surse doctrinare, sunt: conduita dolosivă (frauduloasă) și intenția de a induce în eroare³⁵¹.

Exemplu istoric de *conduită dolosivă* îl constituie următorul: în timpul procesului de judecată privind crimele naziste de război din 1946, Tribunalul de la Nüremberg a ajuns la concluzia că Germania a fost vinovată de dol în încheierea Acordului de la München din 1938, or în timp ce obiectul său aparent a fost acela de a soluționa problema minorităților germane din Cehoslovacia, Guvernul nazist nu intenționa niciodată să respecte prevederile Acordului și îl considera doar ca un pas spre anexarea completă a Cehoslovaciei. În acest caz, se poate observa că conduita frauduloasă a Germaniei în timpul negocierilor a constat în "afirmații false privind intențiile sale" și că "afirmațiile false cu privire la intențiile reale ale unei părți constituie ... o manevră înșelătoare"³⁵².

Cu referire la cel de-al doilea element constitutiv, *intenția de inducere în eroare*, acesta se subînțelege, or textul actual al art. 49 al Convenției de la Viena nu îl consfințește expres. Dealtfel, conduita dolosivă (frauduloasă) nu se poate desfășura fără existența unei intenții în acest sens.

Fără careva modificări esențiale, prevederile de bază ale art. 49 al Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor din 23 mai 1969 se regăsesc inclusiv în Convenția de la Viena privind Dreptul Tratatelor dintre State și Organizații Internaționale sau dintre Organizații Internaționale (adoptată la 21 martie 1986 dar încă neintrată în vigoare), la fel într-un articol numerotat 49³⁵³. Astfel,

³⁴⁹ Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries. Text adopted by the International Law Commission at its eighteenth session, in 1966, and submitted to the General Assembly as a part of the Commission's report covering the work of that session. În Yearbook of the International Law Commission, 1966, vol. II. - 245 p.

³⁵⁰ Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries. Text adopted by the International Law Commission at its eighteenth session, in 1966, and submitted to the General Assembly as a part of the Commission's report covering the work of that session. În Yearbook of the International Law Commission, 1966, vol. II. - 245 p.

³⁵¹ Niyungeko G., *Article 49 Fraud*. În: The Vienna Conventions on the Law of Treaties, Volume II. Oxford Commentaries on International Law. UK: Oxford Scholarly Authorities on International Law [OSAIL], 2011 – p. 1143.

³⁵² *Ibidem (Ibid)*, p. 1146.

³⁵³ Un stat sau o organizație internațională care a fost determinată să încheie un tratat în urma conduitei frauduloase a unui alt stat care a participat la negociere sau a unei alte organizații internaționale care a participat la negociere, poate invoca dolul ca viciu al consimțământului său de a se lega prin tratat.

principiile și raționamentele dezvoltate cu referire la art. 49 al Convenției din 1969 se aplică *mutatis mutandis* și organizațiilor internaționale.

Definirea noțiunii de "dol", precum și identificarea elementelor constitutive ale dolului, nu prezintă doar utilitate științifică sau doctrinară, ci și una practică de diferențiere a prezentului viciu de consimțământ de altele, bunăoară coruperea reprezentantului unui stat sau constrângerea (exercitată asupra reprezentantului unui stat sau nemijlocit asupra statului).

În comentariile sale pe marginea Proiectelor de Articole privind Dreptul Tratatelor, din 1966, Comisia de Drept Internațional a explicat că eroarea și dolul trebuiau consfințite în două articole separate fiindcă atunci când intervine dolul acesta atacă însăși rădăcina acordului de voință într-un mod oarecum diferit decât o simplă eroare. Acesta nu afectează pur și simplu consimțământul celeilalte părți cu referire la prevederile tratatului, ci distruge întreaga bază a încrederii reciproce dintre părți³⁵⁴.

Poate fi afirmat cu o certitudine desfășurată faptul că eroarea intervine din neglijența personală a subiectului de drept internațional (statul sau organizația internațională), pe când în cazul dolului – subiectul de drept internațional în cauză este indus în eroare prin acțiunile unui alt subiect de drept internațional (stat sau organizație internațională) cu care se află în negociere întru încheierea tratatului internațional. Astfel, în pofida faptului că ambele vicii de consimțământ produc aceleași efecte juridice, conferind dreptul părții vătămate de a declara nul consimțământul său de a fi parte la tratat, circumstanțele fundamentale distincte ale încheierii tratatului, din punctul de vedere al părții vătămate, au determinat diferențierea în cauză.

Dat fiind faptul că acțiunea de corupție afectează consimțământul statului (sau a organizației internaționale) de a fi parte la tratat într-un mod total particular decât o afirmație falsă, denaturare sau alte acțiuni de inducere în eroare, deoarece subiectul de drept internațional în cauză nu este, de fapt, indus în eroare, ci acționează conștient într-un anumit mod întru asigurarea încheierii tratatului internațional, care altminteri nu ar fi fost încheiat, s-a conturat imperativul codificării art. 50 al Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor – *Coruperea reprezentantului unui stat*.

În pofida faptului că unii doctrinari consideră că coruperea reprezentantului unui stat constituie doar o conduită frauduloasă, care este o parte integrantă a fraudei³⁵⁵, trebuie subliniat faptul că distincția fundamentală dintre dol (fraudă) și corupere constă în faptul că dacă în cazul coruperii,

³⁵⁴ Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries. Text adopted by the International Law Commission at its eighteenth session, in 1966, and submitted to the General Assembly as a part of the Commission's report covering the work of that session. În Yearbook of the International Law Commission, 1966, vol. II. - 244 p.

³⁵⁵ A se vedea A. Orison, *Le dol dans la conclusion des traités*. În: Revue générale de droit international public (RGDIP), 1971, p 670.

reprezentantul unui stat conștientizează și permite ca consimțământul său să fie influențat întru încheierea tratatului internațional, în cazul dolului statul nu conștientizează, la momentul încheierii tratatului, că consimțământul său a fost afectat prin conduita frauduloasă a unui alt subiect de drept internațional, altminteri nu ar fi permis încheierea acordului în cauză.

În cele ce urmează, coruperea reprezentantului unui stat va fi analizată separat în calitate sa de viciu de consimțământ în încheierea tratatelor internaționale.

2.2.3 Coruperea reprezentantului unui stat în calitate de viciu de consimțământ în încheierea tratatelor internaționale. Evoluția codificării art. 50 al Convenției de la Viena din 1969.

Prin recunoașterea corupției în calitate de temei independent pentru invalidarea consimțământului de a fi legat prin tratat, adițional la eroare (art. 48), dol (art. 49) și constrângere (art. 51 și 52), Comisia de Drept Internațional și Conferința de la Viena au preluat un rol de pionierat în efortul comunității internaționale de a preveni și a eradica flagelul corupției³⁵⁶. Mai mult ca atât, în cursul lucrărilor de codificare, membrii CDI au subliniat caracterul inovativ al ideii de introducere a unui nou viciu de consimțământ (de corupere a reprezentantului unui stat)³⁵⁷, iar unele state au confirmat că articolul în cauză inaugura, în mod curajos, o nouă instituție a dreptului internațional³⁵⁸. Doar ulterior, după adoptarea Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor (la 23 mai 1969), comunitatea internațională avea să îmbrățișeze lupta împotriva corupției ca și o preocupare importantă a sa, în acest sens fiind adoptate o serie de acte internaționale care, deși nu se referă la domeniul dreptului tratatelor, reconfirmă interesul față de problematica în cauză: adoptarea de către Adunarea Generală a ONU, la 16 decembrie 1996, a Declarației privind corupția și actele de corupție în cadrul tranzacțiilor internaționale (51/191), adoptarea în anul 2003 a Convenției ONU contra corupției sau bunăoară la nivel regional – adoptarea Convenției interamericane privind cooperarea în lupta împotriva corupției (1996), etc.

Suplimentar, cu titlu de remarcă introductivă trebuie clarificată semnificația termenilor "corupere" și "mituire". Astfel, "corupere" derivă de la latinescul "*corruptus*", care semnifică "a sparge / a rupe" și înglobează toate situațiile în care agenții și funcționarii publici "sparg" încrederea

³⁵⁶ Dörr O., Schmalenbach K., Vienna Convention on the Law of Treaties. A Commentary, Second Edition. Germany: Springer-Verlag GmbH, 2018. 31 p, apud de Vattel (1758/1916), p. 915.

³⁵⁷ Yearbook of International Law Commission, 1963, vol. II, p 140, para 84 ("entirely novel idea of a new defect of consent"); p. 145, para 45 ("the first time that an idea of that kind had been introduced as a ground of invalidity").

³⁵⁸ United Nations Conference on the Law of Treaties, volume I, First Session, 1968 : Summary Records of the plenary meetings and of the meetings of the Committee of the Whole, p. 263, statement by the representative of Greece: *the article on corruption "boldly inaugurated a new institution of international law"*.

care le-a fost acordată³⁵⁹. Termenul mai este definit și în *Oxford English Dictionary* ca *denaturarea sau distrugerea integrității în îndeplinirea sarcinilor publice prin luare de mită sau recepționarea unei favori; utilizarea sau existența unor practici corupte, în mod special într-un stat, într-o companie publică, etc.* Verbul "a mitui", pe cealaltă parte, este definit ca "a influența în mod corupt, prin recompensă sau considerație, acțiunea (unei persoane); a denatura judecata sau a corupe comportamentul printr-un cadou"³⁶⁰.

Articolul 50 al Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor din 1969 statuează expres: *Dacă exprimarea consimțământului unui stat de a fi legat printr-un tratat a fost obținută pe calea coruperii reprezentantului său prin acțiunea directă sau indirectă a unui alt stat care a participat la negociere, statul poate invoca coruperea ca invalidând consimțământul său de a se lega prin tratat.* Astfel, scopul articolului prenotat, care, de altfel, este partajat și de articolele 48, 49, 51 și 52 ale Convenției de la Viena din 1969, este de a proteja libertatea consimțământului în procesul încheierii tratatelor internaționale și, prin urmare, asumării de obligații internaționale.

În cele ce urmează, vor fi analizate particularitățile specifice ale cazului codificării art. 50 al Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor, precum și trasate cele mai pertinente analize științifice (inclusiv ale membrilor CDI) care se referă la prezentul viciu de consimțământ.

Istoricul codificării art. 50 este unul cu totul distinct de cel al celorlalte vicii de consimțământ. Până în anul 1969 nu au fost înregistrate careva cazuri în care un stat ar fi invocat corupția în calitate de temei al invalidării consimțământului său de a fi parte la tratat. Cazurile limitate în care problematica corupției a fost ridicată la nivel internațional, înaintea de 1969, se refereau doar la declararea ca fiind nule a unor hotărâri arbitrale în baza faptului că unul dintre arbitri ar fi corupt³⁶¹.

Data fiind lipsa precedentelor istorice, niciunul dintre Raportorii Speciali ai Comisiei de Drept Internațional care au abordat problematica validității tratatelor internaționale (Hersch Lauterpacht, Gerald Fitzmaurice sau Humphrey Waldock în proiectul său inițial de articole) nu au menționat despre coruperea reprezentantului unui stat în calitate de un viciu de consimțământ separat de toate celelalte în procesul încheierii tratatelor internaționale. Respectiv, posibilitatea apariției prezentului viciu de consimțământ nu a constituit nici preocuparea cercetătorilor juridici ai Școlii de Drept de la Harvard în cursul elaborării proiectului de Convenție privind Dreptul Tratatelor în 1935.

Doar la o etapă foarte târzie a lucrărilor Comisiei de Drept Internațional asupra Proiectului de Articole privind Dreptul Tratatelor, în cadrul celei de-a 17-a sesiuni a sa, în 1966, unii membri ai

³⁵⁹ Lim K., Hwang M., *Corruption in Arbitration - Law and Reality*. În: Asian international arbitration journal , 2012, Vol. 8, No. 1, p. 4.

³⁶⁰ Nicholls C. QC, Daniel T., Bacarese A., Hatchard J., *Corruption and Misuse of Public Office*, 2nd Ed, Oxford: Editura Oxford University Press, 2011 p. 11.

³⁶¹ Reisman M.W, *Nullity and Revision. The Review and Enforcement of International Judgments and Awards*. New Haven and London: Yale University Press, 1971, p. 493–496.

CDI au insistat asupra includerii corupției în proiectul prenotat ca și teme separat pentru invalidarea consimțământului, și avansarea discuțiilor pe marginea subiectului în cadrul următoarei sesiuni – argumentul de bază fiind fundamnetat pe faptul că subiectul era unul delicat și care necesita o examinare specială, or în dreptul privat corupția nu era privită ca viciind consimțământul, ci ca ridicând problematica răspunderii reprezentantului față de superiorul său³⁶². Totodată, în cursul delibărilor, membrii Comisiei au enunțat opinia că în calitatea sa de viciu de consimțământ, corupția constituia un subiect cu totul distinct de dol, aceasta putea interveni în practică și, prin urmare, ar fi periculos să rămână ignorată în întregime³⁶³. Prin urmare, Raportorul Special Waldock i s-a cerut formularea unui proiect de articol care s-ar referi la efectele corupției în cazul dreptului tratatelor,³⁶⁴ în pofida reticenței acestuia de consfințire a corupției ca și un viciu de consimțământ separat și poziției pe care o promova de integrare a acesteia, ca și alineat separat, în componența proiectului de articolul care se referea la constrângerea personală a unui reprezentant³⁶⁵.

În cadrul celei de-a 18-a sesiuni, care s-a desfășurat în același an (1966), în debutul discuțiilor celei de-a 862-a întruniri, membrilor CDI pe subiectul validității și continuării forței juridice a tratatelor, a fost scos în lumină faptul că nu au putut fi identificate precedente în practica tuturor statelor care admiteau invaliditatea tratatelor în baza corupției. Totuși, absența practicii de stat nu se datora lipsei vreunui exemplu al corupției. Din contra, biografiile multor funcționari de stat și diplomați proeminenți ai secolului nouăsprezece demonstau concludiv că se discuta despre practica în cauză. Totuși, nu a existat vreun caz în care un tratat ar fi privit ca nul, sau chiar posibil de a fi lovit de nulitate, în temeiul coruperii. Cu atât mai semnificativ era faptul că niciun doctrinar de dreptul tratatelor nu s-a referit la acel presupus viciu de consimțământ adițional³⁶⁶.

În cadrul discuțiilor s-a atras inclusiv atenția asupra precedentelor de lovire cu nulitate a hotărârilor arbitrale pe motivul corupției, dar totuși exista o diferență vastă dintre situația unui arbitru sau a unui arbitru terț și cea a unui reprezentant al statului. Un arbitru era selectat în comun de ambele state părți la dispută, pe când reprezentantul statului era selectat, numit și oferite instrucțiuni în mod exclusiv de către guvernul său. Dacă reprezentantul își permitea să fie coruptibil, statul său purta întotdeauna o *culpa in eligendo* (o vină în selectare; o decizie proastă)³⁶⁷

³⁶² Yearbook of International Law Commission, 1966, vol. I, Part I, p. 118, par. 59.

³⁶³ *Ibidem (Ibid)*, par. 55.

³⁶⁴ *Ibidem (Ibid)*, par. 60.

³⁶⁵ *Ibidem (Ibid)*, par. 62.

³⁶⁶ Yearbook of International Law Commission, 1966, vol. I, Part II, p. 140, par. 85.

³⁶⁷ Horwitz M., Fellmeth A. X., *Guide to Latin in International Law*. Oxford: Editura Oxford University Press, 2011 – p. 13.

sau o *culpa in vigilando* (vină în supraveghere; eșecul de a supraveghea corect sau de a exercita diligență)³⁶⁸.

Totodată, în cursul deliberărilor, Comisia de Drept Internațional a punctat câteva aspecte practice de o înaltă utilitate. Aceasta a adus în lumină existența unei problematice referitoare la faptul ce implica termenul de "corupție". O mită într-un quantum financiar ar constituit în mod cert un act de corupție, dar și o ofertă de sprijin, bunăoară în organele electrice ale ONU, ar putea fi folosită ca și un stimulent pentru a obține consimțământul de a deveni parte la un tratat. Consecutiv, în opinia unor membri ai CDI, expusă în cadrul sesiunii, în practică, dacă corupția ar fi reținută ca și temei independent al invalidității, ar fi, prin urmare, posibil de evitat obligațiile stabilite în tratat în baza unei afirmații lipsite de probe că tratatul a fost încheiat prin corupție³⁶⁹. Această ultimă afirmație, totuși nu era susținută de vreo practică judiciară internațională, constituind doar o prezumție analitică a unui număr infirm de membrii ai Comisiei, și a fost combătută ulterior, în comentariile CDI, în 1966.

Urmare a unor îndelungate deliberări, la cea de-a 865-a întrunire din sesiunea a 18-a (anul 1966), Comisiei de Drept Internațional i-a fost prezentat prim-proiectul de articol separat, intitulat "coruperea reprezentantului unui stat", care prevedea expres că *dacă exprimarea consimțământului unui stat de a fi legat printr-un tratat a fost obținută pe calea coruperii reprezentantului său prin acțiunea directă sau indirectă a unui alt stat care a participat la negocieri, statul poate invoca coruperea ca invalidând consimțământul său de a se lega prin tratat*³⁷⁰. Membrii CDI au salutat avansarea lucrărilor prin prezentarea proiectului de articol prenotat, și mai mult de atât au remarcat utilitatea formulării "statul poate invoca", care înseamnă că doar statul direct afectat avea dreptul să invoce acest viciu de consimțământ ca motiv al invalidării, și că celelate state părți la tratat nu puteau aduce argumentul în cauză în fața comunității internaționale³⁷¹. În aceeași ordine de idei, formularea în cauză aducea în lumină posibilitatea lovirii de nulitate a consimțământului statului al cărui reprezentant a fost corup, și nu declararea acestuia nul *eo ipso* (în sine) precum o făcea, bunăoară, dolul.

Într-un final, la nivelul deliberărilor CDI, textul proiectului prenotat al articolului intitulat "coruperea reprezentantului unui stat" a fost adoptat cu o majoritate de voturi³⁷² și, respectiv, transpus în corpul final al Proiectului de Articole privind Dreptul Tratatelor din 1966 (care urma să fie prezentat statelor la Conferința de la Viena).

³⁶⁸ Yearbook of International Law Commission, 1966, vol. I, Part II, p. 140, par. 86.

³⁶⁹ *Ibidem (Ibid)*, p. 145, par. 42 – 43.

³⁷⁰ *Ibidem (Ibid)*, p. 156, par. 2.

³⁷¹ Yearbook of International Law Commission, 1966, vol. I, Part II, p. 156, par. 4.

³⁷² *Ibidem (Ibid)*, p. 157, par. 27.

În comentariul său asupra Proiectului de Articole, Comisia a însumat istoricul codificării prezentului viciu de consimțământ, precum și a ținut să precizeze că termenul puternic de "corupție" este folosit în articol în mod expres, pentru a indica faptul că numai actele calculate să exercite o influență substanțială asupra predispunerii reprezentantului pentru încheierea tratatului pot fi invocate ca invalidând expresia consimțământului pe care acesta a pretins că îl oferă în numele statului său. Comisia nu a intenționat să sugereze că, potrivit prezentului articol, o mică curtoazie sau favoare manifestată unui reprezentant în legătură cu încheierea unui tratat poate fi invocată ca pretext pentru invalidarea tratatului³⁷³.

În mod similar, Comisia a explicat că expresia "prin acțiunea directă sau indirectă a unui alt stat care a participat la negociere" este folosită în articol pentru a face clar că simplul fapt al coruperii reprezentantului unui stat nu este suficient. Comisia a apreciat că în cazul apariției acțiunii de corupere din partea unui alt stat negociator, este puțin probabil ca acest fapt să fie făcut în mod deschis. Totuși, aceasta a considerat că, pentru a constitui un temei al invalidării tratatului, actele de corupție trebuie să fie demonstrate ca fiind direct sau indirect imputabile celui alt stat negociator³⁷⁴.

Fără a suporta modificări redacționale, actualul articol 50 al Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor, a fost adoptat cu 84 de voturi pro, 2 împotriva și 14 abțineri – reconfirmând opinia generală a comunității internaționale vis-a-vis de imperativul integrării acestui viciu de consimțământ într-un articol separat și formulării acestuia și temei al lovirii cu nulitate a consimțământului (astfel) exprimat al statului de a fi parte la tratat.³⁷⁵

Deși procesele-verbale ale lucrărilor Comisiei de Drept Internațional, din cadrul celei de-a 17-a și celei de-a 18-a sesiuni, precum și Comentariul CDI pe marginea Proiectului de Articole din 1966 însumează un ghidaj important în perceperea specificului distinct al viciului de consimțământ de corupere a reprezentantului unui stat (utilitatea integrării acestui temei de invalidare a consimțământului în ordinea juridică de drept internațional public în pofida inexistenței sale în sistemele naționale de drept; existența indirectă a culpei statului pentru acțiunile reprezentantului său; prezența viciului de consimțământ prenotat nu lovește în mod automat consimțământul statului, a cărui reprezentant a fost corupt, de nulitate; actele de corupție trebuie demonstrate pentru a avea vreo influență asupra viitoarei aplicabilități a tratatului; în mod indubitabil dacă consimțământul pretins exprimat al reprezentantului unui stat în numele acestuia a fost obținut prin corupție, un astfel de consimțământ nu reflectă voința "reală" a statului, or reprezentantul său, pentru câștig

³⁷³ Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries. Text adopted by the International Law Commission at its eighteenth session, in 1966, and submitted to the General Assembly as a part of the Commission's report covering the work of that session. În Yearbook of the International Law Commission, 1966, vol. II. - 245 p.

³⁷⁴ *Ibidem (Ibid)*.

³⁷⁵ United Nations Conference on the Law of Treaties, Second Session, Vienna, 9 April – 22 May 1969, Official Records, Summary records of the plenary meetings and of the meetings of the Committee of the Whole, p. 90, par. 60.

personal, a acționat în interesul statului care l-a corupt; etc.), acestea totuși nu definesc actul de corupție și nu îi conferă un contur explicativ clar sau expres (probabil din lipsa practicii judecătorești, or trasarea unor interpretări foarte rigide ar putea, în viitor, doar dăuna procesului de soluționarea unui diferend dintre state care ar avea la bază un astfel de caz). Comentariul din 1966 stabilește doar că acțiunea de oferire a unei mici curtoazii sau a unei mici favori nu constituie un act de corupție. Totuși, cum, de fapt, poate fi stabilită dimensiunea semnificației actului de corupție în plenitudinea variațiilor sale (or actul de corupție nu ține doar de o răsplată financiară)? Indubitabil, unele mijloace de mituire, precum este oferirea sprijinului pentru a fi ales în organele electivale ale ONU, comportă o valoare sporită. În exemplul de referință probabil se are în vedere alegerea nominală în structurile onuziene, or în cazul candidaturii nemijlocite a statului pentru un organ electiv din sistemul ONU (din organigrama structurală a organizației sau din multitudinea celor înstitute prin tratatele încheiate la nivelul organizației) acesta ar fi în cunoștință deplină de cauză a mitei care se propune, reprezentantul statului ar acționa doar în calitate de intermediar, și nu am mai fi în prezența unui viciu de consimțământ – ci a unei înțelegeri politice dintre statele negociatoare.

Altminteri, conform doctrinei de specialitate, întrebarea privind gravitatea actului de corupție este una nu absolută, ci relativă. Este important să fie analizate cu precizie, în fiecare caz în parte, circumstanțele care înconjoară faptul obținerii consimțământului. Doar dacă va fi concluzionat că actul de corupție modifică termenii consimțământului de a fi legat prin tratat, acesta va constitui un viciu de consimțământ³⁷⁶.

Doctrina enunță opinia că în sensul articolului 50 al Convenției de la Viena, corupția presupune că un stat promite sau oferă reprezentantului unui alt stat un avantaj necuvenit în scopul inducerii acestuia în a-și acorda consimțământul (ca statul pe care îl reprezintă) să devină parte la tratat, pe care el sau ea, în alte circumstanțe, nu l-ar fi acordat³⁷⁷.

Astfel, urmare a analizei efectuate, se conturează următoarele elemente ale viciului de consimțământ "coruperea reprezentantului unui stat": acțiunea de corupere are loc doar în raport de reprezentantul statului negociator, care acționează în interes personal; acțiunea de corupere se realizează de către un alt stat negociator; mita poate avea atât formă pecuniară, cât și nepecuniară, și în mod imperativ are o contravaloare majoră; consimțământul statului al cărui tratat a fost încheiat nu este lovit în mod automat de nulitate fiindcă menținerea tratatului în vigoare poate servi intereselor acestuia.

³⁷⁶ Klein P., Corten O., *Article 50 Corruption of a representative of a state*. În: The Vienna Conventions on the Law of Treaties, Volume II. Oxford Commentaries on International Law. UK: Oxford Scholarly Authorities on International Law [OSAIL], 2011 – p. 1170.

Ibidem (Ibid), p. 1146.

³⁷⁷ Dörr O., Schmalenbach K., Vienna Convention on the Law of Treaties. A Commentary, Second Edition. Germany: Springer-Verlag GmbH, 2018. 31 p, apud de Vattel (1758/1916), p. 918.

În mod firesc, în analizarea prezentului viciu de consimțământ, comportă interes stabilirea efectelor juridice pe care le produce. Astfel, articolul 50 al Convenției de la Viena (coruperea reprezentantului unui stat) produce aceleași efecte juridice ca și articolul 49 al Convenției (dolul): statul poate invoca corupția ca viciind consimțământul acestuia. Însăși Comisia de Drept Internațional a stabilit că "cu referire la consecințele sale juridice, corupția ar trebui asimilată, mai degrabă, dolului decât constrângerii reprezentantului unui stat".³⁷⁸ Prin urmare, este instaurată nulitatea relativă – în interesul statului care este victima coruperii reprezentantului său.

Principiile dezvoltate referitoare la încheierea tratatelor internaționale prin coruperea reprezentanților statelor se aplică *mutatis mutandis* și organizațiilor internaționale, or viciul de consimțământ în cauză este consfințit și în art. 50 al Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor dintre State și Organizații Internaționale sau dintre Organizații Internaționale (adoptată la 21 martie 1986 dar încă neintrată în vigoare)³⁷⁹.

Trebuie menționat faptul că cursul deliberărilor Comisiei de Drept Internațional, din cadrul celei de-a optzeceze sesiuni (1966), membrii Comisiei au scos în evidență că, deși ambele invalidează consimțământul, există o mare diferență dintre corupere și constrângere. Constrângerea ar putea să fie unilaterală; deși posibilitatea de a opune rezistență constrângerii nu ar trebui omisă, aceasta era consecința unui anumit act unilateral, pe când corupția întotdeauna implica două aspecte, unul activ și altul pasiv, și era un delict care se caracteriza prin faptul că nu poate fi comis fără complicitate (...). Multe tratate au fost încheiate prin aceste mijloace malefice în trecut, și ar putea să mai fie încheiate altele în viitor - deși controlul parlamentar și principiul egalității statelor le-ar reduce numărul³⁸⁰.

Astfel, întru perpetuarea analizei cuprinzătoare a viciilor de consimțământ, în cele ce urmează vor fi analizate cumulativ constrângerea exercitată asupra reprezentantului unui stat și constrângerea exercitată asupra unui stat prin amenințare sau folosirea forței – în calitate de ultimele vicii de consimțământ în încheierea tratatelor internaționale consfințite în Convenția de la Viena privind Dreptul Tratatelor (din 23 mai 1969).

³⁷⁸ Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries. Text adopted by the International Law Commission at its eighteenth session, in 1966, and submitted to the General Assembly as a part of the Commission's report covering the work of that session. În Yearbook of the International Law Commission, 1966, vol. II. - 245 p.

³⁷⁹ Un stat sau o organizație internațională a cărei exprimare a consimțământului de a fi legat printr-un tratat a fost obținută prin coruperea directă sau indirectă a reprezentantului său de către un alt stat sau o altă organizație internațională participantă la negociere, poate invoca coruperea ca invalidând consimțământul său de a se lega prin tratat.

³⁸⁰ Yearbook of International Law Commission, 1966, vol. I, Part II, p. 143, par. 17.

2.2.4 Constrângerea în calitate de viciu de consimțământ în încheierea tratatelor internaționale. Evoluția codificării articolelor 51 și 52 ale Convenției de la Viena din 1969.

Cel din urmă viciu de consimțământ, constrângerea, consfințit în art. 51 și 52 al Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor, formează obiectul de studiu al prezentului subcapitol, or însumând conglomeratul viciilor de consimțământ codificate în Convenția de la Viena din 1969, articolele 48 – 51 vin să protejeze principiul libertății consimțământului – care este esențial în procesul încheierii tratatelor internaționale.

Convenția de la Viena privind Dreptul Tratatelor stipulează următoarele: exprimarea consimțământului unui stat de a fi legat printr-un tratat, obținută prin constrângerea exercitată asupra reprezentantului său prin acte sau amenințări îndreptate împotriva lui, este lipsită de orice efect juridic (art. 51 "Constrângerea exercitată asupra reprezentantului unui stat"); la fel este nul orice tratat a cărui încheiere a fost obținută prin amenințarea sau prin folosirea forței, cu violarea principiilor de drept internațional încorporate în Carta Națiunilor Unite (art. 52 "Constrângerea exercitată asupra unui stat prin amenințare sau folosirea forței").

Analiza constrângerii se va realiza conform planului trasat în cazul cercetării viciilor de consimțământ anterioare: studiul precedentelor și a circumstanțelor istorice, elucidarea istoricului codificării a Convenției de la Viena din 1969 și a ultimelor comentarii asupra proiectului final de articole al Convenției, precum și stabilirea limitelor interpretării noțiunii de "constrângere" și a efectelor juridice pe care le produce *constrângerea exercitată asupra reprezentantului unui stat* și *constrângerea exercitată asupra unui stat prin amenințare sau folosirea forței* asupra validității consimțământului și într-un final a tratatului internațional încheiat astfel. Totodată, prezentul subcapitol va încerca să stabilească ce semnifică noțiunea de "constrângere".

Cu referire la exemplele istorice ale ***constrângerii exercitate asupra reprezentantului unui stat***, unul dintre cele mai vechi cazuri cunoscute în istorie este încheierea tratatului de la Madrid (1526) între Francis I al Franței și împăratul german Charles al V-lea, or întru impunerea semnării tratatului Francis a fost ținut captiv de către Charles aproape un an. Totodată, înainte de semnarea tratatului, Francis I a făcut o mărturisire secretă în fața unor martori prin care a declarat tratatul nul și vid fiindcă acesta i-a fost impus contrar voinței sale³⁸¹. Grotius susținea cu vehemență faptul că atâta timp cât autoritatea unui rege derivă de la popor, acesta nu poate încheia tratate valide fiind ținut în captivitate: „Nu prezintă credibilitate faptul că suveranitatea a fost acordată de popor într-un astfel de mod încât aceasta să poată fi exercitată de cineva care nu este liber (or poporul o acordă

³⁸¹ Dörr O., Schmalenbach K., Vienna Convention on the Law of Treaties. A Commentary, Second Edition. Germany: Springer-Verlag GmbH, 2018. 31 p, apud de Vattel (1758/1916), p. 924.

liber)³⁸². În același context, Vattel susținea faptul că deîndată ce este ținut captiv, un rege nu poate fi considerat reprezentantul unui stat or acesta se află „într-o dizabilitate similară unui minor sau unui nebun”³⁸³.

Cazuri ulterioare privind încheierea tratatelor prin folosirea constrângerii asupra reprezentantului unui stat sau a membrilor guvernului sunt: Tratatul de la Bayonne (1807) în cadrul căruia Napoleon Bonaparte l-a forțat pe Ferdinand al VII-lea al Spaniei să renunțe la coroana sa sub amenințarea că va fi judecat în instanță pentru trădare³⁸⁴; Tratatul încheiat între Franța și Olanda pe 16 martie 1810, pe care Louis Napoleon l-a încuviințat în timp ce era ținut captiv în Paris, contrar voinței sale, de către fratele său Napoleon Bonaparte³⁸⁵.

Un exemplu important îl constituie măsurile de anexare a Coreei de către Japonia, din secolul 20, materializate prin prisma a patru tratate: Protocolul Coreean-Nipon din 23 februarie 1904, primul Acord Coreean-Nipon din 22 august 1904, al doilea Acord Coreean-Nipon din 17 noiembrie 1905 și noul Acord Coreean-Nipon din 1907³⁸⁶.

Cu referire la Protocolul din 1904, este imperativ să menționăm faptul că acesta constituie și un exemplu rar al istoriei de implicare a leziunii³⁸⁷, or conform prevederilor acestuia armata imperială japoneză va avea dreptul de a folosi liber orice parte a teritoriului coreean, conform necesităților tactice sau strategice. Tratatul deasemenea prevedea interdicția în adresa guvernului coreean de a încheia tratate cu alte state prevederile cărora ar veni în contradicție cu cele ale Protocolului din 1904. Acest tratat impus unilateral a constituit o încălcare a integrității teritoriale și a negat suveranitatea serviciului diplomatic al Imperiului Coreean. În lumina prevederilor tratatului, vaste porțiuni de teren au fost ocupate de armata niponă, Japonia obținând drepturi exclusive de utilizare a pământurilor Imperiului Coreean, de a pescui în apele acestuia și de a construi căi ferate pe teritoriul ocupat³⁸⁸.

³⁸² Grotius H., *De jure belli ac pacis* (1646) book III, ch XX § III no 1 (FW Kelsey translation (1925) 805).

³⁸³ Vattel E., *Le droit des gens* (1758) book IV, ch II § 13 (CG Fenwick translation (1916) 348).

³⁸⁴ Wenner G., *Willensmängel im Völkerrecht*. Polygraphischer Verlag, Zürich, 1940, p. 136.

³⁸⁵ Harvard Draft Convention on the Law of Treaties, 1935, commentary to Art. 32: In a proclamation to the people of Holland Louis Napoleon maintained: „The treaty of the 16th March 1810 [...] was accepted by compulsion, and ratified, conditionally, by me in Paris, where I was detained against my will” (reprinted in LAF de Bourrienne Memoirs of Napoleon Bonaparte Vol III (1836) 80-81).

³⁸⁶ The Validity of Some Coerced Treaties in the Early 20th Century: A Reconsideration of the Japanese Annexation of Korea in Legal Perspective. From the Selected Works of Young K Kim. Disponibil:

<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.693.303&rep=rep1&type=pdf>

³⁸⁷ Leziunea este un procedeu juridic de încheiere a tratatelor internaționale, aprecierea existenței acesteia este rară fiindcă nici un agent internațional nu a fost împuternicit să îi constate existența. Leziunea apare în cadrul legislației ca o excepție ca urmare a „luptei” dintre două principii generale de drept: libertatea contractuală și echitatea. Dacă potrivit primului principiu părțile sunt pe deplin libere să contracteze și sunt singurele apte să aprecieze și să-și apere interesele cu prilejul încheierii oricărui contract, potrivit celui de-al doilea, în virtutea echității, nu este valabilă convenția potrivit căreia o parte obține un avantaj mult prea mare în dauna celeilalte părți.

³⁸⁸ Profesor Young K Kim, *The validity of some coerced treaties in the early 20th century: A reconsideration of the Japanese annexation of Korea in legal perspective*. În: Selective works online journal, January 2002, p. 23.

Totuși, în sensul analizării prezenței constrângerii, este necesar de subliniat faptul că toate cele patru tratate au fost încheiate prin amenințarea împăratului Coreei și a miniștrilor lui³⁸⁹.

Prezintă relevanță și cazul recent înregistrat în istorie al acordului dintre Președintele Cehoslovaciei Emil Hácha și Hitler, din 1939, pentru constituirea protectoratului german asupra Boemiei și Moraviei, constrângerea fiind exercitată asupra Președintelui Hácha în perioada în care avea o sănătate precară. Altfel – spus, pe 14 martie, Slovacia s-a desprins de Cehoslovacia și a devenit un stat separat, pro-nazist. În ziua următoare, Rutenia Carpatică și-a proclamat independența, dar după trei zile a fost complet ocupată de Ungaria. Președintele cehoslovac, Emil Hácha, s-a dus la Berlin și a fost obligat să semneze actul de acceptare pentru ocuparea părții rămase din Boemia și Moravia. După cum datează istoricii: "șaizeci și cinci de zile după inaugurare, la 15 martie 1939, l-a condus pe președintele statului cehoslovac în noul cabinet de lucru. În această încăpere s-a consumat acea tragedie, începută noaptea, prin supunerea lui Hácha, și terminată în zori, prin ocuparea țării sale. Mai târziu Hitler ne-a relatat: "în cele din urma l-am prelucrat în așa fel, încât bătrânul, cu nervii la pamânt, a zis că semnează; dar tocmai în momentul acela a făcut un atac de inimă, în camera vecină, doctorul Morell i-a făcut o injecție care însă a fost mult prea eficientă. Hácha a devenit prea vîoi și nu a mai vrut să semneze; dar pînă la urma nu mi-a rezistat"³⁹⁰.

Spre sec. XX s-a format un acord general între doctrinari în conformitate cu care constrângerea exercitată asupra reprezentantului unui stat avea drept consecință posibilitatea lovirii de nulitate sau chiar lovirea de nulitate a consimțământului statului în cauză de a se lega prin tratat. După cel de-al Doilea Război Mondial, accentul s-a schimbat, totuși, treptat asupra efectului constrângerii îndreptate împotriva însuși statului.

Cu referire la **constrângerea asupra unui stat prin amenințarea sau folosirea forței**, este necesar de subliniat faptul că conceptele juridice referitoare la efectele constrângerii exercitate asupra voinței contractanților (statelor) au avut un conținut și o înțelegere variată în diverse perioade istorice³⁹¹, dezvoltându-se progresiv.

Anterior, în secolele trecute, dacă în dreptul intern al statelor exprimarea voinței sub influența voinței era considerată a fi viciată, deoarece voința exprimată în actul juridic nu corespundea cu voința reală, în dreptul internațional conceptul era diferit, or pînă în anul 1918 constrângerea

³⁸⁹ *Ibidem (Ibid)*, p. 26.

³⁹⁰ Sperr A., *În umbra lui Hitler*. Vol I. Berlin: edit. Nemira, 1997, p. 160.

³⁹¹ Ténékidèd G., *Les effets de la contrainte sur les traités à la lumière de la Convention de la Vienne du 23 mai 1969*, A.F.D.I., 1974, p.80.

exercitată asupra statului nu îi vicia consimțământul și nu avea ca și efect juridic invaliditatea tratatului³⁹².

Opinia care a existat o perioadă îndelungată de timp a fost că un tratat rămâne a fi obligatoriu pentru un stat, chiar dacă acel stat a acționat sub imperiul constrângerii la încheierea tratatului, și că efectul de nulitate trebuie să se limiteze doar la cazurile în care constrângerea este aplicată față de reprezentantul unui stat care este angajat în ultima etapă a încheierii tratatului, fie semnarea în cazul unui tratat care nu cere ratificarea, fie ratificarea atunci când aceasta este cerută³⁹³.

În dreptul clasic se arăta că violența morală, exercitată de un stat puternic asupra unui stat mai mic și mai slab, este blamată dar nu constituie o cauză de nulitate a tratatului. Cu referire la violența materială, exercitată de un stat asupra altui stat ea nu putea fi considerată, cu atât mai mult, un temei de nulitate, or folosirea violenței, în acea perioadă, era unicul mijloc de a face să triumfe anumite revendicări. Acest fapt era considerat a fi valabil în special în cazul tratatelor de pace, care sunt convenții a căror încheiere rezulta din folosirea armelor³⁹⁴.

Argumentele invocate întru sprijinirea acestei teze se bazau pe „teoria răului cel mai mic”. Se pretindea astfel că statul victorios se află într-o dilemă: să purceadă la distrugerea colectivității cu care se afla în stare de conflict armat ori să găsească un mijloc de a stabiliza și legaliza situația creată în avantajul său, cu ajutorul tratatului care-l protejează de o posibilă răzbunare ofensivă din partea statului învins. În această perspectivă, un tratat nejust era ales în detrimentul distrugerii unei națiuni.

Raționamentul de ordin juridic era considerat următorul: la origine, dreptul la război (*ius in bello*) era considerat a fi un atribut al suveranității și era recunoscut formal statului. Autorii plasau facultatea de a recurge la forță printre mijloacele de procedură susceptibile de a rezolva diferendele internaționale existente. Astfel, din momentul în care se recunoștea caracterul licit al recursului la război, se admitea, ca și rezultat, și faptul că regimul convențional instaurat post-factum este, de asemenea, licit.

Atâta timp cât nu a existat o interdicție referitoare la recurgerea la forță, tratatele care au fost încheiate sub imperiul unei constrângeri militare, economice sau politice, au fost considerate ca obligând legal statul, iar convențiile de armistițiu și tratatele de pace reprezintă niște exemple de tratate care intrau în această categorie.

³⁹² Ch. de Visscher, *Théories et réalités en Droit International Public*, 4 ed., Paris, 1970, p. 227-280 („Constrângerea nu ar putea constitui o cauză de invaliditate într-un drept care, în ciuda eforturilor recente, nu poate încă nici să distingă în mod clar recursul licit de recursul ilicit la arme, nici să proscrie în mod efectiv anumite abuzuri de forță”); P. Vellas, *Droit International Public*, Paris, L.G.D.I., 1969, p. 137 („Violența nu viciază voința statului în dreptul internațional (contrar dreptului intern) atunci când ea se exercită asupra persoanei morale a statelor”).

³⁹³ Lord McNair, *The law of treaties*, Oxford University Press, 1986, pag. 206.

³⁹⁴ Fauchille P., *Manuel de Droit International Public*, 1908, p. 298.

Tratatele de pace din 1919³⁹⁵ și 1947³⁹⁶ au fost elaborate fără participarea puterilor învinse, or acestea nu au avut, în mod practic, posibilitatea de a obține modificări pe textele stabilite de puterile învingătoare. Astfel, problema a fost ridicată de Italia în fața Comisiei de conciliere cu Franța, declarând că tratatul de pace era de o natură specială fiindcă consimțământul celui învins se reducea doar la faptul că acesta urma să se supună unei noi ordini instituite și impuse de puterile învingătoare. Comisia de conciliere a respins această teză, motivând în felul următor: „Cu toate că poate fi determinată prin constrângere, nu mai puțin, voința unui stat învins intervine într-un tratat de pace, în toate sau în fiecare din clauzele pe care le conține”³⁹⁷.

Ulterior, istoria dreptului internațional public a cunoscut o transformare radicală în atitudinea față de folosirea sau amenințarea cu folosirea forței față de state. În acest sens, trebuie de menționat cronologic următoarele codificări și acte importante: Pactul Ligii Națiunilor din 1920 (care a stabilit anumite limite ale recursului la amenințare sau la război)³⁹⁸; Art. 1 și 2 din Pactul Briand – Kellogg

³⁹⁵ Conferința de Pace de la Paris a început la 18 ianuarie 1919, având drept obiectiv dezbateră noii configurații politico-teritoriale și rezolvarea complicatelor probleme economico-financiare rezultate din Primul Război Mondial. Au participat 27 de state, printre care și România. Conferința avea ca scop elaborarea și semnarea tratatelor de pace între statele învingătoare (cu excepția Rusiei, atunci în plin război civil) și cele învinse în Primul Război Mondial.

Conferința a dus, în final, la semnarea tratatelor de pace, după aprige controverse între : (i) delegații idealști, dintre care cel mai însemnat era președintele american Woodrow Wilson, care, cu cele 14 puncte programatice prin care înțelegea să concretizeze Dreptul popoarelor de a dispune de ele însele, căuta să asigure o împărțire cât mai echitabilă a câștigurilor și a eforturilor ;(ii) delegații realiști, dintre care cel mai însemnat era primul ministru englez Lloyd George, care încerca să păstreze în Europa continentală un echilibru între diferitele state și să le unească împotriva extremismelor, pentru a asigura o pace durabilă, și fără să fie prea sever cu învinșii pentru a le permite o reconstruire economică ; (iii) delegații naționaliști, dintre care cel mai însemnat era președintele francez Georges Clemenceau, poreclit Tigru, care înțelegea să dezarmeze definitiv Germania și să obțină, în mod constrângător, cât mai mari despăgubiri de război pentru țara sa.

³⁹⁶ Conferința de Pace de la Paris (29 iulie - 15 octombrie, 1946) a fost urmată de Tratatul de Pace de la semnat pe 10 februarie, 1947 dintre Aliați și statele Axei, în urma celui de-al doilea război mondial. De partea aliaților erau Statele Unite, Marea Britanie, Franța, Uniunea Sovietică, Polonia, Grecia, Iugoslavia și Cehoslovacia. De partea aliaților înfrânți ai Axei se aflau Germania, Japonia, Italia, România, Ungaria, Bulgaria, Finlanda și Slovacia.

Pentru ca aceste state să se prezinte în această ordine, nu au fost luate în cont în Tratatul decât acțiunile primei grupe de partea Aliaților (exceptând, așadar, acțiunile Franței sub conducerea regimului Petain și ale URSS în cadrul pactului Hitler-Stalin) și acțiunile celei de-a doua grupă de partea Axei (exceptând astfel acțiunile României după 23 august 1944 deși aceste acțiuni îi permit să recapete Transilvania de nord pierdută în 1940).

Tratatul le-a permis Italiei, României, Ungariei, Bulgariei, și Finlandei să își reasume responsabilitățile ca state suverane în relațiile internaționale.

³⁹⁷ Pierre d'Argent, *Conciliation Commissions Established pursuant to Art. 83 Peace Treaty with Italy (1947)*, Published under the auspices of the Max Planck Foundation for International Peace and the Rule of Law under the direction of Rüdiger Wolfrum, 2006, p. 121.

³⁹⁸ Fragment din Pactul Societății Națiunilor (1919): Preambul Înaltele Părți Contractante, considerând că, pentru a dezvolta cooperarea între națiuni și pentru a le garanta pacea și siguranța, este necesar să se accepte anumite obligațiuni, de a nu recurge la război, să se întrețină la lumina zilei relații internaționale bazate pe justiție și onoare, să se observe riguros prescripțiile dreptului internațional, recunoscute de aci înainte ca regulă de conducere efectivă a guvernelor, să se facă să domnească dreptatea și să se respecte cu sfințenie toate obligațiile tratatelor, în raporturile mutuale dintre popoarele organizate.

Art. 11. Se declară în mod hotărât că orice război sau amenințare de război, fie că ar atinge direct sau nu pe unul dintre membrii Ligii, interesează întreaga Ligă și că aceasta trebuie să ia măsurile proprii pentru a salva în mod eficace pacea Națiunilor. În asemenea caz, Secretarul general convoacă imediat Consiliul, la cererea oricărui membru al Societății.

În afară de aceasta, se mai declară că orice membru al Societății are dreptul să atragă, în mod amical, atențiunea Adunării sau a Consiliului asupra oricărei împrejurări de natură să atingă relațiile internaționale și care amenință în urmă să tulbure pacea, sau buna înțelegere între națiuni, de care depinde pacea.

din 1928³⁹⁹; Rezoluția Adunării Societății Națiunilor din 11 martie 1932 (*membrii Societății Națiunilor nu trebuie să recunoască nici o situație, nici un tratat care poate fi încheiat prin mijloace contrare Pactului Societății Națiunilor sau Pactului de la Paris*); art. 2 și 51 din Carta ONU din 26 iunie 1945 (care stipulează expres o serie de principii fundamentale, bunăoară egalitatea suverană a statelor, soluționarea diferendelor internaționale pe cale pașnică, nerecurgerea la forță sau la amenințarea cu forță etc., precum și faptul că dispozițiile din Cartă nu aduc atingere dreptului la autoapărare) și mai ales Convenția de la Viena cu privire la dreptul tratatelor (încheiată la 23 mai 1969).

Conform celor mai recente codificări în domeniul dreptului internațional public în general, și a dreptului tratatelor în mod particular, când consimțământul subiectului de drept internațional public este obținut prin vicierea acestuia, tratatul impus este lovit de nulitate (în cazul constrângerii este lovit de nulitate absolută). Astfel, tratatul trebuie să fie produsul unui consimțământ liber și existența să nu contravină normelor imperative de drept internațional. Prin eliminarea lui *ius ad bellum* și înlocuirea acestuia cu *ius ad pacem* se deduce cu ușurință faptul că folosirea constrângerii, în orice fel, pentru a obține încheierea unui tratat, aduce atingere stabilității tratatelor internaționale, securității colective și suveranității individuale a statelor.

În anul 1932, G. Scelle enunța următoarele: „pentru a examina influența violenței asupra validității unui tratat, trebuie să te plasezi în afara concepției contractuale dominante. Un tratat este sau nu valid, după cum conținutul său este sau nu în acord cu necesitățile sociale, după cum este conform cu dreptul obiectiv. Existența violenței constituie un element secundar și nu este suficientă prin ea însăși, pentru a afecta tratatul ca un viciu de consimțământ; este numai semnul imperfecțiunii organizării interstatale și va dispărea în ziua în care va exista o autoritate internațională superioară”⁴⁰⁰. Opinia juristului poate fi considerată a fi profetică doar în măsura în care anticipează existența unei autorități internaționale superioare, or după cel de-al doilea război mondial, în 1945, este fondată Organizația Națiunilor Unite, investită, conform Cartei, cu misiunea de a asigura „pacea mondială”, „respectarea drepturilor omului”, „cooperarea internațională” și „respectarea dreptului internațional”.

Conform experiențelor istorice narate anterior, tratatele de pace erau un produs al constrângerii, or acestea erau încheiate după pierderea unui conflict armat, prin urmare viciul de consimțământ constituia baza creării lor.

³⁹⁹ Art. 1. Înaltele Părți Contractante declară solemn în numele popoarelor lor respective că condamnă recursul la război pentru regularea diferendelor internaționale și renunță la el ca instrument de politică națională în relațiile lor mutuale. Art. 2. Înaltele Părți Contractante recunosc că regularea sau rezolvarea tuturor diferendelor sau conflictelor de orice natură sau de orice origine ar fi ele care se vor putea ivi între ele, nu va trebui niciodată urmărită decât prin mijloace pașnice.

⁴⁰⁰ Scelle G., *Précis de droit des gens : principes et systématique*. Réimpression de l'édition de 1932, pag. 342.

Carta ONU își aduce un aport uriaș în prevenirea folosirii conflictelor armate ca mijloc de încheiere a tratatelor internaționale și de instaurare a unei noi ordini de drept - prin simplul fapt că odată cu adoptarea acesteia, interzicerea recurgerii la forță a îmbrăcat un caracter absolut, iar acest fapt e confirmat de Preambulul Cartei care statuează: "Noi popoarele Națiunilor Unite, Hotărâte să izbăvim generațiile viitoare de flagelul războiului care, de două ori în cursul unei vieți de om, a provocat omenirii suferințe de nespus". Este necesar de a sublinia, în acest context, și importanța principiilor fundamentale de drept internațional public (*norme jus cogens*) consacrate în Carta ONU, dezvoltate în Declarația Adunării Generale a ONU (din 1970) și completate de Actul Final de la Helsinki (1975): egalitatea suverană a statelor; pacta sunt servanda; principiul autodeterminării; neimixtiunii în afacerile interne ale altor state; nerecurgerea la forță sau la amenințarea cu forță; soluționarea pe cale pașnică a diferendelor internaționale; cooperarea între state; inviolabilitatea frontierelor; integritatea teritorială a statelor și respectarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale.

În încercarea de a lărgi în continuare raționamentul propus este just să afirmăm faptul că tratatele încheiate prin respectarea prevederilor Convenției de la Viena din 1969 vin să confirme principiile de drept internațional public, bunăoară principiul cooperării între state sau principiul inviolabilității frontierelor sau principiul soluționării pe cale pașnică a diferendelor internaționale, prin varietate obiectelor sale, bunăoară: tratate de pace și tratate privind relațiile diplomatice, tratate de prietenie și bună vecinătate, tratate pentru limitarea armamentelor, tratate pentru delimitarea frontierelor etc., or însăși Convenția de la Viena cu privire la dreptul tratatelor, din 23 mai 1969, prevede în preambulul său „Statele părți la prezenta Convenție (...) Conștiente de principiile dreptului internațional incorporate în Carta Națiunilor Unite cum sînt principiile privind egalitatea în drepturi a popoarelor și dreptul lor de a-și hotărî singure soarta, egalitatea suverană și independența tuturor statelor, neamestecul în treburile interne ale statelor, interzicerea amenințării sau a folosirii forței și respectul universal și efectiv al drepturilor omului și al libertăților fundamentale pentru toți; Convinse că codificarea și dezvoltarea progresivă a dreptului tratatelor realizate prin prezenta Convenție vor servi scopurile Națiunilor Unite enunțate în Cartă, care sînt menținerea păcii și a securității internaționale, dezvoltarea relațiilor amicale între națiuni și realizarea cooperării internaționale, (...) Au convenit (...)”.

Cu referire la codificarea Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor, din 23 mai 1969, și în mod particular a articolelor 51 și 52, în cele ce urmează va fi elucidat, într-o manieră evolutivă, întregul proces de codificare. Astfel, anterior, în cursul încercărilor de codificare a ramurii Dreptul Tratatelor, experții Școlii de Drept de la Harvard (Harvard Law School), în Proiectul lor de Convenție privind Dreptul Tratatelor (din 1935), au discutat efectele pe care le produce utilizarea

forței asupra tratatelor internaționale, în contextul constrângerii direcționate împotriva reprezentanților care semnau tratatul în numele statului.⁴⁰¹ Dealtfel, proiectul de articole din 1935 recunoștea în calitate de viciu de consimțământ doar constrângerea exercitată asupra reprezentantului unui stat, nu și constrângerea exercitată asupra statului, or în comentariul asupra Proiectului de Convenție, experții de la Harvard explicau că termenul de *duress* (din engl. "lipsire de libertate" sau "constrângere") nu includea implicarea forței sau a constrângerii de către un stat față de altul în scopul convingerii acceptării tratatului⁴⁰². Cercetătorii de la Harvard recunoșteau totuși, în același comentariu asupra proiectului de Convenție, că legea în cauză se aflat într-un proces de tranziție, or în perioada scrierii proiectului de Convenție privind Dreptul Tratatelor deja apăre o opinie tot mai partajată de doctrinarii juriști internaționaliști care contrazicea viziunile tradiționale privind dreptul unui stat de a utiliza forța împotriva unui alt stat și de a impune celui din urmă un tratat care ar conține prevederi pe care cel dintâi considera potrivit să le ceară⁴⁰³.

După experiența celui de-al Doilea Război Mondial⁴⁰⁴, crearea Organizației Națiunilor Unite, precum și luând în considerație faptul că pe la mijlocul secolului XX dreptul cutumiar al tratatelor a crescut până la un număr impozant de reguli, în anul 1949 Comisia de Drept Internațional a inclus pe agenda primei sale sesiuni dreptul tratatelor în calitate de ramură de Drept Internațional Public care necesită o codificare.

Primul Raportor Special al Comisiei de Drept Internațional care a abordat problematica constrângerii în calitate de viciu de consimțământ a fost Sir Hersch Lauterpacht. În raportul său privind Dreptul Tratatelor, din 1953, acesta a prezentat proiectul unui articol care statua următoarele: "Tratatele impuse prin sau ca rezultat al folosirii forței sau amenințării cu forța împotriva unui stat, întru violarea principiilor Cartei Națiunilor Unite, sunt nule dacă sunt declarate astfel de Curtea Internațională de Justiție la cererea oricărui stat"⁴⁰⁵. Acesta era unicul raționament expus pe marginea problematicii constrângerii, care, mai presus de toate, lega nulitatea unui tratat *ab initio* de hotărârea Curții Internaționale de Justiție cu referire la acest efect juridic. Raționamentul raportorului era bazat pe afirmațiile din doctrina dreptului privat, scrisă cu 30 de ani în urmă, în conformitate cu care folosirea forței și a amenințării cu forța erau un rău necesar (*malum necessarium*) cauzate de structura imperfectă a sancțiunilor legale în drept internațional și caracterul

⁴⁰¹ Harvard Draft Convention on the Law of Treaties, 1935, art. 32.

⁴⁰² Stuart S. Malawe, *Imposed treaties and international law*. În: California Western International Law Journal, Vol. 7, Issue 1, 1977, p. 59.

⁴⁰³ *Ibidem* (*Ibid*).

⁴⁰⁴ Urmare a celui de-al Doilea Război Mondial opinia juridică a cunoscut o transformare, recunoscând nulitatea tratatelor încheiate prin constrângere în virtutea dreptului internațional. Un rol decisiv în această evoluție l-a jucat politica agresivă de putere a Germaniei naziste și așa-zisele "tratate consensuale" pe care le încheia cu alte state.

⁴⁰⁵ Report on the Law of Treaties by H. Lauterpacht, UN Doc. A/CN.4/63, Extract from the Yearbook of the International Law Commission (YILC), 1953, Vol. II. – 93 p., art. 12.

nerecunoscut al societății internaționale. Utilizarea acelor două era răspândită pe larg și erau acceptate ca instrumente ale relațiilor internaționale, utilizate chiar în procesul de negociere a tratatelor.

Cu referire la redacția proiectului său de articol, Lauterpacht puncta cu uriașă semnificație că obiectul acestuia îl constituia declararea validității în domeniul dreptului internațional, a unui principiu general de drept care nu și-a găsit un loc în societatea statelor înainte de renunțarea și interzicerea utilizării forței în acordurile internaționale generale, cum ar fi Tratatul General privind Renunțarea la Război din 27 august 1928, Pactul Ligii Națiunilor și Carta ONU⁴⁰⁶. La acea etapă de codificare, Raportorul Special încă nu făcea o diferență normativă dintre constrângerea exercitată asupra unui stat și constrângerea exercitată nemijlocit asupra statului.

Succesorul lui Lauterpacht, Sir Gerald Fitzmaurice, a enunțat în raportul său din 1969 o opinie total contrară. Acesta considera că *duress* (din engl. "lipsirea de libertate" sau "constrângerea") ar trebui să afecteze validitatea unui tratat doar dacă este adresată reprezentanților statului în cursul procesului negocierii sau ratificării unui tratat. Nici o prevedere din proiectul său nu se referea expres la constrângerea împotriva statului. Articolul 13 propus de acesta statua expres: "încheierea unui tratat prin lipsire de libertate sau constrângere, fie ea fizică sau psihică, actuală sau prin amenințare, desfășurată direct și specific împotriva persoanelor, agenților individuali, plenipotențiarilor, autorităților sau membrilor organelor implicate în negociere sau semnare, ratificare sau aderare, sau în orșicare alt act de participare la un tratat, viciază consimțământul aparent oferit și invalidează actul în cauză și consecutiv tratatul"⁴⁰⁷. Mai mult ca atât, Raportorul Special a inclus prevederi exprese care stabileau că lipsirea de libertate sau constrângerea exercitată asupra persoanelor menționate *supra* se extindea și asupra rudelor acestora sau persoanelor aflate la întreținere, dar nu și asupra proprietății lor⁴⁰⁸.

Următorul Raportor Special, Sir Humphrey Waldock, a inclus în raportul său din 1963 proiectul de articol nr. 11 intitulat "Constrângerea personală a reprezentanților statelor sau a membrilor organelor statelor", în cadrul căruia a stabilit că dacă constrângerea, actuală sau amenințată, fizică sau psihică, care se referă la persoana acestora sau la aspecte personale, a fost desfășurată împotriva reprezentanților individuali ai unui stat sau împotriva membrilor unui organ al statului în scopul de a induce un astfel de reprezentant sau organ să semneze, să ratifice, să accepte, să aprobe sau să adere la un tratat, statul în cauză este în drept, după descoperirea faptului: (a) să declare că constrângerea lovește de nulitate actul reprezentantului său *ab initio*; sau (b) să denunțe tratatul,

⁴⁰⁶ *Ibidem (Ibid)*, p. 147.

⁴⁰⁷ Third Report on the Law of Treaties by Mr. G.G. Fitzmaurice, Special Rapporteur. Topic: Law of Treaties. Extract from the Yearbook of the International Law Commission: 1958, vol. II, Art. 14.

⁴⁰⁸ *Ibidem (Ibid)*.

subiect al rezervei drepturilor sale cu privire la orice pierdere sau daună rezultată din constrângere; sau (c) să aprobe tratatul, subiect al aceleiași rezerve. Cele menționate nu se aplică, în raționamentul Raportorului Special, dacă (a) tratatul, subiect al ratificării, acceptării sau aprobării, a fost semnat de un reprezentant sub influența constrângerii, dar, după descoperirea constrângerii, statul purcede spre ratificare, acceptare sau aprobare a tratatului; sau (b) statul s-a comportat astfel încât să aducă cazul în condițiile art. 4 (Pierdere dreptului de a evita denunțarea unui tratat)⁴⁰⁹.

Astfel, Waldock a optat pentru o definiție largă a constrângerii, enunțând că „*constrângerea împotriva reprezentanților poate fi reală sau o amenințare, fizică sau psihologică, cu privire la persoana reprezentanților sau cu privire la chestiuni de interes personal*”. Waldock a explicat că trimiterea făcută la "constrângerea psihică" a avut drept scop să răspundă tuturor actelor care nu intră în sfera utilizării violenței fizice. În plus, el a subliniat faptul că trimiterea la "chestiuni de interes personal" era destinată să țină cont și de fapte care vizează persoane apropiate ale reprezentantului, nu numai pe el însuși, iar în calitate de exemplu al constrângerii psihologice care viza direct reprezentatul unui stat Waldock exemplifica amenințarea de a ruina cariera reprezentantului prin divulgarea unor aspecte ale vieții sale private. Totodată, raportorul a afirmat că practica internațională oferă multe exemple de tratate care ar putea fi anulate datorită constrângerii exercitate asupra reprezentantului unui stat: presiunea japoneză asupra împăratului Coreea în 1905, presiunea nord-americană asupra Adunării Naționale din Haiti în 1915, și presiunea Germaniei asupra președintelui și ministrului de externe al Cehoslovacia în 1939⁴¹⁰.

Mai mult ca atât, Raportorul Special afirma că problema constrângerii putea apărea în comun cu cea a folosirii ilegale sau a amenințării cu folosirea forței, motiv pentru care acesta a inclus proiectul său distinct de articol 12, intitulat "Consimțământul de a deveni parte la tratat, obținut prin folosirea ilegală sau amenințarea cu forța". Cel din urmă stabilea că dacă un stat este constrâns să încheie un tratat printr-un act de forță sau o amenințare de forță, desfășurate contrar și violând principiile Cartei ONU, statul în cauză va fi în drept: (a) să declare că constrângerea anulează acordul său de a fi obligat prin tratat *ab initio*; sau (b) să denunțe tratatul, subiect al rezervei drepturilor sale cu privire la orice pierdere sau daună rezultată din constrângere; sau (c) să aprobe tratatul, subiect al aceleiași rezerve, cu condiția că nicio astfel de afirmație de aprobare nu va fi considerată obligatorie decât dacă a fost făcută după încetarea constrângerii⁴¹¹.

Astfel, Waldock a devenit primul dintre Raportorii Speciali ai CDI care diferenția subiectele împotriva cărora putea fi folosită (ilegal) forța sau se aduceau amenințări cu folosirea acesteia întru

⁴⁰⁹ Document A/CN.4/156. Second report on the law of treaties, by Sir Humphrey Waldock, Special Rapporteur. Topic: Law of Treaties. Extract from the Yearbook of the International Law Commission: 1963, vol. II, p. 50.

⁴¹⁰ *Ibidem (Ibid)*.

⁴¹¹ *Ibidem (Ibid)*, p. 51.

determinarea încheierii unui tratat internațional. Mai mult ca atât, acesta aducea critici predecesorilor săi, care au omis codificarea efectelor juridice ale constrângerii exercitate asupra unui stat, afirmând următoarele: "faptul că uneori nu este posibil de restabilit o situație de tratat (*traty situation*) existentă până la producerea unei agresiuni, precum și faptul că uneori timpul expirat poate face în cele din urmă o situație ilegală a tratatului permanentă, nu constituie argumente suficiente pentru neproclamarea invalidității în drept a tratatului încheiat prin utilizarea ilicită sau amenințarea cu forța și a dreptului statului constrâns de a lăsa tratatul deoparte"⁴¹².

Se deduce cu ușurință și faptul că în raționamentul Raportorului Special, noțiunea de "constrângere" se referea la utilizarea sau la amenințarea cu utilizarea forței armate, iar în 1963 nulitatea absolută nu căpătase încă valoarea de efect juridic absolut al acestui viciu de consimțământ. Membrii Comisiei de Drept Internațional nu au fost convingși de Proiectele de Articole ale lui Waldock, insistând asupra nulității tratatului încheiat prin constrângere în virtutea dreptului internațional. Bunăoară, G. I. Tunkin, fiind unul dintre membrii CDI, era de acord că cele două tipuri de constrângere trebuie menținute separate, or utilizarea forței și amenințarea cu utilizarea forței constituiau încălcări grave ale art. 2 alin. (4) al Cartei ONU și puteau chiar constitui o încălcare a păcii sau o amenințare în adresa păcii. Membrul CDI își exprimam, totuși, îngrijorarea vis-a-vis de faptul că atât proiectul de art. 11, cât și proiectul de art. 12 ale lui Waldock stabileau că statul păgubit era în drept să declare că constrângerea lovea tratatul de nulitate *ab initio*, precum și faptul că statul păgubit putea acționa și într-o serie de alte modalități – prin urmare soluția adoptată de cele două articole era de abordare a încălcărilor grave de drept internațional în aceeași manieră precum era abordată o eroare. Prin urmare, cel mai potrivit fapt ar constitui redactarea articolelor în așa sens încât un tratat încheiat prin constrângere să fie nul și *vid ab initio*, or conform dreptului internațional contemporan, un instrument obținut prin astfel de mijloace ilicite trebuie să fie considerat non-existent⁴¹³. Linia și raționamentul de argumentare al lui Tunkin a fost partajată și de alți membri ai Comisiei de Drept Internațional⁴¹⁴.

Urmare a delibereărilor din cadrul CDI, la 2 iunie 1966, în cadrul celei de-a 18-a sesiuni, Comitetul de Redactare al CDI a propus un proiect de articol care incorpora atât constrângerea exercitată asupra reprezentantului unui stat, cât și coruperea, după cum urmează: "(1) Exprimarea consimțământului unui stat de a fi legat printr-un tratat, obținută prin constrângerea exercitată asupra reprezentantului său prin acte sau amenințări îndreptate împotriva lui personal, este lipsită de orice efect juridic. (2) Aceeași regulă se aplică și în cazul în care expresia consimțământului statului de a

⁴¹² *Ibidem (Ibid)*, p. 52.

⁴¹³ Yearbook of International Law Commission, 1963, vol. I, Tunkin p. 48 - 49, , par. 29 – 31.

⁴¹⁴ *Ibidem (Ibid)*, A se vedea Yaseen, p. 50, par. 46; de Luna p. 52, par. 72; Bartoš p. 53, par. 9; Tabibi pag. 59 par. 68; Paredes pag. 60, par. 2; Castrén pag. 61, par. 8.

se lega prin tratat a fost obținută prin coruperea reprezentantului său"⁴¹⁵. Totuși, membrii CDI au agreeat că cele două vicii de consimțământ sunt mult prea diferite pentru a fi integrate într-un singur articol.⁴¹⁶ În redacția finală a Proiectului de Articole privind Dreptul Tratatelor, din 1966, *constrângerea exercitată asupra reprezentantului unui stat* (art.48 din proiect), și *constrângerea exercitată asupra unui stat prin amenințare sau folosirea forței* (art. 49 din proiect) au fost codificate în două articole separate. Astfel, cu referire art. 48, CDI stabilea că "exprimarea consimțământului unui stat de a fi legat printr-un tratat, obținută prin constrângerea exercitată asupra reprezentantului său prin acte sau amenințări îndreptate împotriva lui personal, este lipsită de orice efect juridic", iar în privința art. 49 că "este nul orice tratat a cărui încheiere a fost obținută prin amenințarea sau prin folosirea forței, cu violarea principiilor de drept internațional incorporate în Carta Națiunilor Unite"⁴¹⁷. În comentariul său pe marginea proiectului de art. 48, Comisia reconfirma că există un acord general la nivelul membrilor comunității internaționale că actele de constrângere sau amenințări aplicate indivizilor cu privire la propria lor persoană sau în capacitatea lor personală în scopul obținerii semnării, ratificării, acceptării sau aprobării a unui tratat, vor avea drept consecință indubitabilă lovirea de nulitate a consimțământului astfel obținut. Comisia a reiterat în explicațiile sale că prin sintagma "acte sau amenințări îndreptate împotriva lui (reprezentantului) personal" includ și amenințările în adresa persoanei reprezentantului (bunăoară de divulgare a unor informații private despre acesta întru ruina sa carierei sale), dar și amenințările în adresa familiei acestuia. Totodată, CDI a subliniat expres faptul că un viciu de consimțământ de o asemenea gravitate are drept efect juridic nulitatea absolută a tratatului astfel încheiat⁴¹⁸. În ceea ce privește art. 49, Comisia explica că în conformitate cu doctrina (înțelegerea) tradițională, de până la Pactul Ligii Națiunilor, validitatea unui tratat internațional nu era afectată de faptul că acesta a fost încheiat prin amenințarea cu folosirea forței sau prin folosirea forței. Această doctrină era o simplă reflecție a atitudinii generale de drept internațional specifice epocii. Dată fiind referința la violarea principiilor de drept internațional din Carta ONU, Comisia a considerat că acest temei de nulitate ar acționa ca și un temei al conferirii caracterului ilegal acțiunilor de amenințare sau de folosire a forței împotriva unui stat. Totodată, Comisia a considerat că însuși conținutul normativ al art. 49, în mod specific sintagma "amenințarea sau prin folosirea forței, cu violarea principiilor de drept internațional incorporate în Carta Națiunilor Unite" constituie o definiție a noțiunii de "constrângere", iar scopul precis al acestor acte cuprinse de definiție urmează a fi determinate în

⁴¹⁵ Yearbook of International Law Commission, 1966, vol. II, p 140, para. 81.

⁴¹⁶ *Ibidem (Ibid)*. A se vedea pag. 143, par. 17 și par. 19; pag. 144, par. 39; pag. 145, par 49; etc.

⁴¹⁷ Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries. Text adopted by the International Law Commission at its eighteenth session, in 1966, and submitted to the General Assembly as a part of the Commission's report covering the work of that session. În Yearbook of the International Law Commission, 1966, vol. II. p 245 – 246.

⁴¹⁸ *Ibidem (Ibid)*, p. 246.

practică prin interpretarea prevederilor relevante ale Cartei ONU⁴¹⁹. În același comentariu, CDI a subliniat că astfel de tratate sunt lovite de nulitate absolută. În ceea ce privește validitatea tratatelor internaționale încheiate prin amenințarea sau folosirea forței împotriva unui stat, până la intrarea în vigoare a Convenției de specialitate în Dreptul Tratatelor, Comisia a considerat că formularea articolului 49 recunoaște implicit că regula pe care o stabilește este aplicabilă oricărui tratat încheiat din momentul intrării în vigoare a Cartei ONU (care declară în mod autoritar dreptul cutumiar contemporan privind amenințarea sau utilizarea forței – prin art. 4 alin. (4))⁴²⁰.

La prima sesiune a Conferinței Națiunilor Unite privind Dreptul Tratatelor, din 26 martie – 24 mai 1968, care s-a desfășurat la Viena, un grup format din 19 state din lumea a treia (Afghanistan, Algeria, Bolivia, Congo/Brazzaville, Ecuador, Ghana, Guinea, India, Iran, Kenya, Kuwait, Mali, Pakistan, Sierra Leone, Syria, Tanzania, Republica Arabă Unită, Yugoslavia și Zambia) au propus un amendament la art. 49 al proiectului de articole din 1966. **Acestea afirmau că definiția dată de CDI a noțiunii de "constrângere", ca fiind "amenințarea sau prin folosirea forței, cu violarea principiilor de drept internațional incorporate în Carta Națiunilor Unite", era incompletă și că aceasta ar trebui să cuprindă inclusiv presiunea politică și economică: „un tratat este nul dacă încheierea sa a fost obținută prin amenințarea cu forța sau folosirea forței, inclusiv prin presiuni economice sau politice, întru violarea principiilor din Carta ONU”**⁴²¹.

Amendamentele celor 19 state au trezit îndelungate dezbateri. Multe delegații s-au pronunțat împotriva acestora, bunăoară reprezentanții Statelor Unite, ai Japoniei⁴²², ai Canadei⁴²³, ai Marii Britanii, pe când altele au exprimat susținerea inițiativei de lărgire a definiției constrângerii. În acest sens, reprezentantul României a afirmat în discursul său că în conformitate cu sistemul Cartei ONU toate formele de constrângere care pot fi exercitate împotriva unui alt stat în scopul încheierii unui tratat internațional, precum este constrângerea economică, politică și oricare altă presiune, ar trebui să aibă drept consecință nulitatea tratatului astfel încheiat, și aceste forme ale constrângerii ar trebui consfințite în mod specific în art. 49, așa precum s-a propus de grupul celor 19 state. Mai mult ca

⁴¹⁹ Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries. Text adopted by the International Law Commission at its eighteenth session, in 1966, and submitted to the General Assembly as a part of the Commission's report covering the work of that session. În Yearbook of the International Law Commission, 1966, vol. II. p 246.

⁴²⁰ *Ibidem (Ibid)*, p. 247.

⁴²¹ United Nations Conference on the Law of Treaties, volume I, First Session, 26 March – 24 May 1968, Summary Records of the plenary meetings and of the meetings of the Committee of the Whole, p. 269.

⁴²² *Ibidem (Ibid)*, p. 272; Delegația Japoniei considera că nu putea susține amendamentul celor 19 state fiindcă noțiunea de "presiune politică și economică" încă nu a fost definită adecvat și stabilită în drept pentru a fi inclusă în Convenție ca și temei al invalidării unui tratat, or lovirea de nulitate a tratatului constituie un act foarte important de drept internațional.

⁴²³ *Ibidem (Ibid)*, p. 281; Reprezentantul Canadei se opunea propunerii celor 19 state argumentându-și poziția prin faptul că referința din Carta ONU la "amenințarea sau folosirea forței" se referea doar la forța militară și la nimic altceva. Mai mult ca atât, includerea sintagmei propuse "presiune economică sau politică" ar amenința să distrugă regula *pacta sunt servanda*.

atât, statele care au prezentat aceste amendamente, și un alt număr de state, au întreprins, de fapt, reprezentări similare în cadrul Adunării Generale a ONU, când AG a adoptat în unanimitate rezoluția 2131 (XX) – care proclama expres că niciun stat nu poate utiliza sau încuraja utilizarea măsurile economice, politice sau oricăror altor tipuri de măsuri pentru a constrânge un alt stat, în scopul obținerii de la acesta a subordonării exercitării drepturilor sale suverane sau recepționării de la acesta a oricărui fel de avantaj⁴²⁴.

Din cauza opiniei divizate a comunității internaționale pe marginea subiectului, amendamentul propus de grupul celor 19 state nu a fost promovat spre votare, și drept soluție de compromis s-a decis asupra promovării de către Regatul Țărilor de Jos (Olanda) a proiectului de Declarație privind interzicerea constrângerii militare, politice sau economice în încheierea tratatelor internaționale, cea din urmă fiind adoptată fără vot⁴²⁵.

Textul Declarației privind interzicerea constrângerii militare, politice sau economice în încheierea tratatelor internaționale are un conținut modest și constă doar din două articole: „Conferința Organizației Națiunilor Unite privind Dreptul Tratatelor, susținând principiul potrivit căruia fiecare tratat în vigoare este obligatoriu pentru părți și trebuie să fie executat de ele cu bună-credință, Reafirmând principiul egalității suverane a statelor, Convinsă de faptul că statele trebuie să aibă libertatea completă în efectuarea oricărui act legat de încheiere a unui tratat; Regretând faptul că în trecut statele au fost uneori forțate să încheie tratate sub presiune exercitată sub diverse forme de alte state; Dorind să asigure că în viitor nici o astfel de presiune nu va fi exercitată, sub nici o formă, de vreun stat în legătură cu încheierea unui tratat,

1. condamnă solemn amenințarea sau folosirea presiunii sub orice formă, fie ea militară, politică sau economică, de către orice stat pentru a constrânge un alt stat să efectueze orice act legat de încheierea unui tratat care încalcă principiile egalității suverane a statelor și libertatea consimțământului,

2. hotărăște că prezenta Declarație va face parte din Actul final al Conferinței privind Dreptul Tratatelor”⁴²⁶.

⁴²⁴ United Nations Conference on the Law of Treaties, volume I, First Session, 26 March – 24 May 1968, Summary Records of the plenary meetings and of the meetings of the Committee of the Whole, p. 284.

⁴²⁵ United Nations Conference on the Law of Treaties, First and second sessions, Vienna, 26 March- 24 May 1968 and 9 April - 22 May 1969, Official Records, Documents of the Conference p. 172.

⁴²⁶ The United Nations Conference on the Law of Treaties, Upholding the principle that every treaty in force is binding upon the parties to it and must be performed by them in good faith, Reaffirming the principle of the sovereign equality of States, Convinced that States must have complete freedom in performing any act relating to the conclusion of a treaty, Deploing the fact that in the past States have sometimes been forced to conclude treaties under pressure exerted in various forms by other States, Desiring to ensure that in the future no such pressure will be exerted in any form by any State in connexion with the conclusion of a treaty,

1. Solemnly condemns the threat or use of pressure in any form, whether military, political, or economic, by any State in order to coerce another State to perform any act relating to the conclusion of a treaty in violation of the principles of the sovereign equality of States and freedom of consent,

Astfel, deși Declarația prenotată nu este un produs al Comisiei de Drept Internațional, ci al conferinței de codificare a Dreptului Tratatelor, aceasta se citește în conjuncție cu art. 52 al Convenției de la Viena. Dezbaterile pe marginea subiectului consfințit în Declarație s-au referit la înțelegerea statelor vis-a-vis de ce constituie o conduită acceptabilă în relațiile dintre acestea, în contextul art. 2 alin. (4) al Cartei ONU.⁴²⁷ Totuși, rămâne neclar faptul dacă toate formele constrângerii (inclusiv constrângerea militară, politică sau economică) ar fi *ipso facto* ilicite, or Declarația nu comportă o forță juridică obligatorie și reprezintă doar un angajament politic al statelor. Astfel, de aici rezultă o altă neclaritate referitoare la faptul dacă vicierea consimțământului unui stat de a fi parte la un tratat prin constrângere economică sau politică are drept efect juridic lovirea de nulitate absolută a acelui tratat. O practică judiciară concludivă a Curții Internaționale a Justiției în acest sens încă nu există.

Convenția de la Viena din 1969 și Declarația în cauză se referă mai mult la constrângerea exercitată de un stat împotriva altuia, decât la constrângerea unei organizații internaționale împotriva unui stat – un subiect în devenire al relațiilor internaționale contemporane⁴²⁸. Mai mult ca atât, deși Convenția-soră privind Dreptul Tratatelor dintre State și Organizații Internaționale sau dintre Organizații Internaționale, adoptată la 21 martie 1986 dar încă neintrată în vigoare, nu conține o asemenea Declarație, aceasta în schimb conține un articol-oglină, nr. 52, care reiterează nulitatea oricărui tratat a cărui încheiere a fost obținută prin amenințarea sau prin folosirea forței, cu violarea principiilor de drept internațional incorporate în Carta Națiunilor Unite, totuși, în cazul tratatelor încheiate de organizații internaționale, noțiunea constrângerii nu a fost extinsă adițional întru încorporarea constrângerii militare, politice sau economice. Convenția din 1986 conține și un articol-oglină nr. 51, care stabilește, și în cazul organizațiilor internaționale, că exprimarea consimțământului unui stat sau a unei organizații internaționale de a fi legată printr-un tratat, obținută prin constrângerea exercitată asupra reprezentantului statului sau organizației internaționale prin acte sau amenințări îndreptate împotriva lui, este lipsită de orice efect juridic. Ambele Convenții de la Viena stabilesc drept efect juridic nulitatea absolută a tratatelor internaționale încheiate prin cele două vicii de consimțământ în cauză.

2. Decides that the present Declaration shall form part of the Final Act of the Conference on the Law of Treaties.

⁴²⁷ Toți Membrii Organizației se vor abține, în relațiile lor internaționale de a recurge la Amenințarea cu forță sau la folosirea ei fie împotriva integrității teritoriale ori independenței politice a vreunui stat fie în orice alt mod incompatibil cu scopurile Națiunilor Unite.

⁴²⁸ Corten O., Klein P., *Declaration on the Prohibition of Military, Political or Economic Coercion in the Conclusion of Treaties*. În: The Vienna Conventions on the Law of Treaties, Volume II, Part VIII Final Provisions. Oxford Commentaries on International Law. UK: Oxford Scholarly Authorities on International Law [OSAIL], 2011, p. 1861.

Într-un final, cele două articole care se refereau la *constrângerea reprezentantului unui stat* și *constrângerea exercitată asupra unui stat prin amenințare sau folosirea forței* au fost votate la Conferința de la Viena din 1969 cu 93 de voturi pro, niciunul împotriva și 4 abțineri⁴²⁹, și respectiv cu 98 de voturi pro, niciunul împotriva și 5 abțineri.⁴³⁰ Conținutul articolelor a rămas practic neschimbat începând cu anul 1966 când Comisia de Drept Internațional a prezentat ultimul proiect și explicațiile de rigoare (despre care am vorbit anterior).

Astfel, istoria a cunoscut o evoluție considerabilă a mijloacelor considerate a fi licite și ilicite operate în procesul de încheiere a tratatelor internaționale, și crescut progresist întru recunoașterea importanței consimțământului (neviciat) ca element de o înaltă semnificație, caracterizat prin indispensabilitate pentru asigurarea validității juridice a unui tratat internațional.

Anterior, în trecutul istoric, dat fiind faptul că războiul era un mijloc absolut legal de instaurare a unei noi ordini geopolitice, de promovare a unui interes economic sau politic și de stabilire a unei influențe regionale, constrângerea, atât a reprezentantului unui stat, cât și a însuși statului era considerată, la rândul ei, un mijloc firesc și legal de realizare a acelor obiective, instaurând, ulterior, un regim convențional care la fel era considerat licit.

Un interes deosebit, în perpetuarea analizei noastre, îl prezintă, în context, tratatele de pace, cele din urmă fiind încheiate, majoritatea lor, sub imperiul violenței, după încetarea unui război. L. Cavaré menționa cu referire la acestea că „statul învins care semnează un tratat de pace în condiții grele, cunoștea la intrarea în război riscul pe care și-l asumă și n-avea decât să nu intre în război; este în interesul învinsului să semneze și să execute tratatul, chiar puțin dezavantajos pentru a evita dezastrul național (își conservă libertatea de a alege între stabilirea păcii și continuarea care ar însemna distrugerea lui completă)”⁴³¹.

În procesul de codificare a Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor, problematica tratatelor de pace în raport de conturarea conceptului de „constrângere” nu a fost trecută cu vederea. Astfel, în lucrările sale de codificare Comisia de Drept Internațional a menționat faptul că „un fapt juridic trebuie să fie apreciat în lumina dreptului contemporan. Articolele privesc condițiile care sunt cerute pentru încheierea valabilă a unui tratat, adică condițiile cerute pentru crearea unui raport juridic pe baza tratatului. O evoluție a dreptului guvernând condițiile care sunt cerute pentru punerea în aplicare a unui act juridic, nu are ca efect lipsirea de validitate un act deja împlinit în

⁴²⁹ United Nations Conference on the Law of Treaties, Second Session, Vienna, 9 April – 22 May 1969, Official Records, Summary records of the plenary meetings and of the meetings of the Committee of the Whole, p. 90, par. 64.

⁴³⁰ *Ibidem (Ibid)*, pag. 93.

⁴³¹ L. Cavaré, *Le droit international positif. La notion de droit international public. Structure de la société inter-nationale. Les modalités des relations juridiques internationales. Les compétences respectives des Etats*. În: *Revue internationale de droit comparé*, Année 1953, p. 608-609.

conformitate cu dreptul anterior în vigoare”, stabilind, prin urmare, că art. 51 și 52 ale Convenției nu au un efect retroactiv asupra validității tratatelor.

Interzicerea folosirii forței și a amenințării cu folosirea forței (asupra unui stat) prin Pactul Societăților Națiunilor din 1919, Art. 1 și 2 din Pactul Briand – Kellogg din 1928, Rezoluția Adunării Societății Națiunilor din 11 martie 1932, art. 2 și 51 din Carta ONU din 26 iunie 1945, iar ulterior și a constrângerii asupra reprezentantului unui stat, prin intermediul Convenției de la Viena cu privire la dreptul tratatelor din 23 mai 1969 (care, la art. 52, totodată, reconfirmă interzicerea folosirii forței și a amenințării cu folosirea ei asupra statului), constituie instrumente juridice importante întru redefinirea modalității de stabilire și de organizare a noilor raporturi internaționale între subiecții dreptului internațional public.

O deosebită importanță o comportă Codificarea din perioada 1949-1969, din cadrul Conferinței de la Viena privind Dreptul Tratatelor, finalizată cu adoptarea Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor.

Este important să menționăm faptul că la momentul aderării sale la Convenția de la Viena privind Dreptul Tratatelor, Siria a formulat o rezervă referitoare la art. 52 „Constrângerea exercitată asupra unui stat prin amenințare sau folosirea forței” al Convenției, după cum urmează: „Expresia „amenințarea sau prin folosirea forței” utilizată în acest articol se extinde și asupra implicării constrângerii economice, politice, militare și psihologice sau asupra oricăror altor forme ale constrângerii utilizate pentru impunerea statului de a încheia un tratat contrar voinței și interesului său”, or Siria era unul dintre cele 19 state care doreau includerea presiunii politice și economice în noțiunea de „amenințarea sau prin folosirea forței” din cadrul art. 52.⁴³²

În răspuns la rezerva Siriei, Marea Britanie a enunțat în poziția sa oficială faptul că: „Regatul Unit nu acceptă că interpretarea articolului 52, înaintată de guvernul Siriei, reflectă corect concluziile la care s-au ajuns în timpul Conferinței de la Viena pe marginea subiectului constrângerii. Conferința a soluționat deja acest aspect prin adoptarea Declarației pe marginea subiectului în cauză, care, alături de Convenție, formează corpul Actului final. Regatul Unit obiectează rezerva propusă de Guvernul Siriei luând în considerație existența anexei la Convenție și nu acceptă intrarea în vigoare a Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor între Regatul Unit și Siria”.⁴³³

⁴³² Arhiva ONU on-line a tratatelor, Vienna Convention on the law of treaties (with annex). Concluded at Vienna on 23 May 1969. Rezerve și Declarații.

Disponibil: https://treaties.un.org/pages/ViewDetailsIII.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXIII-1&chapter=23&Temp=mtdsg3&clang=en#EndDec

⁴³³ *Ibidem (Ibid)*.

Marea Britanie a fost unicul stat care nu a acceptat rezerva făcută de Siria la art. 52. Rezerva a rămas, totuși, în vigoare pentru Siria și celelalte state-părți la Convenție, or aceasta nu era incompatibilă cu obiectul și cu scopul tratatului.

În același sens, Suedia, cu referire la rezerva Siriei la Convenție, a formulat doar o Declarație: „Guvernul Suediei de asemenea a luat act de declarația Republicii Arabe Siria, în conformitate cu care aceasta interpretează expresia „amenințarea sau prin folosirea forței”, precum este utilizată în art. 52 al Convenției, astfel încât să cuprindă și constrângerea economică, politică, militară și psihologică și orice alt timp de constrângere care ar impune statul să încheie un tratat contrar voinței sau intereselor sale. Cu referire la acest fapt, Guvernul Suediei observă că din momentul în care art. 52 se referă la amenințare sau la folosirea forței în sensul violării principiilor de drept internațional consfințite în Carta Națiunilor Unite, acesta trebuie să fie interpretat în lumina practicii care s-a dezvoltat sau urmează să se dezvolte în baza Cartei”.⁴³⁴

Observațiile Suediei sunt de o uriașă relevanță, mai ales în sensul faptului că ele reconfirmă: legătura indispensabilă dintre prevederile Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor și principiile de drept internațional public, și în special stabilesc aplicabilitatea art. 52 sub aspectul temporal – de când a apărut Carta ONU și cel al circumstanțelor pe care le creează conținutul ei normativ în organizarea societății internaționale.

În același sens, observațiile pot fi interpretate ca sugerând faptul că odată cu existența principiului nerecurgerii la forță sau la amenințare cu forță sau cel al neimixtiunii în afacerile interne ale altor state, constrângerea militară, politică și economică devin imposibile. Totuși, raportând la rezerva făcută de Siria, cu un conținut foarte specific, îți dai cu ușurință seama că întrebarea pe care și-a adresat-o Guvernul Republicii Arabe Siria este: Sunt, oare, cele zece principii ale dreptului internațional suficiente întru asigurarea protecției depline a statelor (în procesul încheierii tratatelor internaționale)?

În pofida faptului că existența Convenției de la Viena din 23 mai 1969 reprezintă o măsură importantă în recunoașterea constrângerii în calitate de viciu de consimțământ, comunitatea internațională, deși i-a reușit să reglementeze efectul juridic de nulitate absolută al tratatelor încheiate prin constrângerea atât a reprezentantului statului, cât și a statului, a definit sumar noțiunea de "constrângere exercitată asupra statului", limitând-o la "amenințarea sau folosirea forței, cu violarea principiilor de drept internațional încorporate în Carta Națiunilor Unite". „Declarația privind interzicerea constrângerii militare, politice sau economice în încheierea tratatelor

⁴³⁴ Arhiva ONU on-line a tratatelor, Vienna Convention on the law of treaties (with annex). Concluded at Vienna on 23 May 1969. Rezerve și Declarații.
Disponibil:https://treaties.un.org/pages/ViewDetailsIII.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXIII-1&chapter=23&Temp=mtdsg3&clang=_en#EndDec

internaționale” nu comportă, prin natura sa, un caracter juridic obligatoriu, totuși aceasta prezintă importanță prin faptul că aceasta constituie o parte a blocului de acte internaționale integrante⁴³⁵ la Convenția din 1969 și ea detaliază modalitățile de realizare a constrângerii. Astfel, este recomandată și considerată judicioasă luarea în considerație a Declarației (având ca reper titlul și conținutul său) în calitate de document explicativ și ca o posibilă lărgire a definiției noțiunii de "constrângere asupra statului", după cum se menționează: „constrângerii militare, politice, economice și a oricăror altor forme ale constrângerii în încheierea tratatelor internaționale”⁴³⁶.

Practica Curții Internaționale de Justiție în materia litigiilor în cadrul cărora să se facă referire la art. 52 al Convenției de la Viena din 1969 este una sumară. Astfel, în cauza *Fisheries Jurisdiction*, din 1973, CIJ a menținut că nu există dubii, astfel precum este consfințit în Carta ONU și în art. 52 al Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor, că în conformitate cu dreptul internațional contemporan un acord încheiat sub amenințarea sau folosirea forței este vid (lovit de nulitate absolută)⁴³⁷.

În cazul constrângerii asupra organizațiilor internaționale întru determinarea încheierii de către acestea a tratatelor internaționale, dat fiind faptul că la Convenția de la Viena din 1986 nu a fost anexată o Declarație similară, definirea termenului se rezumă la "amenințarea sau folosirea forței, cu violarea principiilor de drept internațional încorporate în Carta Națiunilor Unite".

Cu referire la definirea constrângerii exercitate asupra reprezentantului unui stat, în sensul art. 51, noțiunea semnifică "acte sau amenințări". Sintagma este una de o maximă generalitate, lipsită de acompanierea unor declarații adoptate adițional (precum este cazul art. 52). Totuși, dacă e să ne amintim de explicațiile Comisiei de Drept Internațional, consfințite în Proiectul de Articole privind Legea Tratatelor din 1966, sintagma intenționa să cuprindă orice formă a constrângerii sau a amenințării împotriva reprezentantului, care l-ar afecta ca și individ, și prin urmare ar include amenințarea de divulgare a unor informații private în scopul defaimării sale și ruinării carierei sale, și, bunăoară, amenințarea de a răni un membru al familiei sale. Prin urmare, dat fiind faptul că art. 51 nu impune careva limite interpretative, poate fi admisă și posibilitatea exercitării nu doar a *vis compulsiva* (a constrângerii psihice), ci și a *vis absoluta* (a constrângerii fizice) asupra

⁴³⁵ Conferința a adoptat la 22 mai 1969 Convenția de la Viena privind Dreptul Tratatelor. Convenția a fost deschisă spre semnare la 23 mai 1969. A rămas deschisă spre semnare până la 30 noiembrie 1969 la Ministerul Federal al Afacerilor Externe al Austriei și, ulterior, până la 30 aprilie 1970, la sediul Organizației Națiunilor Unite. Pe lângă Convenția de la Viena privind Dreptul Tratatelor, Conferința a adoptat două declarații (Declarația privind interzicerea constrângerii militare, politice sau economice în încheierea tratatelor și Declarația privind participarea universală la Convenția de la Viena privind Dreptul Tratatelor) și cinci rezoluții care au fost anexate la Actul Final al Conferinței.

⁴³⁶ Declaration on the Prohibition of Military, Political or Economic Coercion in the Conclusion of Treaties, 1969.

⁴³⁷ Curtea Internațională de Justiție, *Fisheries Jurisdiction (Federal Republic of Germany v Iceland)*, Jurisdiction, Judgment of 2 February 1973, ICJ Reports (1973) 49, at 59, para. 24.

reprezentantului statului întru determinarea acestuia să încheie un tratat internațional în numele statului.

Întru conchidere trebuie menționat faptul că în conformitate cu cauza arbitrală *Dubai-Sharjah Border Arbitration*, articolele 51 și 52 ale Convenției de la Viena din 1969 reflectă regulile cutumiare de drept internațional care sunt obligatorii pentru state chiar și în absența vreunei ratificări a Convenției⁴³⁸.

2.2.5 Limitele de competență în încheierea tratatelor internaționale: studiul articolelor 46 și 47 ale Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor.

Odată fiind elucidate viciile de consimțământ care pot interveni în cadrul procesului de încheiere a tratatelor internaționale și au drept efect juridic nulitatea relativă sau absolută a unui tratat internațional, din perspectivă practică comportă un deosebit interes să răspundem la întrebarea care sunt consecințele juridice asupra tratatelor internaționale încheiate prin depășirea competenței stabilite prin legislația internă a unui stat de a încheia tratate sau în cazul în care reprezentantul statului nu respectă instrucțiunile de negociere și încheiere a tratatului?

Astfel, esența analizei o constituie art-le 46 "Dispoziții ale dreptului intern privind competența de a încheia tratate", și, respectiv, 47 "Restricție specială a putinței de a exprima consimțământul unui stat" ale Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor din 1969.

Art. 46 al Convenției din 1969 stabilește că un stat care a încheiat un tratat internațional poate invoca drept temei de nulitate a acestuia faptul că tratatul a fost încheiat cu exprimarea consimțământului statului în cauză prin violarea unei dispoziții de drept intern care se referă expres la competența de a încheia tratate. În același timp, art. 46 stabilește careva condiții: (I) violarea trebuie să fie vădită și (II) violarea trebuie să se refere la o regulă fundamentală a dreptului său intern.⁴³⁹ Totodată, art. 46 statuează că "violarea este vădită" dacă aceasta este evidentă pentru oșicare stat care se comportă în conformitate cu practica normală și cu bună-credință.⁴⁴⁰

⁴³⁸ *Dubai- Sharjah Border Arbitration*, Award of 19 October 1981, 91 ILR (1981) 543, at 569.

⁴³⁹ Subliniem faptul că Art. 46 al Convenției de la Viena cu privire la Dreptul Tratatelor, încheiată la Viena la 23 mai 1969, publicată în ediția oficială a Monitorului Oficial "Tratate Internaționale", Volumul 4, pag. 53, conține o eroare de traducere din textul original al Convenției în limba engleză. Fraza "A State may not invoke the fact that its consent to be bound by a treaty has been expressed in violation of a provision of its internal law regarding competence to conclude treaties as invalidating its consent unless that **violation was manifest and concerned a rule of its internal law of fundamental importance**" se traduce ca "violare a fost vădită și privește o regulă de importanță fundamentală a dreptului său intern" și nu ca " violare a fost vădită și nu privește o regulă de importanță fundamentală a dreptului său intern".

⁴⁴⁰ Redacția originală în engleză prevede: "A violation is manifest if it would be objectively evident to any State conducting itself in the matter in accordance with normal practice and in good faith".

Astfel, art 46 se referă la chestiunea în ce măsură validitatea unui tratat poate fi afectată dacă acesta este încheiat cu violarea prevederilor legislației interne a uneia dintre părți. Totodată, problematica din art. 46 se caracterizează și prin tensiunea dintre suveranitatea de stat și securitatea tratatelor. Astfel, articolul în cauză trebuie citit în juxtapunere cu art-le 7 "Depline puteri"⁴⁴¹ și 27 "Dreptul intern și respectarea tratatelor"⁴⁴² ale Convenției din 1969, tensiunea în cauză fiind, astfel, soluționată în favoarea **securității tratatelor**.

Importantă incursiune istorică ne relevă faptul că încă în proiectul de Convenție privind Dreptul Tratatelor al Școlii de Drept de la Harvard, din 1935, prim-încercarea de codificare a ramurii dreptului tratatelor, se prevedea că "Un Stat nu este legat de un tratat încheiat în numele acestuia de un organ sau de o autoritate care nu este competentă să încheie tratatul în conformitate cu prevederile legislației sale naționale; totuși, un Stat poate fi ținut responsabil pentru o daună adusă unui alt Stat urmare a bazării rezonabile de către cel din urmă pe faptul că acel organ sau autoritate a deținut competența de încheiere a tratatului".⁴⁴³

Ulterior, în 1949, odată fiind demarate lucrările Comisiei de Drept Internațional de codificare a textului actualei Convenții de la Viena privind Dreptul Tratatelor, cei 4 Raportori Speciali și-au adus contribuții importante în avansarea discuțiilor și lucrărilor pe marginea problematicei în cauză. Astfel, Sir J.L Bierly a favorizat opinia constituționalistă strictă în conformitate cu care un tratat este obligatoriu dacă voința statului a fost exprimată în conformitate cu dreptul său constituțional și practicii constituționale, prin intermediul organului său competent în acest sens.⁴⁴⁴ Ulterior, Raportorul Special Sir Hersch Lauterpach a căzut de acord, de principiu, cu abordarea constituțională, dar a evidențiat, în același timp, o serie de calificări importante. Conform proiectuului de articole al lui Lauterpach, un tratat încheiat cu nerespectarea dreptului constituțional nu este nul *per se*, ci doar pasibil de a fi lovit de nulitate. Mai mult ca atât, dreptul statului interesat de a invoca nulitatea era considerat a fi limitat de aspecte precum sunt buna-credință și securitatea

⁴⁴¹ 1. O persoană este considerată ca reprezentând un stat pentru adoptarea sau autentificarea textului unui tratat sau pentru a exprima consimțământul unui stat de a se lega printr-un tratat dacă: a) prezintă deplinele puteri cuvenite; sau b) rezultă din practica statelor interesate sau din alte împrejurări că aveau intenția de a considera această persoană ca reprezentând statul în acest scop și a nu pretinde prezentarea de depline puteri. 2. În virtutea funcțiilor lor și fără a fi obligați să prezinte depline puteri, sânt considerați ca reprezentând statul lor: a) șefii de stat, șefii guvernelor și miniștrii afacerilor externe, pentru toate actele referitoare la încheierea unui tratat; b) șefii de misiune diplomatică, pentru adoptarea textului unui tratat ce se încheie între statul acreditant și statul acreditar; c) reprezentanții acreditați ai statelor la o conferință internațională sau pe lângă o organizație internațională ori pe lângă un organ al acesteia, pentru adoptarea textului unui tratat în această conferință, organizație sau organ.

⁴⁴² O parte nu poate invoca dispozițiile dreptului său intern pentru a justifica neexecutarea unui tratat. Aceasta regulă este fără prejudiciu în ce privește aplicarea articolului 46.

⁴⁴³ Harvard Draft Convention on the Law of Treaties, 1935, art. 21.

⁴⁴⁴ Third Report on the Law of Treaties by J. L. Brierly, UN Doc. A/CN.4/54, Extract from the Yearbook of the International Law Commission (YILC), 1952, Vol. II. – 50 p., Draft Article 4.

tranzacțiilor internaționale.⁴⁴⁵ În contrast, predecesorul lui Lauterpach, Sir Fitzmaurice, a avut o abordare strict internaționalistă, care a negat orșicare relevanță a dreptului constituțional intern al statelor cu referire la validitatea consimțământului exprimat pe plan internațional.⁴⁴⁶

Cel din urmă Raportor Special al Comisiei de Drept Internațional, Sir Humphrey Waldock, a avut o abordare în proiectele sale de articole conform căreia limitările constituționale pot să nu lovească de nulitate consimțământul exprimat de reprezentantul unui Stat în scopul aparentei sale autorități în temeiul dreptului internațional.⁴⁴⁷ Acesta a formulat o excepție de la regula sus-menționată: "dacă celălalt Stat sau State interesate au cunoscut la momentul încheierii tratatului că reprezentantul Statului nu deținea autoritatea constituțională pentru a stabili consimțământul Statului său de a fi legat prin tratat sau dacă lipsa autorității sale constituționale de legare a Statului său a fost, într-o circumstanță particulară, vădită pentru oricare reprezentant al unui Stat străin care acționa cu bună-credință în acel caz".⁴⁴⁸ În conformitate cu proiectul de articol a lui Waldock, excepția în cauză se aplica atât limitărilor procedurale și substanțiale asupra capacității de încheiere a tratatelor, cât și prevederilor constituționale care se refereau la validitatea tratatelor internaționale în lumina dreptului internațional.⁴⁴⁹

Urmare a deliberărilor îndelungate la nivelul Comisiei de Drept Internațional, care au avut loc ulterior, au fost propuse multiple redacții ale actualului art. 46 al Convenției de la Viena. În 1966, CDI adoptă redacția conform căreia "Un Stat nu poate invoca faptul că consimțământul său de a fi legat prin tratat a fost exprimat în violarea unei prevederi a dreptului său intern referitoare la competența de a încheia tratate ca lovind de nulitate consimțământul său, cu excepția cazului în care violarea a fost una vădită".⁴⁵⁰ CDI a scos în lumină în comentariul său asupra proiectului de articol în cauză câteva clarificări importante: (I) dacă fiecare Guvern ar trebui să urmărească ulterior procedurile interne (constituționale) desfășurate de celălalt Guvern în privința tratatului, acest fapt poate fi privit ca o ingerință inacceptabilă în afacerile interne ale unui stat; (II) în toate cazurile, eșecul de a se conforma prevederilor constituționale referitoare la intrarea în vigoare a unui tratat

⁴⁴⁵ First Report on the Law of Treaties by H. Lauterpacht, UN Doc. A/CN.4/63, Extract from the Yearbook of the International Law Commission (YILC), 1953, Vol. II. – 141 p., Draft Article 11.

⁴⁴⁶ Third Report on the Law of Treaties by Sir Gerald Fitzmaurice, UN Doc. A/CN.4/115, YILC 1958, Vol. II, Draft Article 10. - 33p.

⁴⁴⁷ Second Report on the Law of the Treaties by Sir Humphrey Waldock, UN Doc. A/CN.4/156 and Add.1-3, YILC 1963, vol. II, Draft Article 5 para 2. – 41p.

⁴⁴⁸ *Ibidem (Ibid)*, Draft Article 5 para 4 lit. a) – 41p.

⁴⁴⁹ *Ibidem (Ibid)*, Draft Article 5 para 1 lit. a) – 41p.

⁴⁵⁰ Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries. Text adopted by the International Law Commission at its eighteenth session, in 1966, and submitted to the General Assembly as a part of the Commission's report covering the work of that session (at para. 38). În Yearbook of the International Law Commission, 1966, vol. II. - 240 p.

cade pe responsabilitatea Guvernului Statului în cauză; (III) doar în cazul unei violări vădite a prevederilor dreptului intern, tratatul internațional este lovit de nulitate (absolută).⁴⁵¹

Proiectul de articol propus de Comisia de Drept Internațional a fost ulterior dezbătut în cadrul Conferinței de la Viena. Drept consecință, au fost introduse două amendamente. Primul amendament a fost propus de Peru și Republica Sovietică Socialistă Ucraina, și se referea la faptul că o violare a dreptului intern a unui stat putea fi invocată ca viciind consimțământul de a fi legat prin tratat numai dacă era de o importanță fundamentală.⁴⁵² Cel de-al doilea amendament a fost propus de Marea Britanie și s-a referit la clarificarea termenului "violare vădită", devenind, astfel, paragraful 2 al prezentului art. 26 al Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor.⁴⁵³

Formularea actuală a art. 26 al Convenției scoate în evidență faptul că în calitate de regulă generală nerespectarea prevederilor dreptului intern al unui stat nu afectează valoarea obligatorie a tratatului – fiind, astfel, o reconfirmare a art. 27 al Convenției (potrivit căruia un stat nu poate invoca dispozițiile dreptului său intern pentru a justifica neexecutarea unui tratat), și prezumându-se, implicit, și buna-credință a părților. Tratatul internațional este lovit de nulitate doar în cazul în care violarea dreptului intern a statului în cursul procesului încheierii tratatului este (I) vădită și (II) privește o regulă de drept intern de importanță fundamentală. Experții juridici clarifică în modul următor cele două condiții: Dacă violarea dreptului intern a fost **vădită**, atunci cealaltă parte știa sau trebuia să știe că reprezentantul statului a acționat *ultra vires* (depășind puterea sau autoritatea sa legală); **Dreptul intern**, în cazul de față, cuprinde toate regulile care guvernează competența reprezentantului statului de a încheia tratate, indiferent de statutul acestuia, în ierarhia ordinii juridice naționale și indiferent de faptul dacă aceste reguli sunt scrise sau nescrise. Prin urmare, nu doar dreptul constituțional (scris sau nescris), dar și actele Parlamentului, și prevederile administrative pot fi invocate în lumina art. 46 atâta timp cât sunt de "importanță fundamentală", iar violarea lor poate fi considerată vădită.⁴⁵⁴

Transferând conglomeratul concluziilor elucidate în exemple practice, atâta timp cât Convenția de la Viena din 1969 stabilește expres lista demnitarilor care nu au nevoie de depline puteri pentru a semna un tratat internațional, aceasta fiind transpusă fidel în sistemele normative interne ale statelor, când tratatul este semnat de un alt reprezentant al statului decât Șeful de Stat, Șeful de Guvern și Ministrul Afacerilor Externe, fără a avea depline puteri, are loc o violare vădită a unei

⁴⁵¹ *Ibidem (Ibid)*, 242 p.

⁴⁵² United Nations Conference on the Law of Treaties, Second Session, Vienna, 9 April – 22 May 1969, Official Records, Summary records of the plenary meetings and of the meetings of the Committee of the Whole, p. 86.

⁴⁵³ *Ibidem (Ibid)*, 88 p.

⁴⁵⁴ A se vedea discursul reprezentantului Peru la Conferința Națiunilor Unite privind Dreptul Tratatelor, Viena, 9 aprilie – 22 mai 1969. Official Records, Summary records of the plenary meetings and of the meetings of the Committee of the Whole, p. 239.

prevederi normative de importanță fundamentală a dreptului intern a statului reprezentantului în cauză. Prin urmare, tratatul este lovit de nulitate.

Într-un alt exemplu, Legea Republicii Moldova nr. 595 din 24 septembrie 1999, reconfirmă că Președintele nu are nevoie de depline puteri pentru a reprezenta statul în relații internaționale, acesta poartă tratative, ia parte la negocieri și încheie tratate internaționale.⁴⁵⁵ În același timp, art. 11 al aceleiași legi stabilește că Parlamentul Republicii Moldova decide asupra ratificării, acceptării, aprobării sau aderării Republicii Moldova la tratate care vizează participarea Republicii Moldova în organizațiile internaționale, iar alin. (3) al aceluiași articol enunță expres interdicția de neadmitere a ratificării, acceptării, aprobării sau aderării la un tratat internațional care limitează caracterul suveran, independent sau unitar al statului, precum și la cele care afectează neutralitatea permanentă a statului, exprimate, în particular, prin cedare sau schimb de teritoriu, transfer al competenței naționale în favoarea unei structuri supranaționale sau aderare la organizațiile de securitate colectivă, decât după examinarea problemei în cadrul unui referendum republican. Cele consfințite în Legea 595 se bazează inclusiv pe prevederile art. 11 alin. (1) al Constituției Republicii Moldova care prevede expres că Republica Moldova proclamă neutralitatea sa permanentă.⁴⁵⁶ Prin urmare, dacă Președintele Republicii Moldova ar semna un tratat internațional privind aderarea RM la NATO, acesta este pasibil de a fi lovit de nulitate în lumina prevederilor legislației naționale și, respectiv, a art. 46 al Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor.

Cu referire la art. 47 al Convenției de la Viena din 1969, acesta se referă la restricțiile speciale a exprimării consimțământului unui stat. Respectiv, dacă autoritatea (împuternicirea) unui reprezentant să exprime consimțământul unui stat de a fi legat printr-un tratat determinat a făcut obiectul unei restricții speciale, faptul că acest reprezentant a omis să ia cont de restricție nu poate fi invocat ca invalidând consimțământul exprimat de acesta. Excepție de la regula în cauză îl constituie cazul în care restricția a fost adusă la cunoștința celorlalte state negociatoare înaintea ca reprezentantul cu pricină să exprime acest consimțământ. Respectiv, în această situație consimțământul reprezentantului este lovit de nulitate.

Din cele enunțate, putem observa cu ușurință că unul dintre scopurile primordiale ale art. 47 este cel de a consolida protecția tratatelor internaționale, or nulitatea unui tratat intervine doar în cazul intervenției excepției sus-menționate, altminteri, dacă cealaltă parte nu a cunoscut despre restricție actul internațional rămânea a fi valabil încheiat. În același sens, dat fiind faptul că este dificil de

⁴⁵⁵ Legea privind tratatele internaționale ale Republicii Moldova, nr. 595 din 24.09.1999. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2000, nr. 24 – 26, art. 10.

⁴⁵⁶ Constituția Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 78. Intrată în vigoare la 27.08.1994.

verificat, în toate cazurile, dacă autoritatea reprezentantului statului nu este limitată, astfel încât acesta să fie împuternicit pe deplin să încheie tratatul, mecanismele procedurale ulterioare, precum sunt ratificarea, acceptarea, aprobare, vin să reconfirme consimțământul statului de a fi parte la tratat.

Întru înțelegerea aprofundată a prevederilor art. 47, în cele ce urmează, vom elucida aspecte importante ale codificării acestuia. În conformitate cu propunerile Raportorului Special Humphrey Waldock⁴⁵⁷, Comisia de Drept internațional, în prima sa lectură, a îmbinat într-un singur articol două situații diferite referitoare la reprezentantul care intenționează să lege statul de anumite obligații în timp ce nu deține autoritatea necesară. Respectiv, primul paragraf se referea la cazul când reprezentantul nu deținea "autoritatea aparatentă" – în sensul art. 7 din prezenta Convenție de la Viena privind Dreptul Tratatelor; iar cel de-al doilea paragraf se referea la cazul când deși reprezentantul deținea "autoritatea aparentă" acesta era subiectul unor restricții specifice.⁴⁵⁸

La cea de-a doua lectură, articolul în cauză a suportat noi modificări structurale și de conținut, iar în 1966 Comisia de Drept Internațional a adoptat proiectul de articol în următoarea redacție: "dacă autoritatea unui reprezentant de a exprima consimțământul Statului său de a se lega prin tratat a fost făcută subiectul unei restricții specifice, faptul că acest reprezentant a omis să ia cont de restricție nu poate fi invocat ca invalidând consimțământul exprimat de acesta, cu excepția faptului dacă restricția în cauză a fost adusă la cunoștința altor state negociatoare înaintea ca reprezentantul cu pricină să exprime acest consimțământ".⁴⁵⁹ Conferința de la Viena a reconfirmat esența proiectului de articol propus de CDI, fiind introdusă doar o cerință suplimentară a unei notificări formale în adresa statelor negociatoare privind această restricție. Prezentul art. 47 a fost, astfel, adoptat în unanimitate la cea de-a 18-a ședință plenară a Conferinței.⁴⁶⁰

Oferint un important reper interpretativ, Comisia de Drept Internațional explica în comentariul său asupra proiectului de articol intitulat "Restricțiile speciale asupra autorității de a exprima consimțământul Statului" că articolul este limitat la cazurile în care "defectul autorității" se referă la executarea unui act prin care un reprezentant intenționează într-un final să stabilească consimțământul statului său de a se lega prin tratat. Cu alte cuvinte, articolul se referă la cazurile când un reprezentant autorizat, subiect al unor condiții, rezerve sau limitări specifice, în scopul

⁴⁵⁷ Second Report on the Law of the Treaties by Sir Humphrey Waldock, UN Doc. A/CN.4/156 and Add.1-3, YILC 1963, vol. II, Draft Article 6 – 46 p.

⁴⁵⁸ Yearbook of the International Law Commission, Documents of the fifteenth session including the report of the Commission to the General Assembly, Vol. II, 1963, elaborated by the United Nations. Draft Article 32. Disponibil: https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1963_v2.pdf

⁴⁵⁹ Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries. Text adopted by the International Law Commission at its eighteenth session, in 1966, and submitted to the General Assembly as a part of the Commission's report covering the work of that session (at para. 38). În Yearbook of the International Law Commission, 1966, vol. II. - 242 p.

⁴⁶⁰ United Nations Conference on the Law of Treaties, Second Session, Vienna, 9 April – 22 May 1969, Official Records, Summary records of the plenary meetings and of the meetings of the Committee of the Whole, p. 88.

exprimării consimțământului statului său de a fi parte la un tratat anume, depășește autoritatea sa prin omiterea de a respecta restricțiile care i-au fost stabilite.⁴⁶¹

Trebuie subliniat faptul că art. 47 este aplicabil doar în privința unor restricții specifice impuse asupra autorității reprezentantului – acestea se referă la instrucțiuni (condiții, rezerve sau limitări) care sunt aduse la cunoștința reprezentantului într-un caz specific.⁴⁶² În cazul de față drept exemplu poate fi adusă situația când reprezentantul statului (diplomatul) a recepționat anumite instrucțiuni de negocieri pe care nu le-a urmat.

Respectiv, o a doua concluzie care se creionează este că natura specifică a restricțiilor la care se referă art. 47 este reconfirmată prin faptul că acestea trebuie să se refere la un tratat specific și la o situația specifică din cursul procesului încheierii tratatului internațional (bunăoară în cadrul negocierilor).

Articolul 47 nu specifică natura și sursa restricțiilor. Amendamentul propus de Republica Sovietică Socialistă Ucraina în cadrul Conferinței de la Viena de stabilire a faptului că restricția asupra autorității reprezentantului trebuie să emane de la "instrucțiunile date de Guvernul său" a fost respinsă.⁴⁶³ Majoritatea delegaților au dorit să mențină formularea originală pentru a include și alte restricții decât cele parvenite de la Guvern. Prin urmare, restricțiile specifice pot să derive nu doar din acțiuni administrative, ci și din reguli ale dreptului internațional.⁴⁶⁴

În același timp, dacă conform explicațiilor Comisiei de Drept Internațional termenul de "restricți" desemnează limitele prestabilite prin instrucțiunile expediate reprezentantului statului în privința tratatului care se vrea încheiat, reiese că pentru a fi aplicabil art. 47, instrucțiunile în cauză (de negociere bunăoară) trebuie să fie aduse la cunoștința celeilalte sau celorlalte părți – fapt care practic nu se întâmplă în contextul relațiilor internaționale. Prin urmare, este just să afirmăm faptul că dacă cealaltă parte ar cunoaște că reprezentantul statului acționează contrar instrucțiunilor recepționate de la capitala sa, tratatul în speță nu ar mai fi încheiat.

⁴⁶¹ Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries. Text adopted by the International Law Commission at its eighteenth session, in 1966, and submitted to the General Assembly as a part of the Commission's report covering the work of that session (at para. 38). În Yearbook of the International Law Commission, 1966, vol. II. - 243 p.

⁴⁶² *Ibidem (Ibid)*.

⁴⁶³ United Nations Conference on the Law of Treaties, Second Session, Vienna, 9 April – 22 May 1969, Official Records, Summary records of the plenary meetings and of the meetings of the Committee of the Whole, p. 167.

⁴⁶⁴ *Ibidem (Ibid)*, p. 247.

2.3 Aspecte istorico-juridice ale validității tratatelor inegale (încheiate prin leziune).

Termenul peiorativ de "tratate inegale" (sau tratate care trezesc mai multe polemici, cum ar fi tratatele "coercitive", "ruinare" sau "înrobitoare") se referă în primul rând la tratatele bilaterale încheiate în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, dar nu exclusiv, între puterile europene, Statele Unite, și chiar statele latino-americeane pe de o parte, și, pe de altă parte, în principal statele asiatice (China, Japonia, Siam, Coreea și altele) și cele africane. Astfel, conceptul prenotat simbolizează diviziunea dintre lumea occidentală și cea non-occidentală, dintre cea "civilizată" și cea "necivilizată", care a pătruns în gândirea juridică internațională în acea perioadă istorică.

Întrebarea – cheie de drept referitoare la conceptul de "tratate inegale" se referă la faptul dacă caracterul inegal al unui tratat constituie un temei independent pentru invalidare, revizuire facilitată, suspendare sau inopozabilitate sau chiar dacă acesta lovește tratatul de nulitate *ab initio*. Acest concept se află în tensiune cu principiul *pacta sunt servanda*. Dreptul internațional curent nu acceptă categoria juridică specială de **tratate inegale** cu efecte juridice speciale⁴⁶⁵.

Doctrina tratatelor "inegale" derivă din dreptul contractelor și este rezultatul conceptului de dreptul natural al "prețului corect" (*pretium iustum*) dezvoltat de Părinții Bisericii⁴⁶⁶. Transpunerea sa în dreptul tratatelor a fost susținută de Grotius și Vattel. Profesorii de drept natural și internațional din secolele XVII și XVI fac distincția în manualele lor dintre tratatele și alianțele egale și inegale, dar totuși fără a elabora vreo consecință juridică a acestei distincții⁴⁶⁷.

Astfel, Hugo Grotius a scris în mod extensiv despre tratate și alianțe inegale, prin familiarizarea sa cu exploatarea companiei olandeze *Dutch East India* în regiunile de Sud și Sud-Est ale Asiei (acesta oferea consultanță companiei Regatului Țărilor de Jos), unde încheierea tratatelor cu conducătorii indigenilor a format piatra de temelie a imperialismului olandez.

Grotius pleda pentru recunoașterea suveranității indigene și a posibilității încheierii de alianțe defensive cu popoarele non-occidentale. Aparținerea lor la o altă credință nu aducea atingere

⁴⁶⁵ Peters A., *Treaties, Unequal*. În: Max Planck Encyclopedia of Public International Law. Oxford: Editura Oxford University Press, 2018 – p. 10.

⁴⁶⁶ Circa 70 de teologi, din perioada secolelor II – VII, scrierile cărora au stabilit și au confirmat doctrina bisericească oficială. În sensul cercetării noastre a se vedea: Sf. Ambrosius, *De Officiis Ministrorum Libri Tres*; Jean Gaudemet, *L'Eglise dans l'Empire Romain (Ive – Ve siècles)*, În: Gabriel le Bras (ed.), *Histoire du droit et des institutions dans l'Eglise en Occident*, vol. III, Paris, 1958, p. 578 – 579; Jean Carbonnier, *Droit civil*, vol. IV: Les obligations. Paris, 1990, par. 80, 157.

⁴⁶⁷ A se vedea: Grotius, *De Jure Belli Ac Pacis Libri Tres* [1646] Book II Chapter XV; Pufendorf, *De Jure Naturae et Gentium Libri Octo* [1672/1688]; Wolff, *Ius Gentium Methodo Scientifica Pertractatum* [1749] vol 2; Vattel, *Le Droit des Gens ou Principes de la Loi Naturelle, Appliqués à la Conduite et aux Affaires de Nations et des Souverains* [1758] vol 3 Chapter XII; van Hulle, *History of International Law, 1648 to 1815; History of International Law, Ancient Times to 1648*.

abilităților lor de exercitate a drepturilor și îndatoririlor în conformitate cu dreptul natural. Concesiunea lui Grotius de a încheia alianțe defensive cu *infidelii* (popoarele indigene) a fost însă destul de revoluționară, având în vedere faptul că posibilitatea intrării în raporturi de tratat cu *infidelii* a constituit subiectul unei dezbateri academice intense în Evul Mediu și în perioada modernă timpurie⁴⁶⁸.

În septembrie 1604, Grotius a fost rugat să scrie o analiză cu referire la capturarea navei portugheze *Sancta Catarina*, fapt care a dus la redactarea lucrării *De Iure Praedae Commentarius* în care acesta a apărut politica companiei olandeze *Dutch East India* de recunoaștere a suveranității native și astfel, inclusiv a convențiilor încheiate cu reprezentanții familiilor regale indigene – precum au fost tratatele încheiate cu Regele Johor-ului (unitate administrativă a Malaeziei) privind crearea monopolului comercial și privind apărarea reciprocă. Grotius a reiterat problema suveranității native în lucrarea sa *De jure belli ac pacis*, în care el a argumentat în mod notoriu că în conformitate atât cu legea divină, cât și cu legile naturale, pot fi încheiate, în mod legal, tratate cu *necredincioși*, acestea fiind instrumente comune pentru întreaga omenire⁴⁶⁹.

Grotius avea o atitudine iertătoare vis-a-vis de practicile olandezilor de închiere a tratatelor, fapt care explică de ce de-a lungul discuțiilor sale despre alianțe inegale în lucrarea *De jure belli ac pacis*, acesta nu a pus niciodată sub semnul întrebării validitatea clauzelor inegale. Așa cum se va arăta mai jos, argumentele lui Grotius s-au axat pe faptul dacă statele participante la o alianță inegală și-au pierdut suveranitatea și nu pe legitimitatea inegalității flagrante în relațiile de tratat. Altminteri, întregul fundament juridic pentru puterea olandeză în Asia de Sud și Sud-Est ar fi fost amenințat. În timpul conferințelor maritime desfășurate la Haga și Londra în 1613 și 1615, delegațiile engleze au subliniat că tratatele olandeze erau adesea încheiate prin folosirea armelor. Grotius a respins acest argument subliniind importanța *pacta sunt servanda*⁴⁷⁰. Chiar dacă circumstanțele care înconjurau încheierea tratatelor erau discutabile, odată ce tratatul a fost încheiat și – ca rezultat – libertatea statelor a fost limitată în mod voluntar – drepturile și obligațiile care reieșeau din tratat trebuiau respectate.

Cu toate acestea, Grotius nu a făcut referire în mod explicit în lucrarea sa *De jure belli ac pacis* la tratatele încheiate de compania olandeză *Dutch East India*. La fel ca mulți dintre cercetătorii timpurii ai modernității, el s-a referit, în schimb, sub influența umanismului, la practica clasică a statului. Totuși, trebuie remarcat faptul că practica romană cu privire la tratatele inegale rămâne

⁴⁶⁸ Vismara G., „*Impium Foedus*”, la *Illiceità delle Alleanze con gli Infedeli nella “Res Publica Christiana” Medioevale*. Milan, Giuffrè, 1950, p. 176.

⁴⁶⁹ Grotius H., *De jure belli ac pacis libri tres*. Washington: Carnegie Institution of Washington, 1916. – 63 p.

⁴⁷⁰ George N. Clark and Willem Jan M. Eysinga, *The Colonial Conferences between England and the Netherlands*. Leiden: Brill, 1940, pp. 104–105.

obscură. Astăzi este recunoscut de cercetătorii contemporani că nici "tratatul inegal" sau *foedus iniquum*, nici "tratatul egal" sau *foedus aequum* nu erau termeni tehnici ai dreptului roman⁴⁷¹. Cu toate acestea, tratatele de pace romane și tratatele de alianță erau extrem de bogate și variate. În afară de tratatele care recunoșteau egalitatea statutului părților la tratat, au existat și tratate care au fost opresive și au favorizat doar partea romană.⁴⁷² Cel din urmă tip de tratat conținea adesea așa-numita *clauză de maiestate*, care obliga partea mai slabă a tratatului să recunoască superioritatea Romei și implica control roman unilateral al relațiilor sale externe⁴⁷³. Un exemplu adesea invocat al unui astfel de *foedus* roman "inegal" este tratatul încheiat cu Liga Aetoliană (*Aetolian League*) în anul 189 î. Hr.⁴⁷⁴ Tratatul în cauză cerea Ligii să mențină imperiul și măreția Romei, să aibă aceiași dușmani ca și locuitorii Romei și a impus un tribut anual asupra aetolienilor (reprezentanții comunităților tribale și orașelor din Grecia Antică).⁴⁷⁵

Grotius a făcut în primul rând distincția dintre tratatele de pace și tratatele de alianță, ambele putând fi încheiate în condiții egale sau inegale. Dar în același timp, Grotius nu a dat niciunui vreo definiție. El a subliniat mai degrabă că, pentru a înțelege natura unui tratat sau a unei alianțe inegale, ar fi cel mai bine de a le contrasta cu caracteristicile unui tratat egal de pace sau ale unei alianțe militare egale. Prevederile tratatelor și alianțelor egale nu păreau niciodată în mod vădit dăunătoare sau favorabile unei părți în mod particular. Un tratat egal de pace chema în mod obișnuit la înapoierea reciprocă a captivilor și a proprietății capture. Clauzele de alianțe egale în perioade de război puteau fi de natură militară sau puteau fi legate de comerț și puteau, de exemplu, să rezulte în acorduri privind taxele de import. Printre exemplele de condiții sau termeni militari "egali" se numără inclusiv refuzul de a acorda dreptul de trecere dușmanului oricărui dintre aliați sau, bunăoară, promisiunea de a nu construi fortărețe pe teritoriul niciuneia dintre părți.⁴⁷⁶

Caracteristica fundamentală a tratatelor inegale era că acestea erau încheiate între părți de rang diferit. Pentru Grotius, această diferență de rang reflectă o diferență în puterea și prestigiul militar și nu are nimic de-a face cu o inferioritate percepută în ceea ce privește cultura sau civilizația. Întrebarea principală care îl preocupa pe Grotius și pe scriitorii de după el nu a fost cauza inegalității ca atare, ci mai degrabă dacă și când inegalitatea în tratate și alianțe ducea la pierderea suveranității din partea statului mai slab.

⁴⁷¹ John W. Rich, *Treaties, Allies and the Roman Conquest of Italy*, in *War and Peace in Ancient and Medieval History*, ed. by Philip de Souza and John France. Cambridge: Cambridge University Press, 2011, p. 59.

⁴⁷² Karl-Heinz Ziegler, *Friedensverträge im Römischen Altertum*, *Archiv des Völkerrechts* 27 (1989), p. 56.

⁴⁷³ *Ibidem* (*Ibid*).

⁴⁷⁴ David J. Bederman, *International Law in Antiquity*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007, p. 191.

⁴⁷⁵ Erich S. Gruen, *The Hellenistic World and the Coming of Rome*. Berkeley: University of California Press, 1986. p. 30.

⁴⁷⁶ Grotius H., *De jure belli ac pacis libri tres*, ii.4.6–8, p. 823.

În cele din urmă, Grotius a recunoscut în scrierile sale că "este totuși adevărat că în majoritatea cazurilor se întâmplă ca cel care are poziția de avantaj într-un tratat, dacă acesta deține o superioritate vădită în ceea ce privește puterea, uzurpează treptat așa-numita suveranitate".⁴⁷⁷ "Puterea" pe care o menționaseră Grotius pare a fi în acest sens puterea militară, or exemplele pe care acesta le invoca și care puteau da naștere la un astfel de proces de pierdere a suveranității au fost tratatele cu caracter permanent sau cele care rezervau dreptul de "amplasare a garnizoanelor în oarșul" părții mai slabe. În aceste situații, datoriile statului mai slab, dacă acesta nu și-a exprimat protestele, se transformau în "drepturi ale conducerii", or "avea loc cel puțin o diviziune a suveranității".⁴⁷⁸ Cu alte cuvinte, suveranitatea a fost uzurpată sau divizată în acele cazuri unde statul protejat părea practic ocupat de statul care îl proteja.

Profesorul de drept civil din Oxford și judecătorul de amiralitate, Richard Zouche (1590-1661), considera drept tratate inegale acele tratate în care o parte trebuia să facă mai mult decât cealaltă. În principiu, Zouche a acceptat că alianțele inegale și drepturile de protecție nu diminuează suveranitatea statului mai slab.⁴⁷⁹ Cu toate acestea, ca și Grotius, el a recunoscut că, sub vălul de protecție, "inferiorii erau adesea supuși suveranității altora" și o uzurpare graduală a suveranității avea loc.⁴⁸⁰ Acest lucru se întâmpla atunci când alianța lua o formă permanentă sau atunci când trupele erau dislocate pe teritoriul statului mai slab, asemănându-se cu o ocupație militară.

Pentru juristul și filozoful german Samuel von Pufendorf (1632-1694), alianțele deveneau inegale fie "atunci când se dădeau sarcini inegale unui stat de către celălalt, fie atunci când acestea fac ca una dintre părți să devină inferioară celeilalte".⁴⁸¹ Tratatele egale, pe de altă parte, în opinia juristului, erau egale fiindcă drepturile și îndatoririle erau proporționale cu puterea fiecărei părți. Cu alte cuvinte, ideea lui Pufendorf despre inegalitate a fost mai nuanțată decât cea a lui Grotius, deoarece inegalitatea sarcinilor între părți ar trebui privită proporțional cu puterea relativă a fiecăreia dintre părți.⁴⁸² La fel ca Grotius, Pufendorf a făcut o distincție între sarcini temporare și sarcini permanente. În opinia juristului german, numai sarcinile permanente, de exemplu, când o parte a fost obligată să "aibă aceiași aliați ca și celălaltă parte, și nu cazul contrar - când o parte este

⁴⁷⁷ Grotius H., *De jure belli ac pacis libri tres*, ii.4.6–8, p. 825.

⁴⁷⁸ *Ibidem* (*Ibid*), p. 286.

⁴⁷⁹ Zouche R., *Iuris et iudicii fecialis, sive, iuris inter gentes, et quaestionum de eodem explicatio*, vol. 2, ed. by James L. Brierly. Washington: Carnegie Institution of Washington, 1911. ii.2, p. 64.

⁴⁸⁰ *Ibidem* (*Ibid*), "Saepe tamen accidit ut sub specie Patrocinii, & Foederis inferiores superiorum imperio subjiciantur".

⁴⁸¹ Pufendorf S., *De officio hominis et civis juxta legem naturalem libri*. Buffalo: William S. Hein & Co., 1995, p. 142.

⁴⁸² Charles H. Alexandrowicz, *Treaty and Diplomatic Relations Between European and South Asian Powers in the Seventeenth and Eighteenth Centuries*, *Receuil des Cours de l'Académie de Droit International de la Haye*, 1960, p. 280.

obligată să nu construiască fortărețe în anumite locuri particulare sau să nu formeze o armată" ar putea implica o diminuare a puterilor suverane.⁴⁸³

Numai în cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea o altă discuție detaliată în privința drepturilor de protectorat ca parte a tratatelor și alianțelor inegale a apărut în lucrarea avocatului și diplomatului elvețian, Emer de Vattel (1714-1767). El a considerat, de asemenea, că un tratat de protectorat este în primul rând un fel de alianță defensivă: "tratatul de protectorat nu derogă de la suveranitatea statului protejat și nu diferă de tratatele obișnuite de alianță, altfel decât prin faptul că acesta creează o diferență în demnitatea părților contractante."⁴⁸⁴ Cu alte cuvinte, la fel ca ideile lui Grotius privind demnitatea superioară a statului mai puternic, pentru Vattel, o relație de protecție nu a afectat suveranitatea statului protejat și reflectă doar o inegalitate de statut.

Vattel a făcut o excepție atunci când era vorba despre prevederile (din tratate) care interziceau purtarea războiului de către statul protejat fără consimțământul protectorului său. Ca și predecesorii săi, Vattel considera că interzicerea completă a dreptului de a purta război cu orice stat fără consimțământul statului-protector reprezenta o limitare flagrantă a libertății externe a statului de a acționa, care la rândul său ducea la diminuarea suveranității statului protejat. Cu toate acestea, când dispoziția tratatului se limita doar la o interdicție de a lupta împotriva unor națiuni bine-definite, suveranitatea statului protejat nu era afectată.

Vattel a subliniat că, mai presus de toate, o relație de protecție era o relație contractuală, care avea nevoie de consimțământul părții protejate. Mai mult ca atât, era chiar posibil ca statul protejat ulterior să refuze protectoratul și să declare tratatul de protectorat nul ori de câte ori puterea protejantă nu și-a respectat datoriile de protector. Vattel a scris că, dacă protectorul "nu-l protejează pe celălalt în caz de necesitate, este evident că, prin nerespectarea angajamentelor sale, acesta pierde toate drepturile pe care le-a dobândit prin tratat, și că celălalt, fiind desființat de obligație pe care a contractat-o, reintră în posesia tuturor drepturilor sale anterioare".⁴⁸⁵

Într-o avansare a analizei istorice propuse, prezintă o deosebită relevanță elucidarea câtorva exemple istorice ale practicii statelor. Astfel, practica încheierii unor tratate inegale cu China și alte state din Asia de Est rezultă din competiția dintre diferitele puteri europene rivale și puterea relativă a națiunilor asiatice, care a împiedicat divizarea și anexarea teritoriilor și a favorizat "politica ușii deschise". În mod frecvent, tratatele erau dictate sub amenințarea bombardamentului naval sau a

⁴⁸³ Pufendorf S., *De jure naturae et gentium*, vol. 1, ed. by Charles H. Oldfather and William A. Oldfather. Oxford: Clarendon Press, 1934), viii.9.4, p. 906.

⁴⁸⁴ Vattel, *The Law of Nations or the Principles of Natural Law*, 1758, p. 191.

⁴⁸⁵ *Ibidem (Ibid)*, p. 192.

asediului. Toate aceste tratate au fost abrogate sau revizuite înainte de încheierea celui de-al doilea război mondial⁴⁸⁶.

În mod particular cu referire la cazul Chinei, circa 1000 de tratate și acorduri încheiate de China cu state sau corporații străine între anii 1842 și 1949 au fost considerate "inegale". În cazul de față au fost implicate 18 state, respectiv 12 state europene (Regatul Unit, Franța, Suedia/Norvegia, Prusia, Portugalia, Danemarca, Olanda, Spania, Belgia, Italia, Austro-Ungaria, Elveția) și Rusia, SUA, Japonia, Peru, Brazilia și Mexic. În cele ce urmează, vor fi elucidate câteva exemple istorice de tratate inegale încheiate cu China.

Coloana vertebrală a regimului tratatelor inegale au constituit-o însăși tratatele de pace încheiate după înfrângerile chineze în cinci războaie cu puteri occidentale între anii 1842 și 1901.⁴⁸⁷ Primul tratat inegal din istorie a fost tratatul de pace între China și Marea Britanie (Tratatul de la Nanking), încheiat cu Marea Britanie la 29 august 1842 sub amenințarea atacului, care a marcat sfârșitul primului război cu opiu (*first opium war*).⁴⁸⁸ Tratatul de pace, prietenie și comerț din 1844 între Statele Unite ale Americii și Imperiul Chinez a introdus formal și definit sistemul extrateritorialității (art. XXI, XXV), care, prin clauza națiunii celei mai favorizate, s-a extins la toate celelalte puteri care încheiau tratate.⁴⁸⁹ Tratatul în cauză a devenit modelul pentru Tratatului de prietenie, comerț și navigație, din 1844, între Franța și China.⁴⁹⁰ Acest set de tratate a fost numit "Marea Cartă" a străinului occidental în China și a constituit baza pe care s-au desfășurat relațiile comerciale și diplomatice cu statul în cauză.⁴⁹¹ Toate celelalte tratate încheiate ulterior doar le-au extins și le-au rafinat.

După războiul sino-japonez din 1894 - 1895⁴⁹², China a trebuit să încheie cu Japonia Tratatul de Pace semnat la Shimonoseki, în textul căruia recunoștea independența și autonomia Coreei (articolul I)⁴⁹³. Într-un alt exemplu, în Convenția din 1898, între China și Marea Britanie, privind extinderea teritoriului Hong Kong-ului, China a închiriat "Teritoriile Noi", inclusiv Kowloon, ca o extensie a guvernării britanice pe insula Hong Kong (stabilită anterior prin Convenția de prietenie din 1860 între China și Marea Britanie) pentru o perioadă de 99 de ani.

⁴⁸⁶ Peters A., *Treaties, Unequal*. În: Max Planck Encyclopedia of Public International Law. Oxford: Editura Oxford University Press, 2018 – p. 12.

⁴⁸⁷ Jann K Kleffner, *Peace Treaties*. În: Max Planck Encyclopedia of Public International Law. Oxford: Editura Oxford University Press, 2011 – p. 9.

⁴⁸⁸ Treaty between China and Great Britain, signed at Nanking, 29 August 1842.

⁴⁸⁹ Treaty of Peace, Amity and Commerce between China and the United States, signed at Wang Hiya, 3 July 1844.

⁴⁹⁰ Treaty of Friendship, Commerce and Navigation between China and France, signed at Whampoa, 24 October 1844.

⁴⁹¹ Oesch M., *Commercial Treaties*. În: Max Planck Encyclopedia of Public International Law. Oxford: Editura Oxford University Press, 2014 – p 16.

⁴⁹² Primul Război Sino-Japonez (1 august 1894 – 17 aprilie 1895) a avut loc între Dinastia Qing al Chinei și Japonia perioadei Meiji, în primul rând pentru controlul asupra Coreei.

⁴⁹³ Treaty of Peace between China and Japan, signed at Shimonoseki, 17 April 1895.

După înfrângerea militară a *mișcării anti-occidentale Boxer* (în special anti-creștine) de către puterile occidentale, la 7 septembrie 1901 a fost încheiat Protocolul final pentru soluționarea tulburărilor din 1900 ("*Protocolul Boxer*"). Protocolul în cauză a permis celor 11 puteri străine să preia controlul asupra cartierelor diplomatice din Peking și să staționeze forțe militare pe teritoriul dintre capitală și coastă. Din cauza clauzelor sale denigratoare, care cuprindeau și aplicarea de pedepse asupra liderilor *mișcării Boxer*, Protocolul din 1901 este adesea considerat ca apogeul tratatelor inegale încheiate cu China⁴⁹⁴.

Tratatele inegale au ocupat un loc central în memoria colectivă chineză ca și o experiență umilitoare a națiunii – numită și *guochi*, desfășurată pe parcursul celor 100 de ani din 1842 până în 1943, perioadă istorică care a fost supranumită ca și "secolul tratatelor"⁴⁹⁵.

Experiențe similare ale statelor asiatice în a fi părți la tratate inegale cu Occidentul cuprind cazul încheierii de către Japonia și SUA, în anul 1854, a Tratatului de prietenie și comerț din Kanagawa (Convenția Perry)⁴⁹⁶, precum și Convenția dintre Marea Britanie și Regatul Japoniei în scopul reglementării admiterii navelor englezești în porturile Regatului, care a deschis porturile Nagasaki și Hakodadi/Hakodate. Prevederile celui din urmă tratat enunțau că cele două porturi japoneze erau deschise navelor britanice pentru a efectua reparații și pentru a obține apă potabilă, provizii și alte bunuri de orice fel pe care și le doreau englezii pentru nave, precum și faptul că în porturile din Japonia, fie acum deschise, fie deschise în viitor, navelor sau subiecților oricărei națiuni străine, navele și subiecții britanici vor avea dreptul la intrare în porturi și la egalitatea de avantaje care li se cuvin olandezilor și chinezilor în relațiile lor existente cu Japonia.⁴⁹⁷ În 1858, Japonia a încheiat așa-numitele Tratatate ale celor 5 puteri Ansei (*Ansei Five-Power Treaties*)⁴⁹⁸, cu SUA, Marea Britanie, Rusia, Regatul Țărilor de Jos și Franța, iar cele mai importante prevederi ale tratatelor inegale în cauză se refereau la: schimbul de agenți diplomatici; deschiderea orașelor nipone Edo,

⁴⁹⁴ Peters A., *Treaties, Unequal*. În: Max Planck Encyclopedia of Public International Law. Oxford: Editura Oxford University Press, 2018 – p. 15.

⁴⁹⁵ Wang D., *China's Unequal Treaties*. Oxford: Lexington Books, 2005, p. 1.

⁴⁹⁶ Tratatul de la Kanagawa, numit și Convenția Perry (31 martie 1854) este primul tratat al Japoniei încheiat cu o națiune occidentală. Încheiat de reprezentanții Statelor Unite și Japoniei la Kanagawa (acum parte din Yokohama), a marcat sfârșitul perioadei de izolare a Japoniei (1639-1854). Tratatul a fost semnat ca urmare a presiunii comisarului american Matthew C. Perry, care a navigat în Golful Tokyo cu o flotă de nave de război în iulie 1853 și a cerut ca japonezii să-și deschidă porturile pentru navele americane pentru a se aproviziona. Perry a părăsit apoi Japonia pentru a da Guvernului nipon câteva luni ca să-și formeze o decizie. Când sa întors în februarie 1854, japonezii conștienți de faptul armamentul pe care îl dețineau nu era pe măsura navelor de război ale lui Perry, au fost de acord să admită vasele americane în porturile Shimoda și Hakodate și să accepte un consul american la Shimoda.

⁴⁹⁷ Art.1, art. 5, Convention For Regulating the Admission Of British Ships Into The Ports of Japan (Anglo-Japanese Friendship Treaty), Kanagawa, March 31, 1854.

⁴⁹⁸ Lista tratatelor prenotate:

The Treaty of Amity and Commerce (United States-Japan) on July 29, 1858.

The Treaty of Amity and Commerce between the Netherlands and Japan on August 18, 1858.

The Treaty of Amity and Commerce between Russia and Japan on August 19, 1858.

The Anglo-Japanese Treaty of Amity and Commerce on August 26, 1858.

The Treaty of Amity and Commerce between France and Japan on October 9, 1858.

Kobe, Nagasaki, Niigata și Yokohama pentru comerțul exterior ca și porturi; abilitatea cetățenilor străini de a trăi și de comercializa conform voinței lor în aceste porturi (doar comerțul cu opiu a fost interzis); un sistem de extrateritorialitate care prevedea subjugarea rezidenților străini la legile propriilor instanțe consulare în locul sistemului juridic japonez⁴⁹⁹; taxe fixe de import-export scăzute, supuse controlului internațional, privând astfel controlul guvernului japonez asupra comerțului exterior și protecției industriilor naționale (rata ar coborâ tocmai la 5% în anii 1860).⁵⁰⁰ Tratatul Ansei au fost urmate și de alte tratate inegale cu alte puteri europene și Peru până în anul 1874⁵⁰¹.

Într-un alt exemplu, Siam (denumire schimbată în 1939 în Thailanda), a fost forțat prin amenințare militară să semneze Tratatul de Pienenie și Comerț dintre Marea Britanie și cei Doi Regi ai Siam-ului în 1855 (Tratatul Bowring). Acesta se aseamăna cu tratatele britanice încheiate cu China și Japonia cu câțiva ani mai devreme, și conținea următoarele prevederi: stabilirea unei taxe de 3% pentru toate importurile și permitea subiecților britanici să comercializeze în toate porturile thailandeze, să dețină terenuri în apropiere de Bangkok și să se miște liber în țară. În plus, tratatul a acordat subiecților britanici extrateritorialitate (scutirea de jurisdicția autorităților thailandeze) - un privilegiu care, în timp, s-a dovedit a fi atât de iritant încât eliminarea sa a devenit un obiectiv principal al politicii thailandeze⁵⁰². Ulterior, între anii 1856 și 1870, SUA și alte puteri din Europa au încheiat cu Siam tratate conform modelului Tratatului Bowring (1855) și a Acordului Adițional la Tratatul Bowring (1856).

Tratate inegale au fost încheiate, de asemenea, între statele asiatice. În acest sens, poate fi exemplificat Tratatul de Pace și Prietenie, din Kanghwa/Ganghwa, dintre Coreea și Japonia (1876). Tratatul în cauză descria Coreea ca stat independent, egal în statut cu Japonia. Cu toate acestea, prevederile tratatului nu prezentau deloc egalitate. Tratatul a acordat Japoniei multe drepturi care nu au fost acordate Coreei pe o bază egală. Tratatul de la Ganghwa a fost primul pas formal al Coreei spre deschiderea relațiilor sale externe după secolele unei politici puternice de izolare. În cele din urmă, mai târziu s-a dovedit a fi primul pas spre supunerea Coreei la guvernarea japoneză cu aproximativ trei decenii mai târziu⁵⁰³. Astfel, un alt exemplu de tratat îl constituie Tratatul privind

⁴⁹⁹ Tratatul inegal se suprapune cu capitularea, care exista până la începutul secolului al XX-lea. Capitulațiile au fost acordate de Sultanul Imperiului Otoman și de Șahii din Iran. Aceștia au scutit resortisanții străini de jurisdicția teritorială a statului de locuința lor și i-au plasat sub jurisdicția consulară administrată de consuli ai statului lor de origine.

⁵⁰⁰ Ansei Treaties. Disponibil: https://en.wikipedia.org/wiki/Ansei_Treaties

⁵⁰¹ Peters A., *Treaties, Unequal*. În: Max Planck Encyclopedia of Public International Law. Oxford: Editura Oxford University Press, 2018 – p. 16.

⁵⁰² Bowring Treaty. Disponibil: <https://www.britannica.com/event/Bowring-Treaty>

⁵⁰³ Treaty of Ganghwa. Disponibil: https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Treaty_of_Ganghwa

Încorporarea Coreei în Regatul Japoniei, încheiat în 1910, urmare a căruia Japonia a declarat că Imperiul Coreean era dizolvat și Coreea a trecut sub guvernarea niponă⁵⁰⁴.

Întru înțelegerea mai aprofundată a dinamicii încheierii unui număr atât de mare de tratate inegale în trecut, în cele ce urmează vor fi explicate standardele de drept ale epocii. Trebuie subliniat faptul că în perioada istorică de referință, când erau încheiate tratate inegale, contextul juridic internațional se diferenția colosal de dreptul internațional existent în prezent. Utilizarea forței nu era interzisă. Prin urmare, tratatele puteau fi valabil încheiate prin intermediul sau sub amenințarea forței militare. În al doilea rând, deși doctrinarii și cercetătorii europeni ai dreptului natural au stabilit în mod ferm opinia că toate statele erau suverane și egale, acest principiu se prezenta a fi unul mai mult teoretic decât real, și era utilizat doar întru facilitarea și justificarea încheierii de tratate internaționale cu state mai puțin dezvoltate sau cu capacități militare de autoapărare mai reduse.

După reorganizarea Europei prin intermediul Congresului de la Viena din 1815, a apărut noțiunea de sistem juridic internațional limitat la statele europene.⁵⁰⁵ În paralel, o abordare pozitivistă a dreptului internațional a înlocuit teoriile dreptului natural (*pozitivismul juridic*). O viziune extremă a secolului XIX-lea a fost că relațiile dintre entitățile europene și cele non-europene se desfășurau loc în afara domeniului dreptului internațional și că, prin urmare, acestea erau supuse doar "conștiinței" statelor europene sau "discreției" lor. În această perspectivă, obligațiile din tratatele încheiate între statele europene și entitățile non-europene erau doar obligații de "onoare"⁵⁰⁶.

În contrast, abordarea dominantă a doctrinarilor europeni a fost aceea de a aplica dreptul internațional, deși cu modificări. În această concepție dominantă, puterile non-europene precum China sau Japonia erau state, dar numai după recunoașterea constitutivă. Înainte de recunoaștere, acestea erau considerați fie "nu pe deplin suverane", fie ca neapartenând "familiei națiunilor" sau "societății internaționale". Recunoașterea, expresă sau implicită, era oferită entităților non-europene doar când acestea îndeplineau standardul occidental al civilizației. Oarecum incoerent, încheierea primelor tratate (inegale) nu a fost considerată ca implicând recunoașterea. Pe cealaltă parte, însăși puterile Asiatice aveau inițial concepte diferite cu referire la relațiile juridice între state. Ideea tratatelor interstatuale, care în același timp presupunea și manifestă egalitatea suverană a statelor contractante, nu era acceptată⁵⁰⁷.

⁵⁰⁴ *Ibidem (Ibid)*.

⁵⁰⁵ Fitschen T., *Vienna Congress (1815)*. În: Max Planck Encyclopedia of Public International Law. Oxford: Editura Oxford University Press, 2015 – p. 3.

⁵⁰⁶ Lachenmann F., *Legal Positivism*. În: Max Planck Encyclopedia of Public International Law. Oxford: Editura Oxford University Press, 2011 – p. 49.

⁵⁰⁷ Peters A., *Treaties, Unequal*. În: Max Planck Encyclopedia of Public International Law. Oxford: Editura Oxford University Press, 2018 – p. 30.

Astfel, ca și rezultat al ciocnirii diferitelor sisteme de drept, statele non-europene erau tratate diferențiat de la caz la caz. Relațiile dintre statele non-europene și cele europene au fost reglementate nu de dreptul internațional general (principiile generale ale dreptului internațional, normele și standardele), ci exclusiv de dispozițiile tratatului, care astfel au format un regim autonom.⁵⁰⁸ Abrogarea tratatelor inegale și încheierea de noi tratate, preconditionate pentru realizarea unui standard occidental al civilizației, au marcat dobândirea unei personalități internaționale "depline" și a unei calități de "membru deplin" în cercul interior al națiunilor.

În lumina raționamentului parcurs, trebuie menționat că, de fapt, conceptul de "tratate inegale" a fost invocat pentru prima oară la începutul anilor 1920 de Uniunea Sovietică, care a sugerat Chinei să denunțe "tratatele inegale" încheiate cu Rusia Țaristă. Ulterior a devenit clar că sugestia nu era menită să se refere și la acordurile de frontieră.⁵⁰⁹ În schimb, China a invocat doctrina emergentă a tratatelor "inegale" pentru a pune capăt la acordurile existente la moment care stabileau jurisdicție consulară pe teritoriul chinez și prevedeau concesi teritoriale, arende, clauze dezechilibrate ale națiunii cele mai favorizate sau regimuri vamale dezavantajoase pentru China – cel mai bine-cunoscut instrument în acest sens fiind Protocolul "Boxer" din 7 septembrie 1901, care împuternicea 11 state (Austro-Ungaria, Belgia, Franța, Germania, Marea Britanie, Italia, Japonia, Regatul Țărilor de Jos, Rusia, Spania și Statele Unite) se preia controlul asupra cartierelor diplomatice ale Pekinului și să staționeze forțe militare între capitală și coastă.⁵¹⁰

Astfel, după Primul Război Mondial, China a invocat conceptul de "tratate inegale" pentru a contesta validitatea tratatelor care i-au fost impuse începând cu mijlocul secolului nouăsprezece.⁵¹¹ Republica Populară Chineză a devenit parte a Ligii Națiunilor în 1920, urmare a semnării la 10 septembrie 1919 a Tratatului de Pace cu Austria la Saint Germain. Astfel, una dintre prioritățile sale de membru a constituit-o schimbarea obligațiilor sale rezultate din multitudinea tratatelor inegale la care era parte, prin intermediul art. XIX al Cartei Ligii, care statua că: Adunarea poate ocazional sfătui reconsiderarea de către membrii Ligii a tratatelor care au devenit inaplicabile și considerarea condițiilor internaționale ale căror continuitate ar putea pune în pericol pacea din lume.⁵¹² În timp ce revizuirea tratatelor nu era menționată în mod specific în însuși art. XIX, era cert faptul că anume revizuirea era contemplată de autorii Cartei la Paris. Ghidul oficial al Ligii, intitulat "Scopurile,

⁵⁰⁸ Klein E., *Self-Contained Regime*. În: Max Planck Encyclopedia of Public International Law. Oxford: Editura Oxford University Press, 2006 – p. 3.

⁵⁰⁹ Chiu H., *Comparison of the Nationalist and Communist Chinese views of Unequal Treaties*. În: China's practice of International Law . Some Case Studies. Cambridge, Mass., 1972, p. 237 – 267, Herome Alan Cohen (ed.).

⁵¹⁰ Caflisch L., *Unequal Treaties*. În: German Yearbook of International Law. Berlin: Editura Duncker & Humblot, Vol. 34, 1992, p. 60.

⁵¹¹ Nozari, F., *Unequal Treaties in International Law*. PhD diss., University of Stockholm, 1971.p. 112.

⁵¹² Art. 19, Covenant of the League of Nations, Signed: 28 June 1919 at the Paris Peace Conference, Effective: 10 January 1920.

Metodele și Activitatea Ligii Națiunilor" confirma acest raționament prin prevederea "În art. 19 Carta face referire la revizuirea pașnică a tratatelor".⁵¹³ Totuși, după ce a formulat multiple rezoluții și propuneri către Adunarea Ligii Națiunilor și Primul Comitet al acesteia, efortul Chinei de a utiliza art. XIX nu a obținut sprijinul necesar pentru revizuire la care a sperat.⁵¹⁴

Cu toate acestea, Liga Națiunilor nu era unicul forum multilateral la care China a avut acces în perioada dintre Primul și cel de-al Doilea Război Mondial. Preocupări legate de cursa armelor dintre marile puteri și de stabilitatea regională în Asia au determinat ca Statele Unite și Regatul Unit să convoace în 1921 Conferința de la Washington. În cadrul Conferinței de la Washington China a obținut mai multe reușite: 1. A câștigat o promisiune de la puterile participante că acestea nu vor profita de haosul intern din China pentru a-și asigura privilegiile suplimentare pentru ei înșiși sau pentru a crea noi sfere de influență; 2. A reușit stabilirea returnării fostei zone închiriate de germani din Kiaochow, care a fost permisă Japoniei să o păstreze în cadrul înțelegerii de pace de la Versailles. 3. A obținut eliminarea oficiilor poștale străine și a instalațiilor fără fir din China. 4. A câștigat o promisiunea statelor-părți la tratate că acestea vor discuta în viitor despre restaurarea autonomiei tarifare a Chinei și abolirea extraterritorialității și a jurisdicției consulare.⁵¹⁵

Ulterior, termenul de "tratată inegală" a fost introdus formal de Partidul Naționalist al Chinei Kuomintang, într-un discurs din 1923 care se referea la elementele-cheie solicitate Chinei pentru realizarea "marii sarcini de reconstrucție națională".⁵¹⁶ Pentru a spori legitimitatea sa, Kuomintang a identificat egalitatea ca "tendința generală a lumii". Discursul oficial a introdus termenul "tratate inegale" în conștiința națională a Chinei și a enunțat că: "Pentru a-și pune în aplicare politicile, despoții Manchu nu s-au bazat oamenii din China, ci depindeau de asistența străină, și ca rezultat au încheiat tratate inegale cu alte națiuni în detrimentul lor și a drepturilor poporului chinez".⁵¹⁷

Dat fiind faptul că Guvernul Republicii Populare Chineze, din punct de vedere practic, a fost parțial lipsit de succes în efortul său de a pune capăt sau de a revizui instrumentele internaționale pe care le califica ca fiind "tratate inegale", acesta a încercat în 1931 să abolească unilateral jurisdicția consulară prin consolidarea legislației naționale. Inițiativa a fost întreruptă de invazia Japoneză a regiunii Manchuria (19 septembrie 1931). Respectiv, jurisdicția consulară din China a încetat prin intermediul unei serii de acorduri încheiate după cel de-al Doilea Război Mondial.⁵¹⁸

⁵¹³ League of Nations, *The Aims, Methods and Activity of the League of Nations*, Geneva: Secretariat of the League of Nations, 1938, p. 44.

⁵¹⁴ Ku Ch., *Abolition of China's Unequal Treaties and the Search for Regional Stability in Asia, 1919-1943*. În: *Chinese Yearbook of International Law and Affairs*, Volume 12 (1992-94), p. 76.

⁵¹⁵ *Ibidem (Ibid)*, p. 79.

⁵¹⁶ Li Chien-nung, *The Political History of China, 1840-1928*, trans. and ed. by Teng Ssu-yu and Jeremy Ingalls, Princeton: D. V. Nostrand Co., Inc., 1956, p. 447.

⁵¹⁷ *Ibidem (Ibid)*, p. 450.

⁵¹⁸ Fshel R. W., *The End of Extraterritoriality in China*. Berkeley, 1952, p. 207.

Politica Guvernului Naționalist chinez a fost andosată și consolidată, ulterior, de Republica Populară, de Uniunea Sovietică și de unele țări în curs de dezvoltare. Potrivit noilor guvernanți ai Chinei, caracterul "egal" sau "inegal" al unui tratat trebuia apreciat în termeni de substanță (conținut) și nu de formă, bunăoară prin examinarea intrinsecă a valorii obligațiilor mutuale ale părților.⁵¹⁹

Urmare a celui de-al Doilea Război Mondial, tot mai multe foste state coloniale au încercat să invalideze tratate similare încheiate cu puteri coloniale, bazându-se pe teoria tratatelor inegale. Această practică a atras multă atenție din partea comunității internaționale asupra tratatelor inegale și a generat dispute în rândurile cercetătorilor juridici.⁵²⁰ Comunitatea internațională nu a ajuns la un consens cu referire la legitimitatea teoriei tratatelor inegale. Unii doctrinari au considerat că conceptul de "tratate inegale" este lipsit de sens⁵²¹ și că o astfel de teorie nu a fost acceptată niciodată în dreptul internațional,⁵²² iar alții au considerat că o astfel de problemă nu mai există în dreptul internațional contemporan.⁵²³ Într-o opinie contrară, alți doctrinari au insistat asupra importanței teoriei tratatelor inegale pentru menținerea justiției în relațiile internaționale și au promovat cu vehemență dezvoltarea teoriei în împrejurările economice ale ordinii juridice contemporane⁵²⁴ (dar eforturile de largire a formulării teoriei în cauză întru includerea folosirii a forței economice în cursul procesului de încheiere a tratatelor internaționale a creat tensiuni în dezvoltarea teoriei tratatelor inegale).

În epoca modernă a secolelor XX și XXI, unii doctrinari au început să lărgescă scopul tratatelor inegale și să utilizeze termenul pentru a contrazice legalitatea unor tratate contemporane de comerț⁵²⁵, investiții⁵²⁶ sau alte convenții internaționale importante⁵²⁷.

⁵¹⁹ Caflisch L., *Unequal Treaties*. În: *German Yearbook of International Law*. Berlin: Editura Duncker & Humblot, Vol. 34, 1992, p. 61.

⁵²⁰ Li. J., *Equal of Unequal: Seeking a new paradigm for the misused theory of "Unequal treaties" in contemporary international law*. În: *Houston Journal of International Law*, 2016, Volume 38, Number 2, p. 466.

⁵²¹ A se vedea Taylor H., *A Treatise on International Public Law*, Callaghan & Co. eds., 1901, p. 367.

⁵²² A se vedea Aust A., *Handbook of International Law*, 2nd Ed., Cambridge University Press, 2010, p. 100.

⁵²³ A se vedea Reuter P., *Introduction to the Law of Treaties*, A publication of the Graduate Institute of International Studies, Geneva, Routledge, 1995, p. 269.

⁵²⁴ A se vedea Murphy C., *Economic Duress and Unequal Treaties*. În: *Virginia Journal of International Law*, 1970, no. 11, p. 51 – 54.

⁵²⁵ A se vedea Dubey M., *An Unequal Treaty: World Trading After GATT*, New Delhi: Penguin Books, 1996, p. 132 (descrie cum țările în curs de dezvoltare au fost constrânse să se alăture Organizației Mondiale a Comerțului de către membrii acesteia care își doreau ca țările în cauză să se angajeze în a se conforma cu regulile OMC și în a renunța la controlul autonom asupra economiilor lor).

⁵²⁶ A se vedea Sornarajah M., *The International Law on Foreign Investment*, Cambridge University Press, 2nd ed., 2004, p. 178 (autorul consideră că tratatele de investiții bilaterale sunt încheiate între părți care au o putere inegală, amplasând puterea mai slabă în poziția de a fi exportatorul net de capital, dar, din cauza lipsei constrângerii, nu există probabilitatea ca țările mai slabe să fie scutite de condițiile doctrinei tratatelor inegale).

⁵²⁷ A se vedea Scott V. Shirley, *The Problem of Unequal Treaties in Contemporary International Law: How the Powerful have Reneged on the Political Compacts Within Which Five Cornerstone Treaties of Global Governance are Situated*. În: *Journal of International Law & International Relations*, 2008, p. 101 (autorul consideră că Carta ONU, Tratatul de Neproliferare a Armelor Nucleare, cea de-a Treia Convenție a Națiunilor Unite privind Dreptul Mării,

Per general, un **tratat inegal** poate fi definit ca un tratat în cadrul căruia disproporționalitatea dintre părți în termeni de putere (economică, militară, politică, etc.) este într-o astfel de măsură încât neagă egalitatea suverană a acestora și, prin urmare, lovește tratatul de nulitate. Definiția în cauză limitează ideea la tratate bilaterale. Dată fiind tendința aproape universală de căutare a consensului pentru adoptarea tratatelor multilaterale, nu ar constitui un obiectiv major dovedirea faptului că cele din urmă ar putea fi inegale.⁵²⁸

Un tratat inegal se caracterizează prin inegalitatea sa substanțială - dezechilibrul obligațiilor consfințite în tratate, nerez reciprocitatea, restricția extremă a suveranității - și / sau prin procedura inegală a încheierii sale - tratate semnate sub constrângere militară, politică sau economică. În versiunea sa cea mai radicală (dreptul socialist), conceptul se aplică chiar și acelor tratate care, deși stabilesc în mod formal drepturi și îndatoriri egale, de fapt creează sau perpetuează inegalitatea substanțială. Din această perspectivă, faptul dacă un tratat este sau nu egal nu depinde de formularea prevederilor sale, ci depinde de caracterul, de puterea economică și de relația per ansamblu dintre statele contractante. Dacă e să aducem analiza la extremă, orice tratat dintre statul capitalist, burghez și statul socialist pe cealaltă parte, ar fi în acest caz un tratat inegal sau ar putea deveni unul atunci când circumstanțele se vor schimba.⁵²⁹

Tratatele inegale au origini diferite. Unele dintre ele au fost încheiate ca rezultat al unui război. Bunăoară, majoritatea tratatelor inegale încheiate cu China, precum ar fi tratatul de la Nanking (1842) și Tratatul de la Tientsin (1858), care au constituit modele pentru alte tratate inegale încheiate cu China, au apărut în perioada în care China era învinsă militar de puterile vestice. Alte tratate inegale nu au avut nimic de a face cu războiul și presiunea înfrângerii. Bunăoară, cazul tratatelor inegale pentru Japonia, încheiate în perioada 1854 – 1905⁵³⁰, și pentru Siam⁵³¹ nu se refereau la problematica războiului cu puterile vestice deoarece niciunul dintre cele două state nu a declarat război împotriva acestora până la conflictul ruso-nipon din 1904.

Suplimentar, sintagma "inegal" sau "inegalitate" ar putea denota semnificații diferite. Acestea se pot referi atât la inegalitate fundamentală (de substanță), cât și la inegalitate procedurală consfințită

Acordul General de Tarife și Comerț și Acordul de la Marrakesh de înființare a Organizației Mondiale a Comerțului, precum și Convenția-cadru a ONU privind Schimbările Climatice sunt tratate inegale).

⁵²⁸ Craven M., *Interrogating the treaty. Essays in the Contemporary Law of Treaties*, The Netherlands: Wolf Legal Publishers, 2005, p. 81.

⁵²⁹ Chiu H., *Certain Legal Aspects of Communist China's Treaty Practice*. În: *Proceedings of the American Society of International Law at Its Annual Meeting*, 1967, Vol. 61, p. 63.

⁵³⁰ Principalele tratate inegale ale Japoniei, din perioada de referință, au fost încheiate cu Statele Unite ale Americii (1858), Regatul Țărilor de Jos (1858), Rusia (1858), Marea Britanie (1858), Franța (1858), Prusia (1861), Elveția (1864), Belgia (1866), Italia (1866), Danemarca (1867), Portugalia (1868), Suedia și Norvegia (1868), Spania (1868), Confederația Germană de Nord (1869) și Austro-Ungaria (1869).

⁵³¹ Principalele tratate inegale ale Siam-ului au fost încheiate cu Marea Britanie (1855), Statele Unite ale Americii (1856), Franța (1856), Danemarca (1856), Portugalia (1859), Regatul Țărilor de Jos (1860), Germania (1862), Suedia și Norvegia (1868), Belgia și Italia (1868), Austro-Ungaria (1869) și Spania (1870).

într-un tratat.⁵³² Pe de o parte, *inegalitatea fundamnetală* se poate referi la dezechilibrul drepturilor sau obligațiilor fundamnetale conferite părților. Inegalitatea fundamentală poate fi dedusă din prevederile tratatelor și prin analizarea faptului dacă beneficiile schimbate între cele două părți sunt echilibrate. Evaluarea inegalității cauzată de un astfel de dezechilibru trebuie privită prin prisma puterii negociatoare sau a factorilor care au stat la baza dezechilibrului.⁵³³

Pe cealaltă parte, *inegalitatea procedurală* se poate referi la inegalitate în procesul luării deciziei de încheiere a unui tratat internațional. În acest sens, inegalitatea poate să rezulte din folosirea constrângerii sau a oricărei alte presiuni în timpul încheierii tratatului: partea constrânsă fiind forțată să devină parte a tratatului din cauza unei presiuni externe. O astfel de modalitate de luare a deciziilor subminează intenția adevărată a părții și corectitudinea procesului de negociere. Totodată, într-o astfel de situație, părțile care elaborează tratatul dețin în mod general o putere de negociere inegală, și este mult mai probabil pentru un stat mai slab să accepte condițiile nefavorabile în schimbul unor beneficii din partea statului mai puternic.⁵³⁴

Începând cu secolul XX accentul a avut tendința să se schimbe către inegalitatea procedurală prin evaluarea tratatelor care au rezultat din constrângerea amenințării sau folosirii forței. În dreptul internațional existent, subiectul inegalității procedurale a fost abordat de Convenția de la Viena privind Dreptul Tratatelor⁵³⁵, pe când subiectul inegalității fundamentale a rămas neabordat. Ambiguitatea în privința faptului cum inegalitatea fundamentală este tratată prin prisma dreptului internațional constituie cauza principală a incertitudinii utilizării teoriei tratatelor inegale în general.

În procesul elaborării Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor, Comisiei de Drept Internațional, înființată de Adunarea Generală a ONU, i-a fost sugerată includerea conceptului de tratat inegal în Proiectul de Articole privind Dreptul Tratatelor, dar Comisia a refuzat să abordeze această problemă în mod direct. Deși statele membre au folosit sintagmele "inegal" sau "nedrept" în raport de tratatele asociate cu constrângerea prin amenințarea sau folosirea forței și regulile *jus cogens*, proiectul de articole și rapoartele Comisiei de Drept Internațional nu menționau termenul de "tratat inegal" sau de "tratat nedrept". În mod consecutiv, Convenția de la Viena privind

⁵³² Peters A., *Treaties, Unequal*. În: Max Planck Encyclopedia of Public International Law. Oxford: Editura Oxford University Press, 2018 – p. 38.

⁵³³ Li J., Equal or Unequal: *Seeking a new paradigm for the misused theory of "Unequal treaties" in contemporary international law*. În: Huston Journal of International Law, Spring 2016, Volume 38, Number 2, p. 470.

⁵³⁴ *Ibidem (Ibid)*, p. 471.

⁵³⁵ Convenția de la Viena cu privire la dreptul tratatelor, semnată la Viena la 23 mai 1969:

Articolul 51 Constrângerea exercitată asupra reprezentantului unui stat: Exprimarea consimțământului unui stat de a fi legat printr-un tratat, obținută prin constrângerea exercitată asupra reprezentantului său prin acte sau amenințări îndreptate împotriva lui, este lipsită de orice efect juridic.

Articolul 52 Constrângerea exercitată asupra unui stat prin amenințare sau folosirea forței: Este nul orice tratat a cărui încheiere a fost obținută prin amenințarea sau prin folosirea forței, cu violarea principiilor de drept internațional incorporate în Carta Națiunilor Unite.

Dreptul Tratatelor, care a fost codificată de Comisia de Drept Internațional, nu conține vreo prevedere specifică pentru "tratate inegale".⁵³⁶

Dat fiind faptul că Convenția de la Viena privind Dreptul Tratatelor a fost privită ca și o codificare a dreptului cutumiar pre-existent în materia tratatelor, unii doctrinari au tratat, în mod firesc, absența tratatelor inegale în Convenția de la Viena ca și o negare a teoriei tratatelor inegale în dreptul internațional. Bunăoară, Anthony Aust insistă în lucrarea sa "Modern Treaty Law and Practice" că dat fiind faptul că însăși Convenția de la Viena privind Dreptul Tratatelor nu menționează conceptul de tratate inegale, înseamnă că ideea invalidării tratatelor inegale "nu a fost acceptată niciodată în dreptul internațional"⁵³⁷. Opinia doctrinarului se înscria pe coordonatele raționamentelor antice ale părintelui dreptului internațional Hugo Grotius, or acesta vedea procesul încheierii tratatelor internaționale dintre națiunile dezvoltate și cele subdezvoltate (popoare indigene) nu ca o expresie a unei inegalități, ci ca o recunoaștere a suveranității native a celor din urmă.

Analizarea aprofundată a Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor ne relevă totuși că aceasta a introdus inegalitatea procedurală ca și temei al nulității tratatelor, dar a refuzat să codifice inegalitatea fundamentală. CVDT recunoaște că constrângerea exercitată asupra reprezentantului unui stat (art. 51) sau constrângerea exercitată asupra unui stat prin amenințare sau folosirea forței (art. 52) pot fi invocate pentru lovirea tratatului de nulitate absolută. Deși cele două articole nu conțin referiri exprese la termenul de "tratate inegale", acestea în mod evident se referă la tratatul "inegal" cauzat de inegalitate procedurală.⁵³⁸

Totodată, dat fiind faptul că termenul de "tratată inegală" nu a fost consfințit în Convenția de la Viena, comunitatea de drept internațional are tendința fie să nege teoria tratatelor inegale în întregime, indiferent de faptul că ar fi o inegalitate fundamentală sau procedurală, fie să extindă termenul întru acoperirea tuturor situațiilor nedrepte în dreptul internațional.⁵³⁹ Dat fiind faptul că impactul inegalității de fond asupra tratatului nu a fost nici consfințit în Convenția de la Viena, nici decis de un tribunal internațional, încă rămâne a fi un mister dacă un tratat ar putea fi lovit de nulitate doar în baza unei inegalități de fond. Un caz în care un tribunal internațional ar fi putut să judece în baza unei problematice de inegalitate de fond a fost cel în care Belgia a înaintat disputa pe marginea

⁵³⁶ Nozari, F., *Unequal Treaties in International Law*. PhD diss., University of Stockholm, 1971.p. 115.

⁵³⁷ Aust A., *Modern Treaty Law and Practice*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000. – 320 p.

⁵³⁸ Li J., *Equal or Unequal: Seeking a new paradigm for the misused theory of "Unequal treaties" in contemporary international law*. În: *Huston Journal of International Law*, Spring 2016, Volume 38, Number 2, p. 476.

⁵³⁹ Murphy C., *Economic Duress and Unequal Treaties*. În: *Virginia Journal of International Law*, 1970, no. 11, p. 52.

tratatului sino-belgian din 1865 la Curtea Permanentă de Justiție. CPJ nu a reușit, totuși, să pronunțe o hotărâre pe marginea cazului fiindcă cele două părți ai decis să redeschidă negocierile.⁵⁴⁰

Faptul că teoria tratatelor inegale nu a fost niciodată testată în fața unui tribunal internațional, alături de problematica percepției incorecte a inegalității de fond versus inegalitatea procedurală au contribuit la înțelegerea greșită a teoriei tratatelor inegale în perioada modernă. Unii cercetători ai secolului XX și XXI au utilizat teoria pentru a combate unele tratate internaționale acceptate pe larg: bunăoară Carta ONU⁵⁴¹, Acordul General privind Tarife și Comerț (GATT) și Acordul de la Marrakesh de stabilire a Organizației Mondiale a Comerțului.⁵⁴² Argumentul principal se referea în mod primordial la drepturile și obligațiile inegale, care erau stabilite pentru statele mari și mici.

Oponenții unei asemenea extensii au afirmat că simplul fapt că un tratat, precum e Carta ONU, are sprijinul majorității statelor ar trebui să fie prezumat ca fiind "o justificare suficientă pentru actele pe care acestea le contemplează, în afară de cazul în care se demonstrează că prevederile unui tratat constituie o reducere nerezonabilă a drepturilor unui stat independent și nu în mod necesar în numele păcii și securității societății internaționale".⁵⁴³ Cu toate acestea, o astfel de negare este, în sine, defectuoasă deoarece ea nu explică de ce o acceptare de către majoritatea statelor ar trebui să justifice validitatea unui tratat. În mod alternativ, un argument mai plauzibil ar putea fi că un tratat internațional, precum este Carta ONU, a fost încheiat de statele membre cu consimțământul liber al acestora, fără vreo inegalitate procedurală, și în pofida faptului că ar putea exista o oarecare inegalitate de fond în aplicarea acestuia, statele membre au accedat în mod voluntar la această inegalitate și, prin urmare, nu pot combate validitatea tratatului în baza unei asemenea inegalități.⁵⁴⁴

Astfel, în cele ce urmează va fi întreprinsă o analiză a argumentelor doctrinare privind calificarea anumitor tratate ca fiind inegale.

Lipsa reciprocității. Unii doctrinari consideră că un tratat este inegal dacă prevederile acestuia stabilesc un dezechilibru și / sau drepturi și obligații neciproce.⁵⁴⁵ Cu toate acestea, echilibrul, egalitatea sau reciprocitatea obligațiilor și drepturilor dintr-un tratat nu sunt esențiale pentru

⁵⁴⁰ Nozari, F., *Unequal Treaties in International Law*. PhD diss., University of Stockholm, 1971.p. 114.

⁵⁴¹ Carta ONU acordă celor cinci Membri Permanenți ai Consiliului de Securitate al ONU (P5) dreptul de veto și le conferă astfel puterea de folosi acest drept împotriva sancțiunilor care se vor a fi impuse asupra lor pentru, bunăoară, încălcarea interzicerii folosirii forței.

⁵⁴² Scott V. Shirley, *The Problem of Unequal Treaties in Contemporary International Law: How the Powerful have Reneged on the Political Compacts Within Which Five Cornerstone Treaties of Global Governance are Situated*. În: *Journal of International Law & International Relations*, 2008, p. 104.

⁵⁴³ Stowell E. C., *Intervention in International Law*, 1921, Franklin Classics (October 9, 2018), p. 445.

⁵⁴⁴ Li J., *Equal or Unequal: Seeking a new paradigm for the misused theory of "Unequal treaties" in contemporary international law*. În: *Huston Journal of International Law*, Spring 2016, Volume 38, Number 2, p. 478.

⁵⁴⁵ Cohen J.A., *Comparison of the Nationalist and Communist Chinese Views of Unequal Treaties*, Cambridge: Harvard University Press, 1972, p. 249.

validitatea acestuia, or definiția noțiunii de "tratată" din art. 2 al Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor⁵⁴⁶, nu menționează reciprocitatea, schimbul sau considerația.

Încălcarea suveranității. Un al doilea argument referitor la substanța tratatului este că tratatele sunt inegale dacă încalcă principiul egalității suverane așa cum este prevăzut în art. 2 (1) din Carta Organizației Națiunilor Unite și sunt, prin urmare, nule sau pasibile a fi lovite de nulitate.⁵⁴⁷ Cu toate acestea, principiul egalității suverane nu prevede "egalitatea" obligațiilor din tratate. Dimpotrivă, se consideră, în general, că statul își exercită suveranitatea prin încheierea de tratate și că suveranitatea nu este încălcată dacă statul consimte liber la termenii nefavorabili. Perspectiva dominantă, liberală a suveranității nu ia în considerare dezechilibrele de putere dintre state atâta vreme cât acestea nu se manifestă prin constrângerea militară împotriva unui stat.⁵⁴⁸ Raționamentul în cauză se fundamentează pe codificarea din 1969 și, respectiv, prevederile Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor care nu recunosc expres existența tratatelor inegale și enunță câteva vicii de consimțământ la încheierea tratatelor internaționale – care pot fi considerate o expresie a inegalității procedurale.

Violarea normelor *jus cogens*. Cel de-al treilea argument, care se referă în mod principal la substanța tratatului, constă în raționamentul că un tratat este inegal dacă intră în conflict cu normele imperative existente sau emergente ale dreptului internațional și este sau poate deveni nul în temeiul art. 53⁵⁴⁹ și 64⁵⁵⁰ ale Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor.⁵⁵¹ Aceste prevederi par să constituie o dezvoltare progresivă a legii care a dobândit un statut cutumiar după intrarea în vigoare a CVDT. Prin urmare, dispozițiile sau principiul care stă la bază nu se aplică tratatelor înainte de intrarea în vigoare a CVDT, conform art. 4 al Convenției care statuează că *fără prejudiciul aplicării vreuneia din regulile enunțate în prezenta Convenție cărora tratatele le-ar fi supuse în temeiul dreptului internațional independent de prezenta Convenție, aceasta se aplică exclusiv tratatelor încheiate de state după intrarea ei în vigoare față de aceste state*.

⁵⁴⁶ prin expresia "tratată" se înțelege un acord internațional încheiat în scris între state și guvernat de dreptul internațional, fie că este consemnat într-un instrument unic, fie în două sau mai multe instrumente conexe și oricare ar fi denumirea sa particulară.

⁵⁴⁷ Talalaev A.N., Boyarshinov V. G., *Unequal Treaties as a Mode of Prolonging the Colonial Dependence of the New States of Asia and Africa*. În: Soviet Yearbook of International Law (Советский ежегодник международного права), 1986, p. 156.

⁵⁴⁸ Peters A., *Treaties, Unequal*. În: Max Planck Encyclopedia of Public International Law. Oxford: Editura Oxford University Press, 2018 – p. 40.

⁵⁴⁹ Este nul orice tratat care, în momentul încheierii sale, este în conflict cu o normă imperativă a dreptului internațional general. În sensul prezentei Convenții, o normă imperativă a dreptului internațional general este o normă acceptată și recunoscută de comunitatea internațională a statelor în ansamblul ei, drept normă de la care nu este permisă nici o derogare și care nu poate fi modificată decât printr-o nouă normă a dreptului internațional general având același caracter.

⁵⁵⁰ Dacă survine o nouă normă imperativă a dreptului internațional general, orice tratat existent, care este în conflict cu această normă devine nul și ia sfârșit.

⁵⁵¹ Haraszti G., *Some Fundamental Problems of the Law of Treaties*, Budapesta, Akadémiai Kiadó, 1973, p. 157.

Normele *jus cogens* menționate în acest context sunt: interzicerea folosirii forței și dreptul popoarelor la autodeterminare.⁵⁵² Astfel, recurgerea la forță pentru încheierea unui tratat este un aspect procedural specific interzis de art. 52 (Constrângerea exercitată asupra unui stat prin amenințare sau folosirea forței) al Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor, în timp ce art. 53 (Tratate în conflict cu o normă imperativă a dreptului internațional general (*jus cogens*)) al Convenției se referă doar la substanța (prevederile) tratatului. Astfel, în baza premisei că cel din urmă principiu, dreptul popoarelor la autodeterminare, are statut de normă *jus cogens*, un tratat încheiat după 1969 (după intrarea în vigoare a Convenției de la Viena), care anulează dreptul unui popor la autodeterminare, ar putea fi considerată nul în sensul aplicării art. 53 sau art. 64 al Convenției și, prin urmare, a cutumei corespunzătoare.

Conglomeratul raționamentelor enunțate este, de fapt, generator de dezbateri noi. Egalitatea suverană a statelor este unul dintre principiile *jus cogens*, în acest caz de ce un tratat care conține obligații împovărătoare pentru o parte nu ar fi pasibil a fi lovit de nulitate și de ce interpretarea principiului prenotat se limitează doar la exprimarea consimțământului, în cursul negocierilor, de a se obliga excesiv printr-un tratat? În acest sens, constituie un ghidaj analitic util Declarația asupra principiilor dreptului internațional privind relațiile prietenești și de cooperare dintre state, conform Cartei Națiunilor Unite (din 1970), care stabilește expres că egalitatea suverană include în sine următoarele elemente: (a) statele sunt egale din punct de vedere juridic; (b) fiecare stat beneficiază de drepturi inerente în suveranitate deplină; (c) fiecare stat are datoria de a respecta personalitatea altor state; (d) integritatea teritorială și independența politică a statelor sunt inviolabile; (e) fiecare stat are dreptul să aleagă liber și să se dezvolte sistemele sale politice, sociale, economice și culturale; (f) fiecare stat are datoria de a se conforma pe deplin și cu bună credință obligațiilor sale internaționale și de a trăi în pace cu alte state. Astfel, se observă că în spectrul explicativ al Declarației din 1970 nu exista condiționalitatea egalității obligațiilor consfințite în tratate ca și o expresie a egalității suverane a statelor.

Urmarea tuturor celor menționate se impune conchiderea că în prezent argumentul privind calificarea unui tratat ca fiind inegal întru invalidarea acestuia nu mai poate fi invocat fiindcă o astfel de categorie de tratate nu este consfințită în textul Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor din 1969. În aceeași ordine de idei, în raționamentul art. 4 al Convenției care prevede aplicabilitatea acesteia exclusiv tratatelor încheiate după intrarea sa în vigoare, statele trebuie să dea dovadă de o prudență sporită în raport de obligațiile pe care și le asumă prin încheierea tratatelor internaționale, or unica inegalitate care și-a găsit reflectare în textul Convenției este cea

⁵⁵² Wang T., *International Law in China - Historical and Contemporary Perspectives*. În: *Recueil Des Cours*, Editat de Académie de Droit International de La Haye, 1990. – 337 p.

procedurală, privită prin prisma aplicării unei presiuni externe întru determinarea unui stat de a deveni parte la tratat – respectiv, art. 51 (Constrângerea exercitată asupra reprezentantului unui stat) și 52 (Constrângerea exercitată asupra unui stat prin amenințare sau folosirea forței) ale CVDT, precum și care au drept efect juridic nulitatea absolută a acordului internațional.

În eventualitatea prezentării unui diferend în fața Curții Internaționale de Justiție care s-ar referi la un tratat inegal, inegalitatea de fond (discrepanța de drepturi și obligații care favorizează în mod evident doar una dintre părți și o împovărează excesiv pe cealaltă) nu poate constitui în sine un temei al lovirii tratatului de nulitate absolută, ci doar dacă normele inegale în cauză ale tratatului se află în conflict cu norme *jus cogens* (art. 53 al Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor).

Curtea Internațională de Justiție își va fundamenta raționamentele pe prevederile scrise ale Convenției din 1969. Astfel, resuscitarea unor practici antice de încheiere a tratatelor în lumina realităților normative contemporane (începând cu anul 1969) implică dificultăți de găsire a argumentelor juridice pertinente din spectrul existent privind lovirea tratatului de nulitate și încetarea aplicabilității acestuia.

În prezent, în doctrină pot fi regăsite opinii conform cărora tratatele bilaterale de investiții și alte tratate de investiții sau de împrumut, securizate prin clauze de arbitraj, ilustrează existența tratatelor inegale în lumea contemporană. Potențialul de inegalitate se referă atât la conținutul unor astfel de tratate, cât și la procedurile de soluționare a litigiilor consfințite în ele. Tratatelor în cauză sunt încheiate în baza raționamentului că fără acestea nu ar putea veni fluxurile investiționale sau nu ar putea avea loc o resuscitare economică în țările în curs de dezvoltare.⁵⁵³ Prin urmare, statele se află din start în poziție de inegalitate cu organizația sau statul care oferă sprijinul financiar și acceptă condițiile investitorului sau împrumutătorului (oricare ar fi acestea) din cauza circumstanțelor economice interne precare.

Mii de tratate bilaterale de investiții existente au impus rareori obligații asupra investitorilor (de exemplu, pentru a respecta drepturile omului), iar acest lucru este din ce în ce mai des văzut ca fiind o inegalitate. Mai mult ca atât, în cazul unui litigiu privind respectarea tratatelor de investiții sau a contractelor de Stat-investitor, accesul la arbitraj internațional este mai ușor pentru investitor decât pentru statele gazdă.⁵⁵⁴ Bunăoară, Acordul de liber schimb Nord American, din 1994, permite doar investitorilor să instituie proceduri arbitrale.⁵⁵⁵

⁵⁵³ Sornarajah M., *Bilateral Investment Treaties and other Investment Treaties: Existence of Unequal Treaties* // ed. Dixit R.K., Shankardass R.K.P., Jayaraj C. International Law Issues and Challenges, New Delhi: Hope India Publications, 2009, p. 31.

⁵⁵⁴ Peters A., *Treaties, Unequal*. În: Max Planck Encyclopedia of Public International Law. Oxford: Editura Oxford University Press, 2018 – p. 66.

⁵⁵⁵ North American Free Trade Agreement from 1 January 1994, art. 1116, art. 1117.

Într-o ultimă instanță trebuie menționat faptul că prezintă un interes deosebit pentru Republica Moldova cazul Acordului între Republica Moldova și Federația Rusă cu privire la statutul juridic, modul și termenele de retragere a formațiunilor militare ale Federației Ruse, aflate temporar pe teritoriul Republicii Moldova, din 21 octombrie 1994, dar încă neintrat în vigoare, or acesta constituie un exemplu de tratat inegal. Cel din urmă a fost încheiat la scurt timp după obținerea independenței Republicii Moldova, în lumina contextului istoric, dar și a expertizei și cunoștințelor limitate a tinerii Republici în chestiuni de drept internațional public în general și dreptul tratatelor în mod particular, conținând următoarele inegalități de fond: partea moldovenească asigură alimentarea formațiunilor militare ale Federației Ruse cu energie electrică, apă și cu alte tipuri de deservire socială și comunală pe bază de contracte contra plată la prețurile valabile pentru întreprinderi și organizații în locurile de dislocare a acestor formațiuni; asigurarea materială a formațiunilor militare ale Federației Ruse, inclusiv cu armament și tehnică militară, până la retragerea lor definitivă de pe teritoriul Republicii Moldova, se va efectua fără achitarea taxelor vamale; partea moldovenească pune la dispoziția pății ruse sumele necesare în valută națională pentru cheltuielile de întreținere a formațiunilor militare ale Federației Ruse;⁵⁵⁶ etc.

Astfel, reiese inclusiv raționamentul că până la intrarea în vigoare a tratatului, adică îndeplinirea procedurilor interne de către Federația Rusă, cel din urmă stat violează în continuare principiul integrității teritoriale (a Republicii Moldova).

⁵⁵⁶ Acordul între Republica Moldova și Federația Rusă cu privire la statutul juridic, modul și termenele de retragere a formațiunilor militare ale Federației Ruse, aflate temporar pe teritoriul Republicii Moldova, din 21 octombrie 1994, neintrat în vigoare, art. 11, 12.

2.4 Implicația obligației înregistrării tratatelor asupra validității acestora: cazul art. 102 al Cartei ONU.

Dreptul tratatelor a cunoscut o evoluție considerabilă, în materia validității tratatelor (a acordului bilateral sau multilateral, neviat și scris al părților), odată cu crearea Organizației Națiunilor Unite. Anterior apariției ONU, obligația referitoare la înregistrarea unui tratat internațional la Secretariat era consfințită în Carta (Pactul) Ligii Națiunilor (1920).

Deși ambele documente consfințesc în preambulul acestora existența principiului *pacta sunt servanda*, în textul Cartei ONU existența acestuia este necondiționată, pe când în textul Cartei (Pactului) Ligii Națiunilor principiul prenotat își începe existența abia după ce tratatul încheiat de Statele membre ale Ligii a fost înregistrat la Secretariatul Organizației.

Amintim că în 1920 nu se regăsesc careva codificări referitoare la vicii de consimțământ. Altminteri, noțiunea de "viciu de consimțământ" ca temei al nulității absolute sau relative a unui tratat internațional a fost codificată în 1969, odată cu apariția Convenției de la Viena cu privire la dreptul tratatelor – fapt ce ar putea explica, în parte, raționamentul statelor epocii trecute de a conferi validitate unui tratat internațional doar după înregistrarea acestuia la Secretariatul Ligii Națiunilor.

Prezenta cercetare are drept scop argumentarea independenței validității generale unui tratat internațional de obligația tehnică ("pozitivă") privind înregistrarea acestuia la nivelul Secretariatului ONU, argumentarea operabilității acestuia în afara structurilor onuziene, precum și impactul neînregistrării sau a înregistrării tardive asupra posibilității părților la tratat de a-l invoca în fața organelor ONU (Curții Internaționale de Justiție), și în concluzie – formularea argumentărilor referitoare la oportunitatea trasării distincției dintre validitate și înregistrare, care există în cadrul codificării contemporane: art. 102 al Cartei ONU.

Obligația înregistrării tratatelor internaționale la Secretariatul Organizației Națiunilor Unite este consfințită în art. 102 al Cartei ONU⁵⁵⁷, precum și în art. 80 al Convenției de la Viena din 23 mai 1969 cu privire la dreptul tratatelor⁵⁵⁸. În cele ce urmează vom analiza circumstanțele istorice ale apariției, evoluției și codificării contemporane a prevederii în cauză (inclusiv argumentele invocate în cadrul conferințelor de codificare), practica Curții Internaționale de Justiție care analizează

⁵⁵⁷ 1. Orice tratat sau acord internațional încheiat de orice membru al Națiunilor Unite, după intrarea în vigoare a prezentei Carte, va fi cât mai curând posibil înregistrat la Secretariat și publicat de acesta. 2. Nici o parte la un tratat sau acord internațional care nu a fost înregistrat în conformitate cu dispozițiile paragrafului 1 din prezentul articol nu va putea invoca acel tratat sau acord în fața vreunui organ al Națiunilor Unite.

⁵⁵⁸ După intrarea lor în vigoare, tratatele sînt trimise Secretariatului Organizației Națiunilor Unite spre înregistrare sau clasare sau înscrierea în repertoriu, după caz, precum și spre publicare. 2. Desemnarea unui depozitar constituie pentru acesta autorizarea de a îndeplini actele menționate în paragraful precedent.

tangential și problematica înregistrării tratatelor internaționale, precum și faptul dacă executarea obligației de înregistrare a unui tratat are careva consecințe asupra validității acestuia – și de ce.

Sistemul de înregistrare și de publicare a tratatelor internaționale a fost instituit pentru prima dată în temeiul Pactului Ligii Națiunilor (The Covenant of the League of Nations) din 1920, care prevedea în art. 18 că "Orice tratat sau angajament internațional încheiat în continuare de un membru al Ligii va fi înregistrat de îndată la Secretariat și va fi publicat cât mai curând posibil de acesta. Nici un astfel de tratat sau angajament internațional nu va fi obligatoriu până când nu va fi înregistrat".⁵⁵⁹ Ulterior, obligația înregistrării a fost continuată și la nivelul Organizației Națiunilor Unite, în scopul prevenirii efectelor negative ale *tratatelor secrete*.⁵⁶⁰ Totuși, observăm îndată că, spre deosebire de art. 18 al Cartei Ligii, art. 120 al Cartei ONU nu conține vreo prevedere referitoare la *pacta sunt servanda* sau altfel – spus caracterul obligatoriu al unui tratat – condiționat de înregistrarea acestuia la secretariatul organizației, diferența dintre validitate și înregistrare, în lumina art. 102, a prevederilor contemporane și a jurisprudenței Curții Internaționale de Justiție urmând a fi explicată în cursul cercetării propuse.

În context subliniem că, din punct de vedere utilitar, înregistrarea tratatelor internaționale facilitează accesul cercetătorilor și a practicienilor la textul acestora și, prin urmare, permite examinarea sistemică a practicii din domeniul dreptului tratatelor – fapt care contribuie, în cele din urmă, al dezvoltarea dreptului internațional.

Articolul 102 alineatul (1) din Carta ONU stabilește obligația fiecărui stat membru al ONU de a înregistrează tratatele sale la Secretariatul ONU. La momentul elaborării și adoptării Convenției de la Viena cu privire la dreptul tratatelor, această obligație nu exista pentru un număr de state deoarece acestea nu erau membri ai Organizației Națiunilor Unite. Prin urmare, articolul 80

⁵⁵⁹ The Covenant of the League of Nations (adopted 28 June 1919, entered into force 10 January 1920), article 18: Every treaty or international engagement entered into hereafter by any Member of the League shall be forthwith registered with the Secretariat and shall as soon as possible be published by it. No such treaty or international engagement shall be binding until so registered.

Nota Bene: Cu referire la articolul prenotat, după adoptarea Cartei Ligii Națiunilor înregistrările de tratate internaționale până în decembrie 1945 numărau 4834. Acestea au fost publicate în 205 volume. Un al nouălea volum al indicilor a încheiat seria în 1946. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1919Parisv13/ch10subch1>

⁵⁶⁰ Totodată, cu referire la tratatele secrete, acestea au fost percepute, în mod tradițional ca un mijloc prin care statele încalcă obligațiile lor internaționale referitoare, de exemplu, la autodeterminarea popoarelor și la interzicerea utilizării forței. Această percepție se datorează, în mod special, practicii desfășurate înainte de și în timpul Primului Război Mondial.

În cercetarea sa, "The Survival of Secret Treaty: Publicity, Secrecy, and Legality in the International Order" (<https://www.cambridge.org/core/journals/american-journal-of-international-law/article/survival-of-the-secret-treaty-publicity-secrecy-and-legality-in-the-international-order/37275EC8639488E637B8B1598A6DEF51>), Megan

Donaldson specifică că "Deși nu poate fi exclus faptul că statele pot folosi secretul ca mijloc de urmărire a efectuării încălcărilor dreptului internațional, statele încheie și tratate secrete care nu încalcă dreptul internațională (sau care nu vor încălca dreptul internațional odată cu punerea lor în aplicare). Motivul care stă la baza confidențialității poate fi că în cazul publicării unor astfel de acorduri poate fi subminată pacea. În plus, Guvernele ar putea să nu dispună de personal suficient, fapt care îi poate împiedica de la publicarea tratatelor – la nivel național sau internațional – iar astfel de capacități limitate pot să existe chiar și în cele mai mari birouri".

alineatul (1) al Convenției de la Viena a fost conceput pentru a extinde această obligație și asupra statelor care nu sunt membre ale ONU, dar rămân a fi posibile părți la viitoare convenții. Astfel, scopul articolului 80 alineatul (1) a fost de a generaliza obligația de înregistrare a tratatelor la Secretariatul ONU, or în cadrul Conferinței Organizației Națiunilor Unite privind Dreptul Tratatelor, din 1968 – 1969, în cursul căreia a fost elaborat Textul Convenției de la Viena, Comisia a subliniat: "Deși obligația din Cartă se limitează doar la Statele membre, în practică Statele nemembre au "înregistrat" în mod obișnuit tratatele acestora la Secretariatul ONU. Comisia consideră că ar fi potrivit ca toate statele, devenind părți la Convenția privind dreptul tratatelor, să-și asume o obligație pozitivă de a înregistra tratatele la Secretariatul Națiunilor Unite (...) Comisia își exprimă dorința de generalizare a acestei obligații astfel încât să facă sistemul central al înregistrării în cadrul ONU cât mai complet".⁵⁶¹

Dat fiind caracterul universal al ONU în prezent, art. 80 alineatul (1) și-a pierdut scopul inițial și are o semnificație mai mult simbolică. Art. 80 alineatul (2) "Desemnarea unui depozitar constituie pentru acesta autorizarea de a îndeplini actele menționate în paragraful precedent" a fost introdus pentru a facilita înregistrarea de către depozitarul tratatului, și încă prezintă relevanță.

Primele încercări de a realiza o publicare sistemică a tratatelor internaționale au fost trasate încă în secolul 19 când savantul german Franz von Holtendorff a cerut, în 1875, publicarea tratatelor din motive științifice.⁵⁶² Totuși, menținerea unui regisru al tratatelor de către o organizație internațională a fost realizată abia în perioada Primului Război Mondial. În 1917, noul Guvern Sovietic a publicat tratatele secrete încheiate de Rusia țaristă și a cerut abolirea diplomației secrete. La scurt timp după, în ianuarie 1918, Președinte SUA – Woodrow Wilson a cerut în cele "*Paisprezece puncte ale sale*"⁵⁶³ ca tratatele și diplomația să fie deschise pentru opinia publică. Drept urmare a discursului mai multe state au început să își publice tratatele secrete, or anume diplomația și tratatele secrete au fost identificate drept unul din motivele ale izbucnirii Primului Război Mondial. Cel din urmă raționament a adus la adoptarea ulterioară a art. 18 al Pactului Ligii Națiunilor. După cel de-al Doilea Război Mondial, practica înregistrării tratatelor internaționale a fost transferată în corpul Cartei ONU (art. 102). Întru implementarea acestei obligații Adunarea

⁵⁶¹ United Nations Conference on the Law of Treaties, volume III, 1968-1969: Documents of the Conference – Draft articles on the Law of Treaties with commentaries, adopted by the International Law Commission at its eighteenth session. Disponibil pe: http://legal.un.org/diplomaticconferences/1968_lot/dtSearch/Search_Forms/dtSearch.html

⁵⁶² Hudson O.M., *The Registration and Publication of Treaties*. În: *The American Journal of International Law*, 1925, p. 288.

Totodată, în 1883, Institutul de Drept Internațional a început să discute despre modul în care ar putea fi realizată o publicare mai universală a tratatelor;

⁵⁶³ *Paisprezece puncte* a fost o declarație de principii pentru pace, care urma să fie folosită pentru negocierile de pace pentru a pune capăt Primului Război Mondial. Principiile au fost descrise într-un discurs din 8 ianuarie 1918 cu privire la obiectivele de război și condițiile de pace, adresat Congresului Statelor Unite de către Woodrow Wilson.

Generală a ONU a adoptat o serie de regulamente specifice⁵⁶⁴, iar însăși Organizația Națiunilor Unite a dezvoltat, pe parcursul deceniilor, o practică vastă care este documentată în Repertoriul de Practici⁵⁶⁵ și în Ghidul ONU privind Tratatul.⁵⁶⁶

Întru avansarea cercetării noastre este important să menționăm, cu referire la art. 102 al Cartei ONU, că cea din urmă nu oferă o definiție a termenului de "*tratat internațional*". Astfel, *Regulamentul de Punere în Aplicare a art. 102 al Cartei Organizației Națiunilor Unite* prevede în pct. 1 "Orice tratat sau acord internațional, indiferent de forma și denumirea sa descriptivă, încheiat de unul sau mai mulți membri ai Națiunilor Unite după data de 24 octombrie 1945, data intrării în vigoare a Cartei, va fi înregistrată cât mai curând posibil la Secretariat în conformitate cu aceste reglementări".⁵⁶⁷ La rândul său, Convenția de la Viena cu privire la Dreptul Tratatelor stabilește expres că "prin "tratat" se se înțelege un acord internațional încheiat în scris între state și guvernat de dreptul internațional, fie că este consemnat într-un instrument unic, fie în două sau mai multe instrumente conexe și oricare ar fi denumirea sa particulară"⁵⁶⁸. În temeiul dreptului tratatelor, așa precum este conținut în Convenția de la Viena, publicarea tratatului, prin intermediul înregistrării la Secretariatul ONU, nu reprezintă un element constitutiv al unui tratat internațional, or art. 80 al Convenției prenotate stabilește obligația înregistrării doar după "intrarea în vigoare", la fel și Regulamentul ONU în art. 1, pct. 2: "înregistrarea nu va avea loc decât după intrarea în vigoare a tratatului sau a acordului internațional încheiat între două sau mai multe părți", avându-se în vedere atât procedurile stabilite în textul tratatului (la schimbul de note privind finisarea procedurilor interne, la trecerea unui anumit număr de zile după semnarea tratatului, etc.), cât și cele constituționale ale fiecărui stat în parte.

Totodată, cu referire la identificarea unui act ca fiind tratat internațional și corelația cu obligația înregistrării acestuia, în raport de problematica prezentei cercetări, în cauza Marea Egee (1978) Grecia vs Turcia (*Aegean Sea Continental Shelf*), Grecia s-a bazat pe două instrumente în sprijinul argumentării jurisdicției Curții Internaționale de Justiție (CIJ), inclusiv pe un comunicat comun (*joint communiqué*), din 1975, dintre Prim-ministrul grec și cel turc. Curtea a constatat că comunicatul în cauză nu era un acord internațional care ar fi putut să îi confere competență pe

⁵⁶⁴ Regulations to Give Effect to Article 102 of the Charter of the United Nations; UNGA Res 97 (I), 14 December 1946, UN Doc A/RES/97 (I), as modified by UNGA Res 364 B (IV), 1 December 1949, UN Doc A/RES/364 (IV); UNGA Res 482 (V), 12 December 1950, UN Doc A/RES/482 (V); UNGA Res 33/141 A, 19 December 1978, UN Doc A/RES/33/141.

⁵⁶⁵ Repertory of Practice, Starting with (1945–1954) 5 RoP Art 102, most recently (2000–2009) 6 RoP Supp No 10 Art 102.

⁵⁶⁶ Treaty Handbook, UN Office of Legal Affairs (2012), în particular pp. 29–40.

⁵⁶⁷ Registration and Publication of Treaties and International Agreements: Regulations to give effect to article 102 of the Charter of the United Nations, disponibil pe: https://treaties.un.org/xml/db/MSDB/pageRegulation_en.html

⁵⁶⁸ Art. 2, pct. 1, Convenția de la Viena cu privire la Dreptul Tratatelor din 23 mai 1969. Publicată în ediția oficială a Monitorului Oficial „Tratate Internaționale”, volumul 4, pag. 53.

marginea cazului. Cu toate acestea, Curtea s-a pronunțat că faptul "*dacă [comunicatul] constituie sau nu constituie un astfel de acord, depinde în esență de natura actului sau de înțelegerea căreia actul îi conferă expresie*".⁵⁶⁹ Pentru a determina "natura actului", Curtea a luat în considerație "termenii săi efectivi și circumstanțele particulare în care a fost întocmit".⁵⁷⁰

CIJ a folosit aceste criterii și în alte cazuri în mod expres⁵⁷¹ (și implicit)⁵⁷², la fel ca și alte tribunale internaționale (bunăoară Tribunalul Internațional al Dreptului Mării)⁵⁷³. Aceste criterii introduc o metodă obiectivă pentru constatarea existenței unui acord internațional, dar ele nu elimină toate ambiguitățile, și pot afecta deciziile statelor de a face public (sau nu) un instrument, inclusiv prin înregistrare. Cu toate acestea, însăși înregistrarea (ca mijloc de conferire a caracterului public) sau neînregistrarea (ca mijloc de secretizare) **nu este constitutivă și nu face dovada existenței unui acord internațional.**

În cazul *Qatar vs Bahrain* (1994), conflict care se referea la suveranitatea asupra Insulelor Hawar, drepturile suverane asupra digurilor Dibal și Qit'at Jaradah și delimitarea zonelor lor maritime. Cele două state au trimis fiecare, în decembrie 1987, scrisori identice Regelui Arabiei Saudite care media disputa dintre Qatar și Bahrain. Totodată, Qatar și Bahrain au convenit că scrisorile lor identice constituie un acord internațional. Cu toate acestea, cele două state nu au fost de acord cu privire la faptul dacă procesul-verbal din decembrie 1990 care a înregistrat consultările lor și a determinat ce constituia "obiectul disputei" a fost un acord internațional. Pentru a-și stabili competența, Curtea a trebuit să determine că atât schimbul de scrisori din 1987, cât și procesul-verbal din 1990 erau acorduri internaționale. Bahrain a susținut că comportamentul ulterior atât al Qatar-ului, cât și al Bahrain-ului a demonstrat că cele două state nu au considerat că procesul-verbal din 1990 este un acord internațional: Qatar nu l-a înregistrat niciodată la Secretariatul General al Ligii Arabe, și l-a înregistrat la Secretariatul ONU abia la șase luni după ce l-a semnat, o înregistrare la care Bahrain a obiectat.⁵⁷⁴

Curtea Internațională de Justiție, în hotărârea sa din 1 iulie 1994, a statuat următoarele "Curtea ar observa că un acord sau un tratat internațional care nu a fost înregistrat la Secretariatul Națiunilor

⁵⁶⁹ *Aegean Sea Continental Shelf (Greece v. Turkey)*, 1978, ICJ Rep. 3, para. 96. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/62>

⁵⁷⁰ *Ibidem (Ibid)*.

⁵⁷¹ *Case Concerning Maritime Delimitation and Territorial Questions Between Qatar and Bahrain (Qatar v. Bahrain)*, Jurisdiction and Admissibility, 1994 ICJ Rep. 112, para. 25. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/87/087-19940701-JUD-01-00-EN.pdf>

⁵⁷² *Maritime Delimitation in the Indian Ocean, Preliminary Objections (Somalia v. Kenya)*, 2 February 2017, para 42. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/161>

⁵⁷³ "*Hoshinmaru*" (*Japan v. Russia*), Case No. 14, Judgment of Aug. 6, 2007, 9 ITLOS Rep. 18, para. 86; Delimitation of the Maritime Boundary in the Bay of Bengal (Bangl./Myan.), Judgment of Mar. 14, 2012, 12 ITLOS Rep. 4, paras. 92–93. Disponibil pe: http://www.worldcourts.com/itlos/eng/decisions/2007.08.06_Japan_v_Russian_Federation1.pdf

⁵⁷⁴ *Case Concerning Maritime Delimitation and Territorial Questions Between Qatar and Bahrain (Qatar v. Bahrain)*, International Court of Justice. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/87>

Unite nu poate, conform prevederilor articolului 102 din Cartă, să fie invocat de părți în fața oricărui organ al Națiunilor Unite. Pe de altă parte, **neînregistrarea sau înregistrarea tardivă nu are careva consecințe asupra validității propriu-zise a unui acord internațional**, care rămâne nu mai puțin obligatoriu pentru părți. Prin urmare, **Curtea nu poate deduce din faptul că Qatar nu a depus o cerere de înregistrare a procesului-verbal din 1990 decât abia peste 6 luni după ce l-a semnat, că Qatar a considerat, în decembrie 1990, că acel proces-verbal nu era un acord internațional**. Aceeași concluzie rezultă și în ceea ce privește neînregistrarea textului la Secretariatul General al Ligii Arabe. Nu există nimic în materialele prezentate în fața Curții care ar justifica, deducând din oricare nerespectare de către Qatar a normelor sale constituționale privind încheierea tratatelor, că statul în cauză nu intenționa să încheie și nu a considerat că a încheiat un astfel de instrument; nici nu ar putea o astfel de intenție, chiar dacă ar fi prezentată ca existând, să prevaleze asupra termenilor efectivi ai instrumentului în cauză. În consecință, argumentul Bahrain-ului asupra acestor puncte la fel nu poate fi admis."⁵⁷⁵

Pe de altă parte, unii doctrinari susțin că înregistrarea tratatului, de către una dintre părți, la Secretariatul ONU, nu oferă dovada existenței unui tratat internațional, or Secretariatul ONU a înregistrat și unele declarații unilaterale (bunăoară Declaration (with Letter of Transmittal to the UN Secretary-General) on the Suez Canal and the Arrangements for its Operation, 65 UNTS 299 (Apr. 24, 1957)). Cu toate acestea, Curtea Internațională de Justiție, în hotărârea sa asupra cazului de Delimitare Maritimă în Oceanul Indian *Somalia vs Kenya* (2017) stabilește că reacția celeilalte părți (sau a părților) la înregistrare poate fi relevantă pentru a evalua dacă părțile au încheiat un acord internațional.⁵⁷⁶ În acest caz, Curtea Internațională de Justiție, pentru a determina dacă are competență pe marginea cauzei, a evaluat dacă un Memorandumul de Înțelegere (MOU) dintre Somalia și Kenya a fost un tratat în vigoare. Kenya a înregistrat Memorandumul de înțelegere la Secretariatul ONU și Somalia nu a protestat împotriva acestei înregistrări timp de cinci ani. CIJ a luat în considerare lipsa de protest a Somaliei (pe perioada unui timp suficient) pentru a determina dacă MOU a fost un tratat - deși argumentul în cauză nu a constituit singura bază pentru constatarea Curții, or Curtea a remarcat mai întâi că termenii din MOU indicau caracterul său obligatoriu (Memorandumul de Înțelegere conținea o dispoziție care a stabilit intrarea în vigoare a acestuia după semnare, circumstanță care pare să fi fost determinanta raționamentului Curții).⁵⁷⁷

⁵⁷⁵ *Case Concerning Maritime Delimitation and Territorial Questions Between Qatar and Bahrain (Qatar v. Bahrain)*, Jurisdiction and Admissibility, 1994 ICJ Rep. 112, para. 29. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/87/087-19940701-JUD-01-00-EN.pdf>

⁵⁷⁶ Widdows K., *What is an Agreement in International Law?*. În: *British Year Book of International Law*, 1979, No. 50, p. 117.

⁵⁷⁷ *Maritime Delimitation in the Indian Ocean, Preliminary Objections (Somalia v. Kenya)*, 2 February 2017, Preliminary Objections, para. 42. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/161>

Se creionează astfel și raționamentul că factorul subiectiv – voința neviciată a părților – are o pondere semnificativă, conferind validitate tratatului și îi confirmându-i existența (mai ales când este exprimată prin respectarea dispozițiilor finale ale tratatului privind intrarea în vigoare a acestuia, dar și post-factum).

Raționamentul Curții în cauza *Somalia vs Kenya*, în care înregistrarea, urmată de lipsa de protest, a fost relevantă pentru constatarea existenței unui acord internațional pare a fi incompatibilă cu raționamentul Curții din *Qatar vs Bahrain*, unde neînregistrarea sau înregistrarea tardivă a fost considerată irelevantă (la fel cum și-a exprimat Bahrain-ul obiecția față de înregistrarea tardivă a Qatar-ului). Cu toate acestea, o modalitate de a înțelege raționamentul Curții este faptul că aceasta a acordat o valoare probantă diferită comportamentului subsecvent al părților (înregistrare, neînregistrare, exprimarea sau neexprimarea unei obiecții). În cauza *Qatar vs Bahrain* probabil Curtea a considerat că comportamentul ulterior al părților nu este relevant deoarece comportamentul unui stat era în contradicție cu cel al celuilalt stat (înregistrarea urmată de obiecții). În cauza *Somalia vs Kenya*, hotărârea Curții Internaționale de Justiție poate indica asupra faptului că **dacă conduita unui stat** (de neprotestare) **nu contrazice conduita unui alt stat** (de înregistrare), **acest fapt poate confirma existența unui acord internațional, dar însăși existența unui acord este determinată de termenii efectivi ai instrumentului (condițiile care sunt înscrise în textul acestuia) și de circumstanțele în care acesta a fost întocmit.**

În lumina acestei concluzii, suplimentar, subliniem că în conformitate cu prevederile Secțiunii nr. 2 a Convenției de la Viena cu privire la Dreptul Tratatelor, articolele 46 -53, temei al nulității tratatelor îl constituie: violarea unei dispoziții a dreptului intern al statului privitoare la competența de a încheia tratate; dacă împuternicirea unui reprezentant să exprime consimțământul unui stat de a fi legat printr-un tratat determinat a făcut obiectul unei restricții speciale, care a fost notificată, înainte de exprimarea acestui consimțământ, celorlalte state care au participat la negociere; eroarea; dolul; coruperea reprezentantului unui stat; constrângerea exercitată asupra reprezentantului unui stat; constrângerea exercitată asupra unui stat prin amenințare sau folosirea forței; și tratatul se află în conflict cu o normă imperativă a dreptului internațional general (*jus cogens*).

Într-o altă cauză, aflată încă în derulare, *India vs Pakistan (Jadhav Case)*. Născut la 16 aprilie 1970, Kulbhushan Jadhav este un cetățean indian care a fost arestat de Pakistan sub acuzația de spionaj, sabotaj și terorism. Pakistan a respins mai multe solicitări din partea Indiei de a avea acces consular la Jadhav după arestarea lui, împiedicându, astfel, India în a-i acorda asistența necesară. O instanță militară din Pakistan l-a condamnat pe Jadhav la pedeapsa capitală. În aceste circumstanțe, India a înaintat cauza în fața CIJ, și îi solicită competența în temeiul articolului 36 alineatul (1) din Statutul Curții Internaționale de Justiție, pentru a-și exercita dreptul de acces consular. Pakistan a

contestat jurisdicția CIJ. Curtea Internațională de Justiție a suspendat pedeapsa cu moartea și a solicitat ca părțile să depună observații pentru a se pronunța mai întâi asupra chestiunilor de jurisdicție și, ulterior, asupra fondului.⁵⁷⁸

În Susținerea Verbală din 15 mai 2017 în fața CIJ, India a invocat faptul că nu cauta să se bazeze pe Acordul Bilateral privind Accesul Consular, din 21 mai 2008, dintre cele două state, și că tratatul menționat nu a fost înregistrat la Secretariatul ONU și, prin urmare, nu putea fi invocat de către Pakistan.⁵⁷⁹

Pakistanul afirma că, indiferent de vinovăție, faptul de arestare pe "motive politice sau de securitate" îl scutește pe Jadhav de dreptul de acces consular, conform punctului (vi) al Acordului, care prevede: "În caz de arestare, detenție sau condamnarea făcută din motive politice sau de securitate, fiecare parte poate examina fondul cazului". Pakistanul interpretează sintagma de "poate examina fondul cauzei" ca referindu-se la acordarea accesului consular propriu-zis, făcând diferendul mai degrabă o chestiune de discreție decât de drept.⁵⁸⁰

India s-a confruntat cu acest capăt de contestație la etapa susținerilor verbale, invocând argumente în două direcții. În primul rând, a susținut că Acordul din 2008 nu are drept scop limitarea sau reducerea drepturilor consulare de acces prevăzute de Convenția de la Viena privind relațiile consulare din 1963. Potrivit Indiei, Acordul din 2008 are ca scop "confirmarea sau completarea sau extinderea sau amplificarea" a drepturilor consfințite în Convenția de la Viena privind relațiile consulare (sub auspiciile art. 73 al acesteia - Raportul dintre prezenta Convenție și celelalte acorduri internaționale) în măsura în care acordul "continuă să urmărească obiectivul tratării umane a resortisanților oricărei dintre țări carea sunt arestați, reținuți sau deținuți în cealaltă țară" (conform preambulului Acordului din 2008).

Cu toate acestea, cel de-al doilea argument, pe care l-a invocat doar partea indiană, este că, în orice caz, Acordul din 2008 este inaplicabil din două motive distincte: dacă este interpretat precum solicită Pakistan, acordul bilateral derogă de la executarea efectivă a obiectului și scopului Convenției de la Viena privind relațiile consulare, lovindu-l, prin urmare, de nulitate, conform prevederilor art. 41 al Convenției de la Viena cu privire la Dreptul Tratatelor; și Acordul din 2008 nu a fost înregistrat la Secretariatul ONU, făcând imposibilă invocarea acestuia în fața CIJ.

Acest al doilea argument privind nevalabilitatea acordului face obiectul cercetării noastre. Efectul legal al neînregistrării nu a constituit subiect de dispută științifică între cercetători.

⁵⁷⁸ The Jadhav case (2017): India and Pakistan before the International Court of Justice. Disponibil: <https://link.springer.com/article/10.1007/s40901-017-0063-6>

⁵⁷⁹ Jadhav Case (India v. Pakistan), Verbatim record 2017, International Court of Justice: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/168/168-20170515-ORA-01-00-BI.pdf>

⁵⁸⁰ Ibidem (Ibid).

Prevederile legale ale art. 102 din Carta ONU reglementează expres (1) obligația de înregistrare a unui tratat încheiat de un membru al Națiunilor Unite la Secretariatul organizației și (2) impune o așa-zisă sancțiune pentru cei care nu respectă obligația prenotată: imposibilitatea invocării unui tratat neînregistrat în fața oricărui organ al Națiunilor Unite.

Motivul implicării acestei măsuri punitive se regăsește în lucrările de codificare a Cartei ONU din cadrul Conferinței privind Organizațiile Internaționale de la San Francisco din 1945, unde a fost subliniat că "scopul de bază al acestei obligații a fost de a preveni tratatele secrete".⁵⁸¹ Precum am menționat în debutul cercetării, Pactul Ligii Națiunilor prevedea mai mult decât actuala Cartă ONU, și anume faptul că un tratat neînregistrat nu avea valoare juridică. Acest paragraf nu a făcut parte și din corpul prezentei Carte ONU din considerentul că aducea o ambiguitate referitoare la faptul cum un astfel de tratat, care altminteri era valid, putea să fie interpretat în afara sistemului Ligii Națiunilor, însemna acest fapt că un organ care nu făcea parte din structura Ligii, bunăoară Curtea Permanentă de Arbitraj, urma să nu aplice un astfel de tratat (neînregistrat)? Sistemul ONU a căutat să clarifice această confuzie prin stabilirea unei **"invalidități relative și nu absolute" a tratatelor neînregistrate**.⁵⁸² Articolul 102 a fost formulat astfel încât să creeze un handicap operativ numai în fața organelor ONU. Se urmărea, astfel, crearea unui sistem autonom – o încălcare în cadrul ONU, penalizată doar în cadrul ONU.

Cu toate acestea, raționamentul în cauză a ridicat propriul set de îndoieli și ambiguități - ar fi același tratat valabil și operativ în fața Curții Permanente de Arbitraj, dar nu și în fața Curții Internaționale de Justiție? Atunci când este contestat simultan în diferite instanțe, ar putea valabilitatea tratatului, la fel ca paradoxul *pisicii lui Schrodinger*, să existe și să nu existe în același timp? Răspunsul simplu la această întrebare este: da. Exact acest lucru prevede "invaliditatea relativă".

Un răspuns mai desfășurat ar fi că întrebarea nu este una de validitate, ci mai curând de operabilitate. Chiar și în cadrul sistemului ONU, nu este negat caracterul valabil și obligatoriu al tratatului, or Curtea Internațională de Justiție a reiterat în cazul *Qatar vs Bahrain* că este afectată doar punerea în aplicare a tratatului față de forum. Acest handicap este considerat necesar pentru stimularea înregistrării, fără a duce la negarea completă a drepturilor, deoarece alte foruri (non-onuziene) rămân a fi disponibile. Judecând în mod obiectiv, nu există impedimente în fața oricărei dintre părți pentru înregistrarea tratatului și, prin urmare, invocarea ulterioară a acestuia în fața unui organ ONU.

⁵⁸¹ Documents of the United Nations Conference on International Organization, San Francisco, 1945 (UNCIO Documents), vol. 87, p. 26.

⁵⁸² Kelsen H., *The Law of the United Nations*. New Jersey: The Lawbook Exchange, 2011, p. 722.

O ultimă caracteristică de înaltă importanță este că art. 102 alineatul (2) restricționează doar părțile la tratatul neînregistrat să îl invoce. Nici părților-terțe și, în mod și mai important, nici Curții Internaționale de Justiție nu le este interzis să se bazeze pe un acord neînregistrat la Secretariatul ONU. De fapt, urmând raționamentul în cauză, nimic nu împiedică organele onuziene să ia act, din proprie inițiativă, de conținutul a astfel de tratate, indiferent de argumentul invocat de părțile la tratat.⁵⁸³ La urma urmei, articolul 102 alin. (2) a fost gândit ca o sancțiune pentru părțile care încheie "tratate secrete" și nu ca o restricție pentru organele ONU în îndeplinirea funcțiilor lor.

Totuși, prezintă un deosebit interes cum organele onuziene au decis să nu ia în considerație faptul că unele tratate nu au fost înregistrate, considerând că problemele de fond prezintă o importanță mai mare decât reiterarea necesității înregistrării tratatelor internaționale.

În cauza *Qatar vs Bahrain* Curtea a permis invocarea dublului schimb de scrisori din 1987, care a fost convenit între părți ca fiind un tratat. În cauza *Canalului Corfu Marea Britanie vs Albania (1949)*⁵⁸⁴, CIJ a acceptat jurisdicția în baza unui Acord Special neînregistrat și a permis chiar Regatului Unit să citeze, în apărarea sa, un acord neînregistrat din 22 noiembrie 1945. În cauza *Marea Egee Grecia vs Turcia (1978)* efectul articolului 102 al Cartei ONU asupra Acordului Verbal neînregistrat din 31 mai 1975 a fost pus sub semnul întrebării, însă a fost totuși examinat și respins pe fond. Până și Curtea Permanentă de Justiție Internațională, legată de articolul 18 al Pactului Ligii care echivala neînregistrarea cu invalabilitatea tratatului, în cauza *Groendlandei de Est (1933)*, a constatat că Declarația Ihlen din 22 iulie 1919, deși neînregistrată, era "obligatorie" în ciuda formulării exprese din articolul 18 al Cartei Ligii Națiunilor⁵⁸⁵. Unele tratate internaționale neînregistrate au fost invocate fără obiecții chiar și în fața Adunării Generale a ONU, bunăoară când Uniunea Sovietică s-a bazat pe un tratat neînregistrat cu China în fața Primului Comitet al AG ONU – Dezarmare și Securitate Internațională.⁵⁸⁶

În concluzie, inițial, Pactul Ligii Națiunilor din 1920 condiționa validitatea unui tratat internațional, precum și principiul *pacta sunt servanda*, de momentul înregistrării acestuia la Secretariatul organizației, prin art. 18 care prevedea expres că "Orice tratat sau angajament internațional încheiat în continuare de un membru al Ligii va fi înregistrat de îndată la Secretariat și

⁵⁸³ Mai ales, dacă, bunăoară, părțile la un litigiu internațional acordă competența CIJ de a soluționa un litigiu internațional în baza *ex aequo et bono*, or în acest caz raționamentul Curții poate fi bazat corespunzător cu ce este corect și just, ceea ce înseamnă că la propria sa discreție poate să utilizeze și textele tratatelor internaționale, inclusiv a celor neînregistrate.

⁵⁸⁴ Cauza Canalului Corfu a fost primul caz de drept internațional public audiat în fața Curții Internaționale de Justiție, între 1947 și 1949, privind responsabilitatea statului pentru daunele cauzate pe mare, precum și doctrina pasajului inofensiv.

⁵⁸⁵ Permanent Court of International Justice, *Legal Status of Eastern Greenland, Denmark v. Norway*, Judgment, 5 September 1933. Disponibil: http://www.worldcourts.com/pcij/eng/decisions/1933.04.05_greenland.htm

⁵⁸⁶ General Assembly Official Records (GAOR (VI)), 1st Committee, 502nd meeting. 26 January 1952.

va fi publicat cât mai curând posibil de acesta. **Nici un astfel de tratat sau angajament internațional nu va fi obligatoriu până când nu va fi înregistrat**".

Condiționalitatea în cauză dispare odată cu adoptarea Cartei ONU la 26 iunie 1945, art. 102 al căreia deși prevede obligația de înregistrare a tratatelor internaționale la Secretariatul ONU, nu limitează validitatea de această circumstanță, precum nu o face ulterior nici Convenția de la Viena cu privire la dreptul tratatelor din 23 mai 1969. Mai mult ca atât, la fel cum prevede atât Convenția de la Viena din 1969, cât și Regulamentul de Punere în Aplicare a Art. 102 al Cartei Organizației Națiunilor Unite, obligația de înregistrare intervine doar după intrarea în vigoare a tratatului internațional, iar conform jurisprudenței Curții Internaționale de Justiție (cazul *Qatar vs Bahrain* (1994)) aceasta nu confirmă validitatea unui tratat internațional, or cea din urmă există necondiționat din momentul în care părțile și-au exprimat consimțământul de a se obliga reciproc.

Prin urmare, sub aspect comparativ, se atestă o evoluție a percepției importanței validității tratatelor internaționale și a principiului *pacta sunt servanda* până la conferirea unui caracter absolut celor două în cursul perioadei de post – încheiere a tratatului internațional (cu excepția cazurilor de legitimă apărare și de schimbare fundamentală a circumstanțelor - care nu fac obiectul prezentei cercetări).

Totodată, un tratat valabil încheiat poate fi invocat de către părți în cadrul oricărui forum internațional, condiția și obligația de înregistrare persistând doar pentru a fi invocat în fața organelor ONU. Altminteri, dacă un tratat este valabil încheiat, art. 102 din Cartă nu interzice organelor onuziene să dispună de el la propria lor inițiativă.

Astfel, se impune raționamentul conclusiv că în cadrul Conferinței privind Organizațiile Internaționale de la San Francisco din 1945, unde a fost subliniat că "scopul de bază al acestei obligații [stipulate în proiectul articolului 102, de înregistrare a tratatelor] a fost de a preveni tratatele secrete", pe lângă argumentul în cauză pot fi găsite și alte explicații ale actualului conținut normativ al articolului 102 al Cartei ONU:

- validitatea tratatului nu depinde de înregistrare din considerentul că în caz de necesitate acesta să poată fi invocat de părți și în cadrul altor organizații internaționale decât ONU, ori alte organe ale sale sau în fața altor instanțe internaționale, inclusiv în arbitraj internațional.
- validitatea tratatului nu depinde de înregistrarea acestuia la Secretariatul ONU ca și organele onuziene să poată dispune de el, or tratatele internaționale constituie un izvor primar al dreptului internațional. Mai mult ca atât, deși Carta ONU prevede că părțile nu pot invoca un tratat internațional în fața CIJ acest fapt nu înseamnă că în alte circumstanțe, bunăoară dacă părțile aleg ca un litigiu să fie soluționat de Curte în baza a *ex aequo et bono*, CIJ nu poate să utilizeze în lucrările sale un tratat valabil încheiat dar neînregistrat.

- validitatea unui tratat internațional nu este condiționată de înregistrarea acestuia pentru a conferi un spațiu de existență necondiționată a obligației respectării tratatelor internaționale, asigurând astfel o ordine în cooperarea dintre state și o siguranță a realizării angajamentelor agreeate de comun acord.

- validitatea tratatelor internaționale nu depinde de înregistrarea sau de neînregistrarea acestora din cauza caracterului *sui generis* al consimțământului neviciat al părților privind crearea de obligații bilaterale. Sistemul tratatelor valabil-încheiate este consolidat prin forța obligatorie a acestora, implicit prin *pacta sunt servanda bona fidae* – executarea cu bună credință a prevederilor tratatelor internaționale (consfințit inițial în Preambului Pactului Ligii Națiunilor din 1924⁵⁸⁷, ulterior în Preambulul Cartei ONU⁵⁸⁸, Convenția de la Viena cu privire la Dreptul Tratatelor (art. 26), Declarația Principiilor din 1970 și în Actul Final de la Helsinki).

⁵⁸⁷ " (...) by the maintenance of justice and a scrupulous respect for all Treaty obligations in the dealings of organised peoples with one, another (...)"

⁵⁸⁸ "Noi popoarele Națiunilor Unite, Hotărâte să (...) creăm condițiile necesare menținerii justiției și respectării obligațiilor decurgând din tratate și alte izvoare ale dreptului internațional".

2.5 Analiza validității tratatelor internaționale prin prisma Art. 103 al Cartei ONU.

Art. 103 al Cartei ONU stabilește următoarele: *În caz de conflict între obligațiile Membrilor Națiunilor Unite decurgând din prezenta Cartă și obligațiile lor decurgând din orice alt acord internațional vor prevala obligațiile decurgând din prezenta Cartă.*

Astfel, în cele ce urmează va fi analizată complexitatea particularităților aplicării juridice a articolului prenotat, precum și faptul dacă art. 103 invalidează tratatul aflat în conflict cu prevederile Cartei ONU sau pur și simplu îi conferă inaplicabilitate, menținându-i validitatea.

În sistemele juridice naționale ale statelor, unele norme au un caracter constituțional, provenind astfel dintr-o sursă care este ierarhic superioară față de altele și ar prevala întotdeauna în situații de conflict cu normele care provin din surse subordonate. Aceste surse superioare sunt susținute de sistemul de valori al unei anumite organizări statele constituționale.⁵⁸⁹ Astfel se impun următoarele întrebări: dacă există o ierarhie printre sursele dreptului internațional și, în cazul unui răspuns afirmativ, dacă o astfel de ierarhie este importantă pentru rezolvarea conflictelor dintre obligațiile care decurg din diferite surse.⁵⁹⁰

Gândirea curentă în dreptul internațional nu atribuie o ierarhie surselor enumerate la articolul 38 alineatul (1) din Statutul Curții Internaționale de Justiție (CIJ)⁵⁹¹, care rămân a fi punctul central pentru determinarea drepturilor și obligațiilor statelor prin soluționarea litigiilor la instanțele internaționale. Cele mai cunoscute opere de drept internațional notează că acest articol nu conține nici o referire explicită la o ierarhie formală (cea din urmă fiind o ierarhie bazată pe forma în care sursa particulară este consfințită).⁵⁹² Mai mult ca atât, trebuie adus la cunoștință faptul în timpul procesului de scriere a textului Statului CIJ a fost propusă o dispoziție conform căreia Curtea ar fi trebuit să aplice sursele în ordinea în care au fost enumerate la articolul 38, dar aceasta a fost respinsă de state.⁵⁹³

⁵⁸⁹ Shelton D., *Normative Hierarchy in International Law*. În: American Journal of International Law, 2006, p. 291.

⁵⁹⁰ Erika de Wet and Jure Vidmar, *Hierarchy in International Law: The Place of Human Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2012, p. 2.

⁵⁹¹ Art. 38, 1. Curtea, a cărei misiune este de a soluționa conform dreptului internațional diferendele care îi sînt supuse, va aplica:

a. convențiile internaționale, fie generale, fie speciale, care stabilesc reguli recunoscute în mod expres de statele în litigiu;
b. cutuma internațională, ca dovadă a unei practici generale, acceptată ca drept;
c. principiile generale de drept recunoscute de națiunile civilizate;
d. sub rezerva dispozițiilor Articolului 59, hotărârile judecătorești și doctrina celor mai calificați cercetători ai diferitelor națiuni, ca mijloace auxiliare de determinare a regulilor de drept.

⁵⁹² Thirlway H., *The Sources of International Law*. În: International Law, edit. Malcolm Evans, Oxford: Oxford University Press, 2010, p. 95.

⁵⁹³ Crawford J., *Brownlie's Principles of Public International Law*. Oxford University Press, 8th edition, 2012, p. 22.

În același timp, ordinea în care sunt menționate sursele nu este în întregime irelevantă, întrucât tratatele și cutumele sunt cele mai importante surse în practică. Principiile generale de drept menționate la articolul 38 alineatul (1) litera (c) sunt secundare tratatelor și cutumelor în termeni de relevanță practică. "Principiile generale de drept" se referă la normele juridice care se găsesc în majoritatea sistemelor juridice naționale ale statelor și, prin urmare, ar fi inerente majorității sistemelor de drept.⁵⁹⁴ Autorii proiectului Statului CIJ au inclus "principiile generale de drept" ca sursă descendentă în acele cazuri în care nici tratatul și nici o normă cutumiară nu ar fi aplicabile unui caz. Curtea Permanentă de Justiție Internațională (CPJI) a făcut frecvent referiri la principiile generale de drept,⁵⁹⁵ în timp ce CIJ nu s-a bazat niciodată pe "principiile generale de drept" pentru soluționarea unui litigiu. Tratatul și normele cutumiare au oferit o bază suficientă pentru deciziile Curții Internaționale de Justiție.⁵⁹⁶ În aceeași ordine de idei, hotărârile judecătorești și doctrina au o funcție subsidiară ca sursă. Acest raționament este dedus din faptul că hotărârile judecătorești și doctrina sunt descrise în mod explicit în articolul 38 alineatul (1) litera (d) ca "mijloace auxiliare" pentru stabilirea regulilor de drept. Cele două sunt, totuși, importante pentru informarea asupra interpretării tratatului și a cutumei, or însuși autorul poate face referințe frecvente la surse doctrinare renumite. Autoritatea hotărârilor judecătorești și a doctrinei va fi relaționată cu expertiza autorilor lor, adesea practicanți, arbitri, judecători cu cunoștințe de primă mână despre procesele internaționale de soluționare a litigiilor.

Întrebarea dacă și în ce măsură relația dintre sursele menționate la articolul 38 alineatul (1) literele (a) și (b) - tratate și cutumele - este supusă unei ierarhii este una complexă. Sursele doctrinare notează frecvent că ordinea de apariție în articolul 38 alineatul (1) literele (a) și (b) nu reprezintă un indicator al ierarhiei între ele.⁵⁹⁷ La urma urmei, aceeași obligație se regăsește adesea atât în tratat, cât și în dreptul cutumiar și, prin urmare, coexistă. Un exemplu binecunoscut este interzicerea utilizării forței care este prevăzută la articolul 2 alineatul (4) din Carta Organizației Națiunilor Unite (Carta ONU), precum și în dreptul cutumiar.

⁵⁹⁴ Robert Y. J. and Arthur W., *Oppenheim's International Law*, vol. 1, 9th edn, Oxford: Oxford University Press, 2008, p. 36.

⁵⁹⁵ Kwiecień R., *The Permanent Court of International Justice and the Constitutional Dimension of International Law: From Expectations to Reality* // Edited By: Christian Tams and Malgosia Fitzmaurice. Legacies of the Permanent Court of International Justice. Leiden: Martinus Nijhoff, 2013, p. 361.

⁵⁹⁶ Thirlway H., *The Sources of International Law* // Edited By: Malcolm Evans. International Law. Oxford: Oxford University Press, 2010, p. 95.

⁵⁹⁷ De Wet E., *The Functions of the Sources of International Law, s.XV Sources and the Hierarchy of International Law, Ch.29 Sources and the Hierarchy of International Law: The Place of Peremptory Norms and Article 103 of the UN Charter within the Sources of International Law* // Edited By: Jean d'Aspremont, Samantha Besson. The Oxford Handbook of the Sources of International Law. Oxford: Oxford Scholarly Authorities on International Law, 2017, p. 628.

Mai mult ca atât, sursele doctrinare de drept internațional sugerează frecvent că orice conflict dintre obligațiile din tratat și cele stabilite printr-o cutumă internațională poate fi soluționat prin intermediul regulilor tradiționale de conflict care sunt: *lex specialis derogat legi generali* și *lex posterior derogat legi priori*.⁵⁹⁸ Aceste reguli nu atribuie un statut superior oricărei obligații specifice cutumiare și / sau înscrise în tratate, în consecință creând o predominanță față de alte obligații în caz de conflict. În schimb, regulile prenotate sunt destinate să ofere soluții ad hoc conflictelor de norme care decurg din tratate și / sau cutume (sau orice combinație a acestora) într-o manieră care să permită recunoașterea cazului specific propus spre soluționare. În acest context, este important să reținem că un conflict normativ - și, prin extensie, conflictul dintre sursele din care provine norma - poate fi fie de natură largă, fie de natură îngustă. Un *conflict restrâns* descrie acele situații în care punerea în aplicare (sau acordarea de efect juridic) a unui drept sau a unei obligații internaționale duce în mod inevitabil la încălcarea unei alte obligații sau a unui alt drept.⁵⁹⁹ Un *conflict larg*, pe de altă parte, se referă la situațiile în care respectarea unui drept sau a unei obligații în temeiul dreptului internațional nu duce neapărat la o încălcarea unui drept sau a unei obligații, ci mai degrabă la o limitare a unora sau a tuturor drepturilor și / sau obligațiilor în cauză prin interpretare.⁶⁰⁰

În ceea ce privește *lex specialis*, aceasta ar implica faptul că, în cazul în care un tratat a fost conceput în mod specific pentru a înlocui sau a concretiza o obligație cutumiară, principiul cutumiar ar trebui interpretat în lumina obligației tratatului, dacă este posibil, sau, în caz de incompatibilitate, să dea prioritate principiului din tratat.⁶⁰¹ În aceeași ordine de idei, obligația unui tratat poate fi interpretată în conformitate cu sau înlocuită cu o regulă ulterioară a dreptului internațional cutumiar în conformitate cu principiul *lex posterior*, în care efectele sale sunt recunoscute în comportamentul ulterior al părților.⁶⁰² Aceasta implică în continuare faptul că un tratat sau o obligație cutumiară care prevalează într-o anumită situație ca fiind *lex specialis* sau care a fost adoptată mai târziu, s-ar putea afla ulterior într-o situație în care este înlocuită de o altă obligație care este chiar mai specifică sau mai recentă. Totuși, principiile *lex specialis* și *lex posteriori* sunt rar aplicate de curțile naționale, regionale sau internaționale întru soluționarea conflictelor dintre obligațiile internaționale.⁶⁰³ Conflictele moderne de drept internațional se manifestă, de regulă, dintre obligațiile care reies din

⁵⁹⁸ Shaw M., *International Law*, 6th ed. Oxford: Oxford University Press, 2008, p. 123.

⁵⁹⁹ Jenks W., *The Conflict of Law-Making Treaties*. În: British Yearbook of International Law No. 30, 1953, p. 401.

⁶⁰⁰ De Wet E., Vidmar J., *Conflicts between International Paradigms: Hierarchy versus Systemic Integration*. Cambridge University Press, 2013, p. 196.

⁶⁰¹ Crawford J., *Brownlie's Principles of Public International Law*. Oxford University Press, 8th edition, 2012, p. 22.

⁶⁰² În conformitate cu art. 30 al Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor, această regulă se aplică când toate părțile la tratatul anterior sunt de asemenea părți la tratatul posterior, fără ca cel anterior să fie expirat sau ca aplicarea sa fi fost suspendată.

⁶⁰³ De Wet E., Vidmar J., *Conflicts between International Paradigms: Hierarchy versus Systemic Integration*. Cambridge University Press, 2013, p. 305.

diferite regimuri specializate (sub-regimuri) de drept internațional și, implicit, dintre sursele în care aceste regimuri sunt ancorate. Aceste conflicte apar, în mod particular, dintre obligațiile din tratatele în materia drepturilor omului pe de o parte, și sub-regimuri pe cealaltă parte. În practică, aceste sub-regimuri sunt bazate pe tratate (bunăoară obligația de interzicere a extradării; pacea și securitatea internațională; comerț și investiții; dreptul mediului), și pot să reiasă inclusiv din dreptul cutumiar (bunăoară obligațiile referitoare la imunitatea statelor).⁶⁰⁴

Totuși, odată dovedită prioritatea tratatelor și cutumelor internaționale (care adesea, la rândul lor, își găsesc consfințire în tratate), trebuie menționat faptul că în sistemul normelor dreptului internațional caracterul suprem îl comportă normele *jus cogens*, or însăși Convenția de la Viena privind Dreptul Tratatelor statuează faptul că este nul orice tratat care, în momentul încheierii sale, este în conflict cu o normă imperativă a dreptului internațional general (*jus cogens*) – art. 53, precum și că dacă survine o nouă normă imperativă a dreptului internațional general (*jus cogens*), orice tratat existent, care este în conflict cu această normă devine nul și ia sfârșit – art. 64.

Deși la o primă vedere răspunsul la întrebarea privind existenței unei ierarhii dintre izvoarele (sursele) dreptului internațional pare a fi soluționată întru oferirea unui răspuns care plasează tratatele și cutuma (care nu pot fi în contradicție cu normele *jus cogens*) pe o poziție superioară față de celelalte surse în cazul soluționării unui diferend internațional, or altminteri ierarhia dintre surse este inexistentă și toate normele de drept internațional (fie că sunt consfințite în tratate, fie reies din cutume) au valoare juridică egală, în rândurile tratatelor internaționale prezintă un deosebit interes analizarea particularităților cazului Cartei ONU (care este în sine un tratat) și în special a art. 103 al acesteia – care pare să îi confere superioritate în rândul surselor materiale de drept internațional (a tratatelor). Astfel, prezintă o deosebită relevanță analiza lucrării de codificare a Cartei ONU.

Pactul Ligii Națiunilor (1920) conținea prevederi care pot fi considerate a fi predecesoarele art. 103 al Cartei. Astfel, art. 20 al Pactului prevedea: 1. Membrii Ligii sunt de acord în mod solemn cu privire la faptul că acest Pact este acceptat ca abrogând toate obligațiile sau înțelegerile *inter se* care nu sunt în concordanță cu termenii Pactului și se angajează în mod solemn că nu vor mai fi părți la angajamente care nu sunt conforme cu termenii Pactului. 2. În cazul în care un membru al Ligii, înainte de a deveni membru al acesteia, s-a angajat în obligații incompatibile cu termenii prezentului Pact, este de datoria membrului în cauză să ia măsuri imediate pentru a obține eliberarea de astfel de

⁶⁰⁴ De Wet E., Vidmar J., *Hierarchy in International Law: The Place of Human Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2012, p. 5.

obligății.⁶⁰⁵ Prin urmare, Pactul avea întâietate asupra tuturor celorlalte tratate internaționale încheiate de membrii Ligii Națiunilor.

La 12 iunie 1945, în cadrul Conferinței de la San Francisco (care s-a încheiat cu adoptarea Cartei ONU în 1945), Comitetul II (Probleme Juridice) a pus în discuții inclusiv subiectul obligațiilor care contravin prevederilor viitoarei Carte ONU, astfel fiind adoptat prezentul articol 103 al Cartei.⁶⁰⁶

Comparativ cu art. 103, art. 20 al Pactului a fost mai restrâns în scop prin acoperirea doar a acordurilor încheiate între membrii Ligii Națiunilor.⁶⁰⁷ În cazul în care membrii Ligii s-au angajat în orice obligații față de alte state ne-membre, contrare Pactului, art. 20 (2) conținea o obligație a statelor membre de a lua măsuri pentru a se elibera de obligațiile în cauză, în loc să abroge în mod automat aceste obligații. Cu toate acestea, unii comentatori au fost de părere că prevederile art. 20 au afectat și statele nemembre ale Ligii, cel puțin indirect.⁶⁰⁸ Prin urmare, în art. 103 o astfel de restricție a fost abandonată în mod deliberat. Astfel, Carta include și angajamentele statelor membre față de statele nemembre.⁶⁰⁹

Totodată, statele membre ale ONU trebuie să respecte obligațiile care le revin în temeiul Cartei, independent de statutul partenerilor lor contractuali la un tratat, fie că este vorba despre un stat membru ONU, fie că nu. Acest raționament rezultă direct din formularea art. 103, care nu se limitează la acordurile *inter se*, și din *travaux préparatoires* ale Cartei.⁶¹⁰ Statele nemembre ale Organizației Națiunilor Unite nu sunt obligate oficial de art. 103 întrucât nu sunt părți la Cartă, în conformitate cu regula *pacta tertiis*.⁶¹¹ Mai mult ca atât, formularea art. 103 indică asupra faptului că prevederea în cauză că se aplică numai acordurilor din care cel puțin o parte este stat membru ONU. Prin urmare, o interpretare literală se opune unei aplicări asupra tratatelor încheiate numai între state care nu sunt membri ai organizației.

⁶⁰⁵ The Covenant of the League of Nations (adopted 28 June 1919, entered into force 10 January 1920), article 20: 1. The Members of the League severally agree that this Covenant is accepted as abrogating all obligations or understandings *inter se* which are inconsistent with the terms thereof, and solemnly undertake that they will not hereafter enter into any engagements inconsistent with the terms thereof. 2. In case any Member of the League shall, before becoming a Member of the League, have undertaken any obligations inconsistent with the terms of this Covenant, it shall be the duty of such Member to take immediate steps to procure its release from such obligations.

⁶⁰⁶ Documents of the United Nations Conference on International Organization, San Francisco, 1945 (UNCIO Documents), vol. XIII, p. 681.

⁶⁰⁷ Schücking W., Wehberg H., *Die Satzung des Völkerbundes*, 2nd edn, Vahlen 1931, p. 665.

⁶⁰⁸ Lauterpacht H., *The Covenant as "Higher Law"*. În: British Yearbook of International Law, Volume 17, 1936, p. 59.

⁶⁰⁹ Leïa J. R., Paulus A., *Ch.XVI Miscellaneous Provisions, Article 103* // Edited By: Simma B., Khan D. – E., Nolte G., Paulus A., Wessendorf N. The Charter of the United Nations: A Commentary, Volume II (3rd Edition), Oxford Scholarly Authorities on International Law, 2012, p. 2110.

⁶¹⁰ Documents of the United Nations Conference on International Organization, San Francisco, 1945 (UNCIO Documents), vol. XIII, p. 615.

⁶¹¹ Regula *pacta tertiis* se aplică și organizațiilor internaționale și reflectă dreptul internațional cutumiar. Aceasta este codificat în art. 34 din Convenția de la Viena privind Dreptul Tratatelor din 1969, precum și în art. 34 al Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor dintre State și Organizații Internaționale sau dintre Organizații Internaționale din 1986.

O formulă potrivit căreia Carta ONU ar prevala asupra "oricăror altor obligații internaționale pe care și le-au asumat statele" nu a fost adoptată, or în conformitate cu această prevedere, Carta ar fi suprimat toate celelalte obligații internaționale existente.⁶¹² Autorii Cartei au fost reticenți în a include explicit dreptul internațional cutumiar și alte surse de drept internațional în prevalența Cartei.⁶¹³

În ceea ce privește consecințele juridice ale obligațiilor care contravin prevederilor Cartei (suspendarea sau nulitatea *ab initio*), în cele din urmă a fost adoptată formula "vor prevala obligațiile decurgând din prezenta Cartă", fiind acordată preferință sintagmei "prevala" în detrimentul unei posibile abrogări a obligațiilor contrare.⁶¹⁴ Suplimentar, afirmația potrivit căreia obligațiile incompatibile cu Carta nu ar fi în mod automat abrogate, ci faptul că Carta ar prevala doar în cazul unui conflict,⁶¹⁵ sugerează că autorii Cartei au preferat suspendarea, mai degrabă decât anularea totală a obligațiilor conflictuale. În același sens, cu referire la subiectul în cauză, însuși membrii Comitetului II (Probleme Juridice) al Conferinței ONU privind Organizația Internațională (Conferința de la San Francisco) au concluzionat că nu este recomandată stabilirea abrogării automate a obligațiilor care vin în contradicție cu termenii art. 103.⁶¹⁶

Natura concretă a unui "conflict" nu a fost definită în cadrul Conferinței de la San Francisco. Cu toate acestea, Comitetul a subliniat că a considerat că este suficient ca conflictul să apară inclusiv din îndeplinirea obligațiilor care decurg din Cartă, ca de exemplu punerea în aplicare a sancțiunilor economice în temeiul unei rezoluții a Consiliului de Securitate ONU.⁶¹⁷ Astfel, pentru autorii Cartei era clar că nu numai legea primară a ONU, ci de asemenea și legea secundară a ONU, cum ar fi rezoluțiile CS, ar trebui să facă obiectul articolului 103.⁶¹⁸

Art. 103 al Cartei ONU stabilește un principiu ierarhic potrivit căruia, în caz de conflict între obligațiile părților în conformitate cu Carta ONU și obligațiile care le revin în temeiul oricăror altor acorduri internaționale, prima dintre acestea prevalează. Totuși, redacția art. 103 implică următoarea incertitudine: nu este clar la care obligații ale Cartei ONU articolul 103 se referă, fie la cele din

⁶¹² Documents of the United Nations Conference on International Organization, San Francisco, 1945 (UNCIO Documents), vol. XIX, p. 676.

⁶¹³ Combacau J., *Le Pouvoir de Sanction de L'O.N.U.*, Paris: A. Pedone, 1974, p. 119.

⁶¹⁴ Documents of the United Nations Conference on International Organization, San Francisco, 1945 (UNCIO Documents), vol. XIII, p. 602.

⁶¹⁵ *Ibidem (Ibid)*, p. 685.

⁶¹⁶ *Ibidem (Ibid)*.

⁶¹⁷ Documents of the United Nations Conference on International Organization, San Francisco, 1945 (UNCIO Documents), vol. XIII, p. 686.

⁶¹⁸ Leïe J. R., Paulus A., Ch.XVI Miscellaneous Provisions, Article 103 // Edited By: Simma B., Khan D. – E., Nolte G., Paulus A., Wessendorf N. The Charter of the United Nations: A Commentary, Volume II (3rd Edition), Oxford Scholarly Authorities on International Law, 2012, p. 2116.

Carta ONU, fie la cele care rezultă din deciziile obligatorii ale organelor ONU (cum ar fi rezoluțiile din Capitolul VII ale Consiliului de Securitate ONU).

Jurisprudența Curții Internaționale de Justiție cu privire la art. 103 al Cartei ONU este una modestă. Prima referire a CIJ la art. 103 a fost făcută doar în trecere în cauza Nicaragua (1986) reconfirmându-se faptul că orișicare acord regional, bilateral sau chiar multilateral trebuie să fie încheiat luându-se în considerație prevederile art. 103 al Cartei.⁶¹⁹ Cu toate acestea, atunci când a indicat măsuri provizorii în cauzele Lockerbie (Jamahiria arabă libiană / Marea Britanie și Statele Unite ale Americii), CIJ a clarificat că obligațiile "în temeiul Cartei ONU", care prevalează conform art. 103, cuprind inclusiv obligațiile care decurg din deciziile cu caracter obligatoriu adoptate de organele ONU, bunăoară în cazul de referință, rezoluțiile adoptate de Consiliul de Securitate al ONU în temeiul Capitolului VII din Cartă.⁶²⁰ În aceeași ordine de idei, trebuie menționat faptul că deși articolul 103 se referă doar la prevalența sa asupra obligațiilor contradictorii din alte tratate, practicile organizatorice și de stat confirmă faptul că obligațiile CS ONU prevalează uneori inclusiv asupra obligațiilor cutumiare.⁶²¹

Mai mult ca atât, doctrina susține ideea că redacția art. 103 oferă prioritate tuturor obligațiilor care reies direct din Cartă, bunăoară obligația abținerii de la folosirea forței și obligația soluționării diferendelor pe cale pașnică. În aceeași ordine de idei, referindu-se expres sau implicit la art. 103 și reamintind prioritatea deciziilor sale cu privire la alte obligații în diverse rezoluții, Consiliul de Securitate ONU a adoptat aceeași opinie. Rezoluția SC 670 din 25 septembrie 1990 referitoare la sancțiunile împotriva Irak-ului reamintește "dispozițiile articolului 103 din Cartă" și "decidecă toate statele, în pofida existenței oricăror drepturi sau obligații conferite sau impuse prin orice alt acord internațional" vor pune în aplicare a sancțiunilor în cauză.⁶²² Totodată, Consiliul de Securitate a elaborat o formulă standard pe care o aplică adesea atunci când ia decizii în temeiul capitolului VII

⁶¹⁹ Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America). Questions of jurisdiction and/or admissibility. Judgment of 26 November 1984, International Court of Justice, par. 107. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/70/070-19841126-JUD-01-00-EN.pdf>

⁶²⁰ Questions of Interpretation and Application of the 1971 Montreal Convention Arising from the Aerial Incident at Lockerbie (Libyan Arab Jamahiriya v United Kingdom), Preliminary Objections, 1998, International Court of Justice Rep 9; Questions of Interpretation and Application of the 1971 Montreal Convention Arising from the Aerial Incident at Lockerbie (Libyan Arab Jamahiriya v United States of America), Preliminary Objections, 1998, International Court of Justice Rep 115. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/88>

⁶²¹ De Wet E., *The Functions of the Sources of International Law*, s.XV *Sources and the Hierarchy of International Law*, Ch.29 *Sources and the Hierarchy of International Law: The Place of Peremptory Norms and Article 103 of the UN Charter within the Sources of International Law* // Edited By: Jean d'Aspremont, Samantha Besson. The Oxford Handbook of the Sources of International Law. Oxford: Oxford Scholarly Authorities on International Law, 2017, p. 635.

⁶²² Exemple ale referințelor implicite sau indirecte la art. 103 sunt următoarele rezoluții ale Consiliului de Securitate OU și Adunării Generale a ONU: UNSC Res 733 (23 January 1992) UN Doc S/RES/733, UNSC Res 748 (31 March 1992) UN Doc S/RES/748, UNSC Res 757 (30 May 1992) UN Doc S/RES/757, UNSC Res 787 (16 November 1992) UN Doc S/RES/787, UNSC Res 788 (19 November 1992) UN Doc S/RES/820, UNSC Res 820 (17 April 1993) UN Doc S/RES/820.

a Cartei. Această formulă a fost utilizată (uneori cu modificări minore) într-un număr considerabil de rezoluții.⁶²³ Precum am menționat anterior, regulile secundare nu sunt acoperite direct de art. 103, dar dat fiind art. 25 al Cartei care cheamă statele membre la respectarea obligatorie a rezoluțiilor CS ONU⁶²⁴, prin intermediul art. 103 obligația prevăzută la art. 25, la rândul său, prevalează asupra oricăror altor drepturi și angajamente în temeiul dreptului internațional.

În același sens, art. 103 se aplică inclusiv deciziilor obligatorii ale celorlalte organe ONU, bunăoară hotărârile Curții Internaționale de Justiție, or însuși art. 94 al Cartei statuează că fiecare Membru al Națiunilor Unite se obligă să se conformeze hotărârii Curții Internaționale de Justiție în orice cauză la care este parte. Respectiv, dacă oricare dintre părțile la un diferend nu va executa obligațiile ce-i revin în temeiul unei hotărâri a Curții, cealalta parte se va putea adresa Consiliului de Securitate care poate, în caz că socotește necesar, să facă recomandări sau să hotărască măsurile de luat pentru aducerea la îndeplinire a hotărârii.

În afară de domeniul normelor *jus cogens*, din câte observăm art. 103 al Cartei ONU revendică în numele obligațiilor care decurg din Cartă un statut ierarhic superior a acestora în ordinea juridică internațională. Precum am menționat anterior, art. 103 stabilește că, în cazul unui conflict între obligațiile care decurg din Carta ONU și obligațiile statelor membre în temeiul oricărui alt acord internațional, obligațiile lor consfințite în Cartă prevalează. Acest lucru poate fi interpretat ca o **ierarhie bazată pe surse**, deoarece prioritatea obligațiilor Cartei rezultă dintr-un tratat internațional.⁶²⁵

Suplimentar, trebuie subliniat faptul că art. 103 trebuie privit în contextul legii generale a tratatelor. Principiile cele mai importante privind conflictul de norme sunt principiile *lex specialis*⁶²⁶ și *lex posterior*⁶²⁷, integrarea sistemică și prezumția de compatibilitate⁶²⁸ și normele *imperative jus*

⁶²³ Cu titlu de exemplu: NSC Res 1160 (31 March 1998), para 10: The SC "calls upon all States and all international and regional organizations to act strictly in conformity with this resolution, notwithstanding the existence of any rights granted or obligations conferred or imposed by any international agreement or of any contract entered into or any license or permit granted prior to the entry into force of the prohibitions imposed by this resolution".

A se vedea suplimentar: UNSC Res 1127 (28 August 1997) UN Doc S/RES/1127, UNSC Res 1132 (8 October 1997) UN Doc S/RES/1132, UNSC Res 1173 (12 June 1998) UN Doc S/RES/1173, UNSC Res 1267 (15 October 1999) UN Doc S/RES/1267, UNSC Res 1298 (17 May 2000) UN Doc S/RES/1298.

⁶²⁴ Art. 25 Carta ONU: Membrii Națiunilor Unite sânt de acord să accepte și să execute hotărârile Consiliului de Securitate, în conformitate cu prezenta Cartă.

⁶²⁵ Milanovic M., *Norm Conflict in International Law: Whither Human Rights?*. În: Duke Journal of Comparative and International Law, 2009, No. 20, p. 69.

⁶²⁶ Principiul *lex specialis derogat legi generali* stipulează că, în cazul a două norme conflictuale prevalează norma mai specifică.

⁶²⁷ În conformitate cu principiul *lex posterior derogat legi priori*, în cazul a două reguli contradictorii, prevalează cea mai recentă.

⁶²⁸ Principiile integrării sistemice și prezumția de compatibilitate sunt tehnici de evitare a conflictelor și nu de rezolvare a conflictelor. Principiul integrării sistemice este codificat în art. 31 alin. (3) li. c) al Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor: Un tratat trebuie să fie interpretat cu bună credință potrivit sensului obișnuit ce urmează a fi atribuit termenilor tratatului în contextul lor și în lumina obiectului și scopului său. 3. Se va ține seama, odată cu contextul: c) de orice regulă pertinența de drept internațional aplicabilă relațiilor dintre părți.

cogens). Întrebarea-cheie în stabilirea scopului art. 103 în raport de restul normelor de drept internațional este dacă există un conflict de obligații. Doar într-un astfel de caz este declanșat mecanismul art. 103 și obligațiile Cartei ONU prevalează asupra celorlalte obligații de drept internațional, fără aplicarea procedeeleor *lex specialis* și *lex posterior*. Cu referire, în mod specific la posibilitatea (difícil de imaginat a) unui conflict dintre normele *jus cogens* și prevederile Cartei ONU sau legea secundară a Cartei, doctrina este unanimă în privința faptului că un astfel de caz ar avea drept consecință nulitatea legii în cauză a Cartei.⁶²⁹ Precum a explicat Judecătorul Curții Internaționale de Justiție, Elihu Lauterpacht, în opinia sa separată pe marginea cazului privind genocidul (Case Concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia-Herzegovina v. Yugoslavia)): "conceptul *jus cogens* funcționează ca un concept superior atât celui de drept internațional cutumiar, cât și tratatului. Scutirea pe care articolul 103 din Cartă o poate acorda Consiliului de Securitate în cazul unui conflict între una dintre deciziile sale și o obligație operativă dintr-un tratat nu poate - ca o chestiune a unei simple ierarhii a normelor - să se extindă la un conflict între rezoluția Consiliului de Securitate și *jus cogens*. Într-adevăr, trebuie doar să se afirme opusul astfel - că o rezoluție a Consiliului de Securitate poate chiar solicita participarea la genocid - pentru ca inacceptabilitatea sa să fie evidentă".⁶³⁰

Unii doctrinari au considerat că art. 103 se înscrie chiar în domeniul ierarhiei normelor⁶³¹, alți autori au estimat că acesta să referă la o cvasi-ierarhie⁶³² sau o ierarhie informală⁶³³ sau pur și simplu un "higher law".⁶³⁴ Pe cealaltă parte, doctrina contemporană, reprezentată de Robert Kolb, contrazice opiniile prenotate, susținând că eroarea conceptuală constă în opinia că tot raportul de prioritate între două norme sau între două poziții juridice derivate din acele norme constituie în mod necesar o *superioritate* a uneia asupra celeilalte, deoarece una este chemată să prevaleze asupra celeilalte. Primatul este limitat la cazul unui conflict concret și este absorbit în el. Acesta nu este

Prezumția de compatibilitate se află în legătură strânsă cu principiul integrării sistemice și desemnează prezumția că părțile nu vor să creeze norme contradictorii. Prin urmare, contradicția trebuie să fie presupusă doar atunci când normele se află în mod evident în conflict una cu cealaltă sau în cazul în care intenția contradictorie este exprimată clar.

⁶²⁹ Leja J. R., Paulus A., Ch.XVI Miscellaneous Provisions, Article 103 // Edited By: Simma B., Khan D. – E., Nolte G., Paulus A., Wessendorf N. The Charter of the United Nations: A Commentary, Volume II (3rd Edition), Oxford Scholarly Authorities on International Law, 2012, p. 2121.

⁶³⁰ Case Concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia-Herzegovina v. Yugoslavia), Order of 13 September 1993, Separate Opinion of Judge Lauterpacht, p. 440, para 100, International Court of Justice. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/91/091-19930913-ORD-01-05-EN.pdf>

⁶³¹ Fassbender B., *The United Nations Charter as Constitution of The International Community*. În: Columbia Journal of Transnational Law No. 36, 1998, p. 577.

⁶³² Milanovic M., *A Norm Conflict Perspective in the Relationship between International Humanitarian Law and Human Rights Law*. În: Journal of Conflict and Security Law, vol 14, 2010, p. 466.

⁶³³ La Commission du Droit International (CDI), *Fragmentation du droit international: difficultés découlant de la diversification et de l'expansion du droit international*. Doc. A/CN.4/L.682 du 13 avril 2006, p. 50, par. 85.

⁶³⁴ Lauterpacht H., *The Covenant as "Higher Law"*. În: British Yearbook of International Law, Volume 17, 1936, p. 54.

retroactiv pentru norma ca atare sau pentru sursele dreptului internațional. Normele Cartei rămân pe poziție de egalitate cu alte norme ale dreptului internațional, cutumiare și convenționale.⁶³⁵ Astfel, doctrina se află în conflict în raport de problematica ierarhiei normelor în lumina art. 103 al Cartei Organizației Națiunilor Unite.

În opinia noastră, Comitetul II (Afaceri Juridice) al Conferinței de la San Francisco din 1945 deja a răspuns la întrebarea referitoare la ierarhia normelor în lucrările sale de codificare, or în cazul apariției unui conflict de obligații (de norme) acesta nu apelează în explicațiile sale la regulile tradiționale de conflict (*lex specialis derogat legi generali* și *lex posterior derogat legi priori*), ci enunță expres că "obligațiile Cartei vor fi proeminente și vor exclude oricare altele"⁶³⁶ astfel conferind prevederilor Cartei ONU o întâietate ierarhică. Mai mult ca atât, în pofida faptului că redacția art. 103 se referă la tratatele deja încheiate, aceasta în prezent este interpretată de practicieni și ca o regulă indirectă în procesul încheierii tratatelor internaționale astfel încât acestea să nu contravină apriori prevederilor Cartei Organizației Națiunilor Unite.

Totodată, cu referire la art. 103 al Cartei ONU, dată fiind natura Cartei, analizată în ansamblu cu apartenența universală a statelor la aceasta și cerințele stricte de modificare, au determinat unii autori să o descrie drept "Constituția comunității internaționale".⁶³⁷ Conform articolelor 108 și 109 din Carta ONU, amendamentele intră în vigoare vigoare pentru toți membrii, atunci când au fost adoptați cu o majoritate de două treimi din Adunarea Generală a ONU și ratificată de două treimi din statele membre, inclusiv de membrii permanenți ai CS ONU. Având în vedere probabilitatea redusă de a obține o astfel de ratificare, Carta ONU pare să fie aproape de neschimbat.

Mai mult ca atât, cu referire la caracterul constituțional al Cartei ONU, Kolb subliniază că această calificare are mai mult un caracter simbolic: cel de a sublinia importanța Cartei și impactul esențial al acesteia asupra dreptului internațional modern.⁶³⁸ În același sens, autorul specifică că caracteristicile specifice pe care le creionează teoria constituționalității în cazul Cartei ONU: 1) constituie un principiu de ierarhie a normelor, 2) se aplică *uti universi*, adică inclusiv asupra statelor care nu sunt membre ONU, 3) stabilește întâietatea Cartei în raport de toate celelalte norme de drept internațional (cu excepția normelor *jus cogens*) și 4) efectul său trebuie să fie nulitate a normelor contrare – sunt concluzii care nu pot fi justificate din punctul de vedere a dreptului pozitiv și cel al practicii existente. În cazul de față este posibil de a afirma că Carta ONU este o

⁶³⁵ Kolb R., *L'article 103 de la Chart des Nations Unies*. Académie de Droit International de la Haye, 2014, p. 324.

⁶³⁶ Documents of the United Nations Conference on International Organization, San Francisco, 1945 (UNCIO Documents), vol. XIII, p. 685.

⁶³⁷ Fassbender B., *The United Nations Charter as Constitution of The International Community*. În: Columbia Journal of Transnational Law No. 36, 1998, p. 529.

⁶³⁸ Kolb R., *L'article 103 de la Chart des Nations Unies*. Académie de Droit International de la Haye, 2014, p. 312.

Constituție, dar trebuie de evitat afirmarea faptului că este o Constituție asemănătoare celei din dreptul intern – fapt care reprezintă o exagerare.⁶³⁹

Problematica caracterului constituțional al Cartei se află în conexiune cu cea a validității obligațiilor (sau a tratatelor) care îi sunt contrare. Prin urmare, formularea art. 103 prevede doar că Carta va "prevala" și lasă deschis subiectul consecințelor juridice ale unui conflict. Nu se precizează în mod expres dacă alt celălalt acord internațional este nul, pasibil a fi lovit de nulitate, suspendabil sau inaplicabil și în ce măsură ar trebui înlocuit sau anulat celălalt acord.

Unii autori sugerează că art. 103 conduce la invaliditatea acordului contradictoriu.⁶⁴⁰ Fassbender își bazează propunere similară asupra caracterului constituțional al Cartei și acordă art. 103 același efect juridic ca și *jus cogens*.⁶⁴¹

Opinia predominantă este totuși că art. 103 nu lovește de nulitate norma care este incompatibilă cu Carta, ci doar o pune la o parte în lumina circumstanțelor cauzei⁶⁴², aceasta continuând să existe dar nefiind aplicabilă. Autorii Cartei au ales cuvântul "prevalează" asupra expresiei mai puternice "abrogate" care a fost folosită în Pactul Ligii Națiunilor, care presupune că conflictul ar trebui să fie rezolvat prin mijloace "mai ușoare" decât abrogare. Această părere este și mai convingătoare dacă se ia în considerație necesitatea practică pentru certitudine juridică și evitarea lacunele legale. Este în interesul general ca normele stabilite să rămână în vigoare în cea mai mare măsură posibilă. Ele sunt inaplicabile numai în măsura în care acestea contravin prevederilor Cartei în "cazul unui conflict". Mai mult ca atât, art. 103 nu pune la o parte întregul acord, ci numai dispoziția specifică care contravine obligației care decurge din Cartă.

Astfel, este judicioas să concluzionăm că art. 103 nu lovește de nulitate o obligație care este contradictorie obligațiilor stipulate în Carta ONU, ci doar reprezintă o regulă pentru soluționarea unui conflict de obligații. Totuși, atunci când anumite prevederi ale unui tratat violează normele din Cartă care reflectă *jus cogens*, norma în cauză nu este suspendată în eventualitatea unui conflict, ci lovită de nulitate. Trebuie subliniat faptul că efectul juridic în cauză nu reiese din caracterul contradictoriu cu prevederile Cartei, ci din dreptul tratatelor în general – adică art. 53 și 64 al Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor din 1969.

⁶³⁹ *Ibidem (Ibid)*, p. 316 -317.

⁶⁴⁰ Kelsen H., *Conflicts between Obligations under the Charter of the United Nations and Obligations under other International Agreements: An Analysis of Article 103 of the Charter*. În: University of Pittsburgh Law Review, 1948, p. 284.

⁶⁴¹ Fassbender B., *The United Nations Charter as Constitution of the International Community*. În: Columbia Journal of Transnational Law, Vol. 36, 1998, p. 590.

⁶⁴² Bentwich N., Martin A., *A Commentary on the Charter of the United Nations*, 2nd edn, Routledge & Kegan Paul Ltd, 1951, p. 179.

Urmând raționamentul regulii generale că dacă un act normativ național subordonat Constituției contravine prevederilor acesteia actul în cauză este lovit de nulitate, din perspectiva efectelor juridice enunțate mai sus, reiese lipsa caracterului Constituțional al Cartei ONU.

2.6 Concluzii Capitolul II.

Prezentul capitol a avut un caracter mult mai cuprinzător și mai complex. Studiul validității tratatelor internaționale a ocupat un loc central, reprezentând chintesența cercetării doctorale.

Astfel, întru abordarea aprofundată a subiectului prenotat, debutul Capitolului II s-a referit la importanța principiului bunei-credințe în perspectiva sa duală: la etapa negocierii unui tratat internațional și cea de executare a obligațiilor consfințite într-un acord internațional valabil încheiat. Importanța *bona fides* a fost creionată atât din perspectiva raționamentelor antice, cât și a celor contemporane (jurisprudența Curții Internaționale de Justiție și opiniile judecătorilor acesteia), demonstrând, astfel, consecvența opiniei generale a comunității internaționale pe parcursul istoriei vis-a-vis de indispensabilitatea principiului fundamental de drept internațional al bunei-credințe pentru construirea și menținerea arhitecturii complexe a relațiilor internaționale. Din același raționament, în 1999 Adunarea Generală a ONU a adoptat rezoluția A/RES/53/101 în care a enunțat expres existența principiului negocierii cu bună-credință și legătura organică dintre acesta și următoarele principii: principiului egalității suverane a statelor, cel al obligației statelor de a se abține în relațiile lor de la amenințarea cu folosirea forței sau de la folosirea forței împotriva integrității teritoriale sau independenței politice a altui stat, precum și principiul cooperării dintre state indiferent de diferențele lor politice, economice, sociale.

Ulterior, pentru a avansa cercetarea inițiată, un subpunct distinct a fost acordat studierii viciilor de consimțământ și efectul acestora asupra validității tratatelor internaționale: eroarea (art. 48 CVDT), dolul (art. 49 CVDT), coruperea reprezentantului unui stat (art. 50 CVDT) și constrângerea (art.-le 51 și 52 CVDT). Astfel, a fost urmărit un traseu analitic prestabilit: prezentarea aspectelor istorice ale existenței unui anumit viciu de consimțământ (inclusiv prin prisma elucidării jurisprudenței Curții Permanente a Justiției Internaționale), analizarea lucrărilor de codificare, desfășurate de Comisia de Drept Internațional, a Proiectului de Articole privind Dreptul Tratatelor (din 1966), devenit ulterior Convenția de la Viena privind Dreptul Tratatelor (din 1969), precum și a raționamentelor Raportorilor Speciali ai CDI, identificarea jurisprudenței reprezentative a Curții Internaționale de Justiție, stabilirea naturii juridice a fiecărui viciu de consimțământ în parte, precum și a efectelor juridice ale acestora, sublinierea distincțiilor dintre viciile de consimțământ cercetate. Astfel, în cadrul subpunctului II al Capitolului II a avut loc o explicație aprofundată nu doar a actualei redacții a articolelor 48 – 52 ale Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor, ci și a aplicabilității practice a acestora.

Inevitabil, urmare a prezentării unei analize cuprinzătoare a viciilor de consimțământ, s-a creionat un ineters științific particular vis-a-vis de articolele 46 și 47 ale Convenției de la Viena

privind Dreptul Tratatelor și anume care sunt consecințele juridice asupra tratatelor internaționale încheiate prin depășirea competenței stabilite prin legislația internă a unui stat de a încheia tratate sau în cazul în care reprezentantul statului nu respectă instrucțiunile de negociere și încheiere a tratatului. Respectiv, a fost conchis faptul că tratatul internațional este lovit de nulitate doar în cazul în care violarea dreptului intern a statului în cursul procesului încheierii tratatului este (I) vădită și (II) privește o regulă de drept intern de importanță fundamentală, precum și că sintagma de "restricții speciale" din art. 47 se referă la instrucțiunile transmise reprezentantului statului de autoritățile competente ale statului său în procesul negocierii tratatelor internaționale, dar și la regulile dreptului internațional.

Ultimile trei subpuncte s-au referit la validitatea tratatelor inegale, impactul neînregistrării la ONU a unui tratat internațional asupra validității acestuia și cazul conflictului dintre obligațiile stipulate în Carta ONU și cele dintr-un alt tratat internațional asupra validității celui din urmă acord.

În această ordine de idei, problematicile enunțate prezintă importanță atât din perspectivă științifică, cât și din perspectivă practică, iar urmare a inițierii unor studii complexe a evoluțiilor istorice (de la Liga Națiunilor la Organizația Națiunilor Unite), a proceselor-verbale ale lucrărilor Conferinței privind Organizațiile Internaționale de la San Francisco din 1945, precum și a numeroaselor surse doctrinare de specialitate, au fost stabilite următoarele concluzii: calificarea unui tratat ca fiind inegal întru invalidarea acestuia nu mai poate fi invocat fiindcă o astfel de categorie de tratate nu este consfințită în textul Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor din 1969; luând în considerație actuala redacție a Cartei ONU, neînregistrarea unui tratat internațional la Secretariatul Organizației Națiunilor Unite nu îl lovește de nulitate; și art. 103 nu lovește de nulitate o obligație care este contradictorie obligațiilor stipulate în Carta ONU, ci doar reprezintă o regulă pentru soluționarea unui conflict de obligații – conferind inaplicabilitate tratatului internațional ale cărui prevederi se află în contradicție cu cele ale Cartei ONU.

Astfel, urmare a tuturor celor menționate, se creionează caracterul amplu al studiului din Capitolul II, precum și valoarea aplicativă a cercetării doctorale. Validitatea tratatelor internaționale constituie o premisă indispensabilă a dezvoltării relațiilor dintre principalii subiecți de drept internațional – statele și organizațiile internaționale, iar privită prin spectrul condițiilor care odată încălcate lovesc acordul internațional de nulitate relativă sau absolută – reprezintă inclusiv o garanție a unei coexistențe pașnice în cadrul comunității internaționale.

3. VALIDITATEA TRATATELOR INTERNAȚIONALE CA GARANT AL REALIZĂRII NORMELOR ȘI PRINCIPIILOR DREPTULUI INTERNAȚIONAL? ASPECTE CRITICE ALE PRACTICII INTERNAȚIONALE.

3.1 *Pacta sunt servanda bona fidae* în calitatea de principu central în materia încheierii și implementării tratatelor internaționale.

Art. 26 al Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor stabilește următoarele: "Orice tratat în vigoare leagă părțile și trebuie să fie executat de ele cu buna credință", stabilind, astfel, una dintre regulile fundamentale ale dreptului tratatelor și baza pentru întreaga dezvoltare și evoluție a dreptului internațional.

În cele ce urmează va fi desfășurată o analiză pluriaspectuală a *pacta sunt servanda bona fidae* în calitatea de principu central în materia încheierii și implementării tratatelor internaționale, fiind elucidat istoricul codificării art. 26, principalele caracteristici juridice și practica Curții Internaționale de Justiție referitoare la norma *jus cogens* în cauză.

Conform opiniei doctrinarilor în domeniu, un tratat internațional este un angajament ambițios. Prin încheierea unui tratat, părțile încearcă să determine conduita lor de viitor. Dar viitorul în sine este incert. Tratatul este mijlocul prin care părțile încearcă să se angajeze într-o anumită conduită, în mare măsură indiferent de ce se va întâmpla și dacă vor dori să se răzgândească.⁶⁴³

Art. 26 reafirmă pilonul dreptului internațional: *pacta sunt servanda*. Totodată, trebuie afirmat și faptul că luând în considerație importanța acestuia, *pacta sunt servanda* este menționat inclusiv în Preambulul Convenției de la Viena, principiul în cauză fiind alineat cu două alte pietre de temelie ale dreptului tratatelor: consimțământul liber și buna-credință.⁶⁴⁴

Pacta sunt servanda bona fidae este unul dintre cele mai vechi principii ale dreptului internațional, care își are rădăcinile în raporturile de drept privat.⁶⁴⁵ Însăși sintagma *pacta sunt servanda* se presupune a fi inventată de canoniștii medievali, or în decretul *Liber Extra* al lui Papa Gregory al IX-lea, din 1234, se menționează sintagma "pacta quantum-cumque nuda servanda sunt", latinescul în cauză fiind tradus ca "pactele, oricât de dezgolite (neînmarmate), trebuie

⁶⁴³ Nolte G., *Treaties and Their Practice – Symptoms of Their Rise or Decline*, The Hague Academy of International Law, Brill Nijhoff, 2018, p. 31.

⁶⁴⁴ Constatând că principiul liberului consimțământ și al bunei credințe, precum și regula *pacta sunt servanda* sînt universal recunoscute.

⁶⁴⁵ Ripert G., *Les règles du droit civil applicables aux rapports internationaux*. În: Recueil des cours, Académie de Droit International de la Haye, 1933, p. 569.

respectate".⁶⁴⁶ Totuși, conținutul normativ propriu-zis al principiului *pacta sunt servanda* este la fel de vechi ca și conceptul de "tratată" în sine.

Printre actele de drept internațional care au consacrat expres acest *principiul pacta sunt servanda bona fidae*, întâietate i-a revenit Protocolului de la Londra din 17 ianuarie 1871, în conformitate cu care reprezentanții Germaniei de Nord, ai Austro-Ungariei, Marii Britanii, Italiei, Rusiei și Turciei "recunosc că există un principiu esențial al dreptului internațional potrivit căruia nici o putere nu se poate dezlega de angajamentele unui tratat, și nici modifica stipulările acestuia, decât în urma obținerii consimțământului părților contractante, printr-o înțelegere pașnică".⁶⁴⁷

Ulterior, acesta apare codificat în Preambulul Pactului Ligii Națiunilor (1920), care enunța următoarele: "prin menținerea justiției și respectul scrupulos pentru toate obligațiile din tratate în relațiile pe care le au popoarele organizate dintre ele".⁶⁴⁸ Tot Pactul Ligii Națiunilor formula limite exprese aferente forței juridice obligatorii a tratatelor internaționale, stabilind în art. 18 că "niciun astfel de tratat sau angajament internațional nu va fi obligatriu până nu va fi înregistrat".⁶⁴⁹ În anul 1928, o reafirmare a *pacta sunt servanda* a fost introdusă în art. 10 al Proiectului Convenției de la Havana privind Dreptul Tratatelor: "Niciun stat nu se poate exonera de obligațiile unui tratat sau modifica prevederile acestuia, cu excepția acordului, obținut prin mijloace pașnice, a celeilalte părți contractante".⁶⁵⁰ Prevederea în cauză a fost ulterior reiterată și în Carta Organizației Statelor Americane din 1948, or art. 3 lit. b) a acesteia prevede că "ordinea internațională constă în mod esențial din respectul pentru personalitatea, suveranitatea și independența Statelor, și îndeplinirea fidelă a obligațiilor care derivă din tratate și alte surse ale dreptului internațional", iar art. 18 stabilește expres următoarele: "respectul pentru tratate și observarea fidelă a tratatelor constituie standarde pentru dezvoltarea relațiilor pașnice dintre State. Tratatelor internaționale și acordurile trebuie să fie publice".⁶⁵¹

Totodată, trebuie subliniat faptul că grupul de cercetare în domeniul dreptului tratatelor al Școlii de Drept din Harvard, a introdus expres noțiunea de *pacta sunt servanda* în proiectul său de

⁶⁴⁶ Dörr O., Schmalenbach K., *Vienna Convention on the Law of Treaties. A Commentary*, Second Edition. Germany: Springer-Verlag GmbH, 2018. 31 p, apud de Vattel (1758/1916), p. 468.

⁶⁴⁷ Wehberg H., *Pacta Sunt Servanda*. În: *American Journal of International Law*, no. 53, 1959 – p. 775.

⁶⁴⁸ The Covenant of the League of Nations (adopted 28 June 1919, entered into force 10 January 1920), Preamble, Para. 5: "by the maintenance of justice and a scrupulous respect for all treaty obligations in the dealings of organised peoples with one another".

⁶⁴⁹ Ibidem (Ibid), Art 18: "No such treaty or international engagement shall be binding until so registered."

⁶⁵⁰ Art.10, Havana Convention on Treaties, Adopted at the 6th International Conference of American States, 20 February 1928.

⁶⁵¹ Charter of the Organization of American States, signed at the Ninth International Conference of American States of 30 April 1948, held in Bogotá, Colombia.

Convenție privind Dreptul Tratatelor din 1935: "un Stat este obligat să îndeplinească cu bună-credință obligațiile pe care și le-a asumat printr-un tratat (*pacta sunt servanda*)".⁶⁵²

În cele ce urmează, prezintă un deosebit interes elucidarea cronologică a raționamentului codificării principiului *pacta sunt servanda bona fidae*. Astfel, trebuie menționat faptul că codificarea principiului în cauză nu a avut un caracter controversat, or existența acestuia era unanim acceptată și, respectiv, subiectul nu a fost disputat. Unul dintre Raportorii Speciali ai Comisiei de Drept Internațional, Sir Gerald Fitzmaurice, a formulat în raportul său din 1956, o serie de proiecte de articole privind dreptul tratatelor, printre care și o redacție voluminoasă a proiectului de art. 5 intitulat "*pacta sunt servanda*". Alin. 1 stabilea că Statele sunt obligate să execute cu bună-credință obligațiile pe care și le-au asumat prin tratate. Alin. 2 enunța că toate obligațiile și drepturile consfințite în tratate se referă la Stat ca și entitate, ca posesor al personalității internaționale și ca subiect al dreptului internațional, indiferent de faptul dacă tratatul a fost încheiat în numele statului sau a Șefului statului, a Guvernului, a unui departament al Guvernului sau în numele unui Ministru. Alin. 3 prevedea că dat fiind faptul că obligațiile din tratate leagă statul, acestea nu sunt afectate de schimbările de Guvern, administrație, dinastie sau regim din cadrul statului în cauză. Noul Guvern, administrație, dinastie sau regim, indiferent de originea acestora sau de procesul prin care a preluat controlul, este obligat să continue executarea obligațiilor statului consfințite în tratate, în afară de cazul în care acestea pot fi încetate în conformitate cu prevederile tratatului sau prin ale mijloace legitime. Alin. 4 stipula că schimbările teritoriale ale unui stat, care nu îi afectează personalitatea în calitate de entitate internațională separată, nu alterează de la sine obligațiile și drepturile acestuia prevăzute în tratate, cu excepția faptului când aceste obligații sau drepturi se referă la teritoriul care nu mai este sub controlul Statului sau au devenit, prin alte circumstanțe, imposibil de exercitat de către statul în cauză. Alin. 5 al proiectului de articol stabilea că un stat care s-a obligat prin tratat într-o manieră legitimă, nu este absolvit de la executarea obligațiilor din tratat din motivul prevederilor sau lacunelor în constituția sau legislația sa internă, sau din oricare alte impedimente care rezultă din sistemul său administrativ sau judiciar. Alin. 6 sublinia că forma sau denumirea unui tratat nu poate constitui niciodată temei pentru a nu-l executa dacă acesta reprezintă un acord care este valid formal, substanțial și temporal. Într-un final, alin. 7 enunța că condițiile modificate la fel nu reprezintă niciodată un temei pentru a refuza respectarea unui tratat, deși acestea pot, în circumstanțe excepționale, să cauzeze ca acesta să fie determinat de operarea legii.⁶⁵³

⁶⁵² Harvard Draft Convention on the Law of Treaties, 1935, art. 20.

⁶⁵³ Report on the Law of Treaties by G.G. Fitzmaurice, UN Doc. A/CN.4/101, Extract from the Yearbook of the International Law Commission (YILC), 1956, Vol. II. – 108 p.

Conținutul vast al proiectului de articol al lui Fitzmaurice a fost redus semnificativ de următorul și cel din urmă Raportor Special al Comisiei de Drept Internațional, Sir Humphrey Waldock, în cel de-al treilea raport al său din 1964. Astfel, proiectul de articol 55, introdus de acesta, prevedea următoarele: (1) Un tratat în vigoare este obligatoriu pentru părți și trebuie executat de acestea cu bună-credință, în conformitate cu prevederile tratatului și în lumina regulilor generale de drept internațional care guvernează interpretarea tratatelor. (2) Buna-credință solicită, *inter alia*, unei părți la tratat să se abțină de la orișicare acte care ar împiedica buna-executare a tratatului sau i-ar atinge cumva scopurile. Proiectul de articol al lui Waldock mai statua și faptul că eșecul unui stat de a se conforma cu obligațiile stipulate în tratat, atrage după sine răspunderea internațională a acestuia, în afară de faptul când un astfel de eșec este justificat sau scuzabil în lumina prevederilor regulilor generale de drept internațional privind răspunderea statelor.⁶⁵⁴

În pofida faptului că ulterior, Comisia de Drept Internațional a redus condiserabil din conținutul proiectului de articol al lui Waldock, acesta încă reprezintă un important reper explicativ în sensul înțelegerii mai aprofundate a principiului *pacta sunt servanda bona fidae*. În 1966, CDI adoptă proiectul final de articole privind dreptul tratatelor, și fără a suporta modificări în cadrul Conferinței de la Viena din 1969, art. 26 (al actualei Convenții de la Viena privind Dreptul Tratatelor, intitulat "Pacta sunt servanda") a fost adoptat cu 96 de voturi.⁶⁵⁵

În comentariul său asupra proiectelor de articole privind dreptul tratatelor, Comisia de Drept Internațional explica, referindu-se la articolul unic și sumar care stabilea expres "Orice tratat în vigoare leagă părțile și trebuie să fie executat de ele cu buna credință", că latinescul *pacta sunt servanda* reprezintă "principiul fundamental al dreptului tratatelor. Importanța acestuia este subliniată de faptul că el este consfințit în Preambulul Cartei ONU. În ceea ce privește Carta în sine, paragraful 2 al art. 2 expres stabilește că Statele membre trebuie să îndeplinească cu bună-credință obligațiile asumate de acestea în conformitate cu prezenta Cartă".⁶⁵⁶

Urmare a celor menționate, se impune necesitatea identificării exprese a instrumentelor internaționale multilaterale contemporane în care a fost reconfirmată existența principiului *pacta sunt servanda*. Astfel, precum a remarcat Comisia de Drept Internațional, în 1966, principiul în cauză este înscris în Preambulul Cartei ONU (din 1945), precum și în art. 2 par. 2 al acesteia. Respectiv, codificat ulterior în Convenția de la Viena privind Dreptul Tratatelor din 1969, iar în

⁶⁵⁴ Third Report on the law of treaties, by Sir Humphrey Waldock, Special Rapporteur, UN Doc. A/CN.4/167 and Add.1-3, Extract from the Yearbook of the International Law Commission (YILC), 1964, vol. II. – 7 p.

⁶⁵⁵ Dörr O., Schmalenbach K., *Vienna Convention on the Law of Treaties. A Commentary*, Second Edition. Germany: Springer-Verlag GmbH, 2018. 31 p, apud de Vattel (1758/1916), p. 470.

⁶⁵⁶ Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries. Text adopted by the International Law Commission at its eighteenth session, in 1966, and submitted to the General Assembly as a part of the Commission's report covering the work of that session (at para. 38). În Yearbook of the International Law Commission, 1966, vol. II. – 211 p.

acest sens trebuie subliniat faptul că Art. 26 al Convenției de la Viena din 1969 trebuie citit în ansamblu cu art. 27 al acesteia, care stabilește că o parte nu poate invoca dispozițiile dreptului său intern pentru a justifica neexecutarea unui tratat". În același sens, art. 27 are o dublă aplicabilitate practică: în primul rând, fiind privit din perspectiva poziționării sale în textul Convenției de la Viena din 1969, partea a III-a referitoare la respectarea și aplicarea tratatelor, articolul completează și întărește principiul *pacta sunt servanda*, iar în al doilea rând articolul exclude, în principiu, posibilitatea ca o contradicție între dispozițiile tratatului și dreptului intern al unui stat parte să afecteze validitatea tratatului respectiv.

Totodată, referințe la principiul *pacta sunt servanda* se regăsesc inclusiv în Declarația din 24 octombrie 1970 asupra principiilor dreptului internațional privind relațiile prietenești și de cooperare dintre state, care stabilește în Preambulul său că "considerând observarea fidelă a principiilor de drept internațional privind (...) îndeplinirea cu bună-credință a obligațiilor asumate de State", și, respectiv, că printre principiile codificate se numără "Principiul că Statele vor îndeplini cu bună-credință obligațiile pe care și le-au asumat, în conformitate cu Carta ONU".⁶⁵⁷ Inclusiv Actul Final de la Helsinki din 1 august 1975 a consfințit principiul în cauză în art. X "Statele participante vor îndeplini cu bună-credință obligațiile acestora în conformitate cu dreptul internațional, atât obligațiile care reies din principiile general recunoscute și regulile de drept internațional, cât și obligațiile care reies din tratate sau din alte acorduri, în conformitate cu dreptul internațional, la care sunt parte (...)".⁶⁵⁸

Un rol ilustrativ în înțelegerea aprofundată a principiului *pacta sunt servanda* îl deține jurisprudența internațională. Însăși Comisia de Drept Internațional, bazându-se pe practica jurisprudențială internațională, în comentariul asupra proiectului său de articole din 1966, a invocat multiple exemple pentru a demonstra legătura inseparabilă dintre regula *pacta sunt servanda* și principiul bunei-credințe. Astfel, Comisia a invocat hotărârea Curții Internaționale de Justiție din 27 august 1952 asupra cauzei *Rights of Nationals of the United States of America in Morocco*, obiectul diferendului constituindu-l drepturile cetățenilor SUA în Maroc, Curtea a statuat, referindu-se la dreptul care decurge din Actul General de la Algeciras al SUA de a-și exercita în zona franceză a Marocului jurisdicția consulară, faptul că puterea care aparține autorităților trebuie să fie folosită de către acestea în mod rațional și cu bună-credință.⁶⁵⁹ În mod similar, Comisia a stabilit că numeroase

⁶⁵⁷ Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations, adopted on the Reports of the Sixth Committee. General Assembly – Twenty-fifth Session, 24 October 1970.

⁶⁵⁸ Art. X, Conference on Security and Co-Operation in Europe Final Act, Helsinki, 1 August 1975.

⁶⁵⁹ Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries. Text adopted by the International Law Commission at its eighteenth session, in 1966, and submitted to the General Assembly as a part of the Commission's report covering the work of that session (at para. 38). În Yearbook of the International Law Commission, 1966, vol. II. - 211 p.

precedente pot fi găsite și în jurisprudența tribunalelor arbitrale, exemplificând în acest sens cauza *North Atlantic Coast Fisheries*, tribunalul înființat pentru a soluționa disputa privind dreptul Marii Britanii de a reglementa pescuitul în apele Canadiene în care aceasta a oferit careva drepturi de pescuit naționalilor Statelor Unite prin intermediul Tratatului de la Ghent. În cazul de referință tribunalul arbitral a stabilit că "... din tratat rezultă o relație obligatorie prin care dreptul Marii Britanii de a exercita dreptul său de suveranitate prin stabilirea de reglementări este limitat la reglementările făcute cu bună-credință și care nu violează tratatul".⁶⁶⁰

În sensul celor menționate, pot fi aduse exemple suplimentare ale jurisprudenței internaționale relevante în materia *pacta sunt servanda*, precum și ale rolului Curții Internaționale de Justiție în consolidarea acestui principiu. Bunăoară, în opinia sa consultativă din 1951, asupra rezervelor făcute la Convenția privind Prevenirea și Pedepsirea Crimei de Genocid (*Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*), CIJ a statuat că "niciuna dintre părțile contractante nu este în drept să aducă atingere, prin intermediul deciziilor unilaterale sau a unor acorduri particulare, scopului și *raison d'être* a convenției".⁶⁶¹

În cauza Testelor Nucleare (*Nuclear Tests*), în care Australia și Noua Zeelandă au instituit proceduri separate împotriva Franței, contestând legalitatea testelor nucleare atmosferice desfășurate de cea din urmă în Pacificul de Sud, Curtea a statuat că "unul dintre principiile de bază care guvernează crearea și executarea obligațiilor de drept, indiferent de sursa acestora, este principiul bunei-credințe. Încrederea este inerentă în cooperarea internațională, în particular în epoca în care această cooperare în multe domenii devine tot mai esențială".⁶⁶² Totodată, Curtea a mai adăugat că "la fel precum însăși regula *pacta sunt servanda* în dreptul tratatelor se bazează pe buna-credință, și caracterul obligatoriu al unei obligații internaționale asumate printr-o declarație unilaterală (are același fundament). Prin urmare, statele interesate pot să ia cunoștință de declarații unilaterale și să se încreadă în acestea, și au dreptul să ceară ca obligațiile astfel create să fie respectate".⁶⁶³

În cauza *Activităților Militare și Paramilitare împotriva Nicaragua*, în care Nicaragua a instituit proceduri împotriva Statelor Unite, Curtea Internațională de Justiție la fel a făcut referire la principiul *pacta sunt servanda* statuând că "dacă există o obligație a Statului de a nu împiedica buna-executare a unui tratat la care este parte, acesta e o datorie care nu e impusă de însuși tratatul

⁶⁶⁰ *Ibidem* (*Ibid*).

⁶⁶¹ Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Advisory Opinion of May 28th 1951. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/12/012-19510528-ADV-01-00-EN.pdf>

⁶⁶² *Nuclear Tests, Australia v France*, Judgment of 20 December 1974, International Court of Justice. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/58/judgments>

⁶⁶³ *Ibidem* (*Ibid*).

în cauză... aceasta este o datorie emergentă în conformitate cu dreptul internațional cutumiar independent de tratat... aceasta este, implicit, regula *pacta sunt servanda*".⁶⁶⁴

În cauza *Gabčíkovo-Nagymaros (Ungaria vs Slovacia)*, Curtea a făcut următoarea declarație în privința a *pacta sunt servanda*: "Ce se cere în prezentul caz, prin regula *pacta sunt servanda*, precum este reflectată în art. 26 al Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor din 1969, este ca părțile să găsească o soluție agreată în contextul cooperativ al tratatului. Art. 26 combină două elemente care sunt de o importanță egală. Acesta stabilește că fiecare tratat în vigoare este obligatoriu pentru părți și că acesta trebuie să fie executat de părți cu bună-credință".⁶⁶⁵

Odată fiind demonstrată legătura indispensabilă dintre *pacta sunt servanda* și buna-credință, urmează să elucidăm condițiile pe care trebuie să le îndeplinească un tratat internațional pentru a fi aplicată regula executării cu bună-credință a obligațiilor care reies din tratate. Astfel, doctrina concluzionează că regula *pacta sunt servanda* se aplică doar dacă sunt îndeplinite următoarele condiții: (I) tratatul este în vigoare; (II) tratatul este valid; (III) prevederile tratatului se aplică cazului particular; (IV) adițional, regula în cauză se aplică doar între părțile la tratat.⁶⁶⁶

În contextul tuturor celor menționate, este esențial să atragem atenția asupra următoarelor caracteristici ale principiului *pacta sunt servanda*: dat fiind faptul că tratatul internațional angajează părțile din punct de vedere juridic, principiul în speță menține legătura juridică (*vinculum iuris*) dintre state; buna-credință este parte integrantă a principiului obligativității tratatelor și privește toate aspectele comportamentului statelor în relațiile internaționale; se impune tratatelor care nu sunt lovite de nulitate absolută, or în cazul nulității relative se aplică articolelor valabile; norma *pacta sunt servanda* impune statelor să își stabilească legislația internă în concordanță cu obligațiile contractate la nivel internațional; nu are o valoare absolută.

Cu referire la cea din urmă afirmație, trebuie menționat cu imperativitate faptul că există unele excepții de la aplicarea principiului *pacta sunt servanda*. În anul 1928, juristul italian și judecătorul la Curtea Permanentă a Justiției Internaționale, Dionisio Anzilotti menționa în una dintre lucrările sale că "Ordinea juridică internațională se distinge prin faptul că, în cadrul acesteia, principiul *pacta sunt servanda* nu depinde, în dreptul internațional, de o normă superioară; aceasta însuși este o normă supremă".⁶⁶⁷ Opinia juristului italian poate fi, totuși, combătută. În practică și în doctrină, se

⁶⁶⁴ *Case concerning military and paramilitary in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)*, par. 49, Judgement of 17 June 1986, International Court of Justice. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/70/judgments>

⁶⁶⁵ *Gabčíkovo-Nagymaros Project, Hungary vs Slovakia*, Judgement of 25th September 1997, International Court of Justice. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/92/judgments>

⁶⁶⁶ Salmon J., *Art.26 1969 Vienna Convention* 42 // coord. ed. Corten O., Klein P., *The Vienna Conventions on the Law of Treaties. A Commentary*. Oxford: Oxford University Press, 2011. p. 666.

⁶⁶⁷ Anzilotti D., *Corso di diritto internazionale*, ed. a 3-a, 1928, Vol. I, p. 43.

conturează tot mai mult ideea că principiul *pacta sunt servanda* este limitat de următoarele condiții: ***schimbarea fundamentală a circumstanțelor* (*rebus sic stantibus*) și *excepția de legitimă apărare*.**

Rebus sic stantibus reprezintă teoria potrivit căreia schimbarea esențială în circumstanțele care au fost luate în vedere sau în considerațiunea cărora un tratat a fost încheiat, poate să atragă caducitatea acestui tratat sau, cel puțin, să îi afecteze forța obligatorie. În același sens, clauza *rebus sic stantibus* are la bază ficțiunea că orice tratat include implicit o clauză asupra perpetuării neschimbate a împrejurărilor.

Schimbarea fundamentală a circumstanțelor cuprinde în sine inclusiv excepția de forță majoră (*vis maior*), care este definită ca un obstacol invincibil, rezultând din circumstanțe exterioare și care împiedică fie executarea unei obligații, fie conformarea la o regulă de drept internațional.⁶⁶⁸ Totodată, în dreptul internațional, efectul forței majore constă în exonerarea de răspundere care, în mod normal, i s-ar impune unui stat pentru neexecutarea tratatului.

Problema aceasta a fost pusă în fața Curții Permanente de Arbitraj în cauza *Daune invocate de Rusia față de Turcia pentru amânarea achitării compensației datorate răniților ruși în timpul războiului din 1877 - 1878*.⁶⁶⁹ În speță, art. 5 din Tratatul de pace de la Constantinopol din 27 ianuarie – 8 februarie 1879 prevedea achitarea unei indemnizații de 6 mil franci. Cea din urmă nu a fost plătită niciodată de guvernul otoman, invocând dificultăți de orfin financiar, politic și diplomatic (războiul greco – turc din 1897, revoluția din 1908, războiul italo – turc din 1911), în calitate de obstacol de forță majoră care îl împiedica să își execute obligațiile. Astfel, în sentința sa din 11 noiembrie 1912, Curtea Permanentă de Arbitraj s-a pronunțat în favoarea admisibilității excepției de forță majoră în general, totuși cu referire la cazul particular al Turciei a respins excepția ridicată din cauza cuantumului nesemnificativ al indemnizației care i se impunea.

Totodată, în ceea ce privește practica judiciară, se subliniază faptul că nu există nicio hotărâre pronunțată de un organ jurisdicțional care să respingă clauza *rebus sic stantibus* ori să pună în discuție justificarea ei (în relațiile internaționale).⁶⁷⁰ În același sens, pot fi exemplificate următoarele poziții ale Curții Internaționale de Justiție în problema efectului schimbării de circumstanțe asupra tratatelor: În decizia sa din 1973, în *Fisheries Jurisdiction Case*, între Regatul Unit al Marii Britanii, și Republica Federală Germania versus Islanda, Curtea a statuat expres faptul că: „dreptul internațional admite că o modificare fundamentală a circumstanțelor care au determinat părțile să accepte un tratat, dacă aceasta a rezultat într-o transformare radicală a întinderii obligațiilor impuse

⁶⁶⁸ Prof. Dr. Ion M. Anghel, *Dreptul Tratatelor*, ed. a II-adăugită și revizuită. București: Editura Lumina Lex, 2000. – 740 p.

⁶⁶⁹ Permanent Court of Arbitration, *Russian claim for interest on indemnities (Damages claimed by Russia for delay in payment of compensation owed to russians injured during the War of 1877 – 1878) (Russia vs Turkey)*, 1912. Disponibil: <https://pcacases.com/web/sendAttach/643>

⁶⁷⁰ Haraszti G., *Questions of international law*, Budapest: Akademiai Kiado, 1977, - 34 p.

de ea, poate, în anumite condiții, să ofere părții afectate un temei pentru invocarea încetării sau suspendării tratatului”.⁶⁷¹

Acest punct de vedere corespunde, în mod esențial, cu prevederile art. 62, pct. 1 al Convenției de la Viena cu privire la dreptul tratatelor din 23 mai 1969, conform căreia: O schimbare fundamentală a împrejurărilor, carea intervenit în raport cu cele existente în momentul încheierii unui tratat și care nu fusese prevăzut de către părți nu poate fi invocată ca motiv de a pune capăt tratatului sau a se retrage din el, afară numai dacă (i) **existența acestor împrejurări a constituit o bază esențială a consimțământului de a se lega prin tratat** și (ii) **această schimbare a avut ca efect transformarea radicală a naturii obligațiilor care rămân de executat în virtutea tratatului**.

Este imperativ să analizăm legătura dintre clauza *rebus sic stantibus*, art. 62 al Convenției de la Viena (care elucidează cazurile când poate și când nu poate fi invocată schimbarea fundamentală a împrejurărilor ca temei de a pune capăt unui tratat sau de a se retrage din el) și art-le 26 și 27 ale aceleiași Convenții: *pacta sunt servanda* și *dreptul intern și respectarea tratatelor*. Astfel, deși dreptul internațional public cere o stabilitate privind tratatele valabil încheiate și în vigoare, privind respectarea normelor de drept internațional (a căror funcție primordială este organizarea și reglementarea raporturilor juridice dintre subiecții dreptului internațional), uneori păstrarea anumitor raporturi juridice ar putea aduce un pericol suveranității statului (care a fost inițial antrenată în încheierea tratatului propriu-zis). Deși, per general, un stat nu poate invoca normele legislației naționale pentru a nu aplica prevederile unui tratat⁶⁷², clauza *rebus sic stantibus* formează o excepție de la această regulă (mai ales în situația în care schimbarea fundamentală a împrejurărilor încheierii unui tratat ține de un specific național care a determinat încheierea tratatului) și, în același timp, formează o excepție directă inclusiv de la *principiul pacta sunt servanda* (privind obligația părților de executa prevederile tratatului).

În acest sens, din considerente de utilitate, Comisia de Drept Internațional a definit, în comentariul asupra proiectelor de articole din 1966 privind dreptul tratatelor, condițiile limitative specifice în lumina cărora poate fi invocată schimbarea circumstanțelor: (1) schimbarea trebuie să fie cea a circumstanțelor existente la momentul încheierii tratatului; (2) schimbarea trebuie să fie una fundamentală; (3) schimbare nu putea fi prevăzută de părți; (4) existența acelor circumstanțe trebuie să fi constituit o bază esențială a consimțământului părților de a fi legate prin tratat și (5) efectul schimbării trebuie să fie cel de a transforma radical scopul obligațiilor care trebuie să fie executate

⁶⁷¹ Fisheries Jurisdiction, United Kingdom v. Iceland, Judgment of 2 February 1973, International Court of Justice. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/55>

⁶⁷² Art. 27 al Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor: O parte nu poate invoca dispozițiile dreptului său intern pentru a justifica neexecutarea unui tratat. Această regulă este fără prejudiciu în ce privește aplicarea articolului 46.

în conformitate cu tratatul.⁶⁷³ Totodată, Comisia a enunțat că deși unele Guverne au evidențiat în comentariile lor posibilele pericole pe care le-ar implica articolul privind schimbarea fundamentală a circumstanțelor pentru securitatea tratatelor, scopul de bază al codificării articolului a fost cel de a minimaliza acele riscuri, prin definirea strictă a condițiilor în lumina cărora se poate recurge la această excepție.⁶⁷⁴

Prin urmare, în cazul în care noile împrejurări apărute pun în pericol existența unui stat sau îl prejudiciază considerabil, clauza *rebus sic stantibus* nu numai că poate, ci chiar trebuie să fie aplicată și să ducă la retragerea părții din tratat sau la încetarea acestuia.

Excepția de **legitimă apărare** poate fi considerată o derogare de la o regulă de drept internațional în cazul în care un stat, acționând pe răspunderea sa, reacționează imediat și spontan, prin mijloace care pot fi, prin ele însele, contrare dreptului internațional, împotriva unei acțiuni de forță ilicită îndreptată împotriva lui din partea unui alt stat.⁶⁷⁵

Dealtfel, art. 51 al Cartei Națiunilor Unite prevede "Nici o dispoziție din prezenta Carta nu va aduce atingere dreptului inherent de autoapărare individuală sau colectivă în cazul în care se produce un atac armat împotriva unui Membru al Națiunilor Unite, până când Consiliul de Securitate va fi luat măsurile necesare pentru menținerea păcii și securității internaționale. Măsurile luate de Membri în exercitarea acestui drept de autoapărare vor fi aduse imediat la cunoștința Consiliului de Securitate și nu vor afecta în nici un fel puterea și îndatorirea Consiliului de Securitate, în temeiul prezentei Carte, de a întreprinde oricând acțiunile pe care le va socoti necesare pentru menținerea sau restabilirea păcii și securității internaționale".

În aceeași ordine de idei, dreptul la autoapărare, în calitatea sa de excepție de la principiul *pacta sunt servanda*, posedă totodată o natură juridică de obligație pozitivă în contextul art. 5 al Tratatului Nord-Atlantic, care prevede următoarele: "Părțile convin că un atac armat împotriva uneia sau mai multora dintre ele, în Europa sau în America de Nord, va fi considerat un atac împotriva tuturor părților și, în consecință, sunt de acord că, dacă are loc un asemenea atac armat, fiecare dintre ele, în exercitarea dreptului la autoapărare individuală sau colectivă, recunoscut prin art. 51 din Carta Organizației Națiunilor Unite, va sprijini partea sau părțile atacate, prin realizarea imediată, individual și împreună cu celelalte părți, a oricărei acțiuni pe care o consideră necesară, inclusiv folosirea forței armate, în vederea restabilirii și menținerii securității în spațiul Atlanticului de Nord. Orice astfel de atac armat și toate măsurile adoptate ca urmare a acestuia vor fi imediat aduse la

⁶⁷³ Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries. Text adopted by the International Law Commission at its eighteenth session, in 1966, and submitted to the General Assembly as a part of the Commission's report covering the work of that session (at para. 38). În Yearbook of the International Law Commission, 1966, vol. II. – 259 p.

⁶⁷⁴ *Ibidem (Ibid)*, p. 260.

⁶⁷⁵ Prof. Dr. Ion M. Anghel, *Dreptul Tratatelor*, ed. a II-adăugită și revizuită. București: Editura Lumina Lex, 2000. – 741 p.

cunoștință Consiliului de Securitate. Aceste măsuri vor înceta după adoptarea de către Consiliul de Securitate a măsurilor necesare pentru restabilirea și menținerea păcii și securității internaționale".⁶⁷⁶

Astfel, în lumina tuturor celor menționate, se demonstrează faptul că în pofida importanței pe care îl comportă principiul obligativității tratatelor întru asigurarea realizării angajamentelor asumate de state și menținerii unui climat mondial organizat în bază de norme internaționale, acesta nu comportă un caracter absolut fiind limitat de cele două excepții care vin să protejeze și să asigure însăși capacitatea statelor de a exista: schimbarea fundamentală a circumstanțelor și legitima apărare.

⁶⁷⁶ Tratatului Nord-Atlantic, încheiat la Washington DC, la 4 aprilie 1949.

3.2 Practica neexecutării de către Membrii Permanenți ai Consiliului de Securitate ONU a deciziilor Curții Internaționale de Justiție

Curtea Internațională de Justiție, alături de Adunarea Generală, Consiliul de Securitate, Consiliul Economic și Social, Consiliul de Tutelă și Secretariatul constituie sistemul organelor principale ale Organizației Națiunilor Unite.⁶⁷⁷

În algoritmul funcțional al ONU întotdeauna a existat o tensiune și o interdependență dintre cele 6 organe. Curtea Internațională de Justiție este unicul organ principal ONU care nu este situat la New York, ci la Haga, fiind împuternicită să soluționeze disputele dintre statele membre ONU. CIJ are o conexiune organică cu Adunarea Generală a ONU or aceasta aprobă bugetul Curții (rezoluții care inițial sunt negociate la nivelul Comisiei a V-a (probleme administrative și bugetare) a AG), iar Curtea, la rândul său, începând cu anul 1968, își raportează anual activitatea Adunării Generale, din anul calendaristic 1 august – 31 iulie. Totodată, Adunarea Generală a ONU (sau Consiliul de Securitate) poate solicita Curții un aviz consultativ referitor la orișicare problemă juridică. Începând cu anul 2001, Președintele Curții adresează anual un briefing separat celor 15 membri ai Consiliului de Securitate referitor la cele mai recente decizii adoptate de CIJ.⁶⁷⁸ Nu în ultimă instanță, judecătorii Curții Internaționale de Justiție sunt aleși în mod simultan de Adunarea Generală și de Consiliul de Securitate – candidații care sunt aleși de ambele organe sunt investiți în funcție (fapt, care, din perspectiva practică, creează discuții în rândurile comunității internaționale vis-a-vis de independența adevărată a judecătorilor atâta timp cât membrii CS ONU votează separat).

Conform Cartei ONU, art. 94, fiecare stat membru ONU este obligat apriori să se conformeze **deciziilor** Curții Internaționale de Justiție atunci când este parte la cauza soluționată de Curte. Respectiv, în cazul neexecutării de către una din părți a obligațiilor care îi revin în temeiul unei **hotărâri** emise de CIJ, cealaltă parte are dreptul să se adreseze Consiliului de Securitate care poate, în cazul în care consideră necesar, să emită recomandări sau să decidă impunerea unor măsuri împotriva statului în cauză pentru ca acesta să îndeplinească hotărârea. Astfel, Consiliul de Securitate poate fi privit inclusiv ca și un mecanism al garantării respectării actului jurisdicțional internațional – or funcția principală a acestuia este menținerea păcii și securității internaționale, iar însuși contenciosul internațional, în cazul de față CIJ, este instrumental în soluționarea pașnică a diferendelor internaționale.

⁶⁷⁷ Pentru informații adiționale a se vedea pagina web oficială a ONU: <https://www.un.org/en/sections/about-un/main-organs/>

⁶⁷⁸ Andreas Zimmermann, Christian J. Tams, Karin Oellers-Frahm, Christian Tomuschat, *The Statute of the International Court of Justice: A Commentary (3rd Edition)*. Oxford Commentaries on International Law, 2019, pp. 3.

Mecanismul cooperării dintre organele ONU, și în special dintre Consiliul de Securitate ONU și Curtea Internațională de Justiție pare a fi unul clar, dar ce se întâmplă atunci când parte la un diferend examinat de CIJ este un membru (permanent, cu drept de veto) al Consiliului de Securitate și când acesta nu este de acord cu hotărârea Curții?

Întru oferirea răspunsului la această întrebare de ordin juridic și practic, cercetarea din prezentul subcapitol va fi una cuprinzătoare, referindu-se la: explicarea forței juridice obligatorii a deciziilor CIJ, analizarea jurisprudenței relevante a Curții Internaționale de Justiție, expunerea cauzelor CIJ în care au fost implicate, ca și părți, inclusiv membrii permanenți ai Consiliului de Securitate ONU, trasarea unei concluzii *vis-a-vis* de coliziunea dintre prevederile Cartei ONU, a Statutului CIJ, principiul *pacta sunt servanda bona fide* și acțiunile unor state membre ONU – în mod particular membrii Consiliului de Securitate ONU, recomandarea unor propuneri de amendamente la Carta ONU pornind de la realitățile juridico-politice expuse.

Referindu-ne la explicarea forței juridice obligatorii a hotărârilor Curții Internaționale de Justiție, instrumentale sunt următoarele prevederi: art. 94, par. 1 al Cartei ONU (*Fiecare Membru al Națiunilor Unite se obligă să se conformeze deciziilor Curții Internaționale de Justiție în orice cauză la care este parte*⁶⁷⁹) și, respectiv, articolul 59 (*Decizia Curții nu are forță obligatorie decât între părțile la litigiu și numai pentru cauza pe care o soluționează*) și 60 (*Hotărârea este definitivă și nu poate fi atacată. În caz de diferend asupra înțelesului sau a întinderii dispozițiilor hotărârii, Curtea o va interpreta la cererea oricăreia dintre părți*) al Statutului Curții Internaționale de Justiție (parte componentă a Cartei ONU).

La baza argumentării caracterului obligatoriu al hotărârilor CIJ, și asigurării executării obligațiilor internaționale existente (în tratate sau stabilite printr-o hotărâre a Curții), se află principiul *pacta sunt servanda* – conținut în art. 26 al Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor (*Orice tratat în vigoare leagă părțile și trebuie să fie executat de ele cu bună credință*) și art. 2 (2) al Cartei ONU (*Toți Membrii Organizației spre a asigura tuturor drepturile și avantajele ce decurg din calitatea lor de Membru, trebuie să-și îndeplinească cu bună-credință obligațiile asumate potrivit prezentei Carte*). Respectiva obligație, consfințită în Cartă, este aplicabilă în mod egal atât drepturilor și îndatoririlor⁶⁸⁰, cât și creației și executării obligațiilor internaționale,⁶⁸¹

⁶⁷⁹ Traducerea în limba română este una eronată, or aceasta substituie noțiunea de “decizie” cu “hotărâre”, limitând selectiv și nejustificat forța juridică obligatorie a actelor emise de CIJ. Textul original al Statutului CIJ prevede expres: *Each member of the United Nations undertakes to comply with the decisions of the International Court of Justice in any case to which it is a party*. Astfel, noțiunea de “decizii” include atât hotărârile, cât și ordonanțele Curții Internaționale de Justiție.

⁶⁸⁰ Lukashuk I.I., *The Principle of Pacta Sunt Servanda and the Nature of Obligation under International Law*. În: *The American Journal of International Law*, 1985, Vol. 83, p. 513 – 518; p. 514 – 515.

indiferent de sursa acestora.⁶⁸² Totodată, caracterul obligatoriu al hotărârilor CIJ se argumentează și prin principiul *res judicata* (stabilit în art. 60 al Statutului CIJ), conform căruia o cauză care a fost soluționată de o instanță competentă cu emiterea unei hotărâri definitive nu poate fi contestată, desemnând autoritate lucrului adjudecat.

Adițional, trebuie menționat faptul că în cazul statelor care nu sunt parte la Statutul Curții Internaționale de Justiție, hotărârile CIJ își mențin forța juridică obligatorie în contextul prevederilor rezoluției Consiliului de Securitate ONU 9 (1946)⁶⁸³ care stipulează că CIJ este deschisă pentru statul care nu este parte la Statut (și respectiv nu este stat membru ONU) dacă acesta respectă următoarele condiții: a depozitat la Grefierul Curții o declarație privind acceptarea jurisdicției Curții (în conformitate cu prevederile Cartei ONU, Statutul și Regulamentul Curții), se obligă să respecte cu bună-credință hotărârile Curții și să accepte toate obligațiile care revin membrilor ONU conform art. 94 al Cartei.⁶⁸⁴

Drept bază a întregului sistem contemporan ONU a servit-o Liga Națiunilor, respectiv, Pactul Ligii Națiunilor (The Covenant of the League of Nations) și Statutul Curții Permanente a Justiției Internaționale (Statute of the Permanent Court of International Justice) din 1920. Pactul Ligii Națiunilor stabilea că atât CPJI, cât și Consiliul Ligii Națiunilor (analogul Consiliului de Securitate ONU)⁶⁸⁵, puteau soluționa diferendele dintre state, la alegerea celor din urmă.⁶⁸⁶ Forța juridică obligatorie a hotărârilor CPJI era consfințită normativ în Statutul Curții Permanente, art. 59: "Decizia Curții nu are forță obligatorie decât între părțile la litigiu și numai pentru cauza pe care o

⁶⁸¹ A se vedea *Border and Transborder Armed Actions (Nicaragua v. Honduras)*, Jurisdiction and Admissibility, Judgment, ICJ Rep. (1988), p. 105, para. 94; *Land and Maritime Boundary between Cameroon and Nigeria, (Cameroon v. Nigeria)*, ICJ. Rep. (1998), para 39.

⁶⁸² *Nuclear Tests (New Zealand v. France)*, par. 49, Judgement of 20 December 1974, International Court of Justice. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/59>

⁶⁸³ La scurt timp după adoptarea rezoluției, Elveția, care în perioada în cauză nu era stat membru ONU, a cerut la data de 26 octombrie 1946, informații adiționale privind condițiile care trebuie întrunite, în lumina art. 93 (2) al Cartei ONU, pentru a deveni parte la Statutul CIJ. Respectiv, Consiliul de Securitate ONU a transmis problematica în cauză, spre examinare, Comitetului său de Experți, care a recomandat 3 cerințe care au fost adoptate de CSONU și, consecutiv, de Adunarea Generală a ONU în rezoluția 91 (I) din 11 decembrie 1946. Aceste trei condiții erau următoarele: depozitarea unui instrument semnat și ratificat care conține (I) acceptarea generală a prevederilor statului; (II) acceptarea tuturor obligațiilor care revin unui stat membru ONU, în conformitate cu art. 94 al Cartei și (III) asumarea obligației de a contribui la cheltuielile Curții. Comitetul, totodată, a stabilit că obligațiile impuse prin art. 94 statelor membre ONU trebuie să se aplice, în mod egal, și statelor ne-membre cărora li se permite să aibă acces la Curte (A se vedea *discussion at the 78th and 80th meetings of the Security Council on 30 October and 5 November 1946*).

⁶⁸⁴ Rezoluția Consiliului de Securitate ONU S/RES/ 9 (1946) Admission of States not parties to the Statute of the Court. Disponibilă: <https://www.icj-cij.org/en/other-texts/resolution-9>

⁶⁸⁵ The Covenant of the League of Nations (adopted 28 June 1919, entered into force 10 January 1920), article 4: The Council shall consist of representatives of the Principal Allied and Associated Powers, together with representatives of four other Members of the League. These four Members of the League shall be selected by the Assembly from time to time in its discretion. Until the appointment of the representatives of the four Members of the League first selected by the Assembly, representatives of Belgium, Brazil, Spain and Greece shall be members of the Council.

⁶⁸⁶ *Ibidem (Ibid.)*, art. 14 -15.

soluționează". Totuși, Pactul nu menționa nimic despre forța juridică obligatorie a actelor emise de Consiliul Ligii în cazul în care acesta ar soluționa o dispută dintre statele epocii.⁶⁸⁷

În perioada 21 august 1944 – 7 octombrie 1944 s-a desfășurat Conferința din Dumbarton Oaks (cunoscută și sub denumirea de Conferința de la Washington privind Pacea și Securitatea Internațională), în cadrul căreia au fost negociate și conturate organele principale ale ONU. Astfel, în Capitolele VI și VII ale Propunerilor de la Dumbarton Oaks pentru stabilirea unei Organizații Internaționale Generale, formulate de reprezentanții SUA, Marii Britanii, Uniunii Sovietice și Chinei, apărea în calitate de unul dintre organele principale ale ONU și Curtea Internațională de Justiție, iar în calitate de Statut al organului jurisdicțional principal al Organizației era propus fie (I) Statutul Curții Permanente a Justiției Internaționale cu amendamente agreabile pentru toți, fie (II) un nou Statut în pregătire, baza căruia va servi Statutul CPJI.⁶⁸⁸ Mai târziu, statele în cauză au inițiat apelul ca și alte state să își trimită experții de drept internațional la Washington pentru a pune în discuție Capitolul VII "Curtea Internațională de Justiție", în perioada 9 – 20 aprilie 1945. Respectivul grup de lucru a fost cunoscut sub denumirea "Comitetul de Juriști de la Washington". Drept bază pentru lucrările experților a servit Statutul Curții Permanente a Justiției Internaționale. Aparent, raritatea cazurilor de neexecutate a hotărârilor Curții Permanente a Justiției Internaționale (CPJI a avut spre examinare circa 38 de cazuri contencioase, marea majoritate a acestora referindu-se la interpretarea tratatelor, iar 12 au fost soluționate, într-un final, în afara Curții Permanente; din arhiva existentă se pare că doar Grecia nu s-a supus hotărârii CPJI în cauza *Société Commerciale de Belgique Case* (1939)⁶⁸⁹, iar în 2 dintre cazuri hotărârile CPJI nu au fost executate pe deplin: *Wimbledon Case* (1923)⁶⁹⁰ și *Brazilian Loans Case* (1929)⁶⁹¹) și absența unor prevederi în Statutul Curții Permanente referitoare la impunerea hotărârilor acesteia, constituie motivul eșecului Propunerilor de la Dumbarton Oaks de a include stipulări, în Capitolul VII, privind obligația statelor membre de a executa hotărârile Curții Internaționale de Justiție.⁶⁹² Totuși, unele guverne au observat lacuna în cauză, atrăgând atenție în privința acesteia în comentariile lor asupra Propunerilor de la Dumbarton Oaks. Astfel, în cadrul celei de-a 10-a ședințe a Comitetului de Juriști

⁶⁸⁷ *Ibidem (Ibid.)*

⁶⁸⁸ The United Nations Dumbarton Oaks Proposals for a General International Organization, To be the subject of the United Nations Conference at San Francisco, April 25, 1945. Chapter VII, pag. 3.

⁶⁸⁹ Permanent Court of International Justice, Collection of Judgments, Ser. A/B, No.78, p. 160.

⁶⁹⁰ Permanent Court of International Justice, Collection of Judgments, Ser. A.1, No.1, p. 167.

A se vedea Charney, J. 1., *Disputes Implicating the Institutional Credibility of the Court: Problems of Non-Appearance, Non-Participation, and Non-Performance*. În: Damrosch, L., *International Court of Justice at a Crossroads*, Transnational Publishers, 1987, p. 293.

⁶⁹¹ Permanent Court of International Justice, Collection of Judgments, Ser. A, No.21.

A se vedea Murty, B. S., *Settlement of Disputes*. În: *Manual of Public International Law*. Maxmillian: Ed. Sorensen, 1968, p. 710.

⁶⁹² Deutsch, E. P., *Problems of Enforcement of Decrees of International Tribunals*. În: *American Bar Association Journal (ABAJ)*, No. 50, 1964, p. 1134-1139.

de la Washington, din 16 aprilie 1945, delegația Cubei și-a exprimat îngrijorarea *vis-a-vis* de lipsa în textul Propunerilor "a problematicii impuneri hotărârilor" Curții, și, prin urmare, a sfătuit Comitetul de Juriști să atenționeze Conferința de la San Francisco asupra acestui fapt. Respectiv, China a vociferat opinia privind împuternicirea Consiliului de Securitatea ONU cu prerogativa de a lua măsurile necesare pentru impunerea hotărârilor CIJ față de statele care nu vor să le execute.⁶⁹³

Ulterior, în cadrul Conferinței de la San Francisco, din 1945, delegația cubaneză a prezentat Conferinței o serie de amendamente⁶⁹⁴, printre care și propunerea ca în cazul neexecutării parțiale sau totale a unei hotărâri CIJ, partea afectată (a diferendului soluționat) să se poată adresa Consiliului de Securitate ca acesta să adopte măsurile necesare întru asigurarea executării și eficienței hotărârii sau deciziei Curții.⁶⁹⁵ Totodată, în cadrul Conferinței Cuba a înaintat un amendament la proiectul Statutului CIJ potrivit căruia "Membrii Organizației și Statele care subscriu la Statut se obligă să respecte cu bună-credință hotărârile și deciziile Curții". Totuși, propunerea de amendament nu a fost adoptată de Comitetul de Juriști. Acesta a adoptat, în schimb, propunerea Australiei de adăugare a unui nou paragraf în proiectul Cartei ONU care stabilea angajamentul fără echivoc a tuturor membrilor Organizației Națiunilor Unite să respecte orice decizie a Curții la care au fost părți. Propunerea în cauză a devenit ulterior, urmare a unor modificări redacționale, art. 94 par. 1 al Cartei ONU.

Art. 93 par. 1 al Cartei ONU stabilește că toate statele membre ONU sunt *ipso facto* părți la Statutul Curții Internaționale de Justiție. Astfel, Statutul CIJ obține aceeași prioritate juridică asupra altor tratate internaționale asemenea Cartei ONU, conform art. 103 al acesteia.⁶⁹⁶ La rândul său, art. 94 par. 1 al Cartei declară obligația statelor membre ONU de a se conforma deciziilor CIJ. Respectiv, pentru a înțelege mai bine forța juridică obligatorie a actelor CIJ, este important să analizăm ce desemnează noțiunea de "**decizii**". Termenul în cauză are un caracter larg, or CIJ "decide" asupra diverselor problematice constant, uneori sub forma hotărârilor⁶⁹⁷, adesea sub forma unor ordonanțe (bunăoară de stabilire a măsurilor provizorii), și uneori sub forma unor scrisori adresate părților.⁶⁹⁸ Totodată, deciziile se referă la un spectru larg de chestiuni: stabilesc termene-limitate sau le extind, evaluează validitatea unor cereri de drept, resping argumente prezentate de părți

⁶⁹³ Al-Qahtani M. M., *Enforcement of International Judicial Decisions of the International Court of Justice in Public International Law*. University of Glasgow, Scotland, UK, 2003, p. 14.

⁶⁹⁴ Inclusiv includerea limbii spaniole în calitate de limbă oficială a ONU, argumentul de bază fiind extinderea geografică în care se vorbește aceasta: 18 țări.

⁶⁹⁵ *Ibidem* (*Ibid.*)

⁶⁹⁶ Goodrich L. M., Hambro E., Simons A. P., *Charter of the United Nations: Commentary and Documents*. Columbia Univ. Press, 1969, p.552

⁶⁹⁷ Această formă a deciziilor este mandatată de art. 79 par. 5, art. 94, art. 100 par. 2 ale Regulilor de procedură ale CIJ, adoptate la 14 aprilie 1978 și intrate în vigoare la 1 iulie 1978.

⁶⁹⁸ Andreas Zimmermann, Christian J. Tams, Karin Oellers-Frahm, Christian Tomuschat, *The Statute of the International Court of Justice: A Commentary* (3rd Edition). Oxford Commentaries on International Law, 2019, p. 240.

în pledoariile acestora, interpretează o normă de drept internațional, desemnează experți, etc. Totuși, nu toate aceste decizii au o forță juridică obligatorie în sensul art. 94 al Cartei ONU.

În primul rând, statele trebuie să se conformeze doar paragrafelor din decizii care creează obligații pentru acestea, or precum am menționat anterior, obligația de a se conforma este conectată funcțional cu prevederile Statutului care stabilesc forța juridică obligatorie a deciziilor CIJ. Forța obligatorie se referă la acea parte a deciziei care conține răspunsul Curții la întrebarea care a fost adusă în fața acesteia. În alte cuvinte, obligația de a se conforma, în esență, este obligația de a se conforma cu rezultatele unei decizii.⁶⁹⁹ În mod tradițional, aceste rezultate sunt formulate în dispozitivul deciziei⁷⁰⁰, fiind incluse la finele acesteia, și constituie subiect de vot printre judecătorii CIJ.⁷⁰¹ Pe cealaltă parte, explicațiile privind modalitatea în care s-a ajuns la rezultatele formulate în dispozitiv, nu au forță juridică obligatorie pentru părți.⁷⁰²

În al doilea rând, obligația de a se conforma se referă la obligațiile care transcend rigourile procedurale ale unei dispute înaintate spre soluționare CIJ-ului. Scopul art. 94 par. 1 nu este de a consolida acțiunile Curții întru organizarea corespunzătoare a proceselor de judecată, care sunt consfințite în ordonanțele procedurale – în sensul art. 48 al Regulilor de Procedură ale Curții. Prin anumite ordonanțe procedurale, Curtea implementează viziunea sa asupra “conduitei cazului”, și o face cu o forță juridică obligatorie (fixarea termenilor-limită, acceptarea sau respingerea probelor, etc.), dar aceasta are un caracter temporar, iar eșecul statelor de a se conforma unor ordonanțe procedurale este supus, ulterior, unor altor consecințe normative procedurale.⁷⁰³ Un exemplu relevant al ordonanțelor care transcend formalitățile procedurale, creând obligații substanțiale, le constituie ordonanțele de stabilire a măsurilor provizorii (ordonanțele interim).

Astfel, pornind de la prevederile exprese ale art. 94 par. 1 al Cartei ONU (privind obligația statelor membre de a se conforma *deciziilor* CIJ), art.94 par. 2 al Cartei ONU (privind posibilitatea părții la diferend de a sesiza CSONU în cazul neexecutării *hotărârii* CIJ de către cealaltă parte) și art. 59 al Statutului CIJ (privind forța juridică obligatorie a *deciziilor* Curții pentru părțile la proces

⁶⁹⁹ Condorelli L., *L'autorité de la décision des juridictions internationales permanentes*. În: S.F.D.I., Actes du Colloque de Lyon, La juridiction internationale permanente, Pedone, Paris, 1987, pp. 277-313.

⁷⁰⁰ Art. 95, par. 1 al Regulilor de procedură ale CIJ, adoptate la 14 aprilie 1978 și intrate în vigoare la 1 iulie 1978 (*operative provisions of the judgment*).

⁷⁰¹ Art. 55, par. 1 al Statutului Curții Internaționale de Justiție, Carta Națiunilor Unite, semnată la San Francisco la 26.06.1945, în vigoare pentru Republica Moldova din 02.03.1992. În: *Tratate internaționale la care Republica Moldova este parte*, vol. 26. Chișinău: Moldpres, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2001.

⁷⁰² A se vedea *Polish Postal Service in Danzig*, Advisory Opinion, PCIJ, Series B, No. 11, pp. 6, 29–30: “it is certain that the reasons contained in a decision, at least in so far as they go beyond the scope of the operative part, have no binding force as between the Parties concerned”; În mod similar *Oil Platforms, Merits, Sep. Op. Buerghenthal*, ICJ Reports (2003), pp. 270, 274, para. 10: “[I]n the Court’s practice the contents of the dispositif is that part of the judgment which alone is binding on the parties by virtue of Article 59 of the Court’s Statute. Everything else in the judgment is merely the reasoning that may or may not support the finding made in the dispositif”.

⁷⁰³ Shaw N., *Rosenne’s Law and Practice of the International Court*, Vol. I, Brill & Nijhoff, 2015, p. 206.

și cu referire la diferendul dintre acestea), într-o perspectivă de ansamblu concluzionăm că obligația de a se conforma se referă la ordonanțele de stabilire a măsurilor provizorii (ca un instrument important al asigurării drepturilor părților în cursul procesului, până la pronunțarea hotărârii finale) și la hotărârile CIJ.

Totuși, practica jurisdicțională înregistrează și cazuri în care deciziile Curții Internaționale de Justiție nu au fost executate de una dintre părți. Doctrina evidențiază patru factori care determină extinderea în care un stat se va conforma unei decizii CIJ: influența politică externă, necesitatea internă pentru o soluție definitivă, substanța hotărârii emise și influența politică internă⁷⁰⁴.

Influența politică externă se referă la presiunea exercitată de comunitatea internațională în sensul executării hotărârii CIJ (inclusiv sub forma adoptării unei rezoluții la nivelul AG ONU), implicarea organizațiilor internaționale, perechitarea imaginii țării în cazul neexecutării hotărârii CIJ, etc.

Existența *necesității interne pentru o soluție definitivă* se determină în funcție de interesul partajat al părților și relația dintre acestea. Cu referire la interesul comun, drept exemplu poate servi cauza Insulei Kasikili/Sedudu din 1999, Botswana vs Namibia, unde cele două state aveau un interes comun în prevenirea braconajului în regiune;⁷⁰⁵ În mod similar, în cauza Gabčíkovo-Nagymaros Project, Ungaria vs Slovacia, din 1997, problematica se referea la o investiție comună a celor două state în sensul obținerii scopului partajat de dezvoltare a energiei și navigației și protejării împotriva inundațiilor.⁷⁰⁶ Un alt exemplu relevant îl constituie diferendul dintre Malaezia și Indonezia privind insulele Sipadan și Ligitan, care găzduiesc ecosisteme cu peste 3000 de specii de pești și sute de specii de corali, reprezentând “centrul unuia dintre cele mai bogate habitate marine din lume”⁷⁰⁷. Pentru astfel de ecosisteme sunt necesare acțiuni administrative de conservare și protejare a acestora, fapt care impune necesitatea stabilirii suveranității unui stat asupra lor.

Cu referire la relația dintre părțile implicate în diferend, bineînțeles că în cazul unei relații bilaterale bune dintre state, bazată pe factori economici, culturali, istorici, etc. statele sunt mai înclinate să se încredințeze jurisdicției CIJ și să respecte varietatea deciziilor emise de respectivul organ jurisdicțional ONU. Bunăoară, pe parcursul ședințelor de judecată privind insulele Kasikili/Sedudu,

⁷⁰⁴ Heather L. Johnes, *Why Comply? An analysis of trends in compliance with judgements of the International Court of Justice since Nicaragua*. În: Chicago-Kent | Journal of International and Comparative Law, 2012, no. 57, p. 60.

⁷⁰⁵ *Kasikili/Sedudu Island, Botswana vs Namibia*, Judgment of 13 December 1999, the International Court of Justice. Disponibil: <http://www.icj-cij.org/docket/files/98/7577.pdf>

⁷⁰⁶ *Gabčíkovo-Nagymaros Project, Hungary vs Slovakia*, Judgement of 25th September 1997, International Court of Justice. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/92/judgments>

⁷⁰⁷ Spadi F., *Pulau Ligitan and Pulau Sipadan: New Parameters for the Concept of Dependency in the Maritime Environment? The ICJ Judgement of 17 December 2002*. În: The International Journal of Marine and Coastal Law, nr. 18, 2003, p. 25.

atât Botswana, cât și Namibia au reiterat angajamentul reciproc pentru bunele relații bilaterale.⁷⁰⁸ Astfel, date fiind acele relații bilaterale bune, ambele părți erau cointerestate în soluționarea rapidă a disputei. În același timp, nu poate fi ignorat faptul că nu întotdeauna relațiile conflictuale dintre state suportă drept consecință neexecutarea unei hotărâri a Curții Internaționale de Justiție. În cauza privind delimitarea frontierelor dintre Qatar și Bahrain, bunăoară, hotărârea Curții a oferit o soluție unui conflict care a durat decenii, generând o nouă eră a cooperării dintre cele două state și consolidând legăturile în regiune.⁷⁰⁹

Substanța hotărârii emise. În cazurile din perioada contemporană, hotărârile judecătorești ambigui or cele care sunt în conflict cu interesul național al unui stat întâmpină dificultăți de implementare, totuși, ca regulă generală, statele le execută. Pe cealaltă parte, hotărârile care stabilesc soluții de compromis sau permit eforturi de cooperare sunt implementate cu o facilitate mai mare de către părți. Bunăoară, în diferendul dintre El Salvador și Honduras, ușoara neexecutare a hotărârii Curții s-a datorat în mare parte incertitudinii pe care aceasta o lăsa. Delimitarea de frontieră mandată de CIJ crea confuzii pentru părți, ambele interpretând în mod diferit paragraful referitor la punctul din gura Golfului Fonseca unde apele Hondurasului se terminau. Luând în considerație astfel de circumstanțe în procesul de implementare a hotărârilor CIJ, este important de subliniat că amânări care nu se atribuie unei rele-credințe a uneia dintre părți nu constituie o neexecutare a hotărârii CIJ în sensul strict al cuvântului.⁷¹⁰ Într-un alt exemplu, în scopul soluționării disputei dintre Nicaragua și Honduras privind demarcarea Mării Caraibelor, Curtea a ordonat statelor să negocieze cu bună-credință cursul liniei dintre punctul final existent al frontierei terestre în albia Râului Coco și punctul de început stabilit în hotărâre.⁷¹¹

Hotărârile CIJ care sunt în conflict direct cu interesele naționale ale uneia sau mai multor părți întâmpină provocări în procesul de executare, aceasta fiind motivația politică de bază a unui stat de a nu se conforma pe deplin sau de a se conforma parțial. Totuși, în sensul reconfirmării autorității organului jurisdicțional mondial și respectării de către statele membre ONU a prevederilor Cartei, trebuie evidențiate cazurile în care statele s-au supus hotărârii Cuții în pofida faptului că aceasta contravine interesului național. Astfel, un prim-exemplu îl constituie disputa dintre Camerun și

⁷⁰⁸ A se vedea: Statement of Albert Kawana on Behalf of Namibia before the Court on 15 February 1999, CR 99/01; Statement of Molosiwa L. Selepeng on behalf of Botswana before the Court on 22 February 1999, CR 99/06.

⁷⁰⁹ Schulte C., *Compliance with Decision of the International Court of Justice*. Oxford: Editura Oxford University Press, 2004 – p. 253.

⁷¹⁰ Schulte C., *Compliance with Decision of the International Court of Justice*. Oxford: Editura Oxford University Press, 2004 – p. 274.

⁷¹¹ *Territorial and Maritime Dispute Between Nicaragua and Honduras in the Caribbean Sea*, Nicaragua vs Honduras, Judgement of 8 October 2007, International Court of Justice. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/120>

Nigeria privind Peninsula Bakassi.⁷¹² Bazinul Lacului Chad conține o cantitate mare de resurse, iar Peninsula Bakassi a continuat să fie și mai mare de dispută din cauza rezervelor sale de petrol. În hotărârea sa, Curtea Internațională de Justiție a judecat bazinul Lacului Chad, 30 de sate și Peninsula Bakassi în folosul Camerunului.⁷¹³ Hotărârea era în conflict cu interesele Nigeriei, or ambele state aveau interes economic substanțial în regiune. Respectiv, Nigeria a considerat, inițial, unele părți ale hotărârii CIJ ca fiind inacceptabile. Soluționarea comprehensivă a disputei, în baza demarcărilor teritoriale decise de Curte, a fost posibilă prin intermediul unor negocieri extensive în formatul unei Comisii Mixte Camerun-Nigeria, stabilită de Organizația Națiunilor Unite.⁷¹⁴ Într-un final, hotărârea CIJ a fost executată, Peninsula Bakassi fiind transferată în mod pașnic Camerunului.⁷¹⁵ Secretarul General ONU, Ban Ki-moon, a afirmat în ziua efectuării transferului Peninsulei că „cazul a demonstrat viabilitatea soluționării pașnice și prin mijloace legale a disputelor de frontieră, când aceasta este făcută cu sprijinul deplin al comunității internaționale și în spiritul respectului reciproc, a bunei vecinătăți și a cooperării”.⁷¹⁶

Un alt exemplu elocvent îl constituie diferendul dintre România și Ucraina privind delimitarea spațiilor maritime în Marea Neagră. Hotărârea Curții, pronunțată pe data de 3 februarie 2009, a recunoscut jurisdicția și drepturile suverane ale României pe mai mult de 79% din suprafața de 12.200 km² de platou continental și zonă economică exclusivă aflați în dispută între România și Ucraina. Astfel, României i-a revenit și o bucată de teren care conținea rezerve de gaz și petrol mai mari decât bucata de teren adiacentă atribuită Ucrainei.⁷¹⁷ Conform spuselor Comisarului Ucrainei la CIJ, Volodymyr Vasylenko, aproape toate rezervele disponibile de petrol și gaz au fost concentrate în platoul continental acordat României.⁷¹⁸ Cu toate acestea, linia de delimitare trasată a fost apreciată de părți ca fiind echitabilă și ambele s-au conformat hotărârii CIJ.

Cel de-al patrulea factor care determină extinderea în care un stat se va conforma unei decizii CIJ este *influența politică internă*. Astfel, în sensul neexecutării unei hotărâri a Curții

⁷¹² *Land and Maritime Boundary between Cameroon and Nigeria*, Camerun vs Nigeria, Guineea Ecuatorială în calitate de intervenient. Judgment of 10 October 2002, International Court of Justice. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/94>

⁷¹³ *Ibidem* (*Ibid.*).

⁷¹⁴ A se vedea *Cameroon Nigeria Sign Agreement Ending Decades-Old Border Dispute*, UN Press Release AFR/1397 (June 12, 2006).

⁷¹⁵ *Agreement Between the Republic of Cameroon and the Federal Republic of Nigeria Concerning the Modalities of Withdrawal and Transfer of Authority in the Bakassi Peninsula, Cameroon-Nigeria, (Greentree Agreement)* UNTS Registration No. I-45354 (June 12, 2006).

⁷¹⁶ Press Release, UN Secretary-General, *Agreement Transferring Authority over Bakassi Peninsula from Nigeria to Cameroon "Triumph for the Rule of Law"*, Secretary-General Says in Message for Ceremony, SG/SM/11745 AFR/1737 (Aug. 14, 2008).

⁷¹⁷ *Maritime Delimitation in the Black Sea, Romania vs Ukraine*, Judgment of 3 February 2009, International Court of Justice. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/132>

⁷¹⁸ Ukraine gets bulk of oil, gas reserves in delimitation dispute with Romania, says commissioner to international court, INTERFAX-UKRAINE (Feb. 3, 2009). Disponibil: <http://www.interfax.com.ua/eng/main/7163/>.

Internaționale de Justiție, statele își pliază poziția politică adesea pe regimul politic sau constituțional intern. Bunăoară, în diferendul dintre Nigeria și Camerun, Nigeria a reacționat inițial la hotărârea CIJ prin invocarea principiilor federalismului din Constituția sa ca și temei de neexecutare a unora părți din hotărârea CIJ, pe care le considera inacceptabile – în mod particular cedarea Peninsulei Bakassi Camerunului.⁷¹⁹ Alte două exemple se referă la Statele Unite ale Americii și (ne)aplicarea Convenției de la Viena cu privire la relațiile consulare, din 1963. Astfel, în 2001 SUA a executat 2 naționali germani fără a-i informa, inițial, despre dreptul acestora de a comunica cu oficialii consulari ai Germaniei din SUA (*Cazul La Grand*). În răspuns, Curtea Internațională de Justiție a solicitat Statelor Unite să ofere Germaniei o asigurare generală că SUA își va respecta pe viitor obligațiile înscrise în Convenția de la Viena și că va revizui și reconsidera viitoarele condamnări și sentințe ale naționalilor germani condamnați la pedepse severe.⁷²⁰ În pofida argumentelor constituționale aduse de SUA împotriva unor astfel de obligații, Statele Unite, într-un final, au abordat hotărârea CIJ prin stabilirea unor programe interne de promovare a înțelegerii și observării a prevederilor Convenției de la Viena cu privire la relațiile consulare.⁷²¹

Trei ani mai târziu, CIJ a emis o hotărâre similară împotriva SUA în cauza *Avena și alți naționali mexicani* (2004). *Cazul Avena* este marcat de faptul că naționalii mexicani încă erau în viață în momentul începerii procesului la CIJ. Astfel, solicitarea Mexicului era diferită de cea a Germaniei (*Cazul La Grand*) – ale cărei naționali erau executați la momentul începerii procesului. Germania a urmărit, în mod principal, obținerea unor reparații, precum ar fi o declarație judiciară privind atestarea existenței violării și garanția că SUA nu va mai admite repetarea unor cazuri similare *vis-a-vis* de cetățenii germani. În cel de-al doilea caz, Mexic a insistat asupra restituirii, adică stabilirea situației care ar fi existat fără conduita ilicită a SUA.

Întru descrierea respectivului caz, în speță, pe 9 ianuarie 2003, Mexic a introdus o cauză împotriva Statelor Unite ale Americii într-o dispută privind presupuse încălcări ale articolelor 5 și 36 din Convenția de la Viena privind relațiile consulare din 24 aprilie 1963, cu privire la 52 de cetățeni mexicani care au fost arestați, deținuți, judecați și condamnați la moarte fără a fi informați despre drepturile acestora în conformitate cu prevederile Convenției de la Viena privind relațiile consulare din 1963 (Statele Unite ale Americii fiind una dintre cele 168 de țări părți la tratat), și fără

⁷¹⁹ Cameroon; Bakassi: Why the ICJ Judgment is Unacceptable – Government, Africa News Service, 24 Oct. 2002, available in Lexis, News Library, Allnews file.

⁷²⁰ Cassel D., *International Remedies in National Criminal Cases: ICJ Judgment in Germany v. United States*. În: Leiden Journal of International Law 69 (2002), p. 15.

A se vedea *La Grand*, Germany vs United States of America, Judgment of 27 June 2001, International Court of Justice. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/104/104-20010627-JUD-01-00-EN.pdf>

⁷²¹ *Ibidem* (*Ibid.*).

a oferi accesul consulilor mexicani la aceștia.⁷²² Prin vot unanim, în hotărârea sa din 31 martie 2004, Curtea a cerut SUA ca aceasta să furnizeze, prin mijloacele pe care le alege singură, revizuirea și reconsiderarea condamnărilor resortisanților mexicani. Mexic, la rândul său, a subliniat că se așteaptă la respectarea, de către SUA, a deciziei CIJ.⁷²³ Aproape un an mai târziu, la 28 februarie 2005, Președintele George W. Bush a emis un Memorandum pentru Procurorul General, intitulat „Respectarea deciziei Curții Internaționale de Justiție în Cauza Avena”, în care a stabilit „că Statele Unite își vor îndeplini obligațiile internaționale în temeiul deciziei Curții Internaționale de Justiție în Cauza privind Avena și alți naționali mexicani”.⁷²⁴ Ulterior, pe 7 martie 2005, Secretarul de Stat al SUA, Condoleezza Rice, a informat Secretarul General ONU despre retragerea de către SUA din Protocolul Opțional la Convenția de la Viena privind Relațiile Consulare privind Soluționarea Obligatorie a Dispunelor, care conferea apriori jurisdicție obligatorie Curții Internaționale de Justiție și în temeiul căreia se baza hotărârea CIJ din 31 martie.⁷²⁵

Unul dintre resortisanții mexicani condamnați la moarte a fost și José Medellín, fiind acuzat de violarea și uciderea, în 1993, a unei tinere de 16 ani în Huston. Respectiv, în lumina hotărârii CIJ, Președintele Bush a ordonat Texasului să revizuiască hotărârea în privința lui Medellín. Curtea Supremă a revizuit cazul lui Medellín și într-un final, pe 25 martie 2008, cu 6 voturi pro și 3 contra, a decis că nici Memorandumul Președintelui SUA și nici hotărârea Curții Internaționale de Justiție nu constituie o lege federală direct executorie, prin urmare se va menține constatarea Curții de Apel pentru Cauze Penale din Texas.⁷²⁶

Motivarea majorității completului de judecată a fost că, deși un tratat poate constitui un angajament internațional, acesta nu este obligatoriu în legislația internă a SUA decât dacă Congresul a adoptat acte normative care să îl aplice sau dacă tratatul nu se autoexecută. Curtea Supremă a SUA a recunoscut că hotărârea Avena a Curții Internaționale de Justiție a creat obligații de drept internațional din partea SUA; totuși, a constatat că aceasta nu este obligatorie în mod automat în dreptul intern al SUA. În plus, Curtea Supremă a recunoscut că obligația de a respecta hotărârile ICJ este derivată din art. 94 Carta ONU, dar a reținut că art. 94 Carta ONU a constituit

⁷²² *Avena and Other Mexican Nationals*, Mexico vs United States of America, Judgment of 31 March 2004, International Court of Justice. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/128>

⁷²³ *Ibidem* (*Ibid.*).

⁷²⁴ Memorandum for the Attorney General. Subject: Compliance with the Decision of the International Court of Justice in Avena.

A se vedea textul Memorandumului: <https://georgewbushwhitehouse.archives.gov/news/releases/2005/02/20050228-18.html>

⁷²⁵ Dupuy P., Hoss C., *Avena and Other Mexican Nationals Case (Mexico v United States of America)*. În: Max Planck Encyclopedia of Public International Law. Oxford: Editura Oxford University Press, 2009 – p. 19.

⁷²⁶ La 15 noiembrie 2006, Curtea de Apel pentru Cauze Penale din Texas a constatat că aceasta nu este legat de Memorandum, întrucât Președintele nu avea nicio autoritate constituțională pentru a ordona instanțelor judiciare de stat să urmeze o decizie judiciară a Curții Internaționale de Justiție

doar un angajament și nu era menită să investească deciziile ICJ cu efect juridic imediat în instanțele naționale.⁷²⁷ La scurt timp după emiterea hotărârii Curții Supreme, la 5 august 2008, José Medellín a fost executat printr-o injecție letală.⁷²⁸

Cazul respectiv de neexecutare a unei hotărâri a Curții Internaționale de Justiție nu reprezintă un exemplu unic. Mai mult ca atât, practica existentă a determinat recunoașterea unanimă a unor clasificări a neexecutării: completă, temporară sau parțială⁷²⁹. Deși art. 94 al Cartei ONU stabilește obligația respectării, de către statele membre, a tuturor deciziilor emise de Curte, în cele ce urmează vom concentra analiza în mod particular asupra hotărârilor Curții – care, de cele mai dese ori, vin să atingă problematicile de fond ale cauzei sau să aducă o soluție definitivă diferendului dintre state. Totodată, Carta ONU prevede posibilitatea adresării Consiliului de Securitate ONU întru luarea unor măsuri adiționale de impunere, în cazul neexecutării, de către una din părțile la diferend, a obligațiilor care îi revin în temeiul unei **hotărâri** a Curții Internaționale de Justiție.

Începând cu anul 1945 (anul înființării Curții Internaționale de Justiție) și până în anul 2020, CIJ a emis 137 de hotărâri (de la hotărârea din 25 martie 1948 asupra obiecțiilor preliminare în cauza Canalului Corfu (Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord împotriva Albaniei) și până la hotărârea din 8 noiembrie 2019 asupra obiecțiilor preliminare în cauza Aplicării Convenției Internaționale pentru Reprimarea Finanțării Terorismului și a Convenției Internaționale privind Eliminarea Tuturor Formelor de Discriminare Rasială (Ucraina împotriva Federației Ruse)). Din cele 137 de hotărâri, 39 implică în calitate de una dintre părți la diferend un membru permanent al Consiliului de Securitate a ONU (ceea ce constituie aproximativ 30% din numărul total al hotărârilor) – în mod particular 15 implică Statele Unite ale Americii, 14 Marea Britanie, 8 Franța și 2 Federația Rusă.⁷³⁰ Odată soluționat un caz, hotărârea juridică a CIJ rămâne a fi aplicată de organele politice ale statelor – în opinia noastră, prilej de neexecutare și de violare a prevederilor Cartei ONU și Statutului CIJ.

⁷²⁷ Medellín v. Texas, 552 U.S. 491, 128 S.Ct. 1346 (2008) (No. 06-984).

⁷²⁸ A se vedea: <https://www.reuters.com/article/us-mexico-usa/u-s-execution-breached-international-law-world-court-idUSTRE50I44I20090119>

⁷²⁹ Un exemplu al executării parțiale a unei hotărâri CIJ îl constituie cauza *Personalul diplomatic și consular al Statelor Unite din Teheran* (United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran), SUA v. Iran, hotărârea Curții fiind pronunțată pe 14 mai 1980. Astfel, Iran a executat parțial hotărârea CIJ, or statul în cauză a eliberat ostaticii cetățeni SUA, dar nu a executat alte obligații care i-au revenit. În pofida deciziei Curții, Iran nu a predat sediul Ambasadei SUA înapoi, acesta fiind acaparat de Gărzile Revoluționare Iraniene și utilizat drept școală și tabără de antrenament. Totodată, fosta Ambasadă a fost utilizată de către autoritățile Iraniene pentru găzduirea expoziției “Cimes of America against Iran”.

⁷³⁰ Pagina web a Curții Internaționale de Justiție. Baza electronică a hotărârilor CIJ. A se vedea: <https://www.icj-cij.org/en/decisions/judgment/1946/2020/desc>

Pentru o perioadă îndelungată de timp, doctrinarii citau cazul Canalului Corfu (Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord versus Albania) ca fiind unicul caz de neexecutare a hotărârii Curții Internaționale de Justiție. Diferendul a fost, în cele din urmă, soluționat prin intermediul unui Memorandum de Înțelegere încheiat în 1992 și implementat în 1996, 47 de ani după emiterea hotărârii CIJ.

În speță, în hotărârea din 9 aprilie 1949, Curtea a stabilit că Albania purta răspundere pentru incidentul din 22 octombrie 1946 în Canalul Corfu⁷³¹ și că statul în cauză urma să achite compensații Marii Britanii, iar Curtea avea competența să stabilească quantumul compensației. Prin aceeași hotărâre, Curtea a stabilit că pasajul navelor britanice de război prin apele teritoriale ale Albaniei nu violau suveranitatea acesteia, or navele în cauză puteau trece prin acele ape din raționamentul dreptului la pasaj inofensiv prin strâmtorile utilizate pentru navigație internațională. Pe de altă parte, Curtea a decis că acțiunile de detonare a minelor de către navele britanice violau suveranitatea Albaniei și că constatarea în cauză a Curții constituia o satisfacție potrivită pentru Albania.⁷³² Astfel, hotărârea Curții nu prevedea nici o acțiune de implementare pentru Marea Britanie, ci doar pentru Albania.

Albania a refuzat să participe la ședințele CIJ privind problematica compensațiilor, invocând faptul că acordul special nu conferea jurisdicție Curții întru stabilirea unui quantum exact al compensațiilor – argument pe care Curtea l-a respins în hotărârea sa din 9 aprilie 1949. La 15 decembrie 1949, Curtea a ordonat Albaniei să achite Marii Britanii suma de 843.947 lire sterline – exact atât cât a cerut însăși Marea Britanie. Suma în cauză, deși în aparență nu chiar atât de considerabilă, a reprezentat, totuși, o datorie împovărătoare pentru Albania – stat cu o politică și economie instabilă. Inițial, Albania a refuzat să plătească compensația, iar Marea Britanie a dorit să adreseze un recurs Consiliului de Securitate privind neexecutarea hotărârii CIJ, dar a renunțat la acest mijloc din cauza probabilității înalte a unui vot de veto din partea Uniunii Sovietice.⁷³³ Revoluțiile care s-au petrecut în Europa Centrală și de Est au constituit un prilej pentru aplanarea

⁷³¹ Incidentul Canalului Corfu constă din trei evenimente separate, care s-au petrecut în Canalul Corfu în 1946, și care implicau navele Marii Britanii. Incidentul este considerat un episod timpuriu al Războiului Rece. În timpul primului incident, navele Marii Britanii au luat foc din cauza fortificațiilor albaneze. Al doilea incident a implicat navele britanice care ținteau și detonau mine, iar al treilea incident s-a produs atunci când Marina Regală a efectuat operațiuni de curățare a minelor în Canalul Corfu, dar în apele teritoriale albaneze, iar Albania, respectiv, s-a plâns de acest fapt Națiunilor Unite. Urmare a acestei serii de incidente, Regatul Unit a introdus o cauză împotriva Republicii Populare Albania la Curtea Internațională de Justiție.

⁷³² *Corfu Channel*, United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland vs Albania, Judgement of 9 April 1949, the International Court of Justice. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/1>

⁷³³ Uniunea Sovietică a exprimat anterior puțină simpatie pentru plângerea Marii Britanii referitoare la incidentul din 22 octombrie 1946 și s-a abținut în procesul de vot asupra rezoluțiilor care recomandau înaintarea diferendului, spre soluționare, Curții Internaționale de Justiție.

A se vedea discursul reprezentantului Uniunii Sovietice (Gromyko) la Consiliului de Securitate, cea de-a 127-a ședință a Consiliului de Securitate a ONU din 9 aprilie 1947.

definitivă a conflictului. Reacționând la evenimentele care se petreceau în alte țări comuniste, Albania a adoptat un ton mediativ în dorința de a îmbunătăți relațiile cu statele Vestice înaintea prăbușirii propriului regim comunist. Astfel, o nouă rundă de discuții politice a început în noiembrie 1990, iar în mai 1991 relațiile diplomatice dintre Albania și Marea Britanie au fost restabilite. O soluție finală a fost găsită după prăbușirea regimului comunist din Albania. Într-un comunicat comun din 8 mai 1992, atât Albania, cât și Marea Britanie și-au exprimat regretul pentru incidentul din Canalul Corfu.⁷³⁴ Totodată, pe 8 mai 1992, la Roma, cele 2 state au semnat un Memorandum de Înțelegere prin care Albania s-a obligat să schide compensația în favoarea Marii Britanii sub forma a 1574 kg de aur.⁷³⁵

O altă cauză cu implicarea unui membru permanent al Consiliului de Securitate ONU o reprezintă diferendul dintre Franța și Statele Unite ale Americii privind tratamentul cetățenilor SUA în regiunea franceză a Marocului (1952).⁷³⁶ Totuși, aceasta nu a ridicat, de către părți, careva obiecții de neexecutare a hotărârii Curții.

În cauza *Ambatielos* din 1953 (Grecia versus Marea Britanie)⁷³⁷, Grecia a instaurat proceduri în fața CIJ printr-o aplicație unilaterală, solicitându-i Curții ca aceasta să acționeze ca și tribunal arbitral sau cel puțin să confirme că Marea Britanie era obligată (în baza unui contract maritim-comercial încheiat între naționalul grec Nicholas Eustache Ambatielos și Marea Britanie) să înainteze diferendul respectiv (dintre cetățeanul Greciei și Marea Britanie) spre soluționare în arbitraj. Respectiv, Marea Britanie a obiectat jurisdicția Curții în raport de solicitarea unilaterală a Greciei. În hotărârea sa din 1 iulie 1952 asupra jurisdicției, CIJ a statuat că nu este competentă să se pronunțe asupra obiectului disputei, dar avea jurisdicție ca să se pronunțe asupra întrebării existenței obligației de arbitraj a cazului de către părți. Respectiv, Curtea a hotărât că Marea Britanie era obligată să înainteze litigiul în arbitraj. Drept consecință a hotărârii, părțile au inițial negocierile de stabilire a unui tribunal arbitral și au ajuns la un acord la 24 februarie 1955. Urmare a fazei scrise, comisia de arbitraj a desfășurat procedurile orale de pe 25 ianuarie până pe 16 februarie 1956, într-un final, la 6 martie 1956, respingând, printr-o decizie, reclamațiile Greciei.

⁷³⁴ Shabtai R., *The Law and Practice of the International Court 1920 – 2005*, Fourth Edition, Volume I. Leiden: Editura Martinus Nijhoff, 2006. – 239 p.

⁷³⁵ Rustel Silvestre J. Martha, *The Financial Obligation in International Law*, Oxford: Oxford University Press, 2015. - 542 p.

⁷³⁶ *Rights of Nationals of the United States of America in Morocco*, France vs United States of America, Judgement of 27 August 1952, the International Court of Justice. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/11>

⁷³⁷ *Ambatielos, Greece v. United Kingdom*, Judgement of 19 May 1953, the International court of Justice. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/15>

Un caz notoriu care se referă la (I) implicarea unui Membru Permanent al Consiliului de Securitate ONU și (II) despre care există informații și practici confirmative de neexecutare a unei hotărâri a Curții Internaționale de Justiție îl reprezintă cauza *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua*, Nicaragua versus Statele Unite ale Americii. În speță, în 1979 un guvern revoluționar a venit la putere în Nicaragua, dominat de Frontul Național de Liberare Sandinista. Inițial, Statele Unite au exprimat sprijinul penru noul guvern instaurat, dar ulterior SUA a enunțat îngrijorări vis-a-vis de asistența acordată de Nicaragua insurgenților din stele vecine (în particular El Salvador) și de legăturile Nicaragului cu alte state comuniste precum Cuba și URSS. Astfel, SUA a calificat regimul de guvernare din Nicaragua ca fiind opresiv și nedemocratic. Nicaragua, la rândul său a obiectat ingerința SUA în afacerile sale interne și a negat implicarea sa în conflictul intern din El Salvador.

În consecință, în 1981, SUA a anulat programul de asistență pentru Nicaragua și l-a redirecționat, în mod specific, unui grup contrarevoluționar din Nicaragua. Programul de asistență în cauză, a luat, inițial, forma unui suport deghizat sub pretextul asistenței financiare, instruirii și oferirea echipamentului militar, iar începând cu anul 1983, Guvernul american a început să ofere asistență directă grupului în cauză. Mai mult ca atât, Agenția Centrală de Inteligență a SUA a minat porturile nicaraguenze și a lansat raiduri armate asupra instalațiilor portuare și depozitelor de petrol din Nicaragua.⁷³⁸

La 9 aprilie 1984, Nicaragua a depus o cerere la Curtea Internațională de Justiție de deschidere a procedurilor împotriva Statelor Unite ale Americii, împreună cu o solicitare de stabilire a măsurilor provizorii referitoare la o dispută privind responsabilitatea pentru activitățile militare și paramilitare în și împotriva Nicaragului.⁷³⁹ Nicaragua a acuzat SUA de următoarele: (a) recrutarea, pregătirea, înarmarea, echiparea, finanțarea, încurajarea, susținerea și organizarea acțiunilor militare și paramilitare în și împotriva Nicaragua, fapte care reprezentau încălcări ale unor tratate internaționale în raport cu Nicaragua în temeiul: art. 2 (4) al Cartei ONU; art-le 18 și 20 ale Cartei Organizației Statelor Americane; art. 8 al Convenției privind Drepturile și Obligațiile Statelor; și art-le 1 și 3 ale Convenției privind Drepturile și Obligațiile Statelor în caz de Conflict Civil; (b) violarea dreptului internațional prin: violarea suveranității Nicaragului (prin intermediul atacurilor armate aeriene, terestre și maritime; prin intermediul incursiunilor în apele teritoriale ale Nicaragului; prin pasajul aerian în spațiul aerian din Nicaragua; prin mijloace directe și indirecte de a constrânge și intimida Guvernul Nicaragului), utilizarea forței și amenințarea cu utilizarea forței

⁷³⁸ David P. Forsythe, *The Politics of International Law: U.S. Foreign Policy Reconsidered*, Boulder: Lynne Rienner Pub, 1990. – 31 p.

⁷³⁹ *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua*, Nicaragua v. United States of America. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/70>

împotriva Nicaragiei, imixtiunea în afacerile interne ale Nicaragiei, încălcarea libertății în marea liberă și întreruperea comerțului maritim pașnic, și uciderea, rănirea și răpirea cetățenilor din Nicaragua.

La 27 iunie 1986, Curtea Internațională de Justiție a emis hotărârea sa pe marginea fondului cauzei și a constatat că Statele Unite ale Americii au fost implicate în utilizarea nelegitimă a forței, violarea prevederilor unor tratate internaționale și a dreptului internațional cutumiar. Totodată, CIJ a decis că SUA antrenând, înarmând, echipând, finanțând grupările contrarevoluționare din Nicaragua, sau încurajând, susținând activitățile militare și paramilitare în și împotriva Nicaragua, a acționat împotriva Republicii Nicaragua, încălcând obligația în temeiul dreptului internațional cutumiar de a nu interveni în afacerile interne ale altui stat; În același timp, Curtea a decis că SUA urma să achite compensații Nicaragiei pentru toate daunele provocate prin violarea obligațiilor de drept internațional cutumiar, și violarea Tratatului de Prietenie, Comerț și Navigație dintre părți (semnat la Managua pe 21 ianuarie 1956).⁷⁴⁰

În consecință, SUA a respins solicitarea Nicaragiei de inițiere a negocierilor pe marginea compensațiilor datorate, neexecutând, astfel, hotărârea Curții. Nicaragua a încercat, fără careva reușite, să impună executarea hotărârii CIJ prin diverse mijloace. Nicaragua a recurs la Consiliul de Securitate ONU, la Adunarea Generală a ONU și din nou la Curtea Internațională de Justiție. În anul 1986, Nicaragua s-a adresat de câteva ori Consiliului de Securitate. Astfel, în sesiunea sa din 31 iulie 1986, CS ONU a supus votului rezoluția înaintată de Congo, Ghana, Madagascar, Trinidad și Tobago și Emiratele Arabe Unite, prin care se solicita executarea deplină a hotărârii CIJ. În pofida faptului că SUA nu era menționată direct în textul rezoluției, se subînțelegea că statul în cauză era direct vizat.⁷⁴¹ Respectiva rezoluție nu a fost adoptată pe motivul exercitării de către SUA a dreptului său de veto în calitate de membru permanent al Consiliului de Securitate. Mai mult ca atât, SUA a fost unicul stat-membru CS ONU care a blocat rezoluția, restul membrilor au votat 11 pentru și 3 abțineri.⁷⁴² Nicaragua a solicitat repetat o ședință a CS ONU, invocând de data aceasta expres art. 94 (2) al Cartei ONU ca temei al reuniunii – în scopul asigurării executării hotărârii Curții. Membrii CS ONU s-au întrunit repetat pe marginea chestiunii la sfârșitul lunii octombrie 1986, fiind repetate voturile anterioare asupra proiectului de rezoluție: 11 în favoare, 3 abțineri

⁷⁴⁰ A se vedea hotărârea completă a Curții Internaționale de Justiție pe pagina web a CIJ: <https://www.icj-cij.org/en/case/70>

⁷⁴¹ Textul proiectului rezoluției S/18250 *Draft resolution [calling for the compliance with the judgement of the International Court of Justice in the case of military and paramilitary activities in and against Nicaragua]* și rezultatele votării pot fi accesate pe pagina web a Bibliotecii Digitale a ONU: <https://digitallibrary.un.org/record/119176?ln=en>

⁷⁴² *Ibidem (Ibid.)*.

(Franța, Tailanda și Marea Britanie și-au argumentat pozițiile în temeiuri strict politice) și SUA prevenind adoptarea rezoluției prin exercitarea dreptului de veto.⁷⁴³

După încercările eșuate de a obliga SUA să execute hotărârea Curții Internaționale de Justiție, prin intermediul Consiliului de Securitate, Reprezentantul Nicaragiei la ONU s-a adresat Adunării Generale și a înaintat un proiect de rezoluție similar celui respins prin veto la nivelul Consiliului de Securitate. Astfel, la 3 noiembrie 1986, Adunarea Generală a ONU a adoptat (cu 93 voturi pro, 47 abțineri, 3 voturi contra și 15 state nevotante) rezoluția A/RES/41/31, intitulată "Judgment of the International Court of Justice of 27 June 1986 concerning military and paramilitary activities in and against Nicaragua: need for immediate compliance".⁷⁴⁴ Rezoluția în cauză a făcut un apel urgent "pentru implementarea deplină și imediată a hotărârii Curții Internaționale de Justiție" și a solicitat Secretarului General ONU să informeze periodic Adunarea Generală vis-a-vis de imlementarea rezoluției. În următoarele trei sesiuni consecutive (o sesiune durează un an), Adunarea Generală a adoptat rezoluții similare: 42/18 din 12 noiembrie 1987, 43/11 din 25 octombrie 1988 și 44/43 din 7 decembrie 1989. Respectiv, Secretarul General ONU a prezentat rapoartele în cauză, dar acestea erau limitate la afirmația că nu au avut loc careva evoluții suplimentare. Astfel, SUA s-a aflat, oarecum, într-o poziție de izolare, neacceptând să execute hotărârea Curții Internaționale de Justiție. Totuși, dată fiind natura juridică a acestora, rezoluțiile Adunării Generale nu constituie "măsuri de impunere" a unei hotărâri CIJ, conform Cartei ONU, ci mai curând un mecanism de presiune diplomatică din partea comunității internaționale.

La 7 septembrie 1987, Nicaragua a informat Curtea că părțile nu au ajuns la vreun acord în privința formei și sumei compensației datorate de SUA. Președintele CIJ a programat o întâlnire a părților pentru a discuta procedura de viitor, dar Agentul – adjunct al Statelor Unite la Haga a reiterat că poziția SUA rămâne neschimbată și SUA nu va participa în proceduri.

Alegerile din februarie 1990 din Nicaragua au schimbat drastic situația. Frontul Național de Liberare Sandinista a pierdut în fața Uniunii Naționale Opositora – o coaliție din 14 partide de opoziție, a cărei candidat prezidențial – Violeta Chamorro – a fost sprijinit de Statele Unite ale Americii. SUA a încetat sancțiunile economice împotriva Nicaragua și a anunțat relansarea asistenței economice. Totodată, Președintele Bush a afirmat că alegerile desfășurate în Nicaragua au pus capăt amenințării împotriva securității naționale a Statelor Unite.⁷⁴⁵ La 12 septembrie 1991, Nicaragua a informat Curtea Internațională de Justiție că aceasta nu dorește să continue procedurile

⁷⁴³ Provisional verbatim record of the 2715th meeting, held at Headquarters, New York, on Tuesday, 21 October 1986 : Security Council. Disponibil: <https://digitallibrary.un.org/record/122734?ln=en>

⁷⁴⁴ Textul rezoluției și rezultatele votării pot fi accesate pe pagina web a Bibliotecii Digitale a ONU: <https://digitallibrary.un.org/record/280672?ln=en>

⁷⁴⁵ Schulte C., *Compliance with Decision of the International Court of Justice*. Oxford: Editura Oxford University Press, 2004 – p. 205.

împotriva SUA și că renunță la drepturile sale de acțiuni ulterioare pe marginea cazului. Statele Unite ale Americii au salutat discontinuitatea⁷⁴⁶, și Curtea a înlăturat cazul din lista sa generală pe 25 septembrie 1991. Statele Unite ale Americii și Nicaragua au încheiat un alt tratat de prietenie la 6 ianuarie 1992.

Urmare a cercetării practicii vaste a Curții Internaționale de Justiție, plinând analiza științifică pe emiterea, de către CIJ, a ordonanțelor de stabilire a măsurilor provizorii și a hotărârilor asupra fondului cauzei, trasăm câteva concluzii importante: (I) Deductiv, numărul de cazuri de nerespectare sau de neexecutare a ordonanțelor de stabilire a măsurilor provizorii, adoptate de CIJ, este mult mai mare decât numărul de cazuri care se referă la hotărârile CIJ, prin simplul fapt că în privința unei cauze pot fi adoptate mai mult măsuri provizorii; (II) dacă imaginea per ansamblu a neexecutării măsurilor provizorii este cât de cât clară – or conduita statului (fie că este sau nu un membru permanent al CS ONU) are loc în cadrul procesului și poate fi urmărită, nu există o claritate similară cu referire la executarea hotărârilor Curții Internaționale de Justiție; (III) Mai mult ca atât, uneori, luând în considerație circumstanțele cazului, Curtea poate să dispună ca părțile să raporteze asupra implementării măsurilor provizorii stabilite prin ordonanța sa (procedeu aplicat, bunăoară, la 23 ianuarie 2020 în privința procedurilor inițiate de Gambia împotriva Myanmar referitoare la aplicarea Convenției privind Prevenirea și Pedepsirea Crimei de Genocid⁷⁴⁷); (IV) Exemplele de neexecutare a măsurilor provizorii de către membrii permanenți ai CS ONU și alte state, în pofida caracterului lor obligatoriu conform art. 94 (1) al Cartei ONU sunt numeroase: nerespectarea de către Federația Rusă a măsurilor provizorii adoptate de CIJ în diferendul cu Georgia referitor la aplicarea Convenției Internaționale privind Eliminarea Tuturor Formelor de Discriminare Rasială⁷⁴⁸, nerespectarea de către Federația Rusă a măsurilor provizorii adoptate de CIJ în diferendul cu Ucraina referitor la aplicarea Convenției Internaționale pentru Suprimarea Finanțării Terorismului și a Convenției Internaționale privind Eliminarea Tuturor Formelor de Discriminare Rasială⁷⁴⁹, nerespectarea de către Franța a măsurilor provizorii stabilite de CIJ privind

⁷⁴⁶ Letter from the Legal Advisor of the UN Department of State to the Registrar, ICJ Pleadings, Military and Paramilitary Activities, Vol. I, p. 485.

⁷⁴⁷ A se vedea *International Court of Justice Order of 23 January 2020, Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*, The Gambia vs Myanmar, pag. 23, par. 82. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/178/178-20200123-ORD-01-00-EN.pdf>

⁷⁴⁸ A se vedea *International Court of Justice Order of 11 December 2009, Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination*, Georgia vs Russian Federation. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/140/140-20091211-ORD-01-00-EN.pdf>

⁷⁴⁹ A se vedea *International Court of Justice Order of 13 July 2020, Application of the International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism and of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination*, Ukraine vs Russian Federation. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/166/166-20200713-ORD-01-00-EN.pdf>

nedesfășurarea testelor nucleare în Pacific în diferendul cu Australia și Noua Zeelandă⁷⁵⁰, nerespectarea de către Statele Unite ale Americii a măsurilor provizorii adoptate de CIJ în privința procedurilor inițiate de Paraguay referitoare la întreprinderea tuturor măsurilor necesare de către SUA pentru neexecutarea cetățeanului statului în cauză până la adoptarea deciziei finale⁷⁵¹, nerespectarea de către Iran a măsurilor provizorii adoptate de CIJ în diferendul cu Statele Unite referitor la presupusa violare a prevederilor Tratatului din 1955 privind relațiile de prietenie, economice și drepturi consulare⁷⁵², etc.; (V) Totuși, în cazul neexecutării măsurilor provizorii de către un stat parte la diferend, celălalt stat nu se poate adresa Consiliului de Securitate a ONU pentru impunerea ordonanțelor în cauză CIJ, or (VI) Carta ONU stabilește expres în art. 94 (2) "Dacă oricare dintre părțile la o cauză nu va executa obligațiile ce-i revin în temeiul unei **hotărâri** a Curții, cealaltă parte se va putea adresa Consiliului de Securitate care poate, în caz că consideră necesar, să facă recomandări sau să decidă asupra măsurilor care urmează a fi luate pentru a conferi efect hotărârii". (VII) Situația se complică considerabil din perspectivă politică și de drept când statul care nu execută hotărârea Curții este un membru permanent al Consiliului de Securitate al ONU; Conform art. 27 (3) al Cartei ONU, în cazul hotărârilor CS ONU care se adoptă în temeiul Capitolului VI (Rezolvarea Pașnică a Diferendelor) și a Articolului 52 paragraful 3 (*Consiliul de Securitate va incuraja dezvoltarea rezolvarii pașnice a diferendelor locale prin intermediul acestor acorduri sau organisme regionale, fie din inițiativa Statelor interesate, fie din propria sa inițiativa*), partea la diferend se va abține de la votare. Respectiv, dacă CS ONU este sesizat despre nerespectarea unei hotărâri CIJ, în baza art. 94 (2) al Cartei ONU, iar sesizarea în cauză nu face referință expresă la membrul permanent al CS ONU care nu se supune hotărârii, membrul în cauză poate aplica dreptul de veto, blocând oricăre rezoluție care se referă la necesitatea executării hotărârii în detrimentul interesului său; În același sens, statul cu pricină – când este direct menționat în sesizarea către CS ONU – poate fi acoperit de dreptul de veto al unui alt stat-partener, membru permanent al Consiliului de Securitate. (VII) În prezent nu există o claritate vis-a-vis de faptul de câte ori membrii permanenți ai Consiliului de Securitate ONU nu au executat hotărârile Curții Internaționale de Justiție. Numărul rămâne a fi în continuare unul incert, unul dintre motive fiind că nu întotdeauna cealaltă parte la diferend decide să se adreseze Consiliului de Securitate pentru a

⁷⁵⁰ A se vedea *International Court of Justice Order of 22 June 1973, Nuclear Tests, Australia vs France*. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/58/058-19730622-ORD-01-00-EN.pdf>
International Court of Justice Order of 22 June 1973, Nuclear Tests, New Zealand vs France. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/59/059-19730622-ORD-01-00-EN.pdf>

⁷⁵¹ A se vedea *International Court of Justice Order of 9 April 1998, Vienna Convention on Consular Relations, Paraguay vs United States of America*. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/99/099-19980409-ORD-02-00-EN.pdf>

⁷⁵² A se vedea *International Court of Justice Order of 3 October 2018, Alleged violations of the 1955 Treaty of Amity, Economic Relations, and Consular Rights, Islamic Republic of Iran vs United States of America*. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/175/175-20181003-ORD-01-00-EN.pdf>

obține presiunea necesară în favoarea respectării hotărârii, iar raționamentul în cauză se explică prin următoarele argumente: poziția privilegiată de membrilor permanenți (P5) de utilizare a dreptului de veto și schimbarea climatului politic intern care fac statele (în favoarea cărora a fost pronunțată hotărârea) dispuse la un compromis sau la anumite concesii – adesea sub ingerința în afacerile politice interne ale respectivelor state de către membrul permanent care a pierdut procesul la CIJ (sau prin utilizarea altor măsuri politice sau economice exercitate de membru permanent în speță). Respectiv, la nivelul Curții Internaționale de Justiție, sau a oricărui alt organ principal sau subsidiar ONU, nu se mențin informații, rapoarte sau date statistice privind conduita statelor post-factum: după pronunțarea hotărârii Curții. Argumentul tehnic de bază al doctrinarilor și al practicienilor de drept internațional public, întru explicarea acestei "lacune" este că CIJ nu mai deține careva competențe după emiterea hotărârii sale, funcția acesteia culminând cu înfăptuirea actului jurisdicțional internațional. În continuare, problematica executării sau neexecutării – deși clar consfințită obligația conformării cu hotărârea CIJ în Carta ONU și Statutul Curții – devine un subiect politic. (VIII) Se creează astfel un vid – dacă Consiliul de Securitate al ONU nu poate asigura impunerea spre executare a unei hotărâri CIJ, niciun organ onuzian nu este împuternicit să o facă, cu efect juridic obligatoriu (or rezoluțiile Adunării Generale a ONU nu au forță juridică obligatorie și au mai mult un caracter de presiune diplomatică). (IX) *Pacta sunt servanda bona fidae*, în pofida caracterului său de principiu fundamental, este violat prin reaua-credință a statelor în lipsa unui mecanism de sancționare, stabilit prin norme echitabile și cuprinzătoare, care să nu creeze lacune favorabile nimănui.

În aceeași ordine de idei, trebuie subliniat cu imperativitate faptul că în fiecare sesiune Adunarea Generală a ONU se întrunește pentru a supune dezbaterilor Raportul Anual al Consiliului de Securitate al ONU. Respectiv, la 11 iunie a. c., Adunarea Generală s-a întrunit într-o ședință plenară pentru a supune dezbaterilor raportul Consiliului de Securitate al ONU pentru anul 2020. Astfel, majoritatea statelor-membre și-au exprimat dezamăgirea pentru conținutul netransparent, neexhaustiv și neanalitic al Raportului – care, în esență, reprezintă doar o compilație de scrisori recepționate de CS ONU, din partea Misiunilor Permanente ale Statelor, și comunicate oficiale ale Președintelui CS ONU. Raportul nu elucidează și nu explică pozițiile membrilor CS ONU de vot în favoarea sau împotriva anumitor rezoluții, inclusiv în ceea ce privește sesizările unor țări care solicită Consiliului întreprinderea unor măsuri pentru asigurarea executării unei hotărâri CIJ de către un stat care se opune acestei obligații. Statele au concluzionat că diviziunile ocazionale la nivelul CS ONU fac ca acesta să nu-și poată îndeplini mandatul, iar eșecul CS ONU de asigurare a păcii și securității internaționale este privind ca eșecul organizației în ansamblu. Rapoartele anuale

ale CS ONU trebuie consolidate în scopul evaluării aprofundate a efectelor activității acestuia de către Adunarea Generală și, mai ales, a inacțiunii sale.

În termeni mai largi, reprezentanții unor state au afirmat următoarele în cadrul dezbaterilor pe marginea raportului: *Reprezentantul Pakistanului* a criticat caracterul închis al ședințelor CS ONU, or regulile de procedură ale acestui organ nu prevăd existența acestora, și initial, în primii ani de existență a organizației, Consiliul se întrunea deschis, cu participarea tuturor statelor membre. *Reprezentantul Emiratelor Arabe Unite* a subliniat că raportul anual joacă un rol critic în îmbunătățirea transparenței și legitimității deliberărilor Consiliului de Securitate. Astfel, există multe apeluri pentru un raport substanțial și strategic care informează pe deplin Adunarea Generală și lumea, în general, despre activitățile Consiliului. Rapoartele anuale ale Consiliului de Securitate ar trebui să demonstreze diferența pe care a realizat-o în lume, și să nu ofere doar o imagine de ansamblu asupra numărului de întâlniri sau a numărului de declarații emise. Consiliul trebuie să producă rezultate.

Obiecții în adresa caracterului netransparent, neexhaustiv și neanalitic al Raportului și, implicit, a activității Consiliului de Securitate al ONU au fost exprimate inclusiv de Reprezentanții Argentinei, Braziliei, Cubei, Ghanei, Egiptului, Austriei, Georgiei, Ucrainei, ș.a.m.d.⁷⁵³

Analizând toate circumstanțele naratate, într-o cronologie logică însumăm următoarele: nu există o bază de date sau un mecanism de *follow-up* care să urmărească sau care să conțină informații vis-à-vis de soarta unei hotărâri a Curții Internaționale de Justiție după pronunțare și dacă justiția a fost înfăptuită pe deplin. Adesea, când statul care nu execută o hotărâre CIJ este un membru permanent al Consiliului de Securitate ONU, statele aleg să nu se adreseze Consiliului în temeiul art. 94 par. 2 din cauza dreptului de veto care poate fi exercitat de P5. Mai mult ca atât, rapoartele anuale ale Consiliului de Securitate nu aduc lumina asupra proceselor decizionale interne, nu le explică, nu conferă careva avize juridice inclusiv în privința sesizărilor recepționate în baza art. 94 par. 2, și au un caracter de compilație statistică a numărului de ședințe care au avut loc, numărului de rezoluții adoptate, numărului de communicate oficiale emise de Președintele CS ONU – fapt care revoltă comunitatea internațională.

Prin urmare, pornind de la realitățile juridico-politice expuse, se impune necesitatea **recomandării unor amendamente la Carta ONU**, în mod particular la art. 94. Paragraful 1 al respectivului articol care stabilește că toate statele-membre ONU vor respecta deciziile CIJ asupra diferendelor la care sunt părți, iar paragraful 2 consfințește normativ posibilitatea adresării Consiliului de Securitate în cazul în care o parte nu execută obligațiile care îi revin în temeiul unei

⁷⁵³ Comunicatul Oficial ONU, sumarul ședințelor plenare 78 și 79 ale Adunării Generale din sesiunea a 75-a: Dezbaterile Generale pe marginea Raportului Anual al Consiliului de Securitate al ONU (document A/75/2).

hotărâri CIJ. Astfel, se propune introducerea unui paragraf 3 cu următorul conținut: "Membrii permanenți ai Consiliului de Securitate nu sunt împuterniciți să voteze în cazul sesizării, în baza art. 94 (2) al Cartei, despre neexecutarea de către aceștia a unei hotărâri a Curții Internaționale de Justiție".

Astfel și întru conchidere, raționamentul amendamentului se pliază pe următoarele argumente științifico-practice: (I) Garantarea sprijinului pentru executarea deplină a actului jurisdicțional internațional indiferent de faptul cine sunt părți la diferendul înaintat spre soluționare Curții Internaționale de Justiție; (II) Limitarea utilizării dreptului de veto va contribui la consolidarea imparțialității funcționale a majorității membrilor Consiliului de Securitate și ne-blocarea rezoluțiilor care susțin lucrările CIJ și principiile dreptului internațional în detrimentul interesului național al unor membri permanenți; (III) Consolidarea sprijinirii și reconfirmării autorității principiului fundamental *pacta sunt servanda* și a *res judicata*; (IV) Încurajarea statelor să se adreseze Consiliului de Securitate al ONU când hotărârile Curții nu sunt executate; (V) Într-un final cumulara unei statistici clare și a unei imagini cuprinzătoare *vis-a-vis* de numărul precis de hotărâri care nu au fost executate, statele care cel mai frecvent nu execută hotărârile Curții și obiectul la care se referă diferendul soluționat de Curte. Doar urmare a obținerii unei perspective de ansamblu asupra conduitei statelor în perioada imediat posterioară adoptării hotărârii Curții Internaționale de Justiție, pot fi inițiate cercetări aprofundate asupra unei multitudini de problematici conexe de drept internațional și, prin urmare, aduse propuneri eficiente de amendamente.

3.3 Problematika corelației dintre normele jus cogens, prevederile tratatelor internaționale și interesul național: Cazul Ierusalimului.

Ierusalim este unul dintre cele mai vechi orașe din lume și este considerat sfânt pentru cele trei mari religii avraamice - iudaismul, creștinismul și islamul. Atât Israelul, cât și Palestina pretind că Ierusalimul este capitala lor, întrucât Israelul își menține instituțiile guvernamentale primare acolo, iar Statul Palestina îl concepe în cele din urmă ca sediu al puterii; totuși, niciuna din cele două revendicări nu este recunoscută pe deplin pe plan internațional. Pe parcursul istoriei sale complexe, Ierusalim a fost distrus de cel puțin două ori, a fost asediat de 23 de ori, a fost atacat de 52 de ori, capturat și recucerit de 44 de ori.⁷⁵⁴

Astăzi, statutul Ierusalimului rămâne unul dintre problemele esențiale ale conflictului israeliano-palestinian. Israel a ocupat Ierusalimul de Est în timpul Războiului de Șase Zile din 1967. Una dintre Legile fundamentale ale Israelului, Legea Ierusalimului din 1980, se referă la Ierusalim ca și capitală indivizibilă a țării. Toate ramurile guvernului israelian sunt situate în Ierusalim, inclusiv Knesset (Parlamentul Israelului), reședințele Primului-ministru (Beit Aghion), Președenția (Beit HaNassi) și Curtea Supremă. Comunitatea internațională a respins anexarea ca fiind ilegală și tratează Ierusalimul de Est drept teritoriu palestinian ocupat de Israel. În același sens, aderarea Israelului la ONU a fost una condiționată, or statele care au acceptat Israelul în calitate de membru ONU nu au recunoscut și suveranitatea acestuia asupra Ierusalimului.

Astfel, sub aspectul problematicei elucidate, prezentul subcapitol este consacrat prezentării celor mai recente evoluții în domeniul statutului juridic al Ierusalimului, conglomeratul prevederilor internaționale relevante cazului (rezoluții ale Adunării Generale și Consiliului de Securitate a ONU, avizul consultativ al Curții Internaționale de Justiție, tratate internaționale etc.), și analizarea aprofundată și critică a acțiunilor unor membri ai comunității internaționale în raport de subiectul conflictului israeliano-palestinian cu elucidarea tuturor încălcărilor a normelor și a principiilor de drept internațional.

Statutul juridic și diplomatic internațional al Ierusalimului constituie temei de divergență internațională. Cercetătorii juridici nu sunt de acord cu privire la modul de soluționare a disputei israeliano-palestiniene în lumina prevederilor dreptului internațional. Multe dintre statele membre ale Organizației Națiunilor Unite (ONU) aderă în mod oficial la propunerea Națiunilor Unite privind *soluția celor două state*, conform căreia Ierusalimul ar fi atât capitala Israelului, cât și cea a Palestinei. Cu toate acestea, dată fiind semnificația religioasă a orașului pentru creștini, evrei și

⁷⁵⁴ Cline H., *Do we divide the holiest holy city?* // Moment Magazine, 3 June 2008, Retrieved 5 March 2008, p. 2.

arabi, s-ar impune mai mult ca fiind just raționamentul privind acordarea unui statut internaționalizat orașului, acesta nefiind capitala vreunui stat.

Totuși, principala dispută se referă la statutul juridic al Ierusalimului de Est, or există un acord mai larg privind viitoarea prezență israeliană în Ierusalimul de Vest. *De jure*, majoritatea statelor membre ale ONU și majoritatea organizațiilor internaționale nu recunosc apartenența Ierusalimului de Est Israelului, control care a fost instaurat după Războiul de Șase Zile din 1967 și proclamarea Legii Ierusalimului din 1980⁷⁵⁵ care a declarat că Ierusalimul "complet și unit" ca și capitală a Israelului. Drept consecință, ambasadere străine sunt în general situate în Tel Aviv și în suburbiile sale.

Menționăm faptul că odată cu adoptarea Cartei ONU, în 1945, și a principiilor de drept internațional public (norme *jus cogens*) războiul nu mai reprezintă un mijloc legal de soluționare a diferendelor internaționale. Prin urmare, consecințele rezultate din războiul din 1967 nu au nici legitimitate și nici valoare juridică și, prin urmare, sunt lovite de nulitate, printre care și apartenența Ierusalimului de Est Israelului sau adoptarea Legii Ierusalimului (în acest sens Rezoluția Consiliului de Securitate nr. 478 din 1980 condamnă încercările Israelului de a anexa Ierusalimul de Est și stabilește că *Legea Ierusalimului* reprezintă o violare a dreptului internațional).⁷⁵⁶

Importantă incursiune istorică relevă faptul că în noiembrie 1947, Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite a adoptat Planul de Divizare al Palestinei (Rezoluția 181), care a cerut împărțirea Palestinei în state arabe și evreiești, și înființarea Ierusalimului ca un „*corpus separatum*” ("corp separat") cu statut juridic și politic special, administrat de Națiunile Unite.⁷⁵⁷

⁷⁵⁵ Basic Law: Jerusalem, Capital of Israel (unofficial translation):

Jerusalem, Capital of Israel:1. Jerusalem, complete and united, is the capital of Israel. / Seat of the President, the Knesset, the Government and the Supreme Court: 2. Jerusalem is the seat of the President of the State, the Knesset, the Government and the Supreme Court. / Protection of Holy Places: 3. The Holy Places shall be protected from desecration and any other violation and from anything likely to violate the freedom of access of the members of the different religions to the places sacred to them or their feelings towards those places. / Development of Jerusalem:4. (a) The Government shall provide for the development and prosperity of Jerusalem and the well-being of its inhabitants by allocating special funds, including a special annual grant to the Municipality of Jerusalem (Capital City Grant) with the approval of the Finance Committee of the Knesset. (b) Jerusalem shall be given special priority in the activities of the authorities of the State so as to further its development in economic and other matters. (c) The Government shall set up a special body or special bodies for the implementation of this section. Amendment no. 1 (passed by the Knesset on 27 November 2000): / Area of the jurisdiction of Jerusalem5. The jurisdiction of Jerusalem includes, as pertaining to this basic law, among others, all of the area that is described in the appendix of the proclamation expanding the borders of municipal Jerusalem beginning the 20th of Sivan 5727 (June 28, 1967), as was given according to the Cities' Ordinance. / Prohibition of the transfer of authority6. No authority that is stipulated in the law of the State of Israel or of the Jerusalem Municipality may be transferred either permanently or for an allotted period of time to a foreign body, whether political, governmental or to any other similar type of foreign body. / Entrenchment7. Clauses 5 and 6 shall not be modified except by a Basic Law passed by a majority of the members of the Knesset. / Menachem Begin Prime Minister / Yitzhak Navon President of the State" / Published in Sefer Ha-Chukkim No. 980 of the 23rd Av, 5740 (5 August 1980), p. 186; the Bill and an Explanatory Note were published in Hatzat Chok No. 1464 of 5740, p. 287.

⁷⁵⁶ Rezoluția Consiliului de Securitate ONU S/RES/478 (1980) *Territories occupied by Israel*. Disponibilă: <https://www.un.org/securitycouncil/content/resolutions-adopted-security-council-1980>

⁷⁵⁷ Rezoluția Adunării Generale ONU A/RES/181(II) A-B din 1947 *Ad Hoc Cttee on Palestinian Question*. Disponibilă:

În mai 1948, comunitatea evreiască din Palestina a emis *Declarația privind înființarea Statului Israel* (Declarația de Independență). Israel a devenit membru al Națiunilor Unite la 11 mai 1949, prin adoptarea rezoluției Adunării Generale nr. 273, textul căreia prevedea că statele care au recunoscut Israelul nu au recunoscut și suveranitatea acestuia asupra Ierusalimului, și invoca rezoluțiile ONU care enunțau necesitatea stabilirii unui statut internațional pentru oraș. Rezoluția Adunării Generale a ONU nr. 273 din 11 mai 1949⁷⁵⁸ invoca în calitate de condiție de admisibilitate a Israelului în Organizația Națiunilor Unite respectarea prevederilor rezoluției Adunării Generale a ONU nr. 194 din 11 decembrie 1948, cea din urmă se referea la situația din Palestina și menționa expres că Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite: „Hotărăște că locurile sfinte, inclusiv Nazareth, și clădirile religioase din Palestina ar trebui protejate și trebuie să fie asigurat accesul liber la acestea, în conformitate cu drepturile și practicile existente; că aranjamentele în acest sens trebuie să fie sub supravegherea efectivă a Organizației Națiunilor Unite; (...) că, în ceea ce privește locurile sfinte din restul Palestinei, Comisia ar trebui să invite autoritățile politice din zonele în cauză să ofere garanții oficiale adecvate în ceea ce privește protejarea locurilor sfinte și accesul la acestea; și că aceste angajamente ar trebui prezentate spre aprobare Adunării Generale” și că „având în vedere asocierea sa cu trei religii mondiale, zona Ierusalimului, inclusiv actualul municipiu al Ierusalimului, plus satele și orașele învecinate, cea mai estică dintre regiune fiind Abu Dis; cel mai sudică Betleem; cel mai vestică regiune Ein Karim (inclusiv și zona construită Motsa); și cel mai nordică regiune, Shu'fat, ar trebui să beneficieze de un tratament special și separat față de restul Palestinei și să trebuie să fie plasat sub controlul efectiv al Organizației Națiunilor Unite;”.⁷⁵⁹

În aceeași ordine de idei, ulterior, Rezoluția Adunării Generale a ONU nr. 303 din 9 decembrie 1949, a stabilit expres statutul de oraș internaționalizat al Ierusalimului și l-a definit ca și *corpus separatum*: „Orașul Ierusalim va fi înființat ca un corpus separatum în cadrul unui regim internațional special și va fi administrat de Organizația Națiunilor Unite”.⁷⁶⁰

În circumstanțele complexității conflictului prenotat, este important să subliniem sub aspect cuprinzător **poziția Organizației Națiunilor Unite** (Adunarea Generală a ONU, Consiliul de Securitate al ONU și Curtea Internațională de Justiție):

<http://research.un.org/en/docs/ga/quick/regular/2>

⁷⁵⁸ Rezoluția Adunării Generale ONU A/RES/273 (III) din 11 mai 1949, *Admission of Israel to membership in the United Nations*. Disponibilă: <https://www.securitycouncilreport.org/un-documents/document/unmembers-ares273-iii.php>

⁷⁵⁹ Rezoluția Adunării Generale ONU A/RES/194 (III) din 11 decembrie 1948, *Palestine - progress report of the United Nations Mediator*. Disponibilă: <http://research.un.org/en/docs/ga/quick/regular/3>

⁷⁶⁰ Rezoluția Adunării Generale ONU A/RES/303(IV) din 9 decembrie 1949, *Palestine: question of an international regime for the Jerusalem area and the protection of the Holy Places*. Disponibilă: <http://research.un.org/en/docs/ga/quick/regular/4>

Adunarea Generală a ONU nu recunoaște proclamarea de către Israel a Ierusalimului în calitate sa de capitală a Israelului. Fapt reflectat, de exemplu, în Rezoluția Adunării Generale nr. 63/30 din 23 ianuarie 2009 care stipulează următoarele: „orice acțiuni întreprinse de Israel, puterea ocupantă, de a impune legile sale, jurisdicția și administrarea asupra orașului sfânt al Israelului sunt ilegale și prin urmare nule și nu au validitate sub nici o formă, și cheamă Israelul să înceteze astfel de măsuri ilegale și unilaterale”.⁷⁶¹

Mai mult ca atât, Adunarea Generală a ONU adoptă anual o serie de rezoluții dedicate problematicei conflictului israeliano-palestinian și statutului juridic al Ierusalimului, intitulate: "Ierusalim" (*Jerusalem*), "Suveranitatea permanentă a poporului Palestinian din Teritoriul Palestinian Ocupat, inclusiv Ierusalimul de Est, și a întregii populații arabe în Golanul Sirian ocupat asupra resurselor lor naturale" (*Permanent sovereignty of the Palestinian people in the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem, and of the Arab population in the occupied Syrian Golan over their natural resources*), "Practicile Israeliene care afectează drepturile omului ale poporului Palestinian pe teritoriul Palestinian ocupat, inclusiv Ierusalimul de Est" (*Israeli practices affecting the human rights of the Palestinian people in the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem*).⁷⁶²

Textele acestora vin să reitereze în fiecare an solicitarea ca Israel, în calitate de putere ocupantă, să înceteze exploatarea resurselor naturale ale poporului Palestinian, și ca acesta să se supună obligațiilor sale de drept internațional, inclusiv de drept internațional umanitar, și să înceteze toate politicile și măsurile menite să altereze caracterul și statutul teritoriului Palestinian ocupat, inclusiv Ierusalimul de Est; ca Israel să înceteze practicile, politicile și măsurile legislative discriminatorii împotriva palestinienilor, precum și ca statul în cauză să respecte prevederile Convenției de la Geneva privind protecția civililor pe timp de război, din 12 august 1949; precum și status quo-ul istoric al orașului sfânt Ierusalim trebuie respectat; ș.a.m.d.

Consiliul de Securitate ONU a emis multiple rezoluții referitoare la problematica Palestiniană, inclusiv Rezoluția 478 din 2 august 1980 care afirmă că adoptarea Legii fundamentale a Ierusalimului din 1980, prin care se declara că Ierusalimul unificat este "capitala eternă și indivizibilă" a Israelului, a fost o încălcare a dreptului internațional. Totodată, rezoluția în cauză a sfătuit statele membre să își retragă reprezentanțele diplomatice din oraș.⁷⁶³

⁷⁶¹ Rezoluția Adunării Generale ONU A/RES/63/30 din 23 ianuarie 2009, *Jerusalem*. Disponibilă: <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/79A7B2136E555A5B852575520052B339>

⁷⁶² A se vedea pagina web a Adunării Generale a ONU. Disponibil: <https://www.un.org/en/sections/documents/general-assembly-resolutions/index.html>

⁷⁶³ Rezoluția Consiliului de Securitate ONU S/RES/478 (1980) *Territories occupied by Israel*. Disponibilă: <https://www.un.org/securitycouncil/content/resolutions-adopted-security-council-1980>

Consiliul de Securitate, precum și ONU în general, au afirmat în mod consecvent poziția potrivit căreia Ierusalimul de Est este un teritoriu ocupat în conformitate cu prevederile celei de-a patra Convenții de la Geneva din 1949 (Convenția privind legile și obiceiurile războiului pe uscat).

Totodată, prin rezoluția cu nr. 2334 din 23 decembrie 2016, Consiliul de Securitate a condamnat construcția de așezăminte ale Israelului pe întregul teritoriu ocupat începând cu anul 1967, inclusiv în Ierusalimul de Est. CS ONU a subliniat că nu va recunoaște nici o modificare a liniilor de conflict (demarcări de conflict = conflict lines) stabilite înainte de anul 1967 și a atras atenția asupra faptului că "încetarea tuturor activităților de demarcare a Israelului este esențială pentru identificarea *soluției pentru cele două state*".⁷⁶⁴

Cu referire la poziția **Curții Internaționale de Justiție**, menționăm că prin rezoluția ES-10/14, adoptată la 8 decembrie 2003 la cea de a zecea sesiune specială de urgență, Adunarea Generală a decis să solicite Curții un aviz consultativ cu privire la următoarea întrebare: "Care sunt consecințele juridice care decurg din construirea zidului de către Israel, puterea ocupantă, în teritoriul palestinian ocupat, inclusiv în Ierusalimul de Est și în jurul acestuia, așa cum este descris în Raportul Secretarului General, având în vedere regulile și principiile dreptului internațional, inclusiv a patra Convenție de la Geneva din 1949 și rezoluțiile relevante ale Consiliului de Securitate și ale Adunării Generale?".⁷⁶⁵

În avizul său consultativ din 2004 privind "Consecințele juridice ale construirii zidului pe teritoriul palestinian ocupat", Curtea Internațională de Justiție a reiterat principiile de drept cutumiar, consfințite în art. 2, paragraful 4 al Cartei ONU⁷⁶⁶ și în rezoluția 2625 (XXV) a Adunării Generale, care interzice amenințarea cu folosirea forței sau utilizarea forței și subliniază ilegalitatea oricărei dobândiri a vreunui teritoriu prin astfel de mijloace, Curtea a mai citat principiul autodeterminării popoarelor, așa cum este consfințit în Cartă și reafirmat prin Rezoluția 2625 (XXV).

Curtea Internațională de Justiție a reamintit despre obligația care îi revine Israelului de a respecta dreptul poporului palestinian la autodeterminare și obligațiile care îi revin în temeiul dreptului umanitar și al drepturilor omului. Curtea a statuat că Israelul trebuie să pună capăt imediat încălcării obligațiilor sale internaționale, prin încetarea lucrărilor de construcție a zidului, prin dezmembrarea acelor părți ale acestei construcții care sunt situate în teritoriile palestinienne ocupate și prin

⁷⁶⁴ Rezoluția Consiliului de Securitate ONU S/RES/2334 (2016), The situation in the Middle East, including the Palestinian question. Disponibil: <https://www.un.org/securitycouncil/content/resolutions-adopted-security-council-2016>

⁷⁶⁵ *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, International court of Justice. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/131>

⁷⁶⁶ Carta ONU din 26 iunie 1945, art. 2, paragraful 4: "Toți Membrii Organizației se vor abține, în relațiile lor internaționale de a recurge la amenințarea cu forța sau la folosirea ei fie împotriva integralității teritoriale ori independenței politice a vreunui stat fie în orice alt mod incompatibil cu scopurile Națiunilor Unite."

abrogarea tuturor actelor legislative și de reglementare adoptate cu privire la construirea zidului și stabilirea regimului său asociat. Totodată, Curtea a descris Ierusalimul de Est, în avizul său consultativ, drept "teritoriu palestinian ocupat".⁷⁶⁷

Situația precară privind statutul orașului Ierusalim a fost înrăutățită de declarația Președintelui SUA, Donald Trump, din 6 decembrie 2017, privind decizia Statelor Unite de a recunoaște Ierusalimul în calitate de capitală a Israelului și de a-și muta ambasada din Tel Aviv la Ierusalim. Problematika poziției SUA își are geneza încă din anul 1995, or în acel an Congresul American a adoptat "Jerusalem Embassy Act 1995" care prevedea recunoașterea Ierusalimului în calitate de capitală a Israelului. Totuși, începând cu anul 1995, la fiecare 6 luni implementarea actului era amânată de toți predecesorii lui Trump, care a hotărât în 2017 să implementeze finalmente poziția SUA.

Drept consecință, la data de 8 decembrie 2017, Consiliul de Securitate al ONU s-a întrunit într-o sesiune de urgență pentru a discuta declarațiile Președintelui american. Sesiunea de urgență a fost convocată la cererea a 8 țări membre ale Consiliului: Egipt, Bolivia, Franța, Italia, Senegal, Suedia, Marea Britanie și Uruguay. Toți membrii Consiliului de Securitate au luat cuvântul și toți, cu excepția SUA, au regretat decizia Președintelui american de a recunoaște Ierusalimul ca și capitală a Israelului.

Printre principalele argumente înaintate de state se numără:

- Declarațiile încalcă rezoluțiile CS ONU nr. 242 (1967), 478 (1980) și 2334 (2016) cu privire la Statutul Ierusalimului. Totodată, conform rezoluțiilor 181 (1947) și 194 (1948) Ierusalimul a obținut statutul juridic și politic special de „corpus separatum” ("corp separat"), fiind administrat de Națiunile Unite;
- Declarațiile Președintelui Trump nu vor avea efect asupra statutului legal stabilit prin rezoluțiile CS ONU al Ierusalimului, asupra căruia nici o parte, actualmente, nu deține suveranitate recunoscută;
- Decizia respectivă este "provocatoare, iresponsabilă și ilegală" și comportă un risc major pentru securitatea din regiune și cea internațională;
- Nici un alt stat nu va urma exemplul SUA și nu-și va transfera ambasada din Tel Aviv în Ierusalim;
- Este important ca țările care nu au recunoscut statalitatea Palestinei - să o facă ca și investiție în procesul de pace (Suedia a fost prima țară UE care a recunoscut statalitatea Palestinei);

⁷⁶⁷ *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, Advisory Opinion of 9 July 2004, International court of Justice. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/131>

- Decizia SUA îndepărtează procesul de pace și de găsim a unei soluții în această dispută;
- Nu există alternativa *soluției celor două state*, ambele cu capitala la Ierusalim divizată între acestea;

Urmare a sesiunii de urgență statele au prezentat o inițiativă sporită atât în cadrul Consiliului de Securitate al ONU, cât și în cadrul Adunării Generale a ONU. Astfel, la data de 18 decembrie 2017, Egipt a prezentat o rezoluție privind ilegalitatea oricăror acțiuni care alterează componența demografică a Orașului Sfânt, obligativitatea respectării tuturor rezoluțiilor anterioare ale CS ONU, precum și abținerea de la transferarea ambasadelor la Ierusalim. Beneficiind de dreptul de veto SUA a blocat rezoluția, or restul membrilor CS ONU (Franța, Marea Britanie, China, Federația Rusă, Bolivia, Egipt, Etiopia, Italia, Japonia, Kazakhstan, Senegal, Suedia, Ucraina și Uruguay) au votat pentru rezoluția menționată.⁷⁶⁸

Deoarece efortul Egiptului a eșuat în Consiliul de Securitate, la data de 21 decembrie 2017, a avut loc sesiunea specială a Adunării Generale pentru a discuta pe marginea subiectului statutului Ierusalimului. În cadrul reuniunii a fost prezentat un proiect de rezoluție înaintat de Yemen care afirma același lucru ca și rezoluția înaintată de Egipt, și anume faptul că orice decizie sau acțiune care modifică caracterul, statutul sau componența demografică a Ierusalimului nu are efect legal și trebuie anulată, iar statele trebuie să se abțină de la stabilirea misiunilor lor diplomatice în Ierusalim.

Rezoluția promovată de Yemen, privind statutul Ierusalimului, a fost votată la data de 21 decembrie 2017 cu o susținere majoritară istorică de **128 de state pro**, 9 împotriva și 35 de abțineri.⁷⁶⁹ Împotriva au votat Guatemala, Honduras, Israel, Insulele Marshall, Micronesia, Nauru, Palau, Togo și SUA. În același context România s-a abținut, Ucraina nu a fost prezentă, Georgia nu a fost prezentă, Federația Rusă a votat pro rezoluție etc.

Urmare a tuturor circumstanțelor sesizate, printre care: alinierea Republicii Moldova la rezoluțiile anterioare ale Adunării Generale pe marginea subiectului Ierusalimului, forța juridică obligatorie a multiplelor rezoluții ale Consiliului de Securitate ONU adoptate până în prezent, istoricul conflictului dintre cele două state, relațiile bilaterale cu SUA, precum și amenințarea cu tăierea fondurilor financiare furnizate de Statele Unite ale Americii în cazul susținerii rezoluției prenotate, ilegalitatea acțiunilor comise de Israel sub auspiciile principiilor dreptului internațional și a normelor internaționale în vigoare, Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene a decis că

⁷⁶⁸ A se vedea UN Doc S/2017/1060 (18 December 2017) for the text of the draft resolutionsubmitted by Egypt, and UN Doc S/SPV.8139 (18 December 2017) for the summary records of the relevant SC meeting.

⁷⁶⁹ A se vedea pagina web ONU, Meetings Coverage. Disponibil: <https://www.un.org/press/en/2017/ga11995.doc.htm>

Republica Moldova nu va participa la ședința Adunării Generale din 21 decembrie 2017, în cadrul căreia se propunea spre vot rezoluția privind statutul Ierusalimului.

Inevitabil, urmare a expunerii ample a circumstanțelor cazului din 1967 până în prezent, se impune analizarea problematicii *permutării misiunilor diplomatice din perspectiva Dreptului Internațional*: atât SUA, cât și Israel promovează dezideratul declarării Ierusalimului în calitate de capitală a Israelului și, drept consecință, permutarea sediilor tuturor reprezentanțelor diplomatice ale altor state de la Tel Aviv la Ierusalim.

Precum a fost amintit anterior, statele care au recunoscut Israelul, până în 1949, nu au recunoscut și suveranitatea acestuia asupra Ierusalimului, citând rezoluțiile ONU care enunță necesitatea stabilirii unui statut internațional pentru oraș. Astfel, stabilirea Ierusalimului în calitate de capitală ar putea rezulta în tensionarea relațiilor diplomatice cu toate statele partenere care au sprijinit rezoluția din 21 decembrie 2017, promovată în cadrul Adunării Generale a ONU, privind ilegalitatea efectuării permutărilor.

În lumina rezoluției Consiliului de Securitate nr. 478 din 20 august 1980, care condamnă încercările Israelului de a anexa Ierusalimul de Est, se prevede că CS ONU nu recunoaște Legea privind Ierusalimul din 1980, și se cere expres tuturor statelor să își retragă misiunile diplomatice din Ierusalim. În prezent nici un stat nu își are reprezentanța diplomatică în acel oraș, decât SUA și Guatemala (ceremonia oficială de deschidere a ambasadei a avut loc la data de 14 mai 2018, fapt care a declanșat proteste sângeroase în Regiunea Gaza și decesul a circa 58 de persoane).⁷⁷⁰

Unele state, totuși, și-au menținut oficiile consulare în Ierusalim, afirmând faptul că acestea făceau parte din mandatul Palestinei și, *de jure*, dat fiind faptul că Ierusalimul nu a devenit parte a niciunei jurisdicții, nu există temei de a permuta oficiile consulare. Printre statele care au Consulate Generale în Ierusalim se numără: Grecia, Spania, Marea Britanie și SUA.

Totuși, dat fiind faptul că acreditarea diplomaților este o prerogativă a Președintelui Israelului, Ambasadorii trebuie să călătorească din Tel Aviv spre Ierusalim pentru a-și prezenta scrisorile de

⁷⁷⁰ A se vedea pagina web Aljazeera. Disponibil: <https://www.aljazeera.com/news/2018/05/opens-embassy-jerusalem-countries-attended-180514141915625.html>

Printre statele care au asistat la ceremonia oficială de deschidere a Ambasadei SUA la Ierusalim se numără: Albania, Angola, Austria, Camerun, Republica Congo, Republica Democratică Congo (stat aflat sub sancțiunile CS ONU), Coasta de Fildeș (stat aflat sub monitorizarea CS ONU), Republica Cehă, Republica Dominicană, El Salvador, Etiopia, Georgia, Guatemala, Honduras, Ungaria, Kenya, Myanmar, Macedonia, Nigeria, Panama, Peru, Filipine, România (președintele Camerei Deputaților a Parlamentului României, Liviu Dragnea a fost acuzat de afilieri personale cu conducerea statului Israel, pe plan intern declanșându-se o confruntare serioasă între cele trei Palate – Cotroceni (Președintele țării), Victoria (șefa Executivului) și Palatul Parlamentului (liderii celor două camere ale parlamentului având poziții diferite vizavi de actuala mutare a misiunii diplomatice, iar în final Președintele României anunțând oficial că nu vor avea loc permutări) Rwanda, Serbia, Sudanul de Sud (stat aflat sub sancțiunile CS ONU), Thailanda, Ucraina, Vietnam, Paraguay, Tanzania, Zambia.

acreditare. Acest gest fiind interpretat de oficialii din Israel ca „o recunoaștere *de facto*”, dar fiind contraargumentată prin inexistența „recunoașterii *de jure*” (care implică Note Verbale, Tratatate și alte instrumente legale internaționale scrise) și prin urmare fără a produce vreun efect juridic.

Convenția de la Viena privind relațiile diplomatice, din 1961, nu prevede faptul că reprezentanțele diplomatice trebuie să fie amplasate în capitala unui stat. Mai mult ca atât, art. 2 stipulează expres: “Stabilirea de relații diplomatice între state și trimiterea de misiuni diplomatice permanente se fac prin consimțământul mutual”. Orice acțiune unilaterală de stabilire a Ierusalimului ca și capitală și de impunere a acestei decizii, precum și de promovare a ideii de transfer a sediului ambasadelor, poate duce la ruperea sau tensionarea relațiilor diplomatice ale Israelului cu un număr de state.

Totodată, din perspectiva dreptului internațional, Convenția de la Viena din 1969 cu privire la dreptul tratatelor consfințește expres, în art. 26, principiul *pacta sunt servanda* (efectul obligatoriu al tratatelor internaționale). La rândul său, Carta ONU (tratat internațional), prevede că rezoluțiile Consiliului de Securitate al ONU au forță juridică obligatorie (art. 25), iar Rezoluția CS nr. 478 din 20 august 1980 stabilește interdicția de amplasare a ambasadelor pe teritoriul Ierusalimului. Prin urmare, oricăre acțiune de permutare a unei misiuni diplomatice în orașul în speță este definită ca fiind ilegală și în contradicție cu unul dintre principiile fundamentale de drept internațional public: *pacta sunt servanda bona fidae*.

În același sens, este esențial să menționăm faptul că statutul Palestinei în Organizația Națiunilor Unite a evoluat considerabil în ultima jumătate de secol: începând ca Misiune Observatoare a unei organizații de eliberare națională, și în prezent stat observator nemembru (*non-member observatory state*) pe lângă Organizația Națiunilor Unite (or la 29 noiembrie 2012, Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite a adoptat Rezoluția 67/19, intitulată "Statutul Palestinei în Organizația Națiunilor Unite" (*Status of Palestine in the United Nations*), cu 138 de voturi pro, 9 împotrivă și 41 abțineri⁷⁷¹, rezoluția în cauză marcând, astfel, o primă oară când Adunarea Generală a considerat Palestina ca stat). În martie 2013, Secretarul General al Organizației Națiunilor Unite a emis Raportul său, A/67/738, în conformitate cu Rezoluția 67/19, care a reconfirmat statutul Palestinei în cadrul Națiunilor Unite și îndeplinirea de către Statul Palestina a tuturor condițiilor "specifice statelor" și Convenției de la Viena cu privire la Dreptul Tratatelor, care permit Statului Palestina să fie parte la numeroase conferințe diplomatice și tratate care sunt deschise altor state decât membrilor Națiunilor Unite.

⁷⁷¹ A se vedea pagina web UN Digital Library. Disponibil: <https://digitallibrary.un.org/record/739031?ln=en>

Carta ONU nu conține careva prevederi vis-a-vis de obținerea statutului de observator. Problematika se bazează în exclusivitate pe practică și a fost stabilită pe o bază legală solidă prin discuții, decizii și practici ale Adunării Generale. Există mai multe tipuri de "observatori", care includ state nemembre, mișcări de eliberare națională, organizații interguvernamentale și alte entități.

În mod particular, cu referire la poziția Republicii Moldova vis-a-vis de statutul Palestinei: Precum a fost menționat anterior, la 29 noiembrie 2012, Adunarea Generală a ONU a votat rezoluția 67/19 întru stabilirea statutului Palestinei în calitate de „stat observator nemembru” (non member observatory state). Republica Moldova a fost unul dintre statele care s-a abținut de la votarea rezoluției în cauză. Trebuie menționat faptul că rezoluția 67/19 a fost supusă votării la nivelul Adunării Generale a ONU urmare a încercării eșuate a Palestinei de a se alătura forumului mondial (ONU) în 2011, din cauza votului "împotriva" exprimat de SUA la nivelul Consiliului de Securitate.

Este de notat faptul că, totuși, la 7 iunie 1994 RM a încheiat un Protocol de stabilire a relațiilor diplomatice dintre Republica Moldova și Statul Palestina: *Protocol on establishing diplomatic relations between the Republic of Moldova and the State of Palestine*. Denumirea de *State of Palestine* figurează și în textul tratatului. Astfel, în lumina principiului caracterului obligatoriu al tratatelor internaționale (normă *jus cogens pacta sunt servanda bona fidae*) recunoașterea calității de „stat” a Palestinei de către Republica Moldova se confirmă.

Această circumstanță nu poate fi neglijată în contextul conflictului israeliano-palestinian, al problematicei permutării ambasadelor la Ierusalim și al necesității Republicii Moldova de a prelua o poziție.

Recent, a putut fi observată o strategie promovată de Palestina în raport de transferul, din data de 14 mai 2018, a Ambasadei SUA de la Tel Aviv la Ierusalim: la 4 iulie 2018, Ministrul Afacerilor Externe și Expatriaților al Statului Palestina a expediat în adresa Curții Internaționale de Justiție Declarația de Recunoaștere a competenței CIJ pentru soluționarea oricăror dispute care pot să apară sau care au apărut deja, prevăzute de Art.1 al Protocolului Opțional la Convenția de la Viena privind Relațiile Diplomatice referitor la Soluționarea Obligatorie a Diferendelor (din 1961), la care Statul Palestina a devenit parte la 22 martie 2018.⁷⁷²

În acest sens este important să atenționăm asupra câtorva momente de înaltă relevanță: (I) Curtea Internațională de Justiție, în avizul său consultativ din 2004 privind "Consecințele juridice ale construirii unui zid pe teritoriul palestinian ocupat" (caz care se referă direct la problematika

⁷⁷² Articolul I: Diferendele care rezultă din interpretarea sau aplicarea Convenției se încadrează în jurisdicția obligatorie a Curții Internaționale de Justiție și pot fi, prin urmare, introduse în fața Curții printr-o cerere adresată de oricare dintre părțile la diferend care este parte la prezentul Protocol.

statutului Ierusalimului), a descris Ierusalimul de Est drept "teritoriu palestinian ocupat"; (II) Atât Palestina (începând cu 22 martie 2018), cât și Statele Unite ale Americii (începând cu 13 noiembrie 1972) au fost parte la Protocolul Opțional la Convenția de la Viena privind Relațiile Diplomatie referitor la Soluționarea Obligatorie a Diferendelor (din 1961) la momentul efectuării permutării Ambasadei de către Statele Unite; (III) Acțiunile SUA și ale Guatemalei (care a urmat exemplul Statelor Unite la 16 mai 2018 și care nu este parte la Protocolul prenotat) de permutare a Ambasadei la Ierusalim contravin prevederilor multiplelor rezoluții ale Adunării Generale și ale Consiliului de Securitate al ONU, printre care: Rezoluția AG ONU nr. 303 din 9 decembrie 1949, care a stabilit expres statutul de oraș internaționalizat al Ierusalimului și l-a definit ca și corpus separatum, și Rezoluția CS ONU nr. 478 din 20 august 1980 care stabilește interdicția de amplasare a ambasadelor pe teritoriul Ierusalimului;

Urmare a acțiunilor întreprinse de Palestina, de expediere în adresa Secretariatului CIJ a Declarației sus-menționate, la 12 octombrie 2018 Secretarul General ONU a recepționat din partea Guvernului SUA o comunicare prin care a fost notificată retragerea SUA din Protocolul Opțional, după cum urmează: "... Guvernul Statelor Unite ale Americii se referă la Protocolul Opțional la Convenția de la Viena privind Relațiile Diplomatie referitor la Soluționarea Obligatorie a Diferendelor, încheiat la Viena, la 18 aprilie 1961. Această scrisoare constituie o notificare din partea Statelor Unite ale Americii precum că aceasta se retrage din Protocolul sus-menționat. Ca și consecință a acestei retrageri, Statele Unite nu vor mai recunoaște jurisdicția Curții Internaționale de Justiție așa precum este reflectată în Protocol".⁷⁷³

În continuare, Curtea Internațională de Justiție urmează să se pronunțe asupra competenței sale de examinare a cauzei înaintate de Palestina, iar aprecierea Curții dată asupra competenței sale de soluționare a diferendului luând în considerație că SUA s-a retras de la Protocolul Opțional la care era parte la data transferului Ambasadei și la data transmiterii Declarației de Ministerul Afacerilor Externe și Expatriaților al Statului Palestina, prezintă un interes deosebit științifico-practic.⁷⁷⁴

Trebuie remarcat faptul că subaprecierea dreptului internațional de către unele state se datorează subiectivismului climatului politic promovat de liderii acestora, iar problematica statutului Ierusalimului a fost întotdeauna recunoscută ca fiind de o înaltă complexitate. Întru argumentarea celor menționate invocăm faptul că la 23 decembrie 2016, rezoluția Consiliului de Securitate 2334

⁷⁷³ Pagina Web United Nations Treaty Collection. Optional Protocol to the Vienna Convention on Diplomatic Relations, concerning the Compulsory Settlement of Disputes. Disponibil:

https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=III-5&chapter=3&clang=en

⁷⁷⁴ Evoluțiile înregistrate pe marginea subiectului, la nivelul Curții Internaționale de Justiție, pot fi urmărite pe pagina web a CIJ. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/176>

privind ilegalitatea așezămintelor construite de Israel pe teritoriul Palestinian ocupat, inclusiv Ierusalimul de Est, a fost votată cu 14 voturi pro și contra zero, cu 1 singură abținere – cea a SUA (aflată sub administrația Obama)⁷⁷⁵. Întru explicarea deciziei de vot a Statelor Unite, Secretarul de Stat, John Kerry a menționat, deși pe alocuri în maniere contradictorii, următoarele: "toate administrațiile SUA, începând cu anul 1967, au recunoscut Ierusalimul de Est drept unul dintre teritoriile ocupate urmare a războiului de 6 zile. (...) Nu este în interesul SUA să ajute pe oricine din ambele părți să creeze un stat unitar. Și poate că nu suntem în stare să îi oprim, dar nici nu se poate aștepta din partea noastră să îi apărăm; Și cu siguranță nu este rolul unei țări de a vota împotriva propriilor sale politici. De aceea, am decis să nu blocăm rezoluția ONU care stipulează clar că ambele părți trebuie să ia măsuri pentru a salva "soluția celor două state" cât mai este timp; Și nu am luat această decizie ușor. Administrația Obama a apărât întotdeauna Israelul împotriva oricărui efort depus de ONU și de forurile internaționale sau de rezoluții pârținitoare și unilaterale care încearcă să-i submineze legitimitatea sau securitatea și care nu s-au schimbat, nu s-au schimbat nici cu acest vot. Ierusalimul este cea mai sensibilă problemă pentru ambele părți, iar soluția va trebui să răspundă nevoilor nu numai ale partidelor, ci și ale celor trei credințe monoteiste. De aceea, locurile sfinte care sunt sacre pentru miliarde de oameni din întreaga lume trebuie să fie protejate și să rămână accesibile, iar *status quo-ul* stabilit să fie menținut. Cei mai mulți recunosc că Ierusalimul nu trebuie împărțit din nou așa cum a fost în 1967 și noi împărțăm această opinie. În același timp, există o recunoaștere largă a faptului că nu va exista niciun acord de pace fără a concilia aspirațiile fundamentale ale ambelor părți de a avea capitale acolo".⁷⁷⁶

Particularitatea de drept internațional care se impune în acest sens este că nici Carta ONU și nici Regulile Provizorii de Procedură ale Consiliului de Securitate, adoptate prin rezoluția CS ONU (S/96/Rev.7)⁷⁷⁷ nu prevăd posibilitățile de vot cunoscute: pro, contra și abținere – ele își au geneza în dreptul internațional general, dar mai mult ca atât – intervine subiectivismul politic prenotat, or în opinia SUA o rezoluție adoptată la nivelul Consiliului de Securitate al ONU nu este obligatorie

⁷⁷⁵ Friesel O., *Fifty years since the 1967 Annexation of East Jerusalem: Israel, the United States and the First United Nations Denunciation* // Journal of the History of International Law 20 (2018), p. 122.

⁷⁷⁶ Pagina web a Departamentului de Stat SUA. Discursul Secretarului de Stat John Kerry, din 28 decembrie 2016 asupra problematicei Orientului Mijlociu. Disponibil: <https://2009-2017.state.gov/secretary/remarks/2016/12/266119.htm>

⁷⁷⁷ Provisional Rules of Procedure, Chapter VII: Voting, Rule 40: Voting in the Security Council shall be in accordance with the relevant Articles of the Charter and of the Statute of the International Court of Justice.

Carta ONU, art. 27: ART. 27: 1. Fiecare membru al Consiliului de Securitate va dispune de un vot. 2. Hotărârile Consiliului de Securitate în probleme de procedură vor fi adoptate cu votul afirmativ a nouă membri. 3. Hotărârile Consiliului de Securitate în toate celelalte probleme vor fi adoptate cu votul afirmativ a nouă membri, cuprinzând și voturile concordante ale tuturor membrilor permanenți, cu condiția că, în cazul hotărârilor care se adoptă în temeiul Capitolului VI și al Articolului 52 paragraful 3, o parte la un diferend să se abțină de la votare.

pentru un stat membru permanent al CS ONU dacă cel din urmă și-a exprimat votul de abținere în raport de aceasta.

Totuși, dacă un stat membru permanent nu este de acord cu prevederile unei rezoluții a Consiliului de Securitate, dezacordul este exprimat prin dreptul său de veto, altminteri se aplică direct raționamentul juridic rigid, consfințit în art. 25 al Cartei ONU⁷⁷⁸, în conformitate cu care rezoluțiile adoptate de CS ONU au forță juridică obligatorie pentru toți membrii Națiunilor Unite.

Urmare a tuturor celor menționate se impune enumerarea cronologică a unora dintre cele mai relevante rezoluții ale Organizației Națiunilor Unite referitoare la cazul Ierusalimului, după cum urmează: Rezoluția Adunării Generale a ONU nr. 194 din 11 decembrie 1948 (Ierusalimul trebuie să fie plasat sub controlul efectiv al Organizației Națiunilor Unite); Rezoluția Adunării Generale a ONU nr. 303 din 9 decembrie 1949 (Orașul Ierusalim va fi înființat ca un *corpus separatum* în cadrul unui regim internațional special și va fi administrat de Organizația Națiunilor Unite); Rezoluția Consiliului de Securitate nr. 478 din 2 august 1980 (care condamnă încercările Israelului de a anexa Ierusalimul de Est și stabilește că Legea Ierusalimului, prin care se declara că Ierusalimul unificat este "capitala eternă și indivizibilă" a Israelului, reprezintă o violare a însăși dreptului internațional); Rezoluția Adunării Generale nr. 63/30 din 2009 (care stipulează că orice acțiuni întreprinse de Israel, puterea ocupantă, de a impune legile sale, jurisdicția și administrarea asupra orașului sfânt al Israelului sunt ilegale și prin urmare nule și nu au validitate sub nici o formă, și cheamă Israelul să înceteze astfel de măsuri ilegale și unilaterale); Rezoluția Consiliului de Securitate 2334 din 23 decembrie 2016 (a condamnat construcția de așezăminte ale Israelului pe întregul teritoriu ocupat începând cu anul 1967, precum și a stabilit că încetarea tuturor activităților de demarcare a Israelului este esențială pentru identificarea *soluției pentru cele două state*); Rezoluția Adunării Generale a ONU din 21 decembrie 2017 privind statutul Ierusalimului (stabilește ilegalitatea oricăror acțiuni care alterează componența demografică a Orașului Sfânt, obligativitatea respectării tuturor rezoluțiilor anterioare ale CS ONU, precum și abținerea de la transferarea ambasadelor la Ierusalim).

Lista în cauză nu este una exhaustivă și elucidează doar câteva din multitudinea actelor ONU adoptate la acest subiect. Totuși, scopul enumerării a constat nu doar în considerentele de clarificare, ci și în elucidarea poziției partajate de comunitatea internațională vis-a-vis de problematica Ierusalimului.

⁷⁷⁸ art. 25 Carta ONU: Membrii Națiunilor Unite sânt de acord să accepte și să execute hotărârile Consiliului de Securitate, în conformitate cu prezenta Cartă.

Majoritatea covârșitoare a statelor care prezentau discursuri în cadrul reuniunilor Consiliului de Securitate și ale Adunării Generale au considerat decizia SUA de a reloca ambasada la Ierusalim ca fiind contrară dreptului internațional, precum și rezoluțiilor Consiliului de Securitate privind statutul orașului sfânt și, pe această bază, cenzurând decizia Statelor Unite ca fiind nulă și fără de efect juridic. Critica adusă inițiativei SUA se baza inclusiv pe neglijarea de către acest stat a obligațiilor specifice tuturor statelor de a nu recunoaște situații ilegale apărute urmare a, și consolidate după, încălcări grave a regulilor de drept internațional de o importanță fundamentală – precum sunt cele care interzic anexarea teritoriilor prin utilizarea forței; sau a obligației de a nu se implica în nici un act și de a nu a acorda nici o formă de asistență care ar putea ajuta la consolidarea unei situații ilegale (în acest scop și în condițiile cazului se poate presupune că a apărut o situație ilegală urmare a controlului militar dobândit în urma războiului de șase zile din 1967 a Israelului asupra teritoriului ocupat al Palestinei, inclusiv Ierusalimul de Est, și apoi perpetuat ulterior prin încercări unilaterale israeliene de a modifica statutul orașului sfânt, bunăoară prin adoptarea în 1980 a "Legii fundamentale" care proclama Ierusalimul "complet și unit" ca fiind capitala Israelului).⁷⁷⁹

În aceeași ordine de idei, relevantă cazului este sublinierea existenței *obligației de nerecunoaștere în drept internațional public*: principiul general *ex iniuria ius non oritur* (în traducere: actele injuste nu pot crea o lege) față de oricare violare a dreptului internațional.⁷⁸⁰ Prin urmare, nu există o legitimitate nici a anexării Ierusalimului de către Israel, nici a declarării acestuia drept capitală și prin urmare nici a permutării ambasadelor de la Tel Aviv la Ierusalim (precum a făcut SUA și Guatemala).

Întru conchidere, **egalitatea suverană a statelor** este unul dintre principiile fundamentale de drept internațional public, și prin urmare nici o pondere politică nu poate pereclita sau diminua obligațiile stipulate față de toate statele în Carta ONU: de la menținerea păcii și securității internaționale și până la respectarea prevederilor Rezoluțiilor Consiliului de Securitate a ONU. Interesul național nu poate să prevaleze asupra normei de drept internațional (**Rezoluția AG nr. 273 din 11 mai 1949** de acceptare condiționată a Israelului ca membru ONU: statele care au recunoscut Israelul nu au recunoscut și suveranitatea acestuia asupra Ierusalimului; **Rezoluția CS nr. 478 din 2 august 1980**: condamnă încercările Israelului de a anexa Ierusalimul de Est, prevede că CS ONU nu recunoaște Legea privind Ierusalimul din 1980, și cere expres tuturor statelor să își retragă misiunile diplomatice din Ierusalim; **Carta ONU, art 25**: rezoluțiile CS ONU au forță juridică obligatorie; **Convenția de la Viena din 1969 cu privire la dreptul tratatelor**, art. 26: stabilește principiul

⁷⁷⁹ Arcari M., *The question: The relocation of the US embassy to Jerusalem and the obligation of non-recognition in international law.* // *Questions of International Law*, ISSN 2284-2969, vol 50 (mai), 2018, p.4.

⁷⁸⁰ Lagerwall A., *Le principe ex iniuria ius non oritur en droit international.* Bruxelles: Bruylant, 2016, p. 141.

pacta sunt servanda - efectul obligatoriu al tratatelor internaționale – Carta ONU fiind tratat; **Convenția de la Viena privind relațiile diplomatice, din 1961**, nu prevede faptul că reprezentanțele diplomatice trebuie să fie amplasate în capitala unui stat), or astfel se aduce în mod direct o amenințare scopului creării Organizației Națiunilor Unite.

3.4 Studiul cazurilor-oglină: anexarea ilegală a Peninsulei Crimeea și staționarea pe teritoriul Republicii Moldova a forțelor militare străine.

Peninsula Crimeea are un istoric complex și particular. Pe parcursul mai multor secole, peninsula care ocupă un loc strategic important în regiunea Mării Negre a constituit obiectivul principal al luptei a mai multor forțe externe. Cu mult înainte ca regiunea să fie cunoscută sub denumirea de "Crimeea", în secolul al V-lea înainte de Hristos aceasta a fost denumită de coloniile grecești „Taurica”⁷⁸¹, denumire utilizată ulterior și de Imperiul Roman stabilit în regiune. Pe parcursul secolelor V și IV-lea î.en, grecii au creat colonii de-a lungul coastelor Crimeii, cea mai importantă fiind la Chersonesus, lângă Sevastopol-ul modern și Panticapaeum, unde se află Kerch în prezent. Aceste colonii, care au intrat sub controlul roman în secolul al XV-lea î.H., au supraviețuit unor serii de atacuri ale hoardelor nomade din est care au ocupat ulterior regiunea de stepă. În secolul al X-lea (după Hristos), aceste orașe de coastă au fost revendicate de prințul Vladimir I al Rusiei Kieveane, dar Kievul nu a reușit să mențină controlul asupra Crimeii care ulterior a devenit controlată de cumani (popor de neam turco-tătar) și respectiv de tătarii Hoardei de Aur. Denumirea modernă de „Crimeea” vine de la tătarii din peninsulă – care o numeau „Qırım”. În secolul al XIII-lea, genovezii (locuitorii orașului Genova, amplasat în Nord-Vestul Italiei) au creat subunități militare de siguranță, comerciale, de-a lungul coastei, ianugurând sediul la Kaffa (Feodosiya modernă) și, eventual, venind să domine comerțul cu Marea Neagră [12]. Imperiul Otoman a fost forța dominantă în regiune timp de câteva sute de ani (secolele XV – XVIII), însă extinderea frontierei sudice a Rusiei, începută la sfârșitul secolului al XVII-lea de către Petru I, a adus frecvent cele două puteri în conflict. În următoarele două secole, Rusia și Imperiul Otoman s-au angajat într-o serie de războaie pentru controlul regiunii Mării Negre. Unul dintre aceste conflicte armate, care a avut loc între 1768 și 1774, s-a încheiat cu Tratatul de la Küçük Kaynarca (1774), care a cedat Rusiei cetăți pe Peninsula Kerch și a înființat un stat tătar independent din Crimeea. Tratatul de la Küçük Kaynarca obligat Porta să recunoască tătarii din Crimeea ca fiind independenți din punct de vedere politic. În 1783 Ecaterina a II-a a anexat peninsula de la Imperiul Otoman învins și astfel Crimeea a devenit teritoriu rusesc, fiind și primul teritoriu musulman care a fost preluat de la suzeranitatea sultanului. Frontierele Imperiului Otoman s-ar micșora treptat pentru încă două secole, iar Rusia va continua să-și împingă granița în vest spre Nistru.

⁷⁸¹ Internet Encyclopedia of Ukraine, Taurians. Disponibil:
<http://www.encyclopediaofukraine.com/previous.asp?bottomMenuDisplay=pages%5CT%5CA%5CTavriiaLearnedArc%5ChivalCommission.htm&KidNumer=16014>

După ce Revoluția din octombrie a pus capăt Imperiului Rus în 1917, tătarii rămași în Crimeea au declarat Crimeea ca fiind o Republică democratică independentă, și astfel peninsula a devenit pentru o perioadă scurtă de timp un stat suveran, sub denumirea de Republica Socialistă Sovietică Autonomă Crimeea, parte a Uniunii Sovietice.

La fel ca marea parte din Frontul de Est, experiența Crimei în cel de-al Doilea Război Mondial a fost incredibil de traumatizantă: a fost ocupată de Germania nazistă, iar orașul portuar Sevastopol a fost aproape distrus în lupte. Odată ce Armata Roșie a reluat Crimeea, în mai 1944 la ordinul lui Iosif Stalin, ea a deportat cu forța populația de tătari rămasă în Crimeea (de circa 200.000 de persoane) în Asia Centrală și în Siberia folosind pseudo-argumentul de pedeapsă pentru colaborarea acestora cu forțele naziste pe perioada celui de-al Doilea Război Mondial.⁷⁸²

Ulterior, în 1945, Crimeea a fost retrogradată din Republică Autonomă la o regiune (*oblast*) a Republicii Sovietice Federale Socialiste Ruse. Apoi, la 19 februarie 1954, urmare a morții lui Stalin și ascensiunii lui Nikita Khrushchev în calitate de lider sovietic, în contextul politicii celui din urmă de de-Stalinizare⁷⁸³, Rusia a dat Peninsula Crimeea Ucrainei⁷⁸⁴ pentru a marca aniversarea a 300 de ani de la Acordul Pereyaslav⁷⁸⁵, un tratat din 1654 prin care Ucraina se supunea guvernării rusești⁷⁸⁶. Totodată, în aceeași perioadă istorică, naționalităților care au fost supuse deportărilor li s-a permis să se întoarcă la locurile de origine – inclusiv tătarilor din Crimeea⁷⁸⁷. Probabil, pentru perioada istorică de referință gestul în cauză de „dăruire” a peninsulei nu trezea careva surprinderi sau reticențe or diferența dintre Ucraina și Rusia părea a fi doar nominală, în același timp, din cauza deportărilor Staliniste din 1944 a tătarilor, inclusiv a armenilor și a grecilor din Peninsula Crimeea, marea majoritate a populației peninsulei o constituiau etnicii ruși⁷⁸⁸, făcând astfel Crimeea o regiune

⁷⁸² Ruth A. *Crimean Tatars From Mass Deportation to Hardships in Occupied Crimea*. În: *Genocide studies and prevention: an international journal* Vol. 9, No. 1, p. 33-47.

⁷⁸³ Encyclopedia Britanica, NikitaSergeyevich Khrushchev. Disponibil: <https://www.britannica.com/biography/Nikita-Sergeyevich-Khrushchev>

⁷⁸⁴ The Washington Post, To understand Crimea, take a look back at its complicated history. Disponibil: https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2014/02/27/to-understand-crimea-take-a-look-back-at-its-complicated-history/?noredirect=on&utm_term=.377f8be9a48c

⁷⁸⁵ Decretul Președintelui Sovietului Suprem "Cu privire la transferul din regiunii Crimeii" din 19.02.1954 (Указ Президиума ВС СССР от 19.02.1954 о передаче Крымской области из состава РСФСР в состав УССР). Textul Decretului stabilește următoarele: Aprobare prin Legea URSS din 26 aprilie 1954 "Cu privire la transferul regiunii Crimeea de la Republica Socialistă Federativă Sovietică Rusă la Republica Sovietică Socialistă Ucraineană" (...) Având în vedere caracterul comun al economiei, proximitatea și legăturile economice și culturale strânse dintre regiunea Crimeii și RSS Ucraineană, Președinția Consiliului Suprem al Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste decide: Să aprobe demersul comun al Președinției Sovietului Suprem al RSFSR și al Președinției Sovietului Suprem al RSS Ucraineană privind transferul regiunii Crimeea de la la Republica Socialistă Federativă Sovietică Rusă la Republica Sovietică Socialistă Ucrainiană.

⁷⁸⁶ Internet Encyclopedia of Ukraine, Pereiaslav Treaty of 1654. Disponibil:

<http://www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?linkpath=pages%5CP%5CE%5CPereiaslavTreatyof1654.htm>

⁷⁸⁷ Slate Analytical, Khrushchev's Gift. Disponibil: <https://slate.com/news-and-politics/2014/02/separatism-in-ukraine-blame-nikita-khrushchev-for-ukraine-s-newest-crisis.html>

⁷⁸⁸ Williams Glyn B. *The deportation and ethnic cleansing of the Crimean tatars*. În: *Ethnic cleansing in twentieth-century Europe*. The University of Michigan: Social Science Monographs, 2003, p. 537-557.

cu desăvârșire rusească. Există multiple interpretări ale “gestului simbolic” al lui Khrushchev, dar în conformitate cu interpretarea oficială a Partidului Comunist al Uniunii Sovietice acesta însuma dorința comună a ucrainenilor și a rușilor de a rămâne uniți.⁷⁸⁹

În 1991, urmare a prăbușirii Uniunii Sovietice, Crimeea a trecut în componența noii Ucraine independente. Totuși, dacă e detaliem aspectul istoric în cauză, regiunea Crimeii a fost transformată într-o Republică Socialistă Sovietică Autonomă de către Sovietul Suprem al Republicii Socialiste Sovietice Ucrainene la 12 februarie 1991, urmare a unui referendum care a avut loc la data de 20 ianuarie, în cadrul căruia 93% din populație au votat "da".⁷⁹⁰ În același timp, destrămarea Uniunii Sovietice a însemnat că Crimeea deveniseră o parte a Ucrainei – conform Declarației de Independență a Ucrainei din 24 august 1991.⁷⁹¹

Într-un acord semnat la Minsk, la 8 decembrie 1991, cunoscut sub denumirea de Acordul Belovezhskiye (*Беловежские Соглашение*), liderii a trei din cele patru state membre la tratatul de creare a Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste, Președintele rus - Boris Elțin, Președintele ucrainean - Leonid Kravchuk și Președintele Sovietului Suprem al Belarusului - Stanislav Shushkevich, au declarat că Uniunea Sovietică este dizolvată și creată Comunitatea Statelor Independente.⁷⁹² Art. 5 al Acordului cu privire la crearea CSI-ului, din 12 august 1991, statuează expres că *Înaltele Părți Contractante recunosc și respectă reciproc integritatea teritorială și inviolabilitatea frontierelor existente în cadrul Comunității. Ele garantează transparența frontierelor, libertatea deplasării cetățenilor și a transmiterii informației în cadrul Comunității.* În același sens, însuși Preambului Acordului prevede că *acesta se bazează pe intenția statelor membre de a-și dezvolta relațiile în baza recunoașterii și respectării reciproce a suveranității statale, a dreptului inalienabil la autodeterminare, a principiilor egalității în drepturi și neamestecului în afacerile interne, renunțării la aplicarea forței, la metodele economice și alte metode de presiune, în baza soluționării problemelor litigioase cu ajutorul instrumentelor pașnice, precum și în baza altor principii și norme ale dreptului internațional.*⁷⁹³

La 21 decembrie 1991, Rusia, Ucraina și toate celelalte foste Republici Sovietice, cu excepția Georgiei, au semnat Declarația de la Alma-Ata, în Preambului căreia statele semnatare au agreat în

⁷⁸⁹ Subtelny O. *Ukraine: A History*. În: Toronto University Press, 2000, 12 p.

⁷⁹⁰ Beissinger, M. R., *Nationalist Mobilization and the Collapse of the Soviet State*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002 - 197 p.

⁷⁹¹ Declarația de Independență a Ucrainei din 24 august 1991. Disponibil:

http://static.rada.gov.ua/site/postanova_eng/Rres_Declaration_Independence_rev12.htm

⁷⁹² Scrisoarea din 12 decembrie 1991 a Reprezentantului Permanent al Belarusului către Organizația Națiunilor Unite, adresată Secretarului General al ONU, Doc. A /46/771, din 13 decembrie 1991, Anexa II "Acordul de înființare a Comunității Statelor Independente".

⁷⁹³ Acordul nr. 1991 din 12.08.1991 cu privire la crearea Comunității Statelor Independente, Publicat la 01.01.1999 în Tratatul Internațional Nr. 16. Data intrării în vigoare pentru Republica Moldova: 08.04.1994.

comun că recunosc și respectă integritatea lor teritorială, precum și inviolabilitatea frontierelor existente.⁷⁹⁴

Astfel, în decursul anului 1991, Federația Rusă s-a obligat deja de două ori să respecte frontierele existente ale Ucrainei – care cuprindeau inclusiv Crimeea.

În anul 1992, aspirațiile naționaliste din Crimeea s-au rezumat la adoptarea denumirii Republica Crimeea. Mișcarea de independență și-a canalizat eforturile întru proclamarea unui stat suveran și adoptarea unei Constituții la 5 mai 1992 de către Consiliul Suprem al Crimeii. În același timp, a fost chemat un referendum pentru data de 2 august, dar cel din urmă nu a mai avut loc din cauza faptului că Declarația de Independență a Crimeii a fost considerată neconstituțională de Rada Supremă a Ucrainei.⁷⁹⁵ Consiliul Suprem al Crimeii a propus rectificări și modificări la “Constituția Crimeii” pentru a incorpora o declarație în conformitate cu care Crimeea este o parte constituantă a Ucrainei și a suspendat desfășurarea referendumului.⁷⁹⁶ Cu toate acestea, în aceeași perioadă Sovietul Suprem al Federației Ruse a declarat pe 21 mai 1992 că Decretul din 1954 de cedare a Crimeii este nul și vid, or acesta a fost calificat ca fiind contrar Constituției și legislației rusești.⁷⁹⁷

Către anul 1989, din totalul populației de 1,6 milioane în Peninsula Crimeea, 67% o constituiau etnicii ruși, fapt care explică de ce majoritatea acestora nu au dorit să părăsească peninsula după destrămarea Uniunii Sovietice. Mai mult de 50 % din populația rusă rezidentă în Crimeea au fost deja născuți acolo și doar 3 % au imigrat în peninsula în 1989 – acesta fiind anul cu cea mai mare rată a migrației din perioada 1989 – 1995.⁷⁹⁸

Reforme legislative care acordau mai multă autonomie Crimeii nu au oprit Consiliul Suprem al Crimeii de la adoptarea unor decizii precum cum ar fi aprobarea unui steag național și a imnului din 1992, consolidarea unor instituții precum e cea a Președintelui Republicii, precum și desfășurarea alegerilor pentru această funcție în 1994. Drept rezultat al acestor alegeri, candidatul blocului rus, Yuri Meshkov, a câștigat cu 72.9 % din voturi în turul II, și a întreprins o serie de acțiuni printre care: desfășurarea referendumului amânat în 1992 și restabilirea Constituției din 1992, inclusiv declararea Sevastopolului ca oraș care aparținea Federației Ruse și care se subordona doar legislației rusești.⁷⁹⁹

⁷⁹⁴ Declarația de la Alma-Ata, din 21 decembrie 1991. Disponibil: <http://cis.minsk.by/page.php?id=178>

⁷⁹⁵ Yekelchik S., *Ukraine: Birth of a Modern Nation*. Oxford: Oxford University Press, 2007, p. 195.

⁷⁹⁶ Wydra D., *The Crimea Conundrum: The Tug of War Between Russia and Ukraine on the Questions of Autonomy and Self-Determination*. În: *International Journal on Minority and Group Rights*, nr. 10, 2004, p. 111.

⁷⁹⁷ New York Times, *Russia votes to void cession of Crimea to Ukraine*. Disponibil: <http://www.nytimes.com/1992/05/22/world/russia-votes-to-void-cession-of-crimea-to-ukraine>

⁷⁹⁸ Armandon E., *La Crimée entre la Russie et Ukraine. Un conflit qui n'a pas eu lieu*. Bruxelles: Bruylant, 2013. 40 p.

⁷⁹⁹ Wydra, D., *The Crimea Conundrum: The Tug of War Between Russia and Ukraine on the Questions of Autonomy and Self-Determination*. În: *International Journal on Minority and Group Rights*, nr. 10, 2004, p. 118.

Evoluțiile interne de escaladare a tensiunilor dintre Președinte și Consiliul Suprem a vut drept consecință reducerea competențelor Președintelui de către Consiliul Suprem și ca răspuns Președintele a dizolvat Consiliul Suprem. În contextul acestei crize instituționale Verkhovna Rada a Ucrainei a intervenit prin promovarea unei Legi privind Republica Autonomă Crimeea (17 martie 1995), reducând autonomia Crimeii, abrogând Constituția din 1992 și înlăturându-l pe Președintele Yuri Meshkov din funcție, în atmosfera prezenței unei opoziții.⁸⁰⁰

La sfârșitul anului 1995, Consiliul Suprem a votat o nouă Constituție, care ulterior a fost aprobată de către Rada Supremă ucraineană în aprilie 1996 cu implicare unor modificări majore din cauza incompatibilității acesteia cu legile Ucrainei în ceea ce privește cetățenia Crimeii, simbolurile statului, controlul asupra domeniilor-cheie care țineau de competențele ministeriale, drepturile de proprietate, limbile de stat și denumirea – care a devenit "Republica Autonomă Crimeea".⁸⁰¹

În 1994, Rusia, Ucraina, Statele Unite și Regatul Unit au semnat Memorandumul de la Budapesta. Actul internațional a obligat semnatarii să respecte frontierele post-sovietice ale Ucrainei, iar Ucraina la rândul său s-a angajat să transfere în Rusia stocul masiv de arme nucleare din perioada sovietică pentru scoaterea acestora din uz (în acest mod Ucraina și-a pierdut statutul de stat posesor de arme nucleare). Problema Flotei Mării Negre a fost soluționată prin împărțirea proporțională între cele două părți: Rusiei i-a fost acordată o închiriere extinsă a facilităților portuare din Sevastopol și odată cu semnarea Tratatului de prietenie, cooperare și parteneriat (1997)⁸⁰², iar Crimeea a fost din nou afirmată ca teritoriu ucrainean. La momentul încheierii tratatului de prietenie circa 40.000 de soldați și marinari ruși subscriși Flotei Mării Negre încă mai staționau în orașul Sevastopol al Crimeii și erau văzuți ca un simbol al „valorii ruse”.⁸⁰³ Mai mult ca atât, în cursul negocierilor bilaterale asupra tratatului din 1997, Ucraina a căzut de acord să facă concesiuni în Constituția referitoare la prezența limitată a forțelor străine pe teritoriul său și Rusia, respectiv, a recunoscut frontierele Ucrainei și integritatea teritorială a acesteia și a căzut de acord să o aprovizioneze cu gaz natural⁸⁰⁴. Drept consecință, în 1998, Consiliul Suprem al Crimeii a adoptat o nouă Constituție care a fost agreată de Rada Supremă a Ucrainei până la sfârșitul aceluiași an.⁸⁰⁵

⁸⁰⁰ Wolczuk K., *Catching up with Europe? Constitutional Debates on the Territorial-Administrative Model in Independent Ukraine*. În: *Journal of Regional & Federal Studies*, Volume 12, Issue 2, 2002, p. 71.

⁸⁰¹ Hilpold P., *Ukraine, Crimea and New International Law: Balancing International Law with Arguments Drawn from History*. În: *Chinese Journal of International Law*, no. 14, 2015, p. 237.

⁸⁰² Договор о дружбе, сотрудничестве и партнерстве между Российской Федерацией и Украиной, 30.05.1997. Disponibil: http://www.mid.ru/foreign_policy/international_contracts/2_contract/-/storage-viewer/bilateral/page-278/47334 Tratatul a încetat să mai fie în vigoare la 01.04.2019.

⁸⁰³ Stewart D. B., *The Russian-Ukrainian Friendship Treaty and the Search for Regional Stability in Eastern Europe*. Monterey, CA: Naval Postgraduate School. Thesis 1997, p. 22.

⁸⁰⁴ Juan Francisco Escudero Espinosa, *Self-Determination and Humanitarian Secession in International Law of a Globalized World, Kosovo v. Crimea*. Switzerland: Springer 2017, p. 91.

⁸⁰⁵ Wydra D., *The Crimea Conundrum: The Tug of War Between Russia and Ukraine on the Questions of Autonomy and Self-Determination*. În: *International Journal on Minority and Group Rights*, nr. 10, 2004, p. 120.

Anul 2014 a fost marcat de “Criza din Crimeea” sau de altfel-spus **anexarea ilegală a Crimeii de Federația Rusă**. Astfel, în anul de referință în Ucraina s-au produs o totalitate de evenimente consecutive care au perturbat profund climatul politic și cel de securitate atât la nivel național (cazul Ucrainei), cât și la nivel internațional. De fapt, evenimentele în cauză trebuie urmărite încă din 21 noiembrie 2013, când fostul Președinte al Ucrainei, Viktor Yanukovich, a decis să suspende semnarea Acordului de Asociere a Ucrainei cu Uniunea Europeană. Respectiv, pe 28 ianuarie 2014 s-au desfășurat proteste ample la Kiev împotriva deciziei conducerii țării. Yanukovich a fost forțat să semneze ordinul de rechemare a Prim-ministrului (Mykola Azarov) din funcție și de dizolvare a Guvernului. Sub presiunea grupurilor politice de opoziție pe 22 februarie 2014 Președintele a fost obligat să părăsească țara din motive de securitate. În aceeași zi opoziția a preluat controlul Parlamentului, iar pe 27 februarie a aceluiași an noul Guvern interimar a anunțat despre decizia de alăturare la Acordul de Comerț Liber Aprofundat și Cuprinzător cu Uniunea Europeană și în aceeași zi susținători pro-ruși înarmați au preluat clădirile Parlamentului și ale Guvernului Republicii Autonome Crimeea, iar Ministerul Afacerilor Externe rus a declarat că Federația Rusă a fost “hotărâtă în apărarea drepturilor compatrioților din Crimeea”. Pe 28 februarie 2014, Yanukovich a apărut în Federația Rusă și a subliniat într-o conferință de presă că el încă era Președintele legitim al Ucrainei. La 1 martie 2014, Primul-ministru al Crimeii, Sergey Aksenov, a emis o declarație, solicitând Președintelui rus Putin să contribuie la menținerea păcii în Crimeea, iar Parlamentul rus a aprobat cererea ridicată de Putin pentru folosirea forțelor militare rusești în Crimeea. Pe 3 martie a anului 2014 o bază aeriană din Crimeea și-a declarat loialitatea guvernului din Crimeea pro-rus, fiind astfel formal independentă de conducerea Ucrainei. La 6 martie 2014, Parlamentul Republicii Autonome Crimeea a decis prin vot să devină parte a Federației Ruse și să desfășoare în prealabil un referendum la data de 16 martie a aceluiași an. La 11 martie Parlamentul din Crimeea a adoptat o rezoluție de aprobare a Declarației privind independența Republicii Crimeea și a orașului Sevastopol⁸⁰⁶. Pe 15 martie 2014, Parlamentul Ucrainean a adoptat o rezoluție pentru a pune capăt în avans puterii actualului Parlament din Crimeea. În aceeași zi, în cadrul Consiliului de Securitate al ONU a fost propusă spre votare o rezoluție care se referea la problema ucraineană dar nu a fost adoptată din cauza dreptului de veto exercitat de Federația Rusă⁸⁰⁷ (fapt care demonstrează din nou ineficiența Consiliului de Securitate în adoptarea unor decizii importante când partea la conflictul discutat în cadrul acestuia folosește dreptul de veto).

⁸⁰⁶ Declarația de Independență a Republicii Autonome Crimeea și a orașului Sevastopol. Disponibil: http://www.grim.ru/about/docs/Independence_Declaration

⁸⁰⁷ Yue H., *Crimea's Independence from Ukraine and Incorporation into Russia: The Unlawfulness of Russia's Use of Force*. În: Beijing Law Review, 2016, vol. 07 nr. 03, p. 182.

Pe 16 martie 2014, în Republica Autonomă Crimeea a fost organizat un referendum asupra statutului său, urmare a căruia circa 96,6% a alegătorilor au exprimat susținerea independenței peninsulei și reincorporarea acesteia în Federația Rusă. Consecutiv, Parlamentul Republicii Autonome a decis apoi că aceasta să devină Republică suverană și independentă și să se alăture Federației Ruse. Pe 18 martie 2014, Rusia și Crimeea au semnat un tratat privind încorporarea Crimeii în Federația Rusă (tratată bilateral care a intrat în vigoare la 1 aprilie 2014).⁸⁰⁸ Urmare a ratificării succesive de către Duma de Stat a Rusiei și de către Consiliul Federației a tratatului privind încorporarea în Federația Rusă a Crimeii și a Savastopolului, Președintele rus Putin a semnat pe 21 martie 2014 proiectul de lege federală constituțională privind încorporarea în Federația Rusă a Crimeii și a Savastopolului⁸⁰⁹. Pe 14 aprilie 2014 așa-numitul “Consiliul de Stat” al Republicii Crimeea adoptă Constituția Republicii Crimeea, care prevede expres următoarele: 1. Republica Crimeea este un stat democratic de drept care se află în cadrul Federației Ruse. 2. În afara jurisdicției Federației Ruse, atribuțiile Federației Ruse privind chestiunile de competență comună a Federației Ruse și a subiecților Federației Ruse, Republica Crimeea deține pe deplin puterea de stat. 3. Teritoriul Republicii Crimeea este unul și indivizibil și face parte integrantă din teritoriul Federației Ruse.⁸¹⁰ Pe 22 aprilie 2014 Federația Rusă a introdus o modificare a articolului 65 din Constituția sa, adăugând Crimeea în "corpul principal al națiunii"⁸¹¹, și astfel finalizând preliminar procesul de încorporare a Crimeii în Federația Rusă.

Totoalitatea evenimentelor produse cu o înaltă precizie strategică au determinat unii juriști internaționaliști să concluzioneze că “în cazul Crimeii, Federația Rusă a îmbrățișat isteț dreptul internațional și a exploatat tensiunea dintre principiul fundamental care interzice dobândirea unui teritoriu prin folosirea forței și dreptul fundamental al popoarelor la autodeterminare. (...) Mai mult ca atât, în unul din discursurile sale din 18 martie 2014 Președintele rus Putin, întru argumentarea legalității acțiunilor Federației Ruse și cu referire la **posibila încălcare a principiul neutilizării forței a enunțat o negare strategică precum că forțele armate ruse nu au intrat niciodată în**

⁸⁰⁸ Договор между Российской Федерацией и Республикой Крым о принятии в Российскую Федерацию Республики Крым, подписанный 18 марта 2014 года. Disponibil: <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001201403180024>

⁸⁰⁹ Федеральный конституционный закон о принятии в Российскую Федерацию Республики Крым и образовании в составе Российской Федерации новых субъектов - Республики Крым и города федерального значения Севастополя. Одобрен Государственной Думой 20 марта 2014 года. Одобрен Советом Федерации 21 марта 2014 года.

⁸¹⁰ Constituția Republicii Crimeea din 11 aprilie 2014. Disponibil: <http://crimea.gov.ru/content/uploads/files/base/Konstitutsiya.pdf>

⁸¹¹ Глава 3. Федеративное устройство, Статья 65, 1. В составе Российской Федерации находятся субъекты Российской Федерации: Республика Адыгея (Адыгея), Республика Алтай, Республика Башкортостан, Республика Бурятия, Республика Дагестан, (...) **Республика Крым** (...).

Crimeea – ele deja se aflau acolo în conformitate cu un acord internațional”.⁸¹² Într-un caz similar și arhicunoscut de juriștii internaționaliști (implicit și de cei ruși), referitor la standardul legal relativ iertător referitor la atribuirea acțiunilor actorilor nestatali unor guverne care le sprijină, în 1984 când Statele Unite ale Americii au oferit asistență Contra rebelilor din Nicaragua, Curtea Internațională de Justiție a constatat că „pentru ca această conduită să genereze răspunderea juridică a Statelor Unite, ar trebui, de principiu, să se demonstreze că statul respectiv deține un control efectiv asupra operațiunilor militare sau paramilitare”. În cazul de referință CIJ a concluzionat că participarea Statelor Unite, chiar dacă este preponderentă sau decisivă, în finanțarea, organizarea, instruirea, echiparea rebelilor și planificarea întregii operațiuni nu era suficientă pentru a atribui acțiunile în cauză Statelor Unite.⁸¹³

Este incontestabil totuși și bine-cunoscut faptul că principiile fundamentale ale dreptului internațional nu se află în raporturi de conflict și nu se contrazic reciproc. În acest sens, Declarația din 1970 asupra Principiilor de Drept Internațional privind Relațiile Prietenești și Cooperarea dintre State în conformitate cu Carta Națiunilor Unite și Actul Final de la Helsinki din 1975 însumează expres cele 10 principii fundamentale: Egalitatea suverană, respectarea drepturilor inerente suveranității; Abținerea de la recurgerea la forță sau de la amenințarea cu recurgere la forță; Inviolabilitatea frontierelor; Integritatea teritorială a statelor; Soluționarea pașnică a diferendelor; Neamestecul în afacerile interne ale statelor; Respectarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, inclusiv a libertății de gândire, conștiință, religie sau de convingere; Egalitatea în drepturi și dreptul popoarelor la autodeterminare; Cooperarea dintre state; Îndeplinirea cu bună-credință a obligațiilor conform dreptului internațional; dar și stabilește exact că „interpretarea și aplicarea fiecărui principiu se află în interconexiune și fiecare principiu trebuie să fie explicat în contextul celorlalte principii”.⁸¹⁴

Astfel, urmând acest raționament, dreptul popoarelor de a dispune de ele însele – argumentul de bază folosit de Federația Rusă în contextul desfășurării referendumului din 2014 cu participarea a etnicilor majoritari ruși (și nu a tătarilor care au fost locuitorii originari ai peninsulei, ulterior deportați în perioada sovietică, și care nu mai constituiau o majoritate) – nu poate să fie în contradicție nici cu **principiul neamestecului în afacerile interne ale statului** (în perioada crizei politice din Ucraina, din 2014, Crimeea era un teritoriu ucrainean), nici cu cel al **inviolabilității**

⁸¹² William W. Burke-White, *Crimea and the International Legal Order*. În: Journal: Survival Global Politics and Strategy Vol. 56, No. 4, 2014, p. 65 – 68.

⁸¹³ *Case concerning military and paramilitary in and against Nicaragua* (Nicaragua v. United States of America), par. 116, Judgement of 17 June 1986, International Court of Justice. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/70/judgments>

⁸¹⁴ Declarația asupra principiilor dreptului internațional privind relațiile prietenești și de cooperare dintre state, conform Cartei Națiunilor Unite, adoptată prin Rezoluția Adunării Generale a ONU 2625 (XXV) din 24 octombrie 1970.

frontierelor (Federația Rusă a intervenit în Ucraina fără a avea acordul Guvernului ucrainean), nici cu **interdicția de recurgere la forță** (la o lună după ce Federația Rusă a anexat formal Crimeea Putin a afirmat că implicarea armatei era necesară pentru garanta buna desfășurare a referendumului care a adus la încorporarea Crimeii în FR⁸¹⁵), cu principiul **respectării cu bună-credință a obligațiilor conform dreptului internațional** (bunăoară Acordului cu privire la crearea CSI-ului, din 12 august 1991, și Declarația de la Alma-Ata din 1991, Memorandumul de la Budapesta din 1994 și alte tratate bilaterale și multilaterale) sau cu cel al **integralității teritoriale** (consfințit în Articolul 2 (4) al Cartei ONU, Principiul I Paragraful I al Declarației din 1970 și Articolul IV al Actului Final de la Helsinki din 1975): toate constituind norme *jus cogens* încălcate de Federația Rusă în 2014, în pofida argumentelor sale de bază: (I) protecția naționalilor săi peste hotare și (II) intervenția la invitație.⁸¹⁶ Însăși Declarația din 1970, explicând principiul dreptul popoarelor de a dispune de ele însele a statuat expres că fiecare stat se va abține de la orice acțiune care are drept scop perturbarea totală sau parțială a unității naționale sau a integrității teritoriale a unui alt stat.

Mai mult ca atât, cu referire la legalitatea desfășurării referendumului din anul 2014 în raport de dreptul popoarelor la autodeterminare, însăși Constituția Ucrainei stipulează expres, în articolul 73 că un referendum care se referă la modificarea teritoriului ucrainean poate avea loc doar cu implicarea întregii populații din Ucraina.⁸¹⁷ Prin urmare, dat fiind faptul că referendumurile de modificare a status quo-ului a teritoriului ucrainean pot fi desfășurate doar la nivel național, Crimeea nu a fost autorizată să organizeze și să desfășoare un referendum local privind secesiunea sa de Ucraina. Trebuie de subliniat faptul că pentru ca o astfel de secesiune să fie constituțională ar fi fost necesar un amendament constituțional, or Constituția Ucrainei la acel moment recunoștea Republica Autonomă Crimeea ca și o parte inseparabilă și constituentă a Ucrainei.

În același sens, cu referire la legalitatea secesiunii unilaterale, în raport de posibila încadrare a rezidenților peninsulei Crimeea în categoria de „popor” (fapt care trezește multiple discuții doctrinare or dreptul internațional nu definește noțiunea prenotată) în contextul invocării normei *jus cogens* dreptul popoarelor la autodeterminare, se impune sublinierea imperativă a faptului că o multitudine de instrumente internaționale care se referă la drepturile popoarelor indigene și ale minorităților, precum sunt Declarația ONU privind Drepturile Popoarelor Indigene⁸¹⁸ sau

⁸¹⁵ Yue H., *Crimea's Independence from Ukraine and Incorporation into Russia: The Unlawfulness of Russia's Use of Force*. În: Beijing Law Review, 2016, vol. 07 nr. 03, p. 184.

⁸¹⁶ Marxsen Ch., *The Crimea Crisis - An International Law Perspective*. În: Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht (ZaöRV), Vol. 74, No. 2. 2014, p. 372.

⁸¹⁷ Constituția Ucrainei din 8 decembrie 2004, art. 73.

⁸¹⁸ Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, UN General Assembly Resolution 61/295 (2007), UN Doc. A/RES/47/1 (2007), 7 September 2007, Art. 46(1).

Convenția-cadru a Consiliului Europei pentru Protecția Minorităților Naționale⁸¹⁹, stabilesc că entitățile nestatale la fel trebuie să urmărească principiul integrității teritoriale.

La nivel internațional au fost adoptate multiple rezoluții ale Adunării Generale a ONU privind problema ucraineană, printre acestea: rezoluția A/RES/68/262 din 27 martie 2014 privind integritatea teritorială a Ucrainei, precum și o serie de rezoluții readoptate anual – bunăoară rezoluția A/RES/74/168 din 18 decembrie 2019 privind situația drepturilor omului în Republica Autonomă Crimeea și orașul Sevastopol (care reiterează toate crimele comise de Federația Rusă și aduce în lumină problematica tătarilor din regiune), și rezoluția A/RES/74/17 din 9 decembrie 2019 privind problema militarizării Republicii Autonome Crimeea și a orașului Sevastopol (și care se referă expres la prezența forțelor armate ruse în teritoriu contrar integrității teritoriale a Ucrainei). Problematica Crimeii rezonază mult cu cea a integrității teritoriale a Republicii Moldova (conflictul Transnistrean și staționarea trupelor militare străine pe teritoriul RM). Prin urmare, Republica Moldova este coerentă în susținerea Ucrainei la ONU, inclusiv prin co-autorarea anuală a proiectelor de rezoluții pe marginea problematicilor sus-menționate, la nivelul Adunării Generale și a Comisiilor AG specializate.

Totodată, urmare a evenimentelor din 2014, Ucraina a demarat numeroase diferende internaționale împotriva Federației Ruse în fața curților și tribunalelor internaționale: Curtea Europeană a Drepturilor Omului – caz inițiat în 2015 în care Guvernul Ucrainei și-a bazat cererea pe încălcarea multiplelor articole ale Convenției Europene a Drepturilor Omului de către Federația Rusă (a nu se uita că Federația Rusă și-a asumat în decembrie 2015 dreptul de a nu recunoaște hotărârile CtEDO dacă Curtea sa Constituțională decide astfel): art. 2 (dreptul la viață), art. 3 (interzicerea torturii), art. 5 (dreptul la libertate și la siguranță), art. 6 (dreptul la un proces echitabil), art. 8 (dreptul la respectarea vieții private și de familie), art. 9 (libertatea de gândire, de conștiință și de religie), art. 10 (libertatea de exprimare), art. 11 (libertatea de întrunire și de asociere) și art. 18 (limitarea folosirilor restrângerilor drepturilor), inclusiv art. 1 (protecția proprietății), art. 2 (dreptul la instruire) și art. 3 (dreptul la alegeri libere) ale Protocolului adițional nr. 1 la Convenție⁸²⁰, Curtea Penală Internațională – în 2014 Guvernul Ucrainei a depus o declarație prin care a acceptat jurisdicția CPI de investigare a crimelor comise pe teritoriul său în perioada 21 noiembrie 2013 – 22 februarie 2014⁸²¹, Curtea Permanentă de Arbitraj – cazul inițiat în 2016 cu

⁸¹⁹ Framework Convention for the Protection of National Minorities and Explanatory Report, 1 February 1995, 34 ILM 351 (1995), Art. 21.

⁸²⁰ Pagina web a Curții Europene a Drepturilor Omului, Ucraina vs Federația Rusă, comunicatul de presă din 1 octombrie 2015. Disponibil:

<https://hudoc.echr.coe.int/engpress#%7B%22fulltext%22:%5B%2242410/15%22%5D,%22sort%22:%5B%22kupdate%20Descending%22%5D%7D>

⁸²¹ Pagina web a Curții Penale Internaționale. Disponibil: <https://www.icc-cpi.int/ukraine>

referire la drepturile de stat de coastă (peninsular) din Marea Neagră, Marea Azov și strâmtoarea Kerch, Tribunalul Arbitral constituit în conformitate cu Anexa VII a Convenției Națiunilor Unite cu privire la Dreptul Mării (UNCLOS)⁸²², precum și Curtea Internațională de Justiție în 2017.

Cu referire la cererea *unilaterală* depusă de Ucraina împotriva Federației Ruse la Curtea Internațională de Justiție, în 2017, Ucraina a prezentat obiectul diferendului ca fiind violarea de către Federația Rusă, în cazul Crimeii, a prevederilor Convenției pentru Suprimarea Finanțării Terorismului (adoptată de Adunarea Generală a ONU la 9 decembrie 1999)⁸²³ și a Convenției privind eliminarea tuturor formelor ale discriminării rasiale (adoptată de Adunarea Generală a ONU la 21 decembrie 1965)⁸²⁴. Cele două convenții prevăd apriori competența Curții de a soluționa orișicare diferend apărut între părți, referitor la aplicarea tratatelor în cauză. Respectiv, Federația Rusă s-a găsit automat implicată în proces. În baza respectivului raționament, în hotărârea din 8 noiembrie 2019 asupra obiecțiilor preliminare, Curtea Internațională de Justiție a respins obiecțiile preliminare ale Federației Ruse conform cărora Curtea nu avea jurisdicția necesară pentru a soluționa diferendul⁸²⁵. Astfel, în prezent, cazul se află spre soluționare la CIJ, având ca părți Ucraina și Federația Rusă.

Conform art. 36 al Statutului CIJ, Curtea este în drept să soluționeze oricare diferend de ordin juridic care are ca și obiect: a. interpretarea unui tratat, b. orice problemă de drept internațional; c. existența oricărui fapt care, dacă ar fi stabilit, ar constitui încălcarea unei obligații internaționale; d. natura sau întinderea reparației datorate pentru încălcarea unei obligații internaționale⁸²⁶. Prin urmare, se creează impresia că Ucraina ar fi putut să își fundamenteze cererea pe încălcarea indubitabilă a principiilor *jus cogens* și inclusiv a prevederilor instrumentelor care impuneau obligația internațională de respectare a frontierelor acesteia parte a cărora era Crimeea, precum sunt: Acordul 12.08.1991 cu privire la crearea Comunității Statelor Independente, Declarația de la Alma-Ata din 1991 și Memorandumul de la Budapesta din 1994. În schimb, Ucraina a solicitat Curții ca

⁸²² Pagina web a Curții Permanente de Arbitraj. Disponibil: <https://pca-cpa.org/en/cases/149/>

⁸²³ Article 22: Any dispute between two or more States Parties with respect to the interpretation or application of this Convention, which is not settled by negotiation or by the procedures expressly provided for in this Convention, shall, at the request of any of the parties to the dispute, be referred to the International Court of Justice for decision, unless the disputants agree to another mode of settlement.

⁸²⁴ Article 24.1 provides that disputes between two or more States Parties concerning the interpretation or application of the Convention that cannot be settled through negotiation within a reasonable time shall be submitted at the request of one of them to ad hoc arbitration, or, failing agreement on the organization of such arbitration, to the International Court of Justice.

⁸²⁵ *Application of the International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism and of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination*, Ukraine vs Russian Federation, Judgement of 8 November 2019, International Court of Justice. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/166/166-20191108-JUD-01-00-EN.pdf>

⁸²⁶ Statutul Curții Internaționale de Justiție, Carta Națiunilor Unite, semnată la San Francisco la 26.06.1945, în vigoare pentru Republica Moldova din 02.03.1992. În: *Tratate internaționale la care Republica Moldova este parte*, vol. 26. Chișinău: Moldpres, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2001.

aceasta să judece și să declare că Federația Rusă, prin organele sale de stat, agenții de stat și prin alte persoane și entități care exercită autoritatea guvernamentală a acesteia, precum și prin intermediul altor agenți care acționează conform instrucțiunilor sale sau în temeiul ghidajului și controlului acesteia, furnizează fonduri, inclusiv contribuții sub formă de arme și de training, grupurilor armate ilegale care se angajează în acte de terorism în Ucraina, precum și că Federația Rusă sistematic discriminează și maltratează tătarii din Crimeea și comunitățile etnice ucrainene din Crimeea⁸²⁷. Ucraina nu și-a formulat niciun capăt de cerere vis-a-vis de recunoașterea anexării Crimeii ca fiind ilegală și restabilirea integrității sale teritoriale. Astfel, apare întrebarea rezonabilă "De ce?".

Răspunsul este unul simplu: strategie politică și juridică. Ucraina a ales să acționeze la CIJ în baza celor două Convenții deoarece acestea conțineau clauze compromisorii care prevedeau că diferendele dintre statele-părți, referitoare la implementarea respectivelor tratate, urmau a fi soluționate de CIJ. Altminteri, ar fi fost nevoie de consimțământul ambelor părți pentru a prezenta diferendul, spre soluționare, Curții, pe care Federația Rusă nu l-ar fi dat niciodată cu referire la incriminarea violării intergrității teritoriale a Ucrainei.

Inevitabil în cursul aprofundării analitice au fost depistate prea multe similitudini cu problematica Transnistriană existentă în Republica Moldova: o reminiscență sovietică, cu implicarea acelorași scenarii – deportări și repopularea teritoriului cu etnici ruși, prezența unor pseudo-instituții guvernamentale pro-ruse și a unui sistem normativ intern, staționarea forțelor militare ruse în teritoriu. Deși neintrat în vigoare, Acordul dintre Republica Moldova și Federația Rusă cu privire la statutul juridic, modul și termenele de retragere a formațiunilor militare ale Federației Ruse, aflate temporar pe teritoriul Republicii Moldova, din 21 octombrie 1994, prevede expres, în art. 2, obligația Federației Ruse de retragere a formațiunilor sale militare pe parcursul a 3 ani din ziua intrării în vigoare a Acordului, cu stabilirea etapelor și graficului retragerii într-un Protocol separat dintre Ministerele Apărării ale Părților. Mai mult ca atât, Acordul stabilea, în art. 23, că acesta urma a fi prezentat Organizației Națiunilor Unite spre înregistrare – tehnică juridică judicioasă, or un tratat internațional nu poate fi invocat în cadrul unui diferend la CIJ dacă acesta nu este înregistrat la ONU (conform regulilor statutare). Acordul dintre Republica Moldova și Federația Rusă din 21 octombrie 1994 nu a intrat în vigoare pe motivul neratificării sale de către Federația Rusă.

Urmare a consolidării voinței politice interne, Republica Moldova a prezentat Adunării Generale a ONU, la 22 iunie 2018, rezoluția intitulată "Retragerea completă și necondiționată a forțelor

⁸²⁷ International Court of Justice, Application Instituting Proceedings, filed in the Registry of the Court on 16 January 2017, Terrorism Financing and Racial Discrimination in Ukraine (Ukraine v. Russian Federation). p. 36-40. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/166/19314.pdf>

militare străine de pe teritoriul Republicii Moldova". Rezoluția în cauză exprimă îngrijorarea pentru staționarea continuă a Grupurilor Operaționale ale Federației Ruse și a armamentelor sale pe teritoriul Republicii Moldova, fără consimțământul Republicii Moldova; cheamă Federația Rusă să finalizeze complet și fără întârziere retragerea Grupurilor sale Operaționale și a armamentului de pe teritoriul Republicii Moldova; și decide includerea pe agenda sesiunii a 75-a a Adunării Generale a unui punct intitulat "Retragerea completă și necondiționată a forțelor militare străine de pe teritoriul Republicii Moldova"⁸²⁸. Respectiva rezoluție a fost adoptată de Adunarea Generală a ONU cu 64 voturi pro, 15 împotriva, 83 abțineri și 31 state ne-votante⁸²⁹.

Din cauza lipsei unei voințe politice ulterioare, punctul în cauză deși introdus pe agenda sesiunii a 75-a a Adunării Generale nu a constituit temeiul vreunei dezbateri sau adoptări de rezoluții. Astfel, subiectul integrității teritoriale a Republicii Moldova nu a mai fost dezbătut la ONU. În astfel de circumstanțe, ne reamintim de pericolul argumentului Președintelui Federației Ruse vis-a-vis de activitatea militară în Crimeea întru "apărarea" etnicilor ruși: "forțele armate ruse nu au intrat niciodată în Crimeea – ele deja se aflau acolo în conformitate cu un acord internațional". Trupele militare ruse staționează pe teritoriul Republicii Moldova în baza unui Acord bilateral dintre Republica Moldova și Federația Rusă privind principiile reglementării pașnice a conflictului armat în regiunea transnistreană a Republicii Moldova, din 21 iulie 1992, în vigoare.

„Istoria își bate joc de cei care nu o cunosc, repetându-se”, spunea Nicolae Iorga, și prin urmare ține de diligența națională de a nu admite anecdote precum sunt cazurile intrării în vigoare la data de **1 aprilie** 2014 a tratatului dintre Rusia și Crimeea privind încorporarea Crimeii în Federația Rusă, încetarea Tratatului de prietenie, cooperare și parteneriat din 1997 dintre Ucraina și Federația Rusă la **1 aprilie** 2019 sau adoptarea Constituției Republicii Crimeea la **11 aprilie** 2014. Datele, din câte se observă, sunt simbolice, la fel ca și prezența Federației Ruse în Consiliul de Securitate al ONU în raport de problematica anexării ilegale a Crimeii sau a violării integrității teritoriale a Republicii Moldova.

⁸²⁸ Rezoluția Adunării Generale a ONU A/RES/72/282 din 22 iunie 2018, Complete and unconditional withdrawal of foreign military forces from the territory of the Republic of Moldova. Disponibil: <https://digitallibrary.un.org/record/1632767?ln=en>

⁸²⁹ Rezultatele votării pot fi accesate pe pagina Un Digital Library. Disponibil: <https://digitallibrary.un.org/record/1630737?ln=en>

3.5 Concluzii Capitolul III.

Pacta sunt servanda a existat dintotdeauna pe parcursul istoriei statelor, având un caracter profund cutumiar, motiv pentru care codificarea sa nu a ridicat niciodată obiecții – fiind un principiu unanim recunoscut și acceptat. Astfel, în sensul definiției *pacta sunt servanda*, niciuna dintre părțile la un tratat nu este în drept să aducă atingere, prin intermediul deciziilor unilaterale sau a unor acorduri particulare, scopului și *raison d'être* a respectivului tratat.

Consfințită în câteva tratate de bază, precum sunt: Preambulul Cartei ONU și art. 2, par. 2 al acesteia, și art. 26 al Convenției de la Viena privind Dreptul Tratatelor din 23 mai 1969, *pacta sunt servanda bona fide* este totuși, uneori, violată prin practica unor state, reducând din eficiența sistemului de tratate de garantare a ordinii de drept stabilite, respectiv a principiilor și normelor de drept internațional – or tratatele internaționale se încheie în baza acestora și fie contribuie la dezvoltare dreptului internațional, fie îl reconfirmă.

Astfel, a fost de o înaltă relevanță, sublinierea în prezentul subcapitol, a practicii actorilor-cheie ai comunității internaționale: membrii permanenți ai Consiliului de Securitate al ONU, în lipsa unei autorități care ar excela asupra acestora și în contextul executării hotărârilor CIJ care vin să restabilească ordinea juridică internațională, adesea în detrimentul interesului național al respectivelor state. Astfel, urmare a elucidării cazurilor când atât membrii Consiliului de Securitate, cât și alte state-membre ONU, nu respectau deciziile Curții Internaționale de Justiție (fie sub forma ordonanțelor de stabilire a măsurilor provizorii, fie sub forma hotărârilor asupra fondului cauzei), prezenta cercetare a căpătat și mai mult profunzime, iar întrebarea dacă tratatele internaționale într-adevăr garantează realizarea principiilor (generale și fundamentale) și normelor dreptului internațional, a fost amplificată de faptul dacă într-adevăr prevederile tratatelor internaționale limitează conduita politică a statelor sau conduita politică a statelor limitează acțiunea tratatelor internaționale? Din aceste considerente au fost propuse amendamente la Carta Organizației Națiunilor Unite – pentru a limita conduita nelegitimă a unor state care abuzează de lacunele din arhitectura Cartei.

Prezentul capitol nu ar fi fost complet dacă nu ar fi analizat 2 problematici majore din totalitatea celor existente și dezbătute în cadrul comunității internaționale: statutul juridic al Ierusalimului și anexarea ilegală a Crimeii (cu trasarea paralelor privind cazul staționării nelegitime a forțelor militare ruse pe teritoriul Republicii Moldova). Astfel, s-a reconfirmat practica violării unei varietăți de tratate multilaterale și bilaterale valide și în vigoare, precum și conglomeratului de principii și norme cutumiare, de către state care se exceptează de la prevederile acestora în mod unilateral.

Totuși, poate fi concluzionat faptul că sistemul tratatelor internaționale constituie un garant al realizării principiilor și normelor de drept internațional, or în soluționarea diferendelor dintre state, tribunalele internaționale aplică întotdeauna prevederile tratatelor, iar în relațiile uzuale dintre majoritatea statelor lumii acordurile în cauză se respectă. Din acest considerent, acțiunile anumitor țări (SUA și Israel – în cazul problematicei Ierusalimului, Federația Rusă – în cazul anexării Crimeii și staționării trupelor rusești pe teritoriul Republicii Moldova) sunt blamate de comunitatea internațională, fiind înaintate presiuni politice (bunăoară sub forma rezoluțiilor Adunării Generale a ONU) de încetare a acțiunilor lor ilicite. În calitate de argumnte de bază invocate în textele respectivelor rezoluții figurează cutumele de drept internațional, principiile dreptului internațional și normele tratatelor în vigoare – autoritatea căroră este, de fapt, incontestabilă, sprijinită de un ferm *opinio juris*.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Dreptul Internațional Public este inimaginabil fără tratate internaționale. În procesul studierii aprofundate a dreptului internațional, dreptul tratatelor constituie unica ramură care este inclusă atât în partea generală, cât și în partea specială a materiei, or tratatele constituie, în același timp, fundamentul și produsul dreptului internațional – astfel, continuu creând o ordine juridică și rapoarte de drept între subiecții dreptului internațional în baza unor norme, proceduri și ghidaje cuprinzătoare privind modul în care sunt elaborate, modificate, interpretate și operate tratatele internaționale. Prin urmare, dreptul tratatelor constituie norma care continuu dezvoltă norme. În același timp, ordinea juridică mondială este menținută nu doar de tratate, ci inclusiv de principii generale, principii fundamentale și norme *jus cogens*. Tratatelor internaționale se încheie în conformitate cu acestea – astfel reconfirmându-le. Totuși, problematica științifică a prezentei lucrări de doctorat a constatat în găsi răspunsul la întrebarea dacă un tratat valabil încheiat garantează (în sensul direct al cuvântului) realizarea principiilor și normelor de drept internațional, or nu de puține ori statele-părți la un tratat bilateral sau multilateral, eventual încălcat, indică în conținutul acestuia obligația reciprocă de a respecta, bunăoară, suveranitatea, integritatea teritorială, interdicția folosirii forței, ș.a.m.d. În același sens, au fost formulate dovezi științifico-practice privind lipsa caracterului de garant absolut al unui tratat internațional în realizarea principiilor (generale și fundamentale) și a normelor *jus cogens*; a fost determinată conduita statelor în acest sens, și conceptualizate efectele în lanț ale violării unui tratat asupra arhitecturii dreptului internațional. Ce îți asigură un tratat valid și în vigoare? Răspunsul e pe cât de simplu pe atât de complicat – totul și nimic, nimic și totul. În pofida înțelegerii idealiste și partajate a comunității de juriști internaționaliști asupra faptului că tratatele internaționale creează frontiere care organizează voința politică a statelor, nu de puține ori voința politică a statelor transcede aceste frontiere. În același timp, realitățile geo-politice curente ar fi fost dominate de un spirit anarhic profund dacă nu s-ar fi încheiat tratate internaționale.

Soluționarea problemei științifice a condus la: actualizarea înțelegerii doctrine caduce privind definiția unui tratat internațional (remediată prin cea mai recentă practică jurisprudențială a Curții Internaționale de Justiție); clarificarea diferenței dintre principii generale, principii fundamentale și norme *jus cogens*; elucidarea (în premieră doctrinară) a evoluțiilor istorice ale codificării viciilor de consimțământ în Convenția de la Viena privind dreptul tratatelor din 1969; analiza pluriaspectuală a validității tratatelor internaționale atât din perspectiva tratatelor inegale contemporane (tratatele de finanțare și împrumut), cât și din cea a conflictelor apărute în ierarhia normelor de drept internațional (art. 103 al Cartei ONU); și evidențierea violărilor principiului *pacta sunt servanda bona fidae* prin exemple concrete ale practicii internaționale. Toate acestea s-au realizat în vederea creării unei baze teorito-practice actualizate și revizuite privind rolul juridic al

tratatelor internaționale și limitele efectelor și aplicabilității acestora în realitățile geo-politice contemporane. Ca rezultat a cercetării efectuate, pot fi trasate următoarele concluzii generale:

- 1) Noțiunea de "tratată internațional" desemnează orișicare acord de voință al părților – subiecți de drept internațional - fără prestabilirea unei forme anumite a acestuia, privind generarea unor obligații reciproce. Faptul dacă un instrument internațional este sau nu un tratat se determină nu doar prin existența elementelor sale structurale clasice (preambul, cuprins, partea finală, semnături, anexe), ci și prin prisma următoarelor criterii: prevederile acestuia, circumstanțele în care a fost încheiat și intenția părților de generare a unor obligații de drept (*animus contrahendi* sau *opinio juris*). Astfel, conform celei mai recente jurisprudențe a Curții Internaționale de Justiție, chiar și procesele-verbale ale unei ședințe sau schimbul de scrisori interstatale pot constitui tratate internaționale.
- 2) Sintagma de "validitate" sugerează că instrumentul internațional este aplicabil în comunitatea internațională, că acesta este capabil să producă efecte juridice și că acesta trebuie respectat.
- 3) **Principiile generale de drept** sunt o serie de principii fără de care nu poate să funcționeze nici un sistem de drept. Acestea derivă din marile sisteme de drept național. Existența principiilor în cauză nu este consfințită într-o listă exhaustivă, și este reconfirmată prin natura tacită, jurisprudențială sau convențională a acestora la nivel internațional. **Principiile fundamentale de drept internațional** sunt reguli de conduită, universal valabile, juridic obligatorii, destinate apărării celor mai importante valori ale societății internaționale. Acestea (10 la număr) sunt codificate în Carta ONU, Declarația Asupra Principiilor de Drept Internațional privind Relațiile Prietenești și Cooperarea dintre State și Actul Final de la Helsinki, și aparțin normelor cu valoare de *jus cogens*. Toate principiile fundamentale au o valoare juridică egală, acestea nu se află în conflict și se interpretează în context comun. Deși cele 10 principii fundamentale sunt norme *jus cogens*, **normele *jus cogens* nu se limitează doar la principii fundamentale**. **Normele *jus cogens*** ocupă locul suprem în ierarhia normelor de drept internațional, lovind de nulitate normele convenționale contrare acestora. Nu există o listă exhaustivă a acestor norme, dar conform constatărilor Comisiei de Drept Internațional, comunitatea internațională recunoaște în calitate de norme *jus cogens*: interzicerea folosirii forței, dreptul la legitimă apărare, interzicerea genocidului, interzicerea torturii, interzicerea discriminării rasiale, etc. Din cauza unei erori de traducere, redacția în limba română a Convenției de la Viena privind dreptul tratatelor creează confuzii dintre noțiunile „normă imperativă de drept internațional general” (*jus cogens*) și “normă a dreptului internațional general”.
- 4) Prevederile tratatelor internaționale nu constituie norme de drept internațional general, capabile să formeze baza pentru normele *jus cogens*, acestea pot doar să reflecte reguli de drept

internațional general care să atingă, prin recunoaștere internațională, statutul de *jus cogens*. Tratatelor internaționale se încheie în limitele principiilor generale, fundamentale și a normelor *jus cogens*, și adesea le consolidează autoritatea prin reiterarea acestora în conținutul său (în preambul sau în cuprins).

- 5) Conform art. 103 al Cartei ONU, în ierarhia tratatelor Carta Organizației Națiunilor Unite este tratatul cu valoare supremă – prevederile acesteia prevalând asupra prevederilor tuturor celorlalte tratate internaționale în caz de conflict. Astfel, dat fiind faptul că Carta ONU consfințește normativ câteva principii fundamentale de drept internațional, care au valoare de norme *jus cogens* (bunăoară egalitatea suverană a statelor, soluționarea prin mijloace pașnice a diferendelor, *pacta sunt servanda*, neamestecul în afacerile interne ale unui stat, ș.a.m.d) și care sunt reiterate în alte tratate bilaterale sau multilaterale, violarea celor din urmă tratate rezultă în violarea inclusiv a prevederilor Cartei ONU *ab initio*.
- 6) Practica internațională, inclusiv practica contencioasă internațională, indică asupra unei violări sistematice a tratatelor internaționale, a principiilor și normelor dreptului internațional, în diverse contexte.
- 7) În pofida faptului că la cele mai înalte reuniuni și foruri politice se reiterează imperativul respectării prevederilor tratatelor internaționale (bilaterale și multilaterale) de către anumite state care le încalcă prin conduita lor ilicită, tratatele în cauză continuă să fie violate; la fel cum nu se execută nici hotărârile obligatorii ale Curții Internaționale de Justiție (conform art. 94 par. 1 al Cartei ONU) în circumstanțele în care statul care a pierdut diferendul este unul dintre cei 5 membri permanenți ai Consiliului de Securitate al ONU și își exercită dreptul de veto când hotărârea CIJ i se impune prin mecanismul art. 94 par. 2 al Cartei.

Astfel, în lumina celor conchise și a tuturor cazurilor expuse în Capitolul III al lucrării, în prezenta teză de doctorat a fost propus un amendament la Carta ONU – care se referă la introducerea unui paragraf adițional la redacția actuală a art. 94, după cum urmează: "*Membrii permanenți ai Consiliului de Securitate nu sunt împuterniciți să voteze în cazul sesizării, în baza art. 94 (2) al Cartei, despre neexecutarea de către aceștia a unei hotărâri a Curții Internaționale de Justiție*".

Problematika reformei Consiliului de Securitate al ONU, în special în ceea ce ține de limitele utilizării dreptului de veto, este centrală în discuțiile privind conferirea autorității absolute, incontestabile și nepărtinitoare a dreptului internațional și, prin urmare, a caracterului de garant a tratatelor internaționale. Altminteri, precum ne demonstrează practica internațională, tratatele internaționale, valide și în vigoare, devin marcate de un relativism politic profund, asigurând totul și nimic, nimic și totul.

BIBLIOGRAFIE

A. Surse în limba română

1. *Acordul între Republica Moldova și Federația Rusă cu privire la statutul juridic, modul și termenele de retragere a formațiunilor militare ale Federației Ruse, aflate temporar pe teritoriul Republicii Moldova*, din 21 octombrie 1994, neintrat în vigoare.
2. *Acordul privind crearea Comunității Statelor Independente din 12.08.1991 (ratificat prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr. 40 din 08.04.1994)*. În: *Tratate internaționale la care Republica Moldova este parte*, vol 16. Chișinău: Moldpres, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, Chișinău, 1999.
3. Ambasador dr. Preda-Mătășaru A. *Tratat de Drept Internațional Public*. București: Editura LuminaLex, 2002. – 222 p.
4. Alexandru Burian et al. *Drept Internațional Public*, Ediția III, Chișinău: S.n., 2009. - 13 p; 60 p; 139 p; 217 p. (Prin formula et al. sunt substituiți autorii Balan O, Suceveanu N., Sârcu D., Osmochescu N., Dorul O., Arhiliuc V. Și Gamurari V.).
5. *Carta Națiunilor Unite, semnată la San Francisco la 26.06.1945*, în vigoare pentru Republica Moldova din 02.03.1992. În: *Tratate internaționale la care Republica Moldova este parte*, vol. 26. Chișinău: Moldpres, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2001.
6. *Constituția Republicii Moldova*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1994, nr. 1.
7. *Convenția de la Viena cu privire la Dreptul Tratatelor*, încheiată la Viena pe 23 mai 1969, în vigoare pentru Republica Moldova din 25 februarie 1993. În: *Tratate internaționale la care Republica Moldova este parte*, vol. 4. Chișinău: Moldpres, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1998.
8. *Convenția de la Viena privind Dreptul Tratatelor dintre State și Organizații Internaționale sau dintre Organizații Internaționale*, adoptată la 21 martie 1986, în vigoare pentru Republica Moldova din 26 ianuarie 1993. Neintrată în vigoare.
9. *Comunicatul Oficial ONU, sumarul ședințelor plenare 78 și 79 ale Adunării Generale din sesiunea a 75-a: Dezbaterile Generale pe marginea Raportului Anual al Consiliului de Securitate al ONU (document A/75/2)*.
10. *Convenția de la Viena privind succesiunea Statelor la tratate*, adoptată la 23 august 1978, în vigoare pentru Republica Moldova din 9 februarie 2009.
11. Dediu – Martîniuc C. și Osmochescu N. *Subiecții de Drept Internațional Public Contemporan*, Chișinău: CEP USM, 2008. – 15 p.

12. Diaconu I. *Tratat de drept internațional public*, Vol. I. București: Editura Lumina Lex, 2002. - 115 p.
13. *Hotărârea Guvernului Republicii Moldova pentru aprobarea Regulamentului privind mecanismul de încheiere, aplicare și încetare a tratatelor internaționale, nr. 442 din 17.07.2015.* În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2015, nr. 190-196.
14. Ion M. Anghel, *Dreptul Tratatelor*, ed. a II-adăugită și revizuită. București: Editura Lumina Lex, 2000. – 3 p; 245 p; 290 p; 292 p; 413 p; 565 p; 741 p.
15. *Legea privind tratatele*, nr. 590 din 22.12.2003. În: Monitorul Oficial al României 2004, nr. 23/12.
16. *Legea privind tratatele internaționale ale Republicii Moldova*, nr. 595 din 24.09.1999. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2000, nr. 24 – 26.
17. Ludovic T. și Marțian N. I. *Drept internațional public*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1976. - 233p.
18. Mazilu D. *Dreptul Internațional Public*, Vol. II, București: Editura Lumina Lex, 2002. – 18 p; 21 p.
19. Ploșteanu N. et al. *Dreptul Tratatelor, Noțiuni de Teorie și Practică*. București: Editura Ministerului Internelor și Reformei Administrative, 2008. – 14p. (Prin formula et al. sunt substituiți autorii Zaharia F., Pătrașcu A., Giulescu C., Răduț L., Crăciun G. și Nedelcu C.)
20. Popescu D. și Năstase A. *Drept internațional public*. București, Editura Șansa, 1997. – 219 p.
21. *Protocolul Adițional la Convenția de la Geneva din 12 august 1949, referitor la protecția victimelor a conflictelor internaționale armate* (Protocol I) din 8 iunie 1977, în vigoare pentru Republica Moldova din 24 noiembrie 1993. În: *Tratate internaționale la care Republica Moldova este parte*, vol. 5. Chișinău: Moldpres, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1998.
22. Scăunaș S. *Drept Internațional Public*. București: Editura All Beck, 2002. – 25 p; 82 p.
23. Serbenco E. *Drept Internațional Public*, Vol. I. Chișinău: Tipografia Centrală, 2014. – 61 p; 195 p.
24. Sperr A. *În umbra lui Hitler*, Vol I. Berlin: Editura Nemira, 1997. – 160 p.
25. *Statutul Curții Internaționale de Justiție, Carta Națiunilor Unite*, semnată la San Francisco la 26.06.1945, în vigoare pentru Republica Moldova din 02.03.1992. În: *Tratate internaționale la care Republica Moldova este parte*, vol. 26. Chișinău: Moldpres, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2001.
26. *Tratatul privind Uniunea Europeană* (Tratatul de la Maastricht), semnat la Maastricht la 07.02. 1992. Disponibil: <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/ro/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/maastricht-treaty>

27. *Tratatul privind Funcționarea Uniunii Europene*, semnat la 13.12. 2007. Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506fd71826eda6.0001.02/DOC2&format=PDF>

B. Surse în limba engleză

28. *Agreement between the Republic of Cameroon and the Federal Republic of Nigeria Concerning the Modalities of Withdrawal and Transfer of Authority in the Bakassi Peninsula, Cameroon-Nigeria* (Greentree Agreement), signed in Cameroon, Nigeria, on 12 June 2006. Disponibil: <https://peacemaker.un.org/cameroonnigeriawithdrawal2006>

29. Al-Qahtani M. M. *Enforcement of International Judicial Decisions of the International Court of Justice in Public International Law*. UK, Scotland: University of Glasgow, 2003. – 14 p.

30. Arcari M. *The question: The relocation of the US embassy to Jerusalem and the obligation of non-recognition in international law*. În: *Questions of International Law*, 2018, Vol 50. – 4 p.

31. Arhiva electronică a tratatelor ONU, *Vienna Convention on the law of treaties (with annex). Concluded at Vienna on 23 May 1969. Reservations and Declarations*. Disponibil: https://treaties.un.org/pages/ViewDetailsIII.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXIII1&chapter=23&Temp=mtdsg3&clang=en#EndDec

32. Aust A. *Modern Treaty Law and Practice*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000. – 252 p; 320 p.

33. Aust A., *Handbook of International Law*, 2nd Ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. - 100 p.

34. Beissinger M. R. *Nationalist Mobilization and the Collapse of the Soviet State*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. - 197 p.

35. Bentwich N., Martin A. *A Commentary on the Charter of the United Nations*, 2nd Edition. United Kingdom: Routledge & Kegan Paul Ltd, 1951. – 179 p.

36. Bolintineanu A. *Expression of Consent to Be bound by a Treaty in the Light of the 1969 Vienna Convention*. În: *The American Journal of International Law*, 1974, Vol. 68, No. 4. - 672 p.

37. *Bowring Treaty between Siam (Thailand) and Great Britain*, signed in Bangkok, on 18 April 1855. Disponibil: <https://www.britannica.com/event/Bowring-Treaty>

38. Brownlie I. *Principles of Public International Law*. 4th Edition. Oxford: Oxford University Press, 2012. – 19 p.

39. Brunnée J. *Consent* // coord. ed. Peters A., Wolfrum R. *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2010. – 24 p.

40. Caflisch L. *Unequal Treaties*. În: German Yearbook of International Law, Vol. 34, 1992. - 60 – 61 p.

41. *Case concerning S.S. "Wimbledon" (United Kingdom, France, Italy & Japan v. Germany)*, Permanent Court of International Justice Judgement of 17 August 1923. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/pcij-series-a>

42. *Case Concerning the Mavrommatis Jerusalem Concessions (Grece vs. Great Britain)*, Permanent Court of International Justice Judgement of 16 March 1925. Disponibil: http://www.worldcourts.com/pcij/eng/decisions/1925.03.26_mavrommatis.htm

43. *Case concerning the Polish Postal Service in Danzing*, Permanent Court of International Justice Advisory Opinion of 16 May 1925. Dispnilbil: <https://www.icj-cij.org/en/pcij-series-b>

44. *Case concerning S.S. Lotus (France v. Turkey)*, Permanent Court of International Justice Judgement of 7 September 1927. Disponibil http://www.worldcourts.com/pcij/eng/decisions/1927.09.07_lotus.htm

45. *Case concerning the Factory at Chorzów (Germany v. Poland)*, Permanent Court of International Justice Judgement of 13 Sepetmber 1928. Disponibil: <https://jusmundi.com/en/document/decision/en-factory-at-chorzow-merits-judgement-thursday-13th-september-1928>

46. *Case concerning Legal Status of Eastern Greenland (Norway v. Denmark)*, Permanent Court of International Justice Judgement of 5 April 1933. Disponibil: http://www.worldcourts.com/pcij/eng/decisions/1933.04.05_greenland.htm

47. *Case concerning Legal Status of Eastern Greenland (Norway v. Denmark)*, Permanent Court of International Justice Judgement of 5 April 1933, Dissenting opinion by M. Anzilotti. Disponibil: <https://jusmundi.com/en/document/opinion/en-legal-status-of-eastern-greenland-dissenting-opinion-by-m-anzilotti-wednesday-5th-april-1933>

48. *Case concerning the Lighthouses (France v. Grece)*, pag. 47, Permanent Court of International Justice, Judgement of 17 March 1934, Separate opinion of M. Séfériadès. Disponibil: http://www.worldcourts.com/pcij/eng/decisions/1934.03.17_lighthouses.htm

49. *Case concerning the Corfu Channel (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Albania)*, International Court of Justice Judgement of 9 April 1949. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/1>

50. *Case concerning the Corfu Channel (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Albania)*, International Court of Justice Judgement of 15 December 1949. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/1>

51. *Case concerning the Rights of Nationals of the United States of America in Morocco (France v. United States of America)*, International Court of Justice Judgement of 27 August 1952. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/11>
52. *Case concerning the Ambatielos (Greece v. United Kingdom)*, International court of Justice Judgement of 19 May 1953. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/15>
53. *Case concerning Sovereignty over certain Frontier Land (Belgium v. Netherlands)*, International Court of Justice Judgment of 20 June 1959. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/38>
54. *Case concerning the Arbitral Award Made by the King of Spain on 23 December 1906 (Honduras v. Nicaragua)*, International Court of Justice Judgement of 18 November 1960. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/39>
55. *Case concerning the Temple of Preah Vihear (Cambodia v. Thailand)*, International Court of Justice Judgement of 26 May 1961, Preliminary Objections. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/45/045-19610526-JUD-01-00-EN.pdf>
56. *Case concerning the Temple of Preah Vihear (Cambodia v. Thailand)*, p. 21, International Court of Justice Judgment of 15 June 1962. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/45>
57. *Case concerning Temple of Preah Vihear (Cambodia v. Thailand)*, International Court of Justice Judgement of 15 June 1962, Separate Opinion of Sir Gerald Fitzmaurice. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/45>
58. *Case concerning South West Africa (Liberia v. South Africa)*, International Court of Justice Preliminary Objections of 21 December 1962. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/47/judgments>
59. *Case concerning North Sea Continental Shelf (Federal Republic of Germany v. Netherlands)*, International Court of Justice Judgement of 20 February 1969. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/52>
60. *Case concerning Fisheries Jurisdiction (Federal Republic of Germany v. Iceland)*, par. 24, International Court of Justice Jurisdiction and Admissibility Judgement of 2 February 1973. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/56/judgments>
61. *Case concerning Fisheries Jurisdiction (United Kingdom v. Iceland)*, International Court of Justice Judgement of 2 February 1973. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/55>
62. *Case concerning Nuclear Tests (Australia v. France)*, International Court of Justice Order of 22 June 1973. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/58/058-19730622-ORD-01-00-EN.pdf>

63. *Case concerning Nuclear Tests (New Zealand v. France)*, International Court of Justice Order of 22 June 1973. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/59/059-19730622-ORD-01-00-EN.pdf>
64. *Case concerning Nuclear Tests (Australia v. France)*, International Court of Justice Judgement of 20 December 1974. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/58/judgments>
65. *Case concerning Nuclear Tests (New Zealand v. France)*, par. 49, International Court of Justice Judgment of 20 December 1974. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/59/judgments>
66. *Case concerning Aegean Sea Continental Shelf (Grece v. Turkey)*, International Court of Justice Judgement of 19 December 1978. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/62>
67. *Case concerning Delimitation of the Maritime Boundary in the Gulf of Maine Area (Canada v. United States of America)*, par. 87, International Court of Justice Judgment of 12 October 1984. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/67>.
68. *Case concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)*, par. 107, International Court of Justice Jurisdiction and Admissibility Judgement of 26 November 1984. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/70/070-19841126-JUD-01-00-EN.pdf>
69. *Case concerning military and paramilitary in and against Nicaragua (Nacaragua v. United States of America)*, par. 49, 116, 177, International Court of Justice Judgement of 17 June 1986. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/70/judgments>
70. *Case concerning Border and Transborder Armed Actions (Nicaragua v. Honduras)*, par. 94, International Court of Justice Jurisdiction and Admissibility Judgment of 20 December 1988. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/74>
71. *Case Concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia-Herzegovina v. Yugoslavia)*, par. 100, International Court of Justice Order of 13 September 1993, Separate Opinion of Judge Lauterpacht. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/91>
72. *Case concerning Maritime Delimitation and Territorial Questions Between Qatar and Bahrain (Qatar v. Bahrain)*, par. 25, 29, 30, International Court of Justice Jurisdiction and Admissibility Judgement of 1 July 1994. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/87/087-19940701-JUD-01-00-EN.pdf>
73. *Case concerning the Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary v. Slovakia)*, International Court of Justice Judgement of 25 September 1997. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/92/judgments>

74. *Case concerning Questions of Interpretation and Application of the 1971 Montreal Convention Arising from the Aerial Incident at Lockerbie (Libyan Arab Jamahiriya v United States of America)*, International Court of Justice Judgement on Preliminary Objections of 17 February 1998. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/89/judgments>
75. *Case concerning the Vienna Convention on Consular Relations (Paraguay v. United States of America)*, International Court of Justice Order of 9 April 1998. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/99/099-19980409-ORD-02-00-EN.pdf>
76. *Case concerning Land and Maritime Boundary between Cameroon and Nigeria (Cameroon v. Nigeria)*, par. 39, International Court of Justice Judgement of 11 June 1998. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/94>
77. *Case concerning Kasikili/Sedudu Island (Botswana v. Namibia)*, International Court of Justice Judgement of 13 December 1999. Disponibil: <http://www.icj-cij.org/docket/files/98/7577.pdf>
78. *Case concerning La Grand (Germany v. United States of America)*, International Court of Justice Judgment of 27 June 2001. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/104/104-20010627-JUD-01-00-EN.pdf>
79. *Case concerning Land and Maritime Boundary between Cameroon and Nigeria (Cameroon v. Nigeria: Equatorial Guinea intervening)*, par. 263, International Court of Justice Judgement of 10 October 2002. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/94>
80. *Case concerning Avena and Other Mexican Nationals (Mexico v. United States of America)*, International Court of Justice Judgment of 31 March 2004. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/128bb>
81. *Case concerning Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Rwanda)*, International Court of Justice Judgement of 3 February 2006. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/126/judgments>
82. *Case concerning Territorial and Maritime Dispute Between Nicaragua and Honduras in the Caribbean Sea (Nicaragua v. Honduras)*, International Court of Justice Judgement of 8 October 2007. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/120>
83. *Case concerning Certain Questions of Mutual Assistance in Criminal Matters (Djibouti v. France)*, International Court of Justice Judgment of 4 June 2008. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/136>
84. *Case concerning Maritime Delimitation in the Black Sea (Romania v. Ukraine)*, International Court of Justice Judgement of 3 February 2009. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/132>
85. *Case concerning Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Georgia v. Russian Federation)*, International Court of Justice Order of 11

December 2009, Disponibil: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/140/140-20091211-ORD-01-00-EN.pdf>

86. *Case Concerning Maritime Dispute (Peru v. Chile)*, par. 91, 102, 103, 151, International Court of Justice Judgement of 27 January 2014. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/137/137-20140127-JUD-01-00-EN.pdf>

87. *Case Concerning Terrorism Financing and Racial Discrimination in Ukraine (Ukraine v. Russian Federation)*, p. 36 – 40, International Court of Justice request for the indication of provisional measures of protection submitted by Ukraine on 16 January 2017. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/166/19314.pdf>

88. *Case concerning Maritime Delimitation in the the Indian Ocean (Somalia v. Kenya)*, par. 42, International Court of Justice Preliminary Objections of 2 February 2017. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/161>

89. *Case concerning Jadhav (India v. Pakistan)*, International Court of Justice Verbatim record 2017/ 5 of 15 May 2017. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/168>

90. *Case concerning Alleged violations of the 1955 Treaty of Amity, Economic Relations, and Consular Rights (Islamic Republic of Iran v. United States of America)*, International Court of Justice Order of 3 October 2018. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/175/175-20181003-ORD-01-00-EN.pdf>

91. *Case concerning the Application of the International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism and of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Ukraine v. Russian Federation)*, International Court of Justice Judgment of 8 November 2019. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/166/166-20191108-JUD-01-00-EN.pdf>

92. *Case concerning the Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Gambia v. Myanmar)*, par. 82, International Court of Justice Order of 23 January 2020. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/178/178-20200123-ORD-01-00-EN.pdf>

93. *Case concerning the Application of the International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism and of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Ukraine v. Russian Federation)*, International Court of Justice Order of 13 July 2020. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/166/166-20200713-ORD-01-00-EN.pdf>

94. *Case concerning Relocation of the United States Embassy to Jerusalem (Palestine v. United States of America)*. International Court of Justice ongoing case. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/176>
95. Cassel D. *International Remedies in National Criminal Cases: ICJ Judgment in Germany v. United States*. În: Leiden Journal of International Law, No. 69, 2002. – p. 15.
96. Charles H. Alexandrowicz, *Treaty and Diplomatic Relations Between European and South Asian Powers in the Seventeenth and Eighteenth Centuries*, În: *Receuil des Cours de l'Académie de Droit International de la Haye*, 1960. – 280 p.
97. Charney, J. I. *Disputes Implicating the Institutional Credibility of the Court: Problems of Non-Appearence, Non-Participation, and Non-Performance*. În: coord. Ed. Damrosch L. *International Court of Justice at a Crossroads*, New York: Transnational Publishers, 1987. – 293 p.
98. Christos L. Rokazis, *The conditions of validity of international agreements*. În: *Revue Hellénique de Droit International*, Vol. 26/27, 1973-1974. – 237 p.
99. Chiu H. *Comparison of the Nationalist and Communist Chinese views of Unequal Treaties*. În: *China's practice of International Law. Some Case Studies*. Cambridge: Herome Alan Cohen Publishing, 1972. - 237 – 267 p.
100. Chiu H. *Certain Legal Aspects of Communist China's Treaty Practice*. În: *Proceedings of the American Society of International Law at Its Annual Meeting*, 1967, Vol. 61. - 63 p.
101. *Charter of the Organization of American States*, signed on 30 April 1948. Disponibil: http://www.oas.org/en/sla/dil/inter_american_treaties_A-41_charter_OAS.asp
102. Cline H. *Do we divide the holiest holy city?* În: *Moment Magazine*, 3 June 2008. – p. 2.
103. Cohen J. A. *Comparison of the Nationalist and Communist Chinese Views of Unequal Treaties*, Cambridge: Harvard University Press, 1972. – 249 p.
104. *Conference on Security and Co-Operation in Europe Final Act (Helsinki Final Act)* of 1 August 1975. Disponibil: <https://www.osce.org/helsinki-final-act>
105. *Constitution of the United States of America* of 17 September 1787. Disponibil: <https://www.ourdocuments.gov/doc.php?flash=false&doc=9>
106. Corten O., Klein P. *Declaration on the Prohibition of Military, Political or Economic Coercion in the Conclusion of Treaties* // coord. ed. Corten O., Klein P., *The Vienna Conventions on the Law of Treaties: A Commentary*. Oxford: Oxford Scholarly Authorities on International Law, 2011 – 1861 p.
107. Coussirat – Coustere V. *Repertory of International Arbitral Jurisprudence*, Vol. I, 1794 – 1918. London: Martinus Nijhoff Publishers, 1989. - 518 p.

108. *Covenant of the League of Nations*, signed on 28 June 1919. Disponibil: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1919Parisv13/ch10subch1>
109. *Convention For Regulating the Admission Of British Ships Into The Ports of Japan (Anglo-Japanese Friendship Treaty)*, signed on 31 March 1854. Disponibil: <https://www.jstor.org/stable/3633484?seq=1>
110. Craven M. *Interrogating the treaty. Essays in the Contemporary Law of Treaties*, The Netherlands: Wolf Legal Publishers, 2005. - 81 p.
111. Crawford J. *Brownlie's Principles of Public International Law*. Oxford: Oxford University Press, 8th edition, 2012. - 22 p.
112. *Comments of Lord Phillimore on the Scheme for the Permanent Court of International Justice*. În: Procès-verbaux of the Proceedings of the Advisory Committee of Jurist, June 16th – July 24th, 1920. - 335 p. Disponibil: <https://www.worldcat.org/title/proces-verbaux-of-the-proceedings-of-the-committee-june-16th-july-24th-1920-with-annexes/oclc/697596834>
113. David J. Bederman, *International Law in Antiquity*. În: Cambridge University Press, 2007. - 191.
114. David P. Forsythe, *The Politics of International Law: U.S. Foreign Policy Reconsidered*. Boulder: Lynne Rienner Pub, 1990. – 31 p.
115. De Wet E., Vidmar J. *Conflicts between International Paradigms: Hierarchy versus Systemic Integration*. În: Cambridge University Press, 2013. – 5 p; 196 p; 305 p.
116. De Wet E. *Normative Evolution (Part IV), Ch.23 Jus Cogens and Obligations Erga Omnes* // coord. ed. Shelton D., *The Oxford Handbook of International Human Rights Law*. Oxford: Oxford Scholarly Authorities on International Law, 2013. – 544 p.
117. De Wet E. *The Functions of the Sources of International Law, s.XV Sources and the Hierarchy of International Law, Ch.29 Sources and the Hierarchy of International Law: The Place of Peremptory Norms and Article 103 of the UN Charter within the Sources of International Law* // coord. ed. Jean d'Aspremont, Samantha Besson. *The Oxford Handbook of the Sources of International Law*. Oxford: Oxford Scholarly Authorities on International Law, 2017. – 628 p; 635 p.
118. *Declaration on the Prohibition of Military, Political or Economic Coercion in the Conclusion of Treaties*, 1969. Disponibil: <https://studfile.net/preview/5777450/page:12/>
119. *Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations*, 24 October 1970. Disponibil:

<https://legal.un.org/avl/ha/dpilfrscun/dpilfrscun.html#:~:text=The%20Declaration%20on%20Principles%20of,the%20twenty%2Dfifth%20anniversary%20of>

120. *Declaration of Independence of Ukraine*, 24 August 1991. Disponibil: http://static.rada.gov.ua/site/postanova_eng/Rres_Declaration_Independence_rev12.htm

121. *Declaration on the Rights of Indigenous Peoples*, 7 September 2007. Disponibil: <https://www.un.org/development/desa/indigenouspeoples/declaration-on-the-rights-of-indigenous-peoples.html>

122. Deutsch, E. P. *Problems of Enforcement of Decrees of International Tribunals*. În: American Bar Association Journal (ABAJ), No. 50, 1964, p. 1134-1139.

123. Dictionarul Oxford on-line de termeni juridici. Disponibil: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/metalegal>

124. *Documentul final al Conferinței Interguvernamentale pentru adoptarea Compactului Global pentru o Migrație Sigură, Ordonată și Legală, din 30 iulie 2018*. Disponibil: <http://undocs.org/en/A/CONF.231/3>

125. *Documents of the United Nations Conference on International Organization*, San Francisco, 1945 (UNCIO Documents), vol. XIII. – 602 p; 615 p; 676 p; 681 p; 685 p; 686 p.

126. Dörr O., Schmalenbach K., *Vienna Convention on the Law of Treaties. A Commentary*, Second Edition. Germany: Springer-Verlag GmbH, 2018.– 160 p; 468 p; 470 p; 792 p; 882 p; 915 p; 918 p; 924 p.

127. *Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries*. Text adopted by the International Law Commission at its eighteenth session, in 1966, and submitted to the General Assembly as a part of the Commission's report covering the work of that session (at para. 38). În: Yearbook of the International Law Commission, 1966, vol. II. - 188 p; 189 p; 211 p; 240 p; 243 p; 244 p; 245 p; 247 p; 248 p; 259 p.

128. *Draft articles on the law of treaties between States and international organizations or between international organizations with commentaries*. Text adopted by the International Law Commission at its thirty-fourth session, in 1982, and submitted to the General Assembly as a part of the Commission's report covering the work of that session (at para. 63). În Yearbook of the International Law Commission, 1982, vol. II, Part Two. – 24 p.

129. *Draft articles on the responsibility of international organizations*. Text adopted by the International Law Commission at its sixty-third session, in 2011, and submitted to the General Assembly as a part of the Commission's report covering the work of that session (A/66/10, para. 87). În: Yearbook of the International Law Commission, 2011, vol. II, Part Two. – 5 p.

130. Dubey M. *An Unequal Treaty: World Trading After GATT*, New Delhi: Penguin Books, 1996. – 132 p.
131. Dupuy P., Hoss C. *Avena and Other Mexican Nationals Case (Mexico v United States of America)* // coord. ed. Peters A., Wolfrum R. Max Planck Encyclopedia of Public International Law. Oxford: Oxford University Press, 2009 – 19 p.
132. Dworkin R. *The Model of Rules*. În: University of Chicago Law Review: Vol. 35, 1967. – 14 p.
Éric Wyler, Rémi Samson, *Article 48 Error* // coord. ed. Corten O., Klein P., The Vienna Conventions on the Law of Treaties: A Commentary. Oxford: Oxford Scholarly Authorities on International Law, 2011 – p. 1115; 117 p.
133. Erich S. Gruen, *The Hellenistic World and the Coming of Rome*. Berkeley: University of California Press, 1986. – 30 p.
134. Erika de Wet, Vidmar J. *Hierarchy in International Law: The Place of Human Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2012. – 2 p.
135. Elias T. O. *Problems Concerning the Validity of Treaties* // coord. ed. Davidson S., The Law of Treaties. United Kingdom: Dartmouth Publishing Company, 2004. - 363 p.; 407 p.
136. *Encyclopedia Britanica*, Nikita Sergeyevich Khrushchev. Disponibil: <https://www.britannica.com/biography/Nikita-Sergeyevich-Khrushchev>
137. Eugene Harley J. *The Aims, Methods and Activity of the League of Nations. By the Secretariat of the League of Nations*, Geneva. În: American Journal of International Law, 1938, Vol. 33, p. 44.
138. Fassbender B. *The United Nations Charter as Constitution of the International Community*. În: Columbia Journal of Transnational Law, 1998, Vol. 36. – 529 p; 577 p; 590 p.
139. Fawcett J. *The legal character of international agreements*. În: British Yearbook of International Law, 1953, No. 30. – 401 p.
140. Fitschen T. *Vienna Congress (1815)* // coord. ed. Peters A., Wolfrum R. Max Planck Encyclopedia of Public International Law. Oxford: Oxford University Press, 2015. – 3 p.
141. Fitzmaurice G. *The General Principles of International Law considered from the Standpoint of the Rule of Law*. În: Recueil des Cours de l'Academie de Droit International, 1957. – 92p.
142. Fitzmaurice M. *The Practical Working of the Law of Treaties*. // coord. ed. Evans M., International Law, 4th edition. Oxford: Oxford University Press, 2014. – 167 p; 197 p.
143. Friesel O. *Fifty years since the 1967 Annexation of East Jerusalem: Israel, the United States and the First United Nations Denunciation*. În: Journal of the History of International Law, 2018, No. 20. – 122 p.
144. *Fragmentation Report No. 1, para 374*. Official Records of the General Assembly, Fifth-sixth Session (5 May–6 June and 7 July–8 August 2003) UN Doc A/56/10, 283–84; Commentary to

Article 26 in “Draft articles on the Responsibility of International Organizations with Commentaries (2011)”.

145. *Framework Convention for the Protection of National Minorities and Explanatory Report, 1 February 1995*. Disponibil: <https://rm.coe.int/16800c10cf>

146. Frowein A. J. *Obligations Erga Omnes* // coord. ed. Peters A., Wolfrum R. Max Planck Encyclopedia of Public International Law. Oxford: Oxford University Press, 2008 – p. 1.

147. Fshel R. W. *The End of Extraterritoriality in China*. Berkeley: University of California Press, 1952. – 207 p.

148. Gächter-Alge M. L. *The Principle of Good Faith in Treaty Negotiations – Obligation to Choose Words in a Trustworthy Manner*. În: *Principles in European Law*, Vol. II, 2011. – 139 p.

149. George N. Clark, Willem Jan M. Eysinga, *The Colonial Conferences between England and the Netherlands*. Leiden: Brill, 1940, 104–105 p.

150. *Ghidul cu privire la sintagme latine în drept internațional*, elaborat de Oxford University Press. Disponibil: <http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780195369380.001.0001/acref-9780195369380-e-200>

151. Goodrich L. M., Hambro E., Simons A. P. *Charter of the United Nations: Commentary and Documents*. New York: Columbia University Press, 1969. – 552 p.

152. Grotius H. *De jure belli ac pacis libri tres*. Washington: Carnegie Institution of Washington, 1916. – 63 p.

153. *Guiding Principles applicable to unilateral declarations of States capable of creating legal obligations, with commentaries thereto 2006*. Text adopted by the International Law Commission at its Fifty-eighth session, in 2006, and submitted to the General Assembly as a part of the Commission’s report covering the work of that session (A/61/10).

154. Hakapää K. *Negotiation* // coord. ed. Peters A., Wolfrum R., Negotiations and consultation — Hannikainen L. *Peremptory Norms (Jus Cogens) in International Law: Historical Development, Criteria, Present Status*. Helsinki: Finnish Lawyers, 1988. – 65 p.

155. *Foreign relations law*. Oxford: Max Planck Foundation for International Peace and the Rule of Law, 2013. – 2 p.

156. Haraszti G. *Some Fundamental Problems of the Law of Treaties*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1973. – 157 p.

157. Haraszti G. *Questions of international law*, Budapest: Akadémiai Kiado, 1977. - 34 p.

158. *Harvard Draft Convention on the Law of Treaties*, 1935. Disponibil: https://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_23.pdf

159. *Havana Convention on Treaties*, 20 February 1928. Disponibil: <https://www.jstor.org/stable/2213703?seq=1>
160. Heather L. Johnes, *Why Comply? An analysis of trends in compliance with judgements of the International Court of Justice since Nicaragua*. În: *Chicago-Kent Journal of International and Comparative Law*, No. 57, 2012. – 60 p.
161. Helms J. et al. *Treaties and other international agreements: The role of the United States Senate* // coord. Congressional Research Service Library of Congress, Washington: U.S Government Printing Office, 2001. - 4 p. (Prin formula et al. sunt substituiți membrii Comitetului pentru Relații Externe: Lugar G. R., Hagel C., Smith G., Grams R., Brownback S., Thomas C. și alții).
162. Hilpold P. *Ukraine, Crimea and New International Law: Balancing International Law with Arguments Drawn from History*. În: *Chinese Journal of International Law*, No. 14, 2015. – 237 p.
163. Hollis D. B. *A comparative approach to treaty law and practice* // coord. ed. Hollins D.B., Blakeslee M. R., Ederington L.B., *National Treaty Law and Practice*. Leiden: Martinus Nijhoff, 2005. – 9p.
164. Hollis D. B. *Oxford Guide to Treaties*. Oxford: Editura Oxford University Press, 2012, p. 14 – 15.
165. Horwitz M., Fellmeth A. X. *Guide to Latin in International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2011 – p. 13.
166. Hudson O. M. *The Registration and Publication of Treaties*. În: *The American Journal of International Law*, 1925. – 288 p.
167. Hugo Grotius, *De iure belli ac pacis libri tres* (Francis W. Kelsey trans., 1925), 1646. – p 823; p. 825; p. 286.
168. **International Court of Justice Advisory Opinion** of 28 May 1951, *Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/12/012-19510528-ADV-01-00-EN.pdf>
169. **International Court of Justice Advisory Opinion** of 11 April 1949, *Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations*. Disponibil: <http://www.icj-cij.org/en/case/4>
170. **International Court of Justice Advisory Opinion** of 8 July 1996, *Legality of the Use by a State of Nuclear Weapons in Armed Conflict*. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/93>
171. **International Court of Justice Advisory Opinion** of 9 July 2004, *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/case/131>

172. *International Tribunal for the Law of the Sea, The Hoshinmaru Case (Japan v. Russian Federation)*, par. 86, Judgment of 6 August 2007. Disponibil: <https://www.itlos.org/en/main/cases/list-of-cases/case-no-14/>
173. *International Tribunal for the Law of the Sea, Dispute concerning delimitation of the maritime boundary between Bangladesh and Myanmar in the Bay of Bengal (Bangladesh v. Myanmar)*, par. 92 – 93, Judgment of 14 March 2012. Disponibil: <https://www.itlos.org/index.php?id=108>
174. *Internet Encyclopedia of Ukraine, Taurians*. Disponibil: <http://www.encyclopediaofukraine.com/previous.asp?bottomMenuDisplay=pages%5CT%5CA%5CTavriiaLearnedArchivalCommission.htm&KidNumer=16014>
175. *Internet Encyclopedia of Ukraine, Pereiaslav Treaty of 1654*. Disponibil: <http://www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?linkpath=pages%5CP%5CE%5CPereiaslavTreatyof1654.htm>
176. Jiménez de Arechaga E. *International Law in the Past Third of a Century*. Vol. Leiden: Martinus Nijhoff, 1978. – 343 p.
177. Jann K Kleffner, *Peace Treaties* // coord. ed. Peters A., Wolfrum R. Max Planck Encyclopedia of Public International Law. Oxford: Oxford University Press, 2011 – p. 9.
178. Jenks W. *The Conflict of Law-Making Treaties*. În: British Yearbook of International Law No. 30, 1953. – 401 p.
179. John W. Rich, *Treaties, Allies and the Roman Conquest of Italy* // coord. ed. Philip de Souza, John France, *War and Peace in Ancient and Medieval History*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011. – 59 p.
180. Juan Francisco Escudero Espinosa, *Self-Determination and Humanitarian Secession in International Law of a Globalized World, Kosovo v. Crimea*. Switzerland: Springer 2017. – 91 p.
181. Kelsen H. *Conflicts between Obligations under the Charter of the United Nations and Obligations under other International Agreements: An Analysis of Article 103 of the Charter*. În: University of Pittsburgh Law Review, 1948. – 284 p.
182. Kelsen H. *The Law of the United Nations*. New Jersey: The Lawbook Exchange, 2011. – 722 p.
183. Khan D. E., Nolte G., Paulus A., Wessendorf N. *The Charter of the United Nations: A Commentary, Volume II (3rd Edition)*, Oxford: Oxford Scholarly Authorities on International Law, 2012. – 2110 p; 2116 p.
184. Klabbbers J. *The validity and invalidity of treaties*. // coord. ed. Hollins D.B. *The Oxford Guide to Treaties*. Oxford: Editura Oxford University Press, 2012 – 551 p; 559 p.

185. Klein P., Corten O. *The Vienna Conventions on the Law of Treaties, A Commentary*, Volume II. Oxford: Oxford University Press, 2011 – 1146 p; 1170 p.
186. Klein E. *Self-Contained Regime*. // coord. ed. Peters A., Wolfrum R. Max Planck Encyclopedia of Public International Law. Oxford: Oxford University Press, 2006 – p. 3.
187. Kohen M. G., Heathcote S. *Article 42* // coord. ed. Corten O., Klein P., *The Vienna Conventions on the Law of Treaties. A Commentary*. Oxford: Oxford University Press, 2011. – 1015 p; 1028 p.
188. Koskeniemi M. *International Legal Theory and Doctrine*. // coord. ed. Peters A., Wolfrum R. Max Planck Encyclopedia of Public International Law. Oxford: Oxford University Press, 2007. – 6 p.
189. Kotzur M., *Good Faith (Bona Fidae)*. // coord. ed. Peters A., Wolfrum R. Max Planck Encyclopedia of Public International Law. Oxford: Oxford University Press, 2009. 1- 2 p; 4p.
190. Kristjansson H. J. *Error in international agreements*. În: Nordisk Tidsskrift for international Ret: Acta Scandinavica juris gentium, 1981, Vol. 50. – 54 p; 74 p.
191. Ku Ch. *Abolition of China's Unequal Treaties and the Search for Regional Stability in Asia, 1919-1943*. În: Chinese Yearbook of International Law and Affairs, Volume 12 (1992 - 1994). – 76 p; 79 p.
192. Kwiecień R. *The Permanent Court of International Justice and the Constitutional Dimension of International Law: From Expectations to Reality* // coord. ed. Tams C., Fitzmaurice M. Legacies of the Permanent Court of International Justice. Leiden: Martinus Nijhoff, 2013. – 361 p.
193. Lachenmann F. *Legal Positivism*. // coord. ed. Peters A., Wolfrum R. Max Planck Encyclopedia of Public International Law. Oxford: Oxford University Press, 2011 – p. 49.
194. Lagerwall A. *Le principe ex iniuria ius non oritur en droit international*. Bruxelles: Bruylant, 2016. – 141p.
195. Lagerwall A. *Jus cogens*. Articol explicativ în Oxford Bibliographies. Disponibil: <http://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199796953/obo-9780199796953-0124.xml>
196. Lauterpacht H. *The Covenant as "Higher Law"*. În: British Yearbook of International Law, Volume 17, 1936. – 54 p; 59 p.
197. Lauterpacht E. *The development of the law of international organization by the decisions of international tribunals*. În: Collected Courses of the Hague Academy of International Law, Volume 152 (I), 2001. – 403 p.

198. *League of Nations Official Journal*, 5 July 1920. – 155 p. Disponibil: https://ocul-yor.primo.exlibrisgroup.com/discovery/fulldisplay/alma991022543389705164/01OCUL_YOR:YOR_DEFAULT
199. Leia J. R., Paulus A. *Ch. XVI Miscellaneous Provisions, Article 103* // coord. ed. Simma B., Khan D. E., Nolte G., Paulus A., Wessendorf N. *The Charter of the United Nations: A Commentary, Volume II (3rd Edition)*, Oxford: Oxford Scholarly Authorities on International Law, 2012. – 2121 p.
200. *Letter dated 12 December 1991 from the Permanent Representative of Belarus to the United Nations addressed to the Secretary General, regarding the formation of the Commonwealth of Independent States*. Doc A /46/771, from 13 December 1991. Disponibil: <https://digitallibrary.un.org/record/134322?ln=en>
201. Li C. N. *The Political History of China, 1840-1928*. Princeton: D. V. Nostrand Co., 1956. – 450; 447 p.
202. Li J. *Equal of Unequal: Seeking a new paradigm for the misused theory of "Unequal treaties" in contemporary international law*. În: *Houston Journal of International Law*, Volume 38, Number 2, 2016. – 466 p; 470 p; 476 p; 478 p.
203. Lim K., Hwang M. *Corruption in Arbitration - Law and Reality*. În: *Asian international arbitration journal*, Vol. 8, No. 1, 2012. – 4 p.
204. Lord McNair A. *The law of treaties*, Oxford: Oxford University Press, 1986. – 206 p.
205. Lukashuk I. I. *Parties to treaties - the right to participation*. În: *Collected Courses of the Hague Academy of International Law*, Volume 135, 1972. – 237p.
206. Lukashuk I. I. *The Principle of Pacta Sunt Servanda and the Nature of Obligation under International Law*. În: *The American Journal of International Law*, Vol. 83, 1985. – 513 p; 514 – 515 p.
207. MacCormick N. *Institutions of Law: An Essay in Legal Theory*. Oxford: Oxford Scholarship, 2009. – 162 p.
208. Matthew C. *What Happened to Unequal Treaties? The Continuities of Informal Empire*. În: *Nordic Journal of International Law* No. 74, 2005 – 335 p.
209. Marxsen Ch. *The Crimea Crisis - An International Law Perspective*. În: *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht (ZaöRV)*, Vol. 74, No. 2. 2014 – 372 p.
210. *Memorandum for the United States of America Attorney General. Subject: Compliance with the Decision of the International Court of Justice in Avena*. Disponibil: <https://georgewbushwhitehouse.archives.gov/news/releases/2005/02/20050228-18.html>

211. Milanovic M. *Norm Conflict in International Law: Whither Human Rights?*. În: Duke Journal of Comparative and International Law, No. 20, 2009. – 69 p.
212. Milanovic M. *A Norm Conflict Perspective in the Relationship between International Humanitarian Law and Human Rights Law*. În: Journal of Conflict and Security Law, vol 14, 2010. – 466 p.
213. *Montevideo Convention on the Rights and Duties of States*, 26 December 1933. Disponibil: <https://www.jus.uio.no/english/services/library/treaties/01/1-02/rights-duties-states.xml>
214. Mugerwa N. *Subjects of International Law. Manual of Public International Law*, New York: St. Martin's Press, 1968. – 249 p.
215. Murphy C. *Economic Duress and Unequal Treaties*. În: Virginia Journal of International Law, No. 11, 1970. – 52 p; 54 p.
216. Murty B. S. *Settlement of Disputes* // coord. ed. Sorensen E. *Manual of Public International Law*. New York: St. Martin's Press, 1968. – 710 p.
217. *New York Times*, *Russia votes to void cession of Crimea to Ukraine*. Disponibil: <http://www.nytimes.com/1992/05/22/world/russia-votes-to-void-cession-of-crimea-to-ukraine>
218. Nicholls C., Daniel T., Bacarese A., Hatchard J. *Corruption and Misuse of Public Office*, 2nd Ed, Oxford: Oxford University Press, 2011. – 11 p.
219. Niyungeko G. *Article 49 Fraud*. // coord. ed. Klein P., Corten O. *The Vienna Conventions on the Law of Treaties, A Commentary, Volume II*. Oxford: Oxford University Press, 2011. – 1143 p; 1146 p.
220. Nolte G. *Treaties and Their Practice – Symptoms of Their Rise or Decline*, The Hague: Brill Nijhoff, 2018. – 31 p.
221. *North American Free Trade Agreement*, 1 January 1994. Disponibil: [https://www.cbp.gov/trade/nafta#:~:text=North%20American%20Free%20Trade%20Agreement%20\(NAFTA\)%20established%20a%20free%2D,produced%20by%20the%20signatory%20nations](https://www.cbp.gov/trade/nafta#:~:text=North%20American%20Free%20Trade%20Agreement%20(NAFTA)%20established%20a%20free%2D,produced%20by%20the%20signatory%20nations).
222. Nozari, F. *Unequal Treaties in International Law*. Teză de doctor în drept internațional, University of Stockholm, 1971, p. 114 – 115.
223. O'Connor John F. *Good Faith in International Law*, London: Dartmouth Publishing Company Limited, 1991. – 56 p.
224. Oesch M. *Commercial Treaties*. // coord. ed. Peters A., Wolfrum R. *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2014 – p 16.
225. *Official Records of the United Nations Conference on the Law of Treaties, 1969, First Session*. Disponibil: https://legal.un.org/diplomaticconferences/1968_lot/sess1.shtml

226. *Official Records of the United Nations Conference on the Law of Treaties, 1969, Second Session*. Disponibil: https://legal.un.org/diplomaticconferences/1968_lot/sess2.shtml
227. *Official Records of the United Nations General Assembly, Fifty-fourth Session, Supplement No. 10 (A/54/10), Report of the International Law Commission on the work of its fifty-second session, 1 May - 9 June and 10 July - 18 August 2000*, par. 557; 597. Disponibil: https://legal.un.org/ilc/documentation/english/reports/a_55_10.pdf
228. *Optional Protocol to the Vienna Convention on Diplomatic Relations, concerning the Compulsory Settlement of Disputes, signed on 18 April 1961*. Disponibil: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=III5&chapter=3&clang=en
229. Orakhelashvili A. *Natural Law and Justice*. // coord. ed. Peters A., Wolfrum R. Max Planck Encyclopedia of Public International Law. Oxford: Oxford University Press, 2007. – 4 p.
- Orakhelashvili A. *Peremptory Norms in International Law*. Oxford: Oxford: Oxford University Press, 2006. – 45 p.
230. Pagina web a Adunării Generale a ONU, rezoluții adoptate de Adunarea Generală a ONU. Disponibil: <https://www.un.org/en/sections/documents/general-assembly-resolutions/index.html>
231. Pagina web Aljazeera. Disponibil: <https://www.aljazeera.com/news/2018/05/opens-embassy-jerusalem-countries-attended-180514141915625.html>
232. Pagina web a Comisiei de Drept Internațional. Disponibil: <http://legal.un.org/ilc/guide/gfra.shtml>
233. Pagina web a Curții Europene a Drepturilor Oului, Ucraina vs Federația Rusă, comunicatul de presă din 1 octombrie 2015. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-5191100-6425359>
234. Pagina web a Curții Penale Internaționale, cauze cu implicarea Ucrainei. Disponibil: <https://www.icc-cpi.int/ukraine>
235. Pagina web a Departamentului de Stat al SUA, *Discursul Secretarului de Stat John Kerry, din 28 decembrie 2016 asupra problematicei Orientului Mijlociu*. Disponibil: <https://2009-2017.state.gov/secretary/remarks/2016/12/266119.htm>
236. Pagina web a Organizației Națiunilor Unite, Secțiunea Meetings Coverage, *General Assembly Overwhelmingly Adopts Resolution Asking Nations Not to Locate Diplomatic Missions in Jerusalem*. Disponibil: <https://www.un.org/press/en/2017/ga11995.doc.htm>
237. Pagina web a Ministerului Afacerilor Externe al Republicii Populare Chineze. Disponibil: https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/ljzg_665465/3566_665531/t25956.shtml

238. **Permanent Court of Arbitration**, *Russian Claim for Interest on Indemnities (Damages Claimed by Russia for Delay in Payment of Compensation Owed to Russians Injured During the War of 1977 – 1878) (Russia v. Turkey)*, Award of 11 November 1912. Disponibil: http://www.worldcourts.com/pca/eng/decisions/1912.11.11_Russia_v_Turkey.pdf
239. **Permanent Court of Arbitration**, *Boundaries in the Island of Timor (Netherlands v. Portugal)*, Final award issued on 25 June 1914. Disponibil: <https://pca-cpa.org/en/cases/87/>
240. **Permanent Court of Arbitration**, *Dispute Concerning Coastal State Rights in the Black Sea, Sea of Azov, and Kerch Strait (Ukraine v. the Russian Federation)*, Case Information. Disponibil: <https://pca-cpa.org/en/cases/149/>
241. Peters A. *Treaties, Unequal*. // coord. ed. Peters A., Wolfrum R. Max Planck Encyclopedia of Public International Law. Oxford: Oxford University Press, 2018 – 10 p; 12 p; 15 p; 30 p; 38 p; 40 p; 66 p.
242. Petrič E. *Principles of the Charter of the United Nations – Jus Cogens*. În: Czech Yearbook of Public & Private International Law, 2016, Vol. 7, p. 12.
243. Pierre d'Argent, *Conciliation Commissions Established pursuant to Art. 83 Peace Treaty with Italy (1947)*. // coord. ed. Peters A., Wolfrum R. Max Planck Encyclopedia of Public International Law. Oxford: Oxford University Press, 2006. – 121 p.
244. Press Release SG/SM/11745 AFR/1737 (Aug. 14, 2008), *UN Secretary-General's message, on the occasion of the ceremony for the withdrawal and transfer of authority in the Bakassi peninsula, Calabar, Nigeria, 14 Aug. 2008*. Disponibil: <https://digitallibrary.un.org/record/635132?ln=en>
245. *Provisional Rules of Procedure of the United Nations Security Council*, Chapter VII: Voting, Rule 40. Disponibil: <https://www.un.org/securitycouncil/content/rop/chapter-7>
246. *Provisional verbatim record of the 2715th meeting, held at Headquarters, New York, on Tuesday, 21 October 1986: Security Council*. Disponibil: <https://digitallibrary.un.org/record/122734?ln=en>
247. Pufendorf S. *De jure naturae et gentium*, Vol. I, ed. by Charles H. Oldfather and William A. Oldfather. Oxford: Clarendon Press, 1934. - 906 p.
248. Pufendorf S. *De officio hominis et civis juxta legem naturalem libri*. Buffalo: William S. Hein & Co., 1995. – 142 p.
249. Regulations to give effect to article 102 of the Charter of the United Nations, Adopted by the General Assembly on 14 December 1946, and amended by resolutions 364 B (IV), 482 (V), 33/141 A and 73/210, adopted by the General Assembly on 1 December 1949, 12 December 1950, 18 December 1978 and 20 December 2018. Disponibil: https://treaties.un.org/pages/Resource.aspx?path=Publication/Regulation/Page1_en.xml

250. Reisaman M.W. *Nullity and Revision*. În: The Review and Enforcement of International Judgments and Awards, 1971, p. 493–496.
251. Reinhold S. *Good Faith in International Law*. În: CL Journal of Law and Jurisprudence, 2013. - 56 p.
252. Report on the Law of Treaties by J. L. Brierly, UN Doc. A/CN.4/23, Extract from the Yearbook of the International Law Commission (YILC), Vol. II, 1950. 223 p; 226 p.
253. Report (Third) on the Law of Treaties by J. L. Brierly, UN Doc. A/CN.4/54, Extract from the Yearbook of the International Law Commission (YILC), Vol. II, 1952. – 50 p.
254. Report on the Law of Treaties by H. Lauterpacht, UN Doc. A/CN.4/63, Extract from the Yearbook of the International Law Commission (YILC), Vol. II, 1953. 1 p; 93 p; 141 p; 147 p; 153 p.
255. Report on the Law of Treaties by G.G. Fitzmaurice, UN Doc. A/CN.4/101, Extract from the Yearbook of the International Law Commission (YILC), Vol. II, 1956. – 108 p.
256. Report (Second) on the Law of Treaties by Sir Gerald Fitzmaurice, UN Doc. A/CN.4/107, Extract from the Yearbook of the International Law Commission (YILC), Vol. II, 1957. – 31 p.
257. Report (Third) on the Law of Treaties by Mr. G.G. Fitzmaurice, UN Doc A/CN.4/115, Extract from the Yearbook of the International Law Commission (YILC), Vol. II, 1958. – 25 p.
258. Report (Second) on the Law of the Treaties by Sir Humphrey Waldock, UN Doc. A/CN.4/156 and Add.1-3, Extract from the Yearbook of the International Law Commission (YILC), Vol. II, 1963. – 41 p; 48 p.
259. Report (Third) on the Law of Treaties by Sir Humphrey Waldock, UN Doc. A/CN.4/167 and Add.1-3, Extract from the Yearbook of the International Law Commission (YILC), Vol. II, 1964. – 7 p.
260. Report (Fourth) on the Law of Treaties by Sir Humphrey Waldock, UN Doc. A/CN.4/177, Extract from the Yearbook of the International Law Commission (YILC), Vol. II, 1965. 10 -11 p.
261. Report on the Fragmentation of International Law: Difficulties arising from the Diversification and Expansion of International Law, UN Doc. A/CN.4/L.682, International Law Commission Fifty-eighth session (Geneva, 1 May-9 June and 3 July-11 August 2006), 13 April 2006, par. 361.
262. Report (Second) on Jus Cogens by Dire Tladi, UN Doc. A/CN.4/706, International Law Commission Sixty-ninth session (Geneva, 1 May-2 June and 3 July-4 August 2017), 16 March 2017, par. 52.
263. *Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*. Text adopted by the International Law Commission at its fifty-third session, in 2001, and submitted to the General Assembly as a part of the Commission's report covering the work of that session. Annex to General Assembly

- resolution 56/83 of 12 December 2001, and corrected by document A/56/49(Vol. I)/Corr.4. Disponibil: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf
264. Reuter P. *Introduction to the Law of Treaties*, Geneva: Routledge, 1995. – 269 p.
265. *Rezoluția Adunării Generale a ONU A/RES/181 (II) A-B din 19 Nov. 1947, Ad-hoc Committee on Palestinian Question*. Disponibil: <https://research.un.org/en/docs/ga/quick/regular/2>
266. *Rezoluția Adunării Generale ONU A/RES/194 (III) din 11 Dec. 1948, Palestine - progress report of the United Nations Mediator*. Disponibilă: <http://research.un.org/en/docs/ga/quick/regular/3>
267. *Rezoluția Adunării Generale ONU A/RES/273 (III) din 11 May 1949, Admission of Israel to membership in the United Nations*. Disponibil: <https://www.securitycouncilreport.org/un-documents/document/unmembers-ares273-iii.php>
268. *Rezoluția Adunării Generale ONU A/RES/303 (IV) din 9 decembrie 1949, Palestine: question of an international regime for the Jerusalem area and the protection of the Holy Places*. Disponibilă: <http://research.un.org/en/docs/ga/quick/regular/4>
269. *Rezoluția Adunării Generale a ONU A/RES/1766 (XVII) din 20 Nov. 1962, Question of extended participation in general multilateral treaties concluded under the auspices of the League of Nations*. Disponibil: <https://research.un.org/en/docs/ga/quick/regular/17>
270. *Rezoluția Adunării Generale a ONU A/RES/53/101 din 10 ianuarie 1999, Principles and guidelines for international negotiations*. Disponibil: <https://digitallibrary.un.org/record/265687?ln=en>
271. *Rezoluția Adunării Generale a ONU A/RES/55/2 din 18 Sept. 2000, United Nations Millennium Declaration*. Disponibil: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_55_2.pdf
272. *Rezoluția Adunării Generale a ONU A/RES/63/30 din 23 Jan. 2009, Jerusalem*. Disponibilă: <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/79A7B2136E555A5B852575520052B339>
273. *Rezoluția Adunării Generale a ONU A/RES/67/19 din 4 Dec. 2012, Status of Palestine in the United Nations*. Disponibilă: <https://digitallibrary.un.org/record/739031?ln=en>
274. *Rezoluția Adunării Generale a ONU A/RES/72/282 din 22 Jun. 2018, Complete and unconditional withdrawal of foreign military forces from the territory of the Republic of Moldova*. Disponibil: <https://digitallibrary.un.org/record/1632767?ln=en>
275. *Rezoluția Consiliului de Securitate ONU S/RES/ 9 (1946) din 15 Oct. 1946, Admission of States not parties to the Statute of the Court*. Disponibilă: <https://www.icj-cij.org/en/other-texts/resolution-9>

276. *Rezoluția Consiliului de Securitate ONU S/RES/478 (1980) din 20 Aug. 1980, Territories occupied by Israel*. Disponibilă: <https://www.un.org/securitycouncil/content/resolutions-adopted-security-council-1980>
277. *Rezoluția Consiliului de Securitate ONU S/RES/2334 (2016) din 23 Dec. 2016, The situation in the Middle East, including the Palestinian question*. Disponibil: <https://www.un.org/securitycouncil/content/resolutions-adopted-security-council-2016>
278. Robert Y. J., Arthur W. *Oppenheim's International Law*, Vol. I, 9th edn, Oxford: Oxford University Press, 2008. – 36 p.
279. *Rules of the International Court of Justice*, adopted on 14 April 1978 and entered into force on 1 July 1978. Disponibil: <https://www.icj-cij.org/en/rules>
280. Rustel Silvestre J. Martha, *The Financial Obligation in International Law*, Oxford: Oxford University Press, 2015. - 542 p.
281. Ruth A. *Crimean Tatars From Mass Deportation to Hardships in Occupied Crimea*. În: *Genocide studies and prevention: an international journal*, 2016, Vol. 9, No. 1, p. 33-47.
282. Salmon J. *Art.26 of the 1969 Vienna Convention* // coord. ed. Corten O., Klein P., *The Vienna Conventions on the Law of Treaties. A Commentary*. Oxford: Oxford University Press, 2011. - 666 p.
283. Sartor G. *Legal validity as Doxastic Obligation: From Definition to Normativity*. În: *Law and Philosophy*, 2000, Nr. 19. – 585 p.
284. Schulte C. *Compliance with Decision of the International Court of Justice*. Oxford: Editura Oxford University Press, 2004 p; 205 p; 253 p; 274 p.
285. Schröder M. *Treaties, Validity* // coord. ed. Peters A., Wolfrum R. *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2015 – 2 p; 8 p.
286. Scott V. Shirley, *The Problem of Unequal Treaties in Contemporary International Law: How the Powerful have Reneged on the Political Compacts Whithin Which Five Cornerstone Treaties of Global Governance are Situated*. În: *Journal of International Law & International Relations*, 2008.- 101 p; 104 p.
287. Schwarzenberger G. *The Problem of International Public Policy*. În: *Current Legal Problems*, 1965, No. 18. - 214 p.
288. Shabtai R. *The Law and Practice of the International Court 1920 – 2005*, 4th Edition, Volume I. Leiden: Martinus Nijhoff, 2006. – 239 p.
289. Shaw M. *International Law*, 6th ed. Oxford: Oxford University Press, 2008. – 123 p.
290. Shaw N. *Rosenne's Law and Practice of the International Court*, Vol. I, Leiden: Brill & Nijhoff, 2015. – 206 p.

291. Shelton D. *Normative Hierarchy in International Law*. În: American Journal of International Law, 2006. – 291 p.
292. Slate Analytical, *Khrushchev's Gift*. Disponibil: <https://slate.com/news-and-politics/2014/02/separatism-in-ukraine-blame-nikita-khrushchev-for-ukraine-s-newest-crisis.html>
293. Sornarajah M. *The International Law on Foreign Investment*. În: Cambridge University Press, 2nd Ed., 2004. – 178 p.
294. Sornarajah M., *Bilateral Investment Treaties and other Investment Treaties: Existence of Unequal Treaties* // ed. Dixit R.K., Shankardass R.K.P., Jayaraj C. International Law Issues and Challenges, New Delhi: Hope India Publications, 2009. – 31 p.
295. Spadi F., Ligitan P., Sipadan P. *New Parameters for the Concept of Dependency in the Maritime Environment? The ICJ Judgement of 17 December 2002*. În: The International Journal of Marine and Coastal Law, Nr. 18, 2003. – 25 p.
296. *Statutul Curții Permanente a Justiției Internaționale, Carta Ligii Națiunilor, 16 decembrie 1920*. Disponibil: <https://www.refworld.org/docid/40421d5e4.html>
297. Stewart D. B. *The Russian-Ukrainian Friendship Treaty and the Search for Regional Stability in Eastern Europe*. Naval Postgraduate School Thesis, Monterey, 1997. – 22 p.
298. Stowell E. C. *Intervention in International Law*, New York: William S. Hein & Co, 2004. – 445 p.
299. Stuart S. Malawe, *Imposed treaties and international law*. În: California Western International Law Journal, Vol. 7, Issue 1, 1977. – 59 p.
300. Subtelny O. *Ukraine: A History*. În: Toronto University Press, 2000. – 12 p.
301. *Sudan Peace Agreement Signed 9 January Historic Opportunity*. Security Council Press Release. Disponibil: <https://www.un.org/press/en/2005/sc8306.doc.htm>
302. Talalaev A. N., Boyarshinov V. G., *Unequal Treaties as a Mode of Prolonging the Colonial Dependence of the New States of Asia and Africa*. În: Soviet Yearbook of International Law (Советский ежегодник международного права), 1986. – 156 p.
303. Taylor H. *A Treatise on International Public Law*, Chicago: Callaghan & Co., 1901. – 367p.
304. *The Covenant of the League of Nations*, adopted 28 June 1919, entered into force 10 January 1920. Disponibil: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp
305. *The Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations*, adopted by the United Nations General Assembly on 24 October 1970 (resolution 26/25 (XXV)). Disponibil: <https://www.un.org/ruleoflaw/files/3dda1f104.pdf>

306. *The United Nations Dumbarton Oaks Proposals for a General International Organization* (subject of the United Nations Conference at San Francisco, 25 April 1945). Disponibil: <https://www.doaks.org/resources/dumbarton-oaks-conversations/exhibit-items/doconversations-fig46.jpg/view>
307. *The Washington Post* "To understand Crimea, take a look back at its complicated history". Disponibil: https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2014/02/27/to-understand-crimea-take-a-look-back-at-its-complicated-history/?noredirect=on&utm_term=.377f8be9a48c
308. Thirlway H. *The Sources of International Law* // coord. ed. Malcolm Evans. International Law. Oxford: Oxford University Press, 2010. – 95 p.
309. Thirlway H. *The Sources of International Law*, Oxford: Oxford Scholarly Authorities on International Law, 2014. – 92 p; 104 p.
310. *Tratatul Nord-Atlantic, încheiat la Washington DC, la 4 aprilie 1949*. Disponibil: <https://constitutii.files.wordpress.com/2017/02/tratatul20nord-atlantic.pdf>
311. *Treaty Handbook*, Prepared by the Treaty Section of the Office of Legal Affairs, United Nations 2012. Disponibil: <https://treaties.un.org/pages/Resource.aspx?path=Publication/TH/Page1en.xml>
312. *Treaty between China and Great Britain, signed at Nanking, on the 29 August 1842 (Treaty of Nanking)*. Disponibil: <https://www.dipublico.org/100514/the-treaty-of-nanking-1842/>
313. *Treaty of Amnity and Commerce between the United States and Japan, signed at Edo, on the 29 July 1958 (Harris Treaty)*. Disponibil: <https://www.britannica.com/event/Harris-Treaty>
314. *Treaty of Amnity and Commerce between the Netherlands and Japan, signed at Edo, on the 18 August 1858*. Disponibil: <https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/b-jp-ust000009-0362.pdf>
315. *Treaty of Amnity and Commerce between Russia and Japan, signed at Edo, on the 19 August 1858*. Disponibil: <https://www.nytimes.com/1860/05/22/archives/treaty-of-amity-and-commerce-between-russia-and-japan.html>
316. *Treaty of Amnity and Commerce between Great Britain and Japan, signed at Edo, on the 26 August 1858*. Disponibil: <https://www.japantimes.co.jp/opinion/2008/08/26/commentary/terms-of-amity-for-britain-japan/>
317. *Treaty of Amnity and Commerce between France and Japan, signed at Edo, on the 9 October 1858*. Disponibil: <https://en-academic.com/dic.nsf/enwiki/9746512>
318. *Treaty of Amnity between Korea and Japan, signed at Ganghwa, on the 27 February 1876 (Treaty of Ganghwa)*. Disponibil: https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Treaty_of_Ganghwa

319. *Treaty of Friendship, Commerce and Navigation between China and France, signed at Whampoa, on the 24 October 1844 (Treaty of Whampoa)*. Disponibil: <https://www.britannica.com/topic/Treaty-of-Whampoa>
320. *Treaty of Peace, Amity and Commerce between China and the United States, signed at Wang Hiya, on the 3 July 1844*. Disponibil: <https://dp.la/item/a1b660f0467798abee22304d393a83a>
321. *Treaty of Peace between China and Japan, signed at Shimonoseki, on the 17 April 1895*. Disponibil: <https://www.britannica.com/event/Treaty-of-Shimonoseki>
322. *United Nations Conference on the Law of Treaties, Volume I, First Session, 26 March – 24 May 1968, Summary Records of the plenary meetings and of the meetings of the Committee of the Whole*, p. 263, 269, 272, 281, 284. Disponibil: https://legal.un.org/diplomaticconferences/1968_lot/docs/english/sess_1.pdf
323. *United Nations Conference on the Law of Treaties, Volume II, Second Session, Vienna, 9 April – 22 May 1969, Summary records of the plenary meetings and of the meetings of the Committee of the Whole*, p. 86, 88, 90, 93, 167, 247. Disponibil: https://legal.un.org/diplomaticconferences/1968_lot/docs/english/sess_2.pdf
324. *United Nations Conference on the Law of Treaties, Volume III, First and second sessions, 26 March- 24 May 1968 and 9 April - 22 May 1969, Documents of the Conference*, p. 172. Disponibil: https://legal.un.org/diplomaticconferences/1968_lot/docs/english/conf_docs.pdf
325. *United Nations Digital Library Voting Records on UN resolutions*. Disponibil: <https://digitallibrary.un.org/record/1630737?ln=en>
326. *United Nations Security Council Draft Resolution introduced by Egypt on the Status of Jerusalem, S/2017/1060 of 18 Decem. 2017*. Disponibil: <https://digitallibrary.un.org/record/1326934?ln=en>
327. Viliger M. E. *Commentary on the 1969 Vienna Convention on the Law of the Treaties*. Leiden: Martinus Nijhoff, 2009. – 83 p.
328. Wagner M. *Non-State Actors* // coord. ed. Peters A., Wolfrum R. *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2013. – 5 p.
329. Wang D. *China's Unequal Treaties*. Oxford: Lexington Books, 2005. – 1 p.
320. Wang T. *International Law in China - Historical and Contemporary Perspectives*. În: *Recueil Des Cours*, 1990. – 337 p.
331. Wehberg H. *Pacta Sunt Servanda*. În: *American Journal of International Law*, No. 53, 1959 – 775 p.
332. Widdows K. *What is an Agreement in International Law?* În: *British Year Book of International Law*, 1979, No. 50. – 117 p.

333. Widdows K. *What is an Agreement in International Law?* // coord. ed. Davidson S. The Law of Treaties. Wilyshire: The Cromwell Press, 2004. – 74 p
334. Wild S. E. *Webster's New World Law Dictionary*. New York: Webster's New World, 2006.- 148 p.
335. Williams Glyn B. *The deportation and ethnic cleansing of the Crimean tatars* // coord. ed. Béla Várdy S., Tooley H., Vardy Huszar A. Ethnic cleansing in twentieth-century Europe. The University of Michigan: Social Science Monographs, 2003, p. 537-557.
336. William W. Burke-White, *Crimea and the International Legal Order*. În: Journal: Survival Global Politics and Strategy Vol. 56, No. 4, 2014, p. 65 – 68.
337. Wolczuk K. *Catching up with Europe? Constitutional Debates on the Territorial-Administrative Model in Independent Ukraine*. În: Journal of Regional & Federal Studies, Volume 12, Issue 2, 2002. – 71 p.
338. Wolfrum R. *Sources of International Law* // coord. ed. Peters A., Wolfrum R. Max Planck Encyclopedia of Public International Law. Oxford: Oxford University Press, 2011. – 15 p; 28 p.
339. Wydra, D. *The Crimea Conundrum: The Tug of War Between Russia and Ukraine on the Questions of Autonomy and Self-Determination*. În: International Journal on Minority and Group Rights, Nr. 10, 2004. – 111 p; 118 p; 120 p.
340. Wyler É., Samson R., *Article 48 Error* // coord. ed. Corten O., Klein P. The Vienna Conventions on the Law of Treaties: A Commentary, Volume II. Oxford: Oxford Scholarly Authorities on International Law, 2011. – 1119 p; 1140 p.
341. *Yearbook of the International Law Commission, Documents of the fourteenth session including the report of the Commission to the General Assembly, Vol. II, 1962*. Disponibil: https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1962_v2.pdf
342. *Yearbook of the International Law Commission, Summary records of the fifteenth session 6 May –12 July 1963, Vol. I, 1963*. Disponibil: https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1963_v1.pdf
343. *Yearbook of the International Law Commission, Documents of the fifteenth session including the report of the Commission to the General Assembly, Vol. II, 1963*. Disponibil: https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1963_v2.pdf
344. *Yearbook of the International Law Commission, Summary records of the eighteenth session 4 May - 19 July 1966, Vol. I, 1966*. Disponibil: https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc1966_v1_p2.pdf
345. *Yearbook of the International Law Commission, Documents of the second part of the seventeenth session and of the eighteenth session including the reports of the Commission to the*

346. Yekelchyk S. *Ukraine: Birth of a Modern Nation*. Oxford: Oxford University Press, 2007. – 195 p.
347. Young K Kim, *The validity of some coerced treaties in the early 20th century: A reconsideration of the Japanese annexation of Korea in legal perspective*. În: Selective works online journal, January 2002. – 23 p; 26 p.
348. Yue H. *Crimea's Independence from Ukraine and Incorporation into Russia: The Unlawfulness of Russia's Use of Force*. În: Beijing Law Review, 2016, Vol. 07, Nr. 03, p. 182 – 183.
349. Zimmermann A., Tams C. J., Oellers-Frahm K., Tomuschat C. *The Statute of the International Court of Justice: A Commentary (3rd Edition)*. Oxford: Oxford Commentaries on International Law, 2019. – 3 p; 240 p.

C. Surse în limba franceză

350. Armandon, E. *La Crimée entre la Russie et Ukraine. Un conflit qui n'a pas eu lieu*. Bruxelles: Bruylant, 2013. - 40 p.
351. Basdevant J. *La Conclusion et la rédaction des traités et des instruments diplomatiques autres que les traités*. În: Recueil Des Cours, 1926, Volume 15. Academie de Droit International de La Haye, 1926. – 555 p.
352. Carillo-Salcedo J-A. *Cours général de droit international public*. În: Recueil des cours, Tome 257. Académie de Droit International de la Haye, 1996. – 96 p.
353. Cavaré L. *Le droit international positif. La notion de droit international public. Structure de la société inter-nationale. Les modalités des relations juridiques internationales. Les compétences respectives des Etats*. În: Revue internationale de droit comparé, 1953. – 608 p; 609 p.
354. Ch. de Visscher, *Théories et réalités en Droit International Public*, 4e édition., Paris: A. Pedone, 1970. – 227 p; 280 p.
355. Fauchille P. *Manuel de Droit International Public*, Paris, 1908. – 298 p.
356. Combacau J. *Le Pouvoir de Sanction de L'O.N.U*, Paris: A. Pedone, 1974. – 119 p.
357. Condorelli L. *L'autorité de la décision des juridictions internationales permanentes*. În: S.F.D.I., Actes du Colloque de Lyon, La juridiction internationale permanente, 1987. – 277 p; 313 p.

358. *Constitution de la République française du 4 octobre 1958*. Disponibil: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/le-bloc-de-constitutionnalite/texte-integral-de-la-constitution-du-4-octobre-1958-en-vigueur>
359. *Constitution fédérale de la Confédération suisse du 18 avril 1999*. Disponibil: <https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1999/404/fr>
360. *Code civil de la République française*, version consolidée au 23 octobre 2019. Disponibil: <https://codes.droit.org/CodV3/civil.pdf>
361. *Code de la sécurité sociale de la République française*, dernière modification: 20 novembre 2019. Disponibil: <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGITEXT000006073189/>
362. *Code de commerce de la République française*, version consolidée au 30 novembre 2019. Disponibil: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000005634379/2021-02-15
363. Daillier P., Forteau M., Pallet A. *Droit International Public*, 8e édition, Paris: L.G.D.J Lextenso éditions, 2018. – 132 p; 208 p; 217 p.
364. Delbez J. *Les principes généraux du droit international public*. Paris: Édition Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1964. – 315 p.
365. Dubouis L. *L'erreur en droit international public*. În: Annuaire français de droit international (AFDI), Volume 9, 1963. - 192 p.
366. Fauchille P. *Traité de droit international public*. Paris: Rousseau & Cie, 1922. – 297 p.
367. *Fragmentation du droit international: difficultés découlant de la diversification et de l'expansion du droit international*. Doc. A/CN.4/L.682 du 13 avril 2006, p. 50, par. 85. La Commission du Droit International (CDI). Disponibil: https://legal.un.org/ilc/documentation/french/a_cn4_l682.pdf
368. Resolution "Les obligations et les droits erga omnes en droit international", Institut de droit International, Krakow Session 2005, Cinquieme Commission. Disponibil: https://www.idi-iiil.org/app/uploads/2017/06/2005_kra_01_en.pdf
369. Kolb R. *L'article 103 de la Chart des Nations Unies*. În: Recueil Des Cours 2014. Academie de Droit International de La Haye, 2014. – 312 p; 316 p; 317 p; 324 p.
370. Kolb R. *La détermination du concept du jus cogens*. În: Revue générale de droit international public, 2014, Tome CXVIII. – 5 p.
371. Kolb R. *La bonne foi en droit international public: Contribution à l'étude des principes généraux du droit*. Paris: Université de France Paris, 2000. – 86 p; 92 p.
372. Kolb R. *Théorie du ius cogens international: essai de relecture du concept*. În: Presses Universitaires de France, 2001. – 10 p.

373. Oraison A. *Le dol dans la conclusion des traités*. În: Revue générale de droit international public (RGDIP), 1971. – 670 p.
374. Ripert G. *Les règles du droit civil applicables aux rapports internationaux*. În: Recueil des cours, Académie de Droit International de la Haye, 1933. - 569 p.
375. Scelle G. *Précis de droit des gens : principes et systématique*. Réimpression de l'édition de 1932, Paris: Dalloz, 2008. – 342 p.
376. Ténékidèd G. *Les effets de la contrainte sur les traités à la lumière de la Convention de la Vienne du 23 mai 1969*, În: Annuaire français de droit international (AFDI), 1974. – 80 p.
377. Vattel E. *Le droit des gens, ou Principes de la loi naturelle, appliqués à la conduite et aux affaires des Nations et des Souverains*, Londres, 1758, Tome I. – 163 p.

D. Surse în limba italiană

378. Anzilotti D. *Corso di diritto internazionale*, Vol. I, Padova: Cedam, 1955. – 43 p.
379. *Trattato fra la Santa Sede e l'Italia*, initae die 11 februarii 1929.
380. *Legge fondamentale dello Stato della Città del Vaticano*, initae die 26 novembre 2000.
381. Vismara G. “*Impium Foedus*”, la Illiceità delle Alleanze con gli Infedeli nella “*Res Publica Christiana*” Medioevale. Milan: Giuffrè, 1950. - 176 p.

E. Surse în limba portugheză

382. Hildebrando A. *Tratado de Direito Internacional Público*, Vol. I., 2nd Edition, São Paulo: Quartier Latin, 2009. – 33p.

F. Surse în limba germană

383. *Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland*, vom 23. Mai 1949. Disponibil: [https://www.bundestag.de/gg#:~:text=\(1\)%20Die%20W%C3%BCrde%20des%20Menschen,der%20Gerechtigkeit%20in%20der%20Welt](https://www.bundestag.de/gg#:~:text=(1)%20Die%20W%C3%BCrde%20des%20Menschen,der%20Gerechtigkeit%20in%20der%20Welt).
384. Ziegler K. H. *Friedensverträge im Römischen Altertum*, Archiv des Völkerrechts 1989. - p. 56.
385. Schücking W., Wehberg H. *Die Satzung des Völkerbundes*, 2nd edn, Vahlen 1931. – 665 p.
386. Wenner G. *Willensmängel im Völkerrecht*. Polygraphischer Verlag, Zürich, 1940. - 136 p.

G. Surse în limba rusă

387. *Алма-Атинская Декларация* (г. Алма-Ата, 21 декабря 1991 года). Disponibil: <http://cis.minsk.by/page.php?id=178>

388. Кузнецов В. И., Тузмухамедов Б. Р. *Международное Право*, 3-е издание. Москва: Издательство Норма Инфра-М, 2010. – 158 р.

389. *Декларация о независимости Автономной Республики Крым и г. Севастополь*. Disponibil: http://www.qrim.ru/about/docs/Independence_Declaration

390. *Договор о дружбе, сотрудничестве и партнерстве между Российской Федерацией и Украиной*, 30.05.1997. Disponibil: http://www.mid.ru/foreign_policy/international_contracts/2contract/-/storage-viewer/bilateral/page-278/47334

391. *Договор между Российской Федерацией и Республикой Крым о принятии в Российскую Федерацию Республики Крым*, подписанный 18 марта 2014 года. Disponibil: <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001201403180024>

392. *Конституция Республики Крым*, Принята Государственным Советом Республики Крым, 11 апреля 2014 года. Disponibil: <http://crimea.gov.ru/content/uploads/files/base/Konstitutsiya.pdf>

393. Тункин Г.И. *Теория международного права*. Москва: Издательство: Зерцало, 2009. – 181 р; 187 р.

394. *Указ Президиума ВС СССР от 19.02.1954 о передаче Крымской области из состава РСФСР в состав УССР*. Disponibil: <http://base.garant.ru/185534/>

395. *Федеральный конституционный закон о принятии в Российскую Федерацию Республики Крым и образовании в составе Российской Федерации новых субъектов - Республики Крым и города федерального значения Севастополя*. Одобрен Государственной Думой 20 марта 2014 года. Одобрен Советом Федерации 21 марта 2014 года.

Disponibil: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_160618/

Н. Surse în limba ucraineană

396. *Конституція України*, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.

Disponibil: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>